

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Vezető: Prof. Dr. Fröhlich Ida DSc

Gazdaság-, régió- és politikatörténeti műhely

Programvezető: Dr. Berényi István DSc

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

SZANYI M. JÓZSEF

Kárpátalja visszacsatolása Magyarországhoz (1938-1939).

Autonómia, birtokbavétel, katonai akciók.

Témavezető: Dr. Botlik József PhD

Budapest, 2017

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
1. Kárpátalja két világháború közötti történelmének szakirodalma	6
2. A kutatás forrásai	17
3. A kutatás tárgya	18
I. FEJEZET. Kárpátalja Csehszlovákia részeként. Az első autonóm kormány, a Bródy kabinet létrejötte és működése	22
1. Kárpátalja helyzete az 1920-as és 1930-as években. A csehszlovák állam meggyengülése és a nemzetiségi kérdések	22
2. A müncheni egyezmény és Magyarország külpolitikája Kárpátalja visszacsatolása érdekében	50
3. Az első kárpátaljai autonóm kormány, a Bródy kabinet megalakulása. A komáromi tárgyalások	58
4. Bródy András ruszin kormányának működése	70
II. FEJEZET. A Volosin kormány kinevezésétől a törvényerejű autonómia megszületéséig 79	
1. A Volosin kormány hatalomátvétele és az első bécsi döntés	79
2. Visszacsatolás. A katonai és a polgári közigazgatás. Tervek Kárpátalja egészének visszaszerzésére	90
3. A Csehszlovákiánál maradt Podkarpatszka Rusz – Kárpáti Ukrajna	103
III. FEJEZET. Kárpátalja a törvényerejű autonómiától a Magyarországhoz csatolásig	108
1. A Volosin-kormány működése	108
2. Szójm (parlament) választások, Kárpáti Ukrajna végnapjai	124
3. Kárpáti Ukrajna Magyarországhoz csatolása. A szlovák–magyar határösszetűzés.	130
4. Kárpátalja újra Magyarország részeként	156

ÖSSZEGZÉS	162
Levéltári források	169
Publikált források, dokumentumgyűjtemények, segédkiadványok.....	170
Emlékiratok	172
Könyvek, monográfiák.....	173
Cikkek, tanulmányok	180
Korabeli sajtó	183
Mellékletek.....	185
Összefoglaló	199
Summary	200

Bevezetés

A mai Kárpátalja területének politikai régióvá történő szerveződése a múlt század elején történt meg. Ez a viszonylag kis terület a Magyar Királyság határterületéből az első világháború után nemzetállamok ütközőzónájává vált, és mint ilyen nem kerülhette el, hogy a hatalmi viszonyok változásainak következtében egyik ország fennhatósága alól egy másik alá kerüljön. Az egész Kárpátalját, vagy egyes időszakokban annak egy részét érintő hivatalos elnevezések jól mutatják a korszakok és rendszerek viszonyát a régióhoz.

A vizsgált területen a Monarchia idején öt magyarországi vármegye: Ung, Bereg, Ugocsa, valamint Máramaros és Zemplén északi része osztozott. Ezeket a területeket ekkor még „Északkeleti-Felvidék” néven említették. A terület nagy része Podkarpatská Rus (Kárpátaljai Rusz) név alatt a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került az első világháborút lezáró békeszerződésekkel, leginkább a csehszlovák állam alapítóinak és az amerikai ruszinság összejátszásának köszönhetően. A kialakuló békerendszer nemhogy megoldotta volna a közép-európai térség egyébként is zavaros és sok gondot okozó nemzetiségi kérdéseit, hanem ha lehet, még inkább bonyolította azokat. A felbomlasztott Osztrák–Magyar Monarchiából olyan kisebb államok jöttek létre, amelyekben nem sokat változott a korábbi modell, az új államok szuverenitási igényeivel nem fértek össze a hozzájuk került nemzetiségek autonómiatörekvései, hiszen azokban az éppen csak megszerzett függetlenségükre valódi fenyegetést láttak. A békerendszer ugyan igyekezett megoldást adni ezekre a kérdésekre a kisebbségi szerződésekkel, ugyanakkor komolyabb alkalmazható szankciók hiányában ezen szerződések pontjainak betartását nehezen lehetett volna elérni vagy számon kérni.

Kárpátalja elszakítása után a magyar köznyelvben eleinte a „Ruszinszkó”, majd párhuzamosan az 1930-as évektől mindinkább a „Kárpátalja” nevet kezdték el használni a régió megnevezésére. Emiatt az 1920–30-as években a „Felvidék” elnevezés új jelentést kapott, ugyanis ekkor már inkább a szlovákiai magyar lakosságra utalt a fogalom. A magyar politikában és a köznyelvben is kialakult a „felvidéki magyarság” szókapcsolat, a kárpátaljai magyarsággal kapcsolatban viszont a csehszlovák államon belüli területi megnevezés következtében a „ruszinszkói magyarság” elnevezést kezdték használni. Az 1920–1930-as évek fordulójától pedig mindinkább a „kárpátaljai magyarság” név lett az általánosan elfogadott.

A két világháború közötti időszakban a magyar kormányoknak lényegében egyöntetű törekvése volt Kárpátalja visszaszerzése. Az első világháború után, még Magyarország részeként a régió Ruszka Krajna néven autonómiát kapott, ami a terület megtartását volt hivatott szolgálni, de ez a törekvés nem érte el célját és nem tudta megakadályozni elszakítását, mivel

bevezetésekor a terület nagy része már idegen megszállás alatt állt. Magyarország feldarabolása után a budapesti külpolitika hamar felismerte, hogy Kárpátalja visszaszerzése a Magyarországot körbefogó kisantant erejét meggyengítheti, így a háború előtti határok visszaállítása külpolitikai programmá vált. A trianoni békeszerződés lényegében Magyarország minden korábbi külpolitikai célját átírta, és szinte csak a revíziónak lett alárendelve.

Kárpátalján a helyi politikai célokat a csehszlovák uralom időszakában végig a megígért belső önrendelkezés megvalósítása jelentette, ezeket az autonómiatörekvéseket pedig Magyarország folyamatosan támogatta a terület visszaszerzésének reményében. Prága pedig éppen a revíziótól való félelmében folyton halogatta ígéreteinek betartását és a békeszerződésből fakadó kötelezettségeinek valóra váltását. Ezt általában két fő indokkal tette: sokszor hivatkozott arra, hogy a terület lakossága politikai szempontból „éretlen” arra, hogy maga irányítson, de ennél is hatékonyabb módszer volt a régió keleti határának rendezetlensége a szlovákokkal, ami a békeszerződés szerint megoldásra várt, de végleges rendezésre nem került a csehszlovák fennhatóság ideje alatt.

Magyarország szomszédjai mind részt vettek feldarabolásában, ezért a fentebb említett külpolitikai célok eléréséhez a budapesti vezetés nemzetközi szinten kezdett szövetségeket keresni. Az 1920-as években Olaszország, az 1930-as évek fordulójától pedig Németország is ilyen potenciális szövetségessé vált, mivel ők is szembefordultak a versailles-i rendszer igazságtalanságaival. Az 1935-ös szovjet–francia szerződés aláírásával, valamint 1936-ban az antikomintern paktum létrejöttével Európa és a világ is újra kezdett két, egymással szemben álló tömörüléssé alakulni. 1936-ban a német csapatok bevonultak a rajnai demilitarizált övezetbe, és Hitler még ugyanabban az évben kiválasztotta a következő célpontjait, Ausztriát és Csehszlovákiát.

A kárpátaljai politikai élet is újult erővel folytatta az önigazgatás megvalósításáért csaknem húsz évvel korábban megkezdett harcát, Magyarország számára pedig eljött az idő, hogy valóra válthassa revíziós elképzeléseit az egyre gyengülő és a széteséshez közeledő Csehszlovákiával szemben. A továbbiakban a Kárpátalján zajló eseményeket, a nemzetközi folyamatokat, és párhuzamosan a magyar revíziós törekvéseket fogom részletesen megvizsgálni.

1. Kárpátalja két világháború közötti történelmének szakirodalma

Ahogy a bevezetésben már szót ejtettem róla, Kárpátalja területi és politikai egységként – Ruszka Krajna autonómiája után – csak az első világháborút követően jött létre Podkarpatská Rus néven Csehszlovákia részeként. Megalakulása után a terület azonnal fontos szerepet töltött be a magyar és a csehszlovák politikában, de a két világháború között inkább Trianon elemzésével és a terület elcsatolásával, valamint az autonómia helyzetével foglalkoztak a téma kutatói és még sokszor hivatkoztak rá Felvidék északkeleti részeként.

Az 1930-as évek vége felé közeledve azonban már kezdtek megjelenni olyan tanulmányok és könyvek, amelyek kifejezetten Kárpátaljával foglalkoztak. Ennek az egyre erősödő revizionizmus lehetett a fő oka, amit tovább erősített a Kárpátalján élő magyarság és ruszinság elégedetlensége a csehszlovák hatalommal szemben és az autonómiáért folytatott harc. Az önkormányzat kérdésével pedig előtérbe került egy olyan propaganda, amely a korábban Magyarország kötelékében megadott Ruszka Krajna autonómiáját felhasználva Kárpátalja esetleges visszatérése után ismét kilátásba helyezte az önrendelkezést. Kárpátalja visszacsatolásával pedig annyira előtérbe került a terület, hogy egymás után jelentek meg a régióval és a ruszinsággal kapcsolatos munkák.

Árky Ákos *Ruszinszko küzdelme az autonómiáért, 1918-1927*¹ című munkája 1928-ban jelent meg és a Csehszlovákiához csatolt területnek a békeszerződésben megígért autonómiájával foglalkozik. Pontosabban azzal, hogy miért nem jött létre a csehszlovák vezetés és az amerikai ruszinok között a békeszerződés aláírása előtt „kialkudott” önkormányzat. A munkában a Ruszinszko autonómiájáért folytatott küzdelem eseményeinek kronologikus felsorolását olvashatjuk. Árky Ákos a Ruszinszko-i Őslakosság Autonóm Pártjának megalapítójaként – miután a párt tagja lett a Ruszinszko-i Magyar Pártszövetségnek – részt vett a prágai kormánnyal folytatott tanácskozásokon, az önkormányzatot követelő emlékiratok megírásában. Így személyes emlékei és tapasztalatai voltak a terület politikai elitjének és a csehszlovák kormánynak az autonómia körüli politikai harcaival kapcsolatban.

A két világháború közötti Kárpátaljáról szól Ortutay Tivadar *Cseh világ a Kárpátokban*² című könyve. Ortutay a vidék szülötte és részt vett mindkét világháborúban, a közöttük eltelt időszakban pedig élt Magyarországon, Németországban, Csehszlovákiában, Szlovákiában

¹ Árky Ákos: *Ruszinszko küzdelme az autonómiáért, 1918-1927*. Studium, Budapest, 1928. 55 o.

² Ortutay Tivadar: *Cseh világ a Kárpátokban*. II. kiadás. Kapisztrán Nyomda, Ungvár, 1941. 254 o.

majd ismét Magyarországon, így munkájában a történelmi eseményeket a saját visszaemlékezéseivel kiegészítve mutatja be.

Kárpátalja visszacsatolásával a vele foglalkozó munkák is megszorodtak, amelyekben a frissen visszatért terület csehszlovák időszakát már egy lezárult korszakként lehetett megvizsgálni. Már az 1938-as első bécsi döntés után megjelent A Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézetének szerkesztésében *A felvidéki magyarság húsz éve 1918-1938*³ című kiadvány. Ez a munka a csehszlovákiai magyarság húsz évéről több szempont alapján nyújt átfogó képet: a politikai küzdelmekről, a helyi magyar társadalom átalakulásáról, a kulturális és egyházi életről, gazdasági és szociális viszonyokról és a csehszlovák állam magyarság elleni intézkedéseiről. Ugyan ekkor még Kárpátaljának csak egy kisebb, déli sávja került vissza Magyarországhoz, de a könyvből fontos információk tudhatók meg az egész terület csehszlovák időszakával kapcsolatban. A kiadvány maga is megjegyzi, hogy a későbbiekben szükség lesz részletesebb munkákra is, ami meg is történt és 1939 folyamán megjelent több összefoglaló munka a visszatért Felvidékkel és ezzel együtt Kárpátaljával kapcsolatban. Ilyen többek között *A visszatért Felvidék 1918-1938*⁴ című Csátár István és Ölvedi János szerkesztésében, amely 1939-ben jelent meg. Ebben a könyvben negyven különböző témájú tanulmányt olvashatunk, köztük több olyat, ami kifejezetten Kárpátaljával vagy a nagyobb városokkal – Ungvár, Munkács, Beregszász – foglalkozik. Hasonló felépítésű munka a Szeghalmy Gyula által szerkesztett *Felvidék*⁵ című kiadvány 1940-ből, amely inkább a felvidéki területek földrajzával és településszerkezetével foglalkozik, viszont ebben a könyvben is vannak kifejezetten Kárpátaljával foglalkozó részek, amelyek például a ruszinok történetével, a csehszlovák idők politikai harcaival, Kárpáti Ukrajna időszakával vagy Kárpátalja statisztikai adataival foglalkoznak.

Az egész visszacsatolt terület statisztikai adataival, és külön Kárpátaljával kapcsolatban Thirring Lajosnak a *Magyar Statisztikai Szemle*⁶ folyóirataiban megjelent tanulmányait használtam fel: *A népesség a felvidék visszacsatolt részén; Az 1939 március közepén birtokba vett kárpátaljai terület; Az 1939 április eleji területgyarapodás*. Teljes mértékben Kárpátaljáról szól Kemény Gábor *Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve*⁷ című munkája, melyben a ruszin nép történetét a kezdetektől vizsgálja a „rutén-magyar ezeréves sorsközösség” kiemelésével.

³ A felvidéki magyarság húsz éve 1918-1938. Szerkesztette A Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938. 136 o.

⁴ A visszatért Felvidék 1918-1938. Szerk.: Csátár István, Ölvedi János. Rákóczi Könyvkiadó, Budapest, 1939. 649 o.

⁵ Szeghalmy Gyula: Felvidék. A magyar városok monográfiája kiadóhivatal, Budapest, 1940. 663 o.

⁶ Magyar Statisztikai Szemle. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1939. 3. és 5. szám.

⁷ Kemény Gábor: Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve. MEFHOSz Könyvkiadó, Budapest, 1939. 229 o.

Részletesen elemzi az amerikai ruszinok szerepét a Csehszlovákiához csatolásnál, majd a könyv második felében a kárpátukrán kormányral és annak bukásával foglalkozik, végül pedig a Magyarországhoz visszatért ruszinok autonómiájának kérdéséről és a ruszinság jövőjéről értekezik.

A Kárpátalja hegyvidéki részeinek visszacsatolásával kapcsolatos katonai eseményekről is több munka született közvetlenül, vagy nem sokkal az események után. Nyáry Iván *Kárpátalja felszabadítása*⁸ című munkája és Móricz Béla *Kárpátalja Hősei*⁹ című könyve az 1939 március közepén indult hadműveleteket elemzi részletesen. A hadműveletek pontos bemutatásához az események után nem sokkal a Magyar Katonai Szemlében megjelent tanulmányokat is felhasználtam. Ezek vitéz Vásárhelyi Andor *A Kárpátaljáért Ungvár és Uzsok között lefolyt harcok*¹⁰ és Osztovics Ferenc *Kárpátalja felszabadítása különös tekintettel a 2. gépkocsizó dandár ténykedésére*¹¹ című tanulmányai, vagy Loósy Alajos *Nagyszöllős felszabadítás*¹² című írása, melyekben a címeknek megfelelő eseményeket katonai szempontból részletesen írják le.

A magyar nyelvű szakirodalom a második világháborút követően egészen a rendszerváltásig nem igazán foglalkozott Kárpátalja két világháború közötti történetével. Kárpátalja a Szovjetunió és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság része lett, ilyen helyzetben pedig nem volt gyakori, hogy valaki kifejezetten Kárpátalja területi hovatartozásának kérdését és a világháborúk közötti időszakot firtassa, hiszen a szovjet felfogás szerint a terület és lakossága a nép akaratának megfelelően „újraegyesült” Ukrajnával, a helyi ruszinokat pedig ettől kezdve ukránoknak tekintették. Hasonló helyzetben volt a második világháború után újjászervezett Csehszlovákia történetírása is, ott sem foglalkoztak különösebben Kárpátalja csehszlovák korszakával. Persze akadnak kivételek is, ilyennek tekinthetjük Tilkovszky Lóránt könyvét, a *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938-1941)*¹³ című munkát. Ebben a szerző bemutatja az egész folyamatot, ami Kárpátalja Magyarországhoz csatolását eredményezte, de Kárpátalját szinte végig Kárpáti-Ukrajnaként említi, és külön fejezeteket szentel a szovjet szomszédságnak és a Szovjetunió elleni támadás

⁸ Nyáry Iván: *Kárpátalja felszabadítása*. In.: *A magyar katona. Századunk legszebb magyar csatái*. Szerk.: Ajtay Endre. Élet és Irodalmi Nyomda, Budapest, 1943. 594 o.

⁹ Móricz Béla: *Kárpátalja hősei*. Vitézi Rend Zrínyi Csoportja, Budapest, 1939. 63 o.

¹⁰ Vásárhelyi Andor: *A Kárpátaljáért Ungvár és Uzsok között lefolyt harcok*. Magyar Katonai Szemle. 1941. II. negyedév. 6. szám. 563-578. o.

¹¹ Osztovics Ferenc: *Kárpátalja felszabadítása különös tekintettel a 2. gépkocsizó dandár ténykedésére*. Magyar Katonai Szemle. 1939. IV. negyedév. 11. szám. 33-62. o.

¹² Loósy Alajos: *Nagyszöllős felszabadítása*. In. Magyar Katonai Szemle. 1940. I. negyedév. 3. szám. 594-608. o.

¹³ Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. 349 o.

előkészítésének. Kritikusan értékeli a revíziós és nemzetiségi politikát átható magyar nacionalizmust. A magyar uralom alá került szlovák kisebbség sorsát pedig úgy mutatta be, hogy az még a szlovák történetírók között is tetszést aratott. Viszont ezzel alapot is szolgáltatott ahhoz, hogy amit a háború után újra csehszlovák uralom alá került magyarsággal szemben elkövettek, azt igazolják a magyar uralom alatt a szlovákokkal szemben alkalmazott, Tilkovszky által leírt nemzetiségi politikával. Azonban a könyvet olvasva észrevehetjük, hogy a szerzőnek a szomszéd népek nacionalizmusáról is megvan a kritikus véleménye. Összességében véve hasznos és részletes szakirodalomnak bizonyult Kárpátalja visszacsatolásával kapcsolatban.

Ádám Magda 1968-ban megjelent *Magyarország és a kisantant a harmincas években*¹⁴ című könyve pedig olyan munka, amely tematikájánál fogva a disszertációm korszakát és területét is érinti. Ezzel az idősakkal kapcsolatosan, viszont a csehszlovákiai német kisebbségi problémák tanulmányozásának témakörében egy angol nyelvű könyvet szeretnék kiemelni, Johann Wolfgang Brügel *Czechoslovakia before Munich. The German minority problem and British appeasement policy*¹⁵ című munkáját.

Az 1944-ben a Szovjetunió által bekebelezett Kárpátalja történetével első alkalommal 1974-ben foglalkoztak a szovjet történészek, ami az 1975-ben magyar nyelven is megjelentetett *A boldogság felé*¹⁶ című könyvben öltött alakot. A munka teljesen az őskortól 1974-ig öleli fel a régió történelmét, természetesen szovjet szemüvegen keresztül vizsgálva azt. A munka háromnegyed része hét fejezeten keresztül „A Nagy Október” hatásától „A csehszlovák burzsoá uralom” és „A fasiszta leigázás” évein¹⁷ keresztül „A szovjet népek egységes családjába” való kerülésig tartó időszakot tárgyalja, ezekkel a címszavakkal pedig láthatjuk is mit jelent a „szovjet szemüveg.” A könyv következetesen úgy fogalmaz, mintha Kárpátalja egész történelme egyetlen nagy küzdelem lett volna az Ukrajnával, Oroszországgal, majd a Szovjetunióval való egyesülésért, amit azonban a kizsákmányoló uralkodó körök aljas módon mindig megakadályoztak. Azonban ha ezeket a részeket figyelmen kívül hagyjuk, a könyvet mégis hasznosnak találhatjuk, mivel szovjet, magyar és csehszlovák levéltári forrásokat is felhasználtak, valamint a kötet szerzői közül többen is komoly kutatásokat végeztek Kárpátalja történelmével kapcsolatban, ezért is került felhasználásra munkám során.

¹⁴ Ádám Magda: *Magyarország és a kisantant a harmincas években*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 390 o.

¹⁵ Brügel, Johann Wolfgang: *Czechoslovakia before Munich. The German minority problem and British appeasement policy*. [Csehszlovákia München előtt. A német kisebbségi probléma és a Brit békítő politika] Cambridge University Press, Cambridge, 1973. 334 o.

¹⁶ *A boldogság felé*. Szerzők: M. V. Arszentyev – E. A. Balahuri. Kárpáti Könyvkiadó, Ungvár, 1975. 294 o.

¹⁷ Ez alatt Kárpátalja 1938-39 és 1944 közötti magyar fennhatóságát értik.

A rendszerváltás után az általam kutatott témakör fokozatosan gazdag szakirodalomra tett szert, monográfiák mellett több dokumentumgyűjtemény és sok cikk is napvilágot látott, ami napjainkban is folytatódik. Ez igaz a magyar, a cseh és szlovák, valamint az ukrán történetírásra is. A rendszerváltás utáni időszakból elsőként Botlik József és Dupka György közös munkáját, az *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991*¹⁸ című könyvet emelném ki, ami már 1991-ben megjelent. A könyv nem véletlenül kezdődik azzal a kijelentéssel, hogy „Immár nem Terra Incognita!”¹⁹ mivel a rendszerváltás után több mint négy évtizedes hallgatás után ismét lehetett kifejezetten a régió történelmével foglalkozni. Botlik Józsefnek ettől kezdődően több, a témakör kutatásánál véleményem szerint megkerülhetetlen munkája is született, és napjainkban is aktívan kutatja Kárpátalja történelmét. Ezek közül kiemelném a 2000-ben megjelent *Egestas Subcarpathica*²⁰ című könyvét, amelyben részletes leírás található Kárpátalja „csehek alatt” töltött időszakáról több alfejezetten keresztül, valamint a visszacsatolást, és a magyar fennhatóságot is elemezte. Azonban még ennél is jóval részletesebben mutatja be Kárpátalja történelmét a 2005-ben megjelent *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*²¹ című kétkötetes munkájában, amelyből az első kötetet használtam fel munkám megírása során. Ez a könyv aprólékos részletességgel tárgyalja a cseh korszakot, a közigazgatás és a nemzetiségi politika összefüggésein keresztül Kárpátalja kormányzati autonómiáján át a terület Magyarországgal történő újraegyesüléséig. Az 1991-es közös munka után Dupka Györgynek is jelent meg önálló kiadványa 2005-ben, *Autonómia-törekvések Kárpátalján*²² címmel.

A téma kárpátaljai magyar származású kutatói közül többen is jelentettek meg kisebb-nagyobb terjedelmű munkákat a korszak történelméről. Zselicky Béla *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945*²³ című, 1998-ban megjelent könyvében Kárpátalja sorsfordító évtizedeit főleg a diplomácia szemszögéből világítja meg. Nála is olvashatjuk azt a többször emlegetett furcsa helyzetet, hogy „egy-egy kárpátaljai család tagjai úgy élték életüket egymást követő 4-5 államalakulat keretében, váltak más és más ország állampolgáraivá, hogy közben át sem lépték községük-városuk határát.” Hasonló terjedelmű kismonográfiában

¹⁸ Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991*. Mandátum-Universum, Budapest-Szeged, 1991. 298 o.

¹⁹ Terra Incognita – Ismeretlen Föld

²⁰ Botlik József: *Egestas Subcarpathica*. Adalékok az Északkeleti- Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 318 o.

²¹ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok*. 1918–1945. Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 2005. 552 o.

²² Dupka György: *Autonómia-törekvések Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004. 231 o.

²³ Zselicky Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945*. Napvilág, Budapest, 1998. 159 o.

olvashatjuk *Kárpátalja sorsfordulói*²⁴ között a munkám által vizsgált korszakot Móricz Kálmántól. Szintén Kárpátalja szülötte Fedinec Csilla, aki több kárpátaljai történelemmel foglalkozó könyvnek szerzője, valamint összefoglaló munkáknak társ- vagy főszerkesztője. Ezek közül a 2004-ben megjelent *Kárpátalja 1938-1941. Magyar és ukrán történelmi közelítés*²⁵ című Fedinec által szerkesztett munkát említeném először. Ez a könyv – mint címe is mutatja – magyar és ukrán történészek közös munkája és azzal a céllal készült, hogy közelebb hozza a sok kérdésben egymástól távol álló magyar és ukrán történelemtudományt. A könyv szerzői az 1938 és 1941 közötti időszak összes eseményét részletesen tárgyalják, s bár a cél a közelítés volt, még így is sokszor olvashatunk benne egymásnak szögesen ellentmondó véleményeket. Fedinec saját munkái közül a 2002-ben megjelent *A kárpátaljai magyarság történelmi kronológiája 1918-1944*²⁶ című könyvet említeném meg, amelyben átfogó leírását találhatjuk meg az időszak Kárpátaljai történelmének, könnyen követhető kronológiai sorrendben. Fedinec munkáival kapcsolatban mindenképpen fontosnak tartom megjegyezni, hogy következetesen tartózkodik attól, hogy Botlik József könyveire hivatkozzon vagy megemlítsen azokat, amit érthetetlennek tartok, mivel Botlik munkáiban olyan komoly és részletes kutatómunka eredményei találhatók, amelyek véleményem szerint megkerülhetetlenek Kárpátalja történelmének tanulmányozásakor.

Áttérve a cseh és szlovák nyelvű szakirodalomra, itt „Podkarpatská Rus” és története szintén a rendszerváltás után kerül újra előtérbe, mondhatni újra felfedezték maguknak a terület csehszlovák korszakának történelmét. Kifejezetten Kárpátaljával foglalkozik többek között Jaromír Hořec *Podkarpatská Rus – země neznámá*²⁷, Karel Richter *Podkarpatská Rusíni v boji za svobodu*²⁸, vagy Peter Švorc *Zakletá zem – Podkarpatská Rus 1918-1946*²⁹ című munkája. De megemlíthetem itt Ladislav Polášek *Společný stát Rusínů a Českoslováků (1919-1939)*³⁰ című tanulmányát is. Ezek mellett olyan szakirodalmat is felhasználtam, ami részben foglalkozik az általam kutatott időszakkal: Vladimír Goněc és Olexandr Bojko *Nejnovější*

²⁴ Móricz Kálmán: *Kárpátalja sorsfordulói*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001. 188 o.

²⁵ *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történelmi közelítés*. Szerk.: Fedinec Csilla. Szerzők: Mykhailo Boldyžhar – Mykola Vegesh – Vasyl Hudanych – Iryna Haponenko – Brenzovics László – Necze Gábor – Ablonczy Balázs – Vasas Géza – Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2004. 277 o.

²⁶ Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történelmi kronológiája 1918-1944*. Lilium Aurum Kiadó, Galánta–Dunaszerdahely, 2002. 533 o.

²⁷ Hořec, Jaromír: *Podkarpatská Rus – země neznámá*. [Podkarpatszka Rusz – ismeretlen föld]. H&H, Jinočany 1994. 121 o.

²⁸ Richter, Karel: *Podkarpatská Rusíni v boji za svobodu*. [Kárpátaljai ruszinok harcban a szabadságért]. Česká expedice, Praha, 1997. 117 o.

²⁹ Švorc, Peter: *Zakletá zem – Podkarpatská Rus 1918-1946*. [Bájos vidék – Podkarpatszka Rusz 1918-1946]. Lidové Noviny, Praha, 2007. 320 o.

³⁰ Polášek, Ladislav: *Společný stát Rusínů a Českoslováků (1919-1939)*. [Ruszinok és Csehszlovákok egyesült állama]. Nový Jičín, 2001. 44 o.

*Dějiny Ukrajiny*³¹ című közös munkája 1997-ből; Jan Gebhart és Jan Kuklík *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*³² című könyve, amely 2004-ben jelent meg; Jindřich Marek *Hraničářská kalvárie. Příběhy posledních obránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938-1939*³³ című könyve.

A nemzetiségi kérdésekről szól a szlovák, cseh és német történészek által 1999-ben összeállított *Vynútený rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Polskom, Madarskom a Juhosláviou*³⁴ című kiadvány. A korszak magyar–csehszlovák diplomáciai történéseinek feldolgozását Dagmar Čierná-Lantayová *Podoby česko-slovensko – maďarského vzťahu 1938-1949: Východiská, problémy a medzinárodné súvislosti*³⁵ című könyvében találhatjuk meg, Kamil Krofta csehszlovák külügyminiszterről pedig Jindřich Dejmek *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta*³⁶ című monográfiája nyújt átfogó képet.

Ahogy a magyar és ukrán történészek is törekedtek a közös munkára és álláspontjaik közelítésére, szintén történtek kísérletek erre vonatkozóan a szlovák és az ukrán történészek között. Ennek egyik példája az Eperjesen több alkalommal megrendezett közös konferenciájuk, melynek 1998-as konferenciakötetét fel is használtam munkám során: *Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919-1939)*.³⁷

Az ukrán történetírás is újra felfedezte magának a területet és már nem szovjet, hanem ukrán nemzeti szempontból közelítette meg a térség történelmét a Szovjetunió megszűnése után. Ezek közül az első fontosabb munka az 1991-ben megjelentetett, Julian Himinec által írt

³¹ Bojko, Olexandr – Goněc, Vladimír: *Nejnovější Dějiny Ukrajiny*. [Ukrajna legújabb kori történelme]. Jota, Brno, 1997. 267 o.

³² Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. [Második köztársaság 1938-1939. A demokrácia és a totalitarizmus harca a politikai, társadalmi és kulturális életben]. Paseka, Praha-Litomyšl, 2004. 315 o.

³³ Marek, Jindřich: *Hraničářská kalvárie. Příběhy posledních obránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938-1939*. [Határőr kálvária. Történetek a Masaryki köztársaság utolsó védelmezőiről Csehország északi részén és Podkarpatszka Ruszban 1938-1939-ben]. Svět Křidel, Cheb, 2004. 339 o.

³⁴ *Vynútený rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Polskom, Madarskom a Juhosláviou*. [Erőltetett szétválasztás. Kiutasítás és kiűzetés Csehszlovákiából 1938-1947 között összehasonlítva Lengyelországgal, Magyarországgal és Jugoszláviával]. Zostavili: Brandes, Detlef – Ivaničková, Edita – Pešek, Jiří. Veda, Bratislava 1999. 259 o.

³⁵ Čierná-Lantayová, Dagmar: *Podoby česko-slovensko – maďarského vzťahu 1938-1949: Východiská, problémy a medzinárodné súvislosti*. [Hasonlóságok a cseh-szlovák – magyar kapcsolatokban 1938-1949: Háttér, problémák és a nemzetközi összefüggések]. Veda, Bratislava, 1992. 203 o.

³⁶ Dejmek, Jindřich: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta*. [Történész a diplomácia élén: Kamil Krofta]. Karolinum, Praha, 1998. 397 o.

³⁷ *Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919-1939)*. [Kárpátjai Ukrajna Csehszlovákia keretein belül]. Zborník materiálov zo 6. vedeckej karpatistickej konferencie, Prešov – 4. 9. 1998. Red.: Babotová, Lubica – Danilák, Michal. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov, 2000. 317 o.

*Закарпаття – земля української держави: нотатки з історії Закарпаття*³⁸ című könyv, amely megnyitotta a Kárpátaljával foglalkozó ukrán nyelvű könyvek sorát. 1993-ban megjelent az Unvári Állami Egyetem kiadásában Mihajlo Boldizsar *Закарпаття між світовими війнами (матеріали до історії суспільно-політичної відносини)*³⁹ című munkája, amely kifejezetten Kárpátalja világháborúk közötti történetét taglalja, és szintén ezen az éven adta ki Vaszil Markusz *Політична і державно-правна еволюція українського Закарпаття*⁴⁰ című könyvét. Ugyancsak az 1919-1939 közötti évek történéseivel foglalkozott Petro Szerco *Карпато-Українська держава. До історії Визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках*⁴¹ című, 1994-ben megjelent munkájában. A következő éven kiadott *Нариси історії Закарпаття*⁴² második kötete szintén az említett időszakot vizsgálja, kitekintéssel a második világháború éveire. Ezekben a könyvekben megfigyelhetjük, hogy az ukrán történelemtudomány a rendszerváltás után nagy figyelmet fordított az Avgustin Volosin vezette Kárpáti Ukrajnának, amely 1938 novemberétől 1939 márciusáig gyakorolt hatalmat Kárpátalja területén.

Kárpáti Ukrajna fontos elemévé vált az ukrán nemzeti öntudatnak, a modern ukrán állam egyik első megnyilvánulásának tekintették, és alapot biztosított ahhoz, hogy a kárpátaljai népet úgy mutassák be, mint amelyik mindig is a nagy Ukrajnával szeretett volna egyesülni, és ukrán nemzeti értelmezés szerint ezer évig „megszállva” tartotta a mindenkori magyar állam. Ugyanakkor kutatásaikhoz kárpátaljai, szlovák és lengyel levéltári forrásokot és szakirodalmat használnak fel leginkább, magyart viszont nagyon ritkán. A csehszlovák idősakkal kapcsolatban pedig elég nosztalgikus módon foglalkoznak, nagyra értékelik a korszak fejlesztéseit és a javuló általános állapotokat. A helyi lakosság és politikai élet viszonyát a prágai vezetéssel sokszor szintén a valóságnál pozitívabban jelenítik meg, amit olyan emlékiratokkal is alátámasztanak, mint Viktor Baran – több csehszlovák miniszterelnök

³⁸ Химинець, Юліан: Закарпаття – земля української держави: нотатки з історії Закарпаття. [Кárpátalja – az ukrán állam földje: jegyzetek Kárpátalja történelméből]. Вид. Карпати, Ужгород, 1991. 143 ст.

³⁹ Болдижар, Михайло: Закарпаття між світовими війнами (матеріали до історії суспільно-політичної відносини). [Кárpátalja a két világháború között (anyagok a társadalmi-politikai kapcsolatokhoz)]. Ужгород. держ. ун-т., Ужгород, 1993. 159 ст.

⁴⁰ Маркус, Васил: Політична і державно-правна еволюція українського Закарпаття. [Ukrán Kárpátalja politikai és állami-jogi fejlődése]. Гражда, Ужгород, 1993. 48 ст.

⁴¹ Стерчо, Петро: Карпато-Українська держава. До історії Визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. [А Кárpát-Ukrán állam. А кárpáti ukránok 1919-1939 közötti felszabadító harcainak történelméhez]. Видавництво „За вільну Україну”, Львів, 1994. 288 ст.

⁴² Нариси історії Закарпаття. Том II. 1918-1945. [Кárpátalja történetének vázлата. II. Kötet. 1918-1945]. Відп.ред.: Гранчак, Іван. „Закарпаття”, Ужгород, 1995. 663 ст.

titkárának – ukrán nyelven kiadott *Денник*⁴³ című emlékirata, ami 1996-ban jelent meg és többször is szó van benne a prágai vezetés és a kárpátaljai politika viszonyáról.

Ezen fentebb részletezett szemlélet Kárpáti Ukrajnával szemben a 2000-es években is megmaradt, és csak erősödött, miután Avgustin Volosint 2002-ben Ukrajna Hősének nyilvánították. Ennek az időszaknak a szakirodalmából fontos megemlíteni a kárpátaljai születésű Ivan Pop 2001-ben megjelent *Энциклопедия Подкарпатської Русі*⁴⁴ című munkáját, amely kifejezetten Kárpátalja csehszlovák időszakával foglalkozik. Emellett szintén említésre méltó Ivan Pop és Paul Robert Magocsi amerikai születésű, de ruszin és magyar felmenőkkel rendelkező történész közös munkája, az angol nyelven 2002-ben megjelent *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*⁴⁵.

Kárpátalja általam is vizsgált időszakának szakirodalma az utóbbi évtizedben is fontos munkákkal bővült. A korábban említett *Kárpátalja 1938-1941. Magyar és ukrán történeti közelítés* című Fedinec által szerkesztett könyv folytatásának tekinthető a 2010-ben megjelent *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*⁴⁶ című kiadvány, amely már jóval tágabb időszakban tárgyalja Kárpátalja történelmét, és az összesen huszonhat magyar és ukrán szerző is jelzi, hogy fontos munkáról van szó. A könyv egyszerre jelent meg magyar nyelven Magyarországon, ukránul pedig Ukrajnában, itt is fő szempontot jelentett a különböző országokból származó szakértők véleményének közelítése, hogy a nemzeti törekvéseken túlmutató, a vidék valódi történelmére koncentráló munka születhessen, ami többé-kevésbé sikerült is.

Fedinec Csillának külön a vidék visszacsatolásának és magyar éveinek szentelt könyve is jelent meg 2015-ben *A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja*⁴⁷ címmel. Ebben részletesen foglalkozik az első bécsi döntéssel, a rongyosok tevékenységével, valamint Kárpáti Ukrajnával, felhasználva a régebbi munkáiban megtalálható eredményeit és legújabb kutatásait.

Megemlítenék egy 2011-es konferenciát és az abból készített kötetet is, amelynek szintén az volt a feladata, hogy közelebb hozza a két ország történelemtudományát. A kötet címe *A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”*⁴⁸, és tizenkét ukrán

⁴³ Баран, Віктор-Гейза: Денник. [Napló]. Гражда, Ужгород 1996. 143 ст.

⁴⁴ Поп, Иван: Энциклопедия Подкарпатської Русі. [Podkarpatszka Rusz enciklopédiája]. В. Падяка, Ужгород, 2001. 429 ст.

⁴⁵ Encyclopedia of Rusyn History and Culture. [A Ruszin történelem és Kultúra enciklopédiája]. Edit.: Paul Robert Magocsi – Ivan Pop. University of Toronto Press, Toronto–Buffalo–London, 2002. 520 o.

⁴⁶ Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. Szerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010. 640 o.

⁴⁷ Fedinec Csilla: A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja. Jaffa Kiadó, Budapest, 2015. 239 o.

⁴⁸ A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”. Konferenciakötet. Szerzők: Zubánics László – Botlik József – Korszun Alekszej – Bicsák Péter – Bánszki Hajnalka – Pahirja Olekszandr –

és magyar történész tanulmányait tartalmazza. Tehát általánosságban elmondható, hogy míg korábban az ukrán és a magyar kutatók is inkább saját szemszögükből vizsgálták a vidék történelmét, addig az utóbbi évtizedben már több kísérlet is történt arra, hogy közös nevezőt találjanak, ami véleményem szerint a jövőben is követendő példa.

Kárpáti Ukrajna katonai szervezetéről, a Kárpáti Szicsről Olekszandr Pahirja írt részletes könyvet 2010-ben *Карпатська Січ: Військове формування Карпатської України*⁴⁹ címmel, amiben a félkatonai szervezet teljes történetét és felépítését tárgyalja, valamint az 1939. március közepén történt harcokról is részletesen beszámol. A katonai hadműveletekről szól Molnár András és Szabó Péter *Zalai honvédek Kárpátalján*⁵⁰ című munkája, amely a március közepén indított katonai akció mellett a további, Szlovákia irányában lezajlott határösszetűzésekről is részletes képet ad. Sőregi Zoltán *Egy felemás diverzánsakció – Szabadcsapatok Kárpátalján, 1938 őszén*⁵¹ című tanulmánya pedig a vidéken többször bevetett rongyos gárda alakulatainak tevékenységét írja le részletesen.

A Bródy András vezette ruszin, és a Volosin Ágoston vezetésével működő ukrán irányzat határozta meg Kárpátalja politikai életét a kormányzati autonómia 1938. októberi létrejöttétől az 1939. márciusi magyar katonai akcióig. A két irányzat vezetőinek életéről és politikusi tevékenységéről kaphatunk teljes képet Botlik József *Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Avgusztin politikai pályájának összevetése*⁵² című, 2017-ben megjelent tanulmányából.

Külön szeretnék kitérni a felhasznált emlékiratokra. Ezek sok esetben kiegészítették vagy érthetőbbé tették azokat az eseményeket, amelyeket munkám során tanulmányoztam. Marina Gyula Kárpátalja teljes területének visszavétele után a katonai közigazgatás idején polgári biztosként tevékenykedett, emlékirata 1977-ben jelent meg Torontóban *Ruténsors Kárpátalja végzete*⁵³ címmel és fontos adalékok találhatóak benne a korszak történelméhez. Horthy Miklós emlékiratait már 1953-ban kiadták, természetesen szintén nem Magyarországon, hanem

Dupka György – dr. Tóth Mihály – Doma István – Halász József – Mihók Richárd – Illár Krisztina. Intermix, Beregszász – Ungvár, 2011. 79 o.

⁴⁹ Пагіря, Олександр: Карпатська Січ: Військове формування Карпатської України. [Kárpáti Szics: Kárpáti Ukrajna fegyveres alakulata]. Темпора, Київ, 2010. 151 стр.

⁵⁰ Molnár András – Szabó Péter: Zalai honvédek Kárpátalján. Dokumentumok a magyar királyi 9. honvéd önálló gyalogdandár kárpátaljai bevonulásáról és a szlovák–magyar fegyveres összetűzésben való részvételéről, 1939. március–április. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 2016. 152 o.

⁵¹ Sőregi Zoltán: Egy felemás diverzánsakció – Szabadcsapatok Kárpátalján, 1938 őszén. In.: Felderítő Szemle. Magyar Köztársaság Felderítő Hivatal. Budapest, 2009. 4. szám. 148-157. o.

⁵² Botlik József: Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Avgusztin politikai pályájának összevetése. In.: A kivégzett, légerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945–1949). Bródy András és társainak emlékkönyve. Intermix, Ungvár – Beregszász, 2017. 55-91. o.

⁵³ Marina Gyula: Ruténsors Kárpátalja végzete. Patria Publishing Company, Toronto, 1977. 216 o.

Argentínában *Emlékirataim*⁵⁴ címmel. Ebből többek között megtudhatjuk Horthy miként emlékszik vissza a Hitlerrel és a többi náci vezetővel történt találkozókra, vagy azt, hogy milyen fogadtatásban részesült a visszatért felvidéki és kárpátaljai területeken.

Rónai András *Térképezett történelem*⁵⁵ címet viselő emlékirata már a rendszerváltás után, 1993-ban jelenhetett meg Budapesten. A könyv címe sokatmondó a szerző életével kapcsolatban, ugyanis egy geológus/geográfus szakemberről van szó, aki a komáromi tárgyalások térképészeti háttéranyagának előkészítésében szakértőként vett részt, majd a határ pontos kijelölésén dolgozó bizottság munkájának is részese volt.

Az ukrán miniszterelnök, Avgustin Volosin emlékirata *Спомини. Релігійно-національна боротьба карпатських русинів-українців проти мадярського шовінізму*⁵⁶ címmel jelent meg 1959-ben Philadelphiában. Ebből – ahogyan a cím is árulkodó – sokat megtudhatunk Volosin magyarokkal kapcsolatos nem túl pozitív véleményéről, ami már az első világháború előtt és alatt kialakult benne. Vincent Sandor emlékirata – aki Prágában képviselte az ukrán kormányt – szintén betekintést enged a korabeli ukrán politikusok nézőpontjába az eseményekkel kapcsolatban. Könyvének első kötetét használtam fel, melynek címe *Спомини. Карпатська Україна 1938-1939*⁵⁷. A fentebb említett Kárpáti Szicsszel kapcsolatban pedig a március harcok idején a szervezetet irányító Szerhij Jefremov visszaemlékezéseit emelném ki, aminek *Бої 14-15 березня 1939 року на Карпатській Україні*⁵⁸ a címe.

A korszak magyar diplomatáinak visszaemlékezéseiből fontos részleteket tudhatunk meg a külpolitika és a diplomácia működéséről. A *Végállomás Lisszabon*⁵⁹ című könyv Újpeéry Elemér visszaemlékezéseit tartalmazza. Újpeéry 1938-tól Imrédy Béla miniszterelnök személyi és külügyi titkára, majd Csáky István külügyminiszter személyi titkára lett, 1939-től pedig Teleki Pál és a külügyminisztérium között volt összekötő titkár. Szegedy-Maszák Aladár 1937 és 1942 között a berlini magyar követség titkáráként dolgozott a külügyminisztériumnál, *Az ember ősszel visszanéz...*⁶⁰ című emlékiratának I. kötete foglalkozik a kutatott időszzakkal. Padányi-Gulyás Béla *Vallomás egy elsüllyedt világról*⁶¹ című könyve több is mint emlékirat, a

⁵⁴ Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Soc. de Reso. Ltda, Buenos Aires, 1953. 363 o.

⁵⁵ Rónai András: *Térképezett történelem*. Püski Kiadó, Budapest, 1993. 262 o.

⁵⁶ Волошин, Августин: *Спомини. Релігійно-національна боротьба карпатських русинів-українців проти мадярського шовінізму*. [Emlékiratok. A kárpáti ruszinok-ukránok vallási-nemzeti küzdelme a magyar sovinizmus ellen]. Carpathian Voice, Philadelphia, 1959. 56 st.

⁵⁷ Шандор, Вікентій: *Спомини. Карпатська Україна 1938-1939*. [Emlékiratok. Kárpáti Ukrajna 1939-1939]. Том I. Гражда, Ужгород, 1996. 388 ст.

⁵⁸ Сфремов, Сергій: *Бої 14-15 березня 1939 року на Карпатській Україні*. [Az 1939. március 14-15-ei harcok Kárpáti Ukrajnában]. Гражда, Ужгород, 2009. 98 ст.

⁵⁹ Újpeéry Elemér: *Végállomás Lisszabon*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 545 o.

⁶⁰ Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszanéz...* I. kötet. Európa Kiadó, Budapest, 1996. 458 o.

⁶¹ Padányi-Gulyás Béla: *Vallomás egy elsüllyedt világról*. Aurora, München, 1975. 171 o.

szerző szintén diplomataként dolgozott, és munkájában az események belső összefüggéseit keresi. Barcza György pedig 1927 és 1938 között vatikáni, majd 1938-tól 1941-ig londoni nagykövet volt, visszaemlékezései *Diplomataemlékeim 1911-1945*⁶² címmel jelent meg 1994-ben.

2. A kutatás forrásai

A kutatott téma gazdag forrásbázissal rendelkezik, munkám megírása során három ország levéltárainak anyagait is volt módomban felhasználni: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár,⁶³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Cseh Köztársaság Állami Levéltára,⁶⁴ A Köztársaság Elnöki Hivatalának Levéltára.⁶⁵ A forrásbázisnak – a felsorolt levéltárak anyagain túl – fontos részét képezi a korabeli kárpátaljai, magyarországi sajtó, valamint az amerikai ruszinok szövetsége által kiadott sajtó is, többek között: *Kárpáti Magyar Hírlap*, *Prágai Magyar Hírlap*, *Нова Свобода [Új Szabadság]*, *Урядовий Вісник Правительства Підкарпатської Русі [Podkarpatszka Rusz Kormányzati Közlönye]*, *Американскій Русскій Вѣстникъ [Amerikai Orosz Közlöny]*, *Ruszinszói Magyar Hírlap*. A konkrét levéltári források jegyzéke és a felhasznált sajtótermékek teljes listája a „Levéltári források” és a „Korabeli sajtó” alpontokban található.

Szintén fontos forrásokat tartalmaznak a felhasznált dokumentumgyűjtemények, a publikált források és a segédkiadványok. Ezek közül is kiemelnék párat. A *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához* című öt kötetes forráskiadványból négyet használtam fel. Az első kötet *A Berlin-Róma tengely kialakulása és Ausztria annexiója 1936-1938*⁶⁶, a második *A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája 1936-1938*⁶⁷, a harmadik *Magyarország külpolitikája 1938-1939*⁶⁸, a negyedik pedig *Magyarország külpolitikája a II.*

⁶² Barcza György: *Diplomataemlékeim 1911-1945*. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból. I. Kötet. Szerk.: Antal László, Glatz Ferenc, Sipos Péter. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994. 1016 o.

⁶³ Державний Архів Закарпатської Облaсті [ДАЗО]

⁶⁴ Národní Archiv České Republiky [NAČR]

⁶⁵ Archiv Kancelář Presidenta Republiky [AKPR]

⁶⁶ *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945*. I. Kötet. A Berlin-Róma tengely kialakulása és Ausztria annexiója 1936-1938. Szerk.: Zsigmond László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 822 o.

⁶⁷ *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945*. II. Kötet. A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája 1936-1938. Szerk.: Ádám Magda. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 1029 o.

⁶⁸ *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945*. III. Kötet. Magyarország külpolitikája 1938-1939. Szerk.: Ádám Magda. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 809 o.

*világháború kitörésének időszakában 1939-1940*⁶⁹ alcímet kapta és ennek megfelelően tartalmazzák a korabeli magyar diplomácia tevékenységével kapcsolatos dokumentumokat. Egy angol nyelvű kiadvány *Documents on German Foreign Policy 1918-1945. Series D (1937-1945)*⁷⁰ címmel a korszak német külpolitikai dokumentumait mutatja be. Halmosy Dénes *Nemzetközi szerződések 1918-1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései*⁷¹ a címnek megfelelően a két világháború közötti időszak fontos szerződéseit tartalmazza. Kifejezetten Kárpátaljával kapcsolatos dokumentumokat Fedinec Csilla *Iratok a Kárpátaljai Magyarország Történetéhez 1918-1944*⁷² című könyvében találhatunk. Emellett a Kárpátaljai Területi Állami levéltárnak a Kárpáti Ukrajnával kapcsolatban fellelhető dokumentumainak egy részét tartalmazza a *Карпатська Україна (1938-1939). Збірник архівних документів і матеріалів*⁷³ című kiadvány.

3. A kutatás tárgya

A kutatásom témája ugyan Kárpátalja visszacsatolásának két szakasza 1938-ban és 1939-ben, azonban a kérdés teljes megértéséhez korábbra kellett visszanyúlnom. Ezért az első fejezetben bemutatom, hogyan is került Kárpátalja az újonnan létrehozott Csehszlovákia keretei közé és milyen körülmények között létezett a Magyarországhoz két részben történő visszacsatolásig. A csehszlovák állam fokozatos gyengülésével az – egyébként már a Csehszlovákiához történt csatoláskor – előzetesen megígért autonómiáig hosszú éveket kellett várnia a régióknak, aminek első szakaszát az 1938. október 11-én hatalomra kerülő, Bródy András vezette első kárpátaljai autonóm kormány jelentette. A kárpátaljai események tárgyalása közben a magyar és a nemzetközi diplomácia működését, a szerveződő magyar

⁶⁹ Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. IV. Kötet. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1939-1940. Szerk.: Zsigmond László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 904 o.

⁷⁰ Documents on German Foreign Policy [A Német Külpolitika Dokumentumai]. 1918-1945. Series D (1937-1945). Volume IV. The aftermath of Munich. Government Printing Office, Washington, 1951. 733 o.

⁷¹ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései. Második, átdolgozott és bővített kiadás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 690 o.

⁷² Fedinec Csilla: Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918-1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok. Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2001. 663 o.

⁷³ Карпатська Україна (1938-1939). Збірник архівних документів і матеріалів. [Kárpáti Ukrajna 1938-1939). Archív dokumentumok és anyagok gyűjteménye]. Упорядники: М.В. Делеган, С.А. Вискварко. Всеукраїнське державне видавництво „Карпати”, Ужгород, 2009. 285 ст.

diverzáns akciókat, valamint a Komáromban lezajlott tárgyalásokat is bemutatom. Az első fejezetet a Bródy-kormány működésének bemutatásával zárom, valamint megvizsgálom azokat a körülményeket, amelyek megbuktatásához és a vele ellentétes terveket megfogalmazó ukrán irányzatú politikai erők hatalomhoz jutásához vezettek.

A második fejezet az Avgustin Volosin vezette ukrán kormány kárpátaljai uralmának kezdeti időszakáról szól, ami egybe esett Kárpátalja kisebbik, többségében magyarok lakta déli részének a Felvidékkel együtt Magyarországhoz csatolásával, vagyis az első bécsi döntéssel. Itt bemutatom a megítélt területnek a katonai birtokbavételét, valamint a létrejövő katonai és polgári közigazgatás működését. Külön kitérek a magyar vezetésnek azon törekvéseire, amelyek egész Kárpátalja visszacsatolására irányultak a bécsi döntés után, és végül – 1938-ban legalább is – sikertelenül zárultak. A Csehszlovákiánál maradt, és az ukrán kormány által már Kárpáti Ukrajnának nevezett, többségében ruszinok és ukránok lakta kárpátaljai terület sorsát november 22-éig pedig a fejezet végén mutatom be.

A harmadik fejezet Kárpátalja csehszlovák alkotmányba iktatott, törvényerejű autonómiájának megadásával kezdődik, ami után a terület gyakorlatilag az országot alkotó három országrész között egyenjogú taggá vált. Azonban az állam neve kis változással továbbra is ugyanaz maradt, Kárpátalja semmilyen formában nem került bele: Cseh–Szlovák Köztársaság. A szélesebb körű autonómiával Volosin és kormánya hozzálátott a hatalma alatt álló terület minden szempontból ukránná formálásához, aminek végrehajtása során nem riadtak vissza erőszakos módszerek alkalmazásától sem. Bemutatom az egypártrendszer bevezetése után borítékolható eredményekkel záruló helyi parlamenti választásokat, melynek a kárpátukrán kormány hatalmának hivatalos bebiztosítása volt a célja. Közben itt is, mint a munka során végig, párhuzamosan vizsgálom a magyar kormány és diplomácia lépéseit valamint a nagypolitika, különösen Németország szándékait és azoknak változásait Kárpátaljával kapcsolatban. 1939 márciusával aztán elérkezik Kárpátalja visszacsatolásának – vagy ukrán szempontból Kárpáti Ukrajna magyar megszállásának – ideje, amikor is többek között a német érdekek változásainak köszönhetően lehetsége nyílik Magyarországnak számára megfelelő módon rendezni a terület sorsát. Ennek előzményeként bemutatom a csehszlovák állam szétesésének utolsó mozzanatait, ami után Kárpáti Ukrajna kikiáltotta függetlenségét a németek védelmének reményében. Mivel azonban a német protektorátus nem valósult meg, az éppen csak kikiáltott ukrán állam meg is szűnt létezni, a terület pedig az első világháború előtti államhatárnak megfelelően, katonai akció keretében visszakerült Magyarországhoz.

Kárpátalja nyugati határán, amely ekkor Magyarország és Szlovákia közti határvidékké vált, nem állapították meg pontosan az új határvonalat. Ez a helyzet visszanyúlik egészen a Csehszlovákiához történt csatolásig, ugyanis a békeszerződés által előírt határrendezés Szlovákia és Kárpátalja között nem valósult meg, sőt a prágai vezetés még akadályozta is a kérdés megoldását, emiatt csak egy ideiglenesnek tekintett demarkációs vonal választotta el a két országrészt. A határ pontos megállapításával ugyanis megszűnt volna az autonómia megadását mindig elodázó politika egyik érve, a határvonal rendezetlensége. Kárpátalja Magyarországhoz csatolásával és Szlovákia önállóságának kikiáltásával a magyar vezetésnek szembesülnie kellett a helyzettel, hogy az új határ stratégiai szempontból szinte teljesen ésszerűtlen vonalon futott, többek között lehetetlenné téve a régió központjának, Ungvárnak a védelmét. Ezért a magyar vezetés a határ kiigazítására szánta el magát és benyomult Szlovákia területére, amivel néhány napig tartó kisebb összecsapások kezdődtek. Ezt a területi vitát végül közös megállapodással sikerült tisztázni és Magyarország olyan mértékben kitolta a kárpátaljai határt nyugat felé, hogy az kielégítette a magyar igényeket. Ezt a folyamatot a harmadik fejezet végén vizsgálom meg, majd a visszacsatolás után életbe lépő katonai és polgári közigazgatáson keresztül kialakuló önkormányzat lehetőségével is foglalkozom.

A kutatás során jelentős mennyiségű dokumentumot tanulmányoztam az ukrán, magyar és cseh levéltárakban, valamint szintén háromféle szakirodalommal dolgoztam. Ennek megfelelően a dolgozatomban előfordul, hogy egyes személyeket, településeket, és magát a kárpátaljai régiót is többféle névvel és helyesírás használatával nevezem meg attól függően, hogy az adott forrásban vagy szakirodalomban hogyan tüntették fel. Ennek ellenére mindig igyekeztem odafigyelni arra is, hogy a személy- és helységnevek érthetően és összetéveszthetetlenül szerepeljenek. Kiemelném azt, hogy munkám során végig arra törekedtem, hogy a vonatkozó szakirodalmak egy részében megfigyelhető ismétlődéseket és az ezáltal szintén ismétlődő kisebb-nagyobb hibákat ne kövessem el jómagam is. Ezért ahol csak módomban volt rá, a levéltárakban és forráskiadványokban fellelhető eredeti dokumentumokat és forrásokat használtam fel, megismerve azokat teljes terjedelmükben és a következtetéseket ezek alapján vontam le. Emellett az is célom volt, hogy a magyar, ukrán és cseh vagy szlovák szakirodalmat alapul véve igyekezzek közös nevezőt találni az események bemutatásánál. Ez biztosan nem sikerült maradéktalanul, hiszen az ukrán vagy cseh szerzők gyakran nem ismerik a magyar történetírás által használt forrásokat, ami fordítva is igaz, ezért sok kérdésben olyan szöveg ellentétben állnak a véleményeik, amiket lehetetlen lenne egyesíteni.

Összességében tehát a munkám megírása során az elsődleges szempont az volt, hogy a Kárpátalja történelmében a kutatott időszakban szerepet játszó országok levéltárainak forrásait,

valamint a szakirodalmat a tőlem telhető legjobb módon összevessem, és ezek alapján mutassam be Kárpátalja Magyarországhoz történt visszacsatolásának folyamatát. Ehhez pedig nem egyik vagy másik ország nézőpontjából vizsgáltam az eseményeket és folyamatokat, hanem maga Kárpátalja jelentette a viszonyítási pontot.

A disszertáció megírása során a következő célok elérését határoztam meg a téma kifejtésének érdekében:

- Bemutatni Kárpátalja Csehszlovákiához csatolásának folyamatát, folytatva a régió helyzetének ismertetésével a csehszlovák állam keretein belül eltöltött csaknem húsz év alatt.
- Elemezni a csehszlovák állam meggyengülésének és szétesésének okait, annak folyamatát, valamint kül- és belpolitikai tényezőit.
- Megvizsgálni a kárpátaljai autonómia első kormányának, a Bródy András vezetésével működő minisztertanácsnak a megalakulását, működését és megbuktatásának körülményeit.
- Ismertetni a komáromi határtárgyalások folyamatát és eredménytelen befejezésének okait.
- Vázolni az első bécsi döntéssel visszacsatolt területek birtokba vételét, valamint a magyar kormány törekvéseit Kárpátalja egészének visszaszerzésére.
- Átfogó képet adni a ruszin irányzatú kormány helyét elfoglaló, ukrán irányultságú Volosin-kormány működéséről, annak intézkedéseiről és nemzetiségi politikájáról.
- Tanulmányozni az 1939 március eleji folyamatokat, amelyek Csehszlovákia teljes széteséséhez és megszűnéséhez, valamint az önálló Kárpáti Ukrajna kikiáltásához vezettek.
- Bemutatni Kárpátalja egészének Magyarországhoz csatolását, a különböző módon értékelt hadműveletek és fegyveres összecsapások történéseit.
- Végül megvizsgálni a Kárpátalja nyugati határa kiigazításának körülményeit, a területen bevezetett katonai és polgári közigazgatást, valamint a Magyarország keretein belül tervezett önkormányzat sorsát.

I. FEJEZET.

Kárpátalja Csehszlovákia részeként. Az első autonóm kormány, a Bródy kabinet létrejötte és működése

1. Kárpátalja helyzete az 1920-as és 1930-as években. A csehszlovák állam meggyengülése és a nemzetiségi kérdések

Az első világháború után Csehszlovákiához csatolt mai Felvidék és Kárpátalja (Podkarpatská Rus) nehéz és gondokkal terhelt időszakot élt át a két világháború között. Hiába tartalmazta a trianoni békeszerződés, majd később a csehszlovák alkotmány is a nemzetiségeknek járó jogokat és az autonómia lehetőségét, a prágai vezetés csak Csehszlovákia szétesése közben adta meg a húsz évig ígérgetett jogokat. A csehszlovák állam területe és első alaptörvényei 1918 és 1920 között alakultak ki, az ideiglenes alkotmány viszont nem foglalkozott a kisebbségek jogaival. Pedig az új állam lakosságának több mint egy-harmada, nagyjából öt millió ember nem cseh vagy szlovák nyelvet beszélő volt.⁷⁴

A Csehszlovákiához történt csatolás előtt fontos visszatekinteni a magyar politikai vezetés utolsó kísérletére, a ruszin területek autonómiájának megadására, amivel igyekeztek megtartani Kárpátalját Magyarország (Magyar Népköztársaság) keretei között. A Károlyi Mihály miniszterelnök által vezetett kormány 1918. december 23-án fogadta el a Jászi Oszkár⁷⁵ által kidolgozott és előterjesztett „A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról” szóló 1918. évi X. néptörvényt, amelyet december 25-én tettek közzé az Országos Törvénytarban. Ezzel a törvénnyel a magyar kormány a ruszinoknak a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a közművelődés és a közoktatás, továbbá a vallásgyakorlat és a nyelvhasználat terén önrendelkezési jogokat biztosított, valamint kimondta, hogy Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék rutének lakta részeiből „Ruszka-Krajna néven autonóm jogterület (kormányzósági terület) alakíttatik.” A terület legfőbb kormányzati szerve a budapesti székhelyű Ruszka Krajnai Minisztérium lett, amelynek élére december 30-án Szabó Oresztet, mint „a ruszin ügyek” miniszterét nevezték ki. Az autonóm jogterület közvetlen

⁷⁴ Gyönyör József: Határok születtek. A csehszlovák állam megalakulása és első törvénye. Madách, Pozsony, 1992. 31. o.

⁷⁵ A Magyarországon élő nemzetiségek önrendelkezési jogainak megszervezéséért felelős tárca nélküli miniszter.

irányítását a Ruzska Krajnai Kormányzóság látta el. Ennek székhelye Munkács, vezetője pedig kormányzói ranggal Stefán Ágoston volt.⁷⁶

1919 januárjában azonban megkezdődtek a csehszlovák és a román csapatok területfoglalásai Kárpátalján, a Károlyi kormány pacifista politikájának következtében szinte ellenállás nélkül. Márciusban kikiáltották ugyan Magyarországon a tanácsköztársaságot, azonban ennek nem sok gyakorlati jelentősége volt Kárpátaljára nézve, a terület rövidesen idegen katonai megszállás alá került.

A történelmi Magyarországtól tehát az első világháború után szinte teljes egészében elszakított négy vármegye – Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa – alkotta a későbbi Podkarpatszka Rusz területét. Mindenek előtt fontosnak tartom leszögezni, hogy a területen élő ruszinoknak és magyaroknak nem volt lehetőségük népszavazás útján dönteni arról, hogy akarnak-e Csehszlovákiához, vagy éppen Romániához tartozni. Kárpátalja legnagyobb része Csehszlovákiához került, amit az amerikai ruszin mozgalom és a csehszlovák diplomácia szoros együttműködése tett lehetővé. 1919 márciusában egy amerikai ruszin küldöttség érkezett Kárpátaljára Grigorij Zsatkovics⁷⁷ és Julian Gardos vezetésével. Tudatták a helyi politikai vezetőkkel, hogy Woodrow Wilsonnal és Tomáš Garrigue Masarykkal folytattak tanácskozásokat. Ezeken ugyan felvetettek több lehetőséget is, köztük a Magyarország keretein belül maradást, de Wilson a megbeszélések alkalmával a csehszlovák államhoz való közeledést tartotta a legjobb megoldásnak, ezért természetesen ők is emellett döntöttek, és a továbbiakban Zsatkovics és az amerikai ruszin vezetők már csak a cseh–szlovák–ruszin államban látták biztosítva a ruszin nép jövőjét.⁷⁸

A csehszlovák és román csapatok általi megszállás alatt álló Kárpátalján az ungvári, eperjesi és huszti ruszin-ukrán nemzeti tanácsok 1919. május 8-án, Ungváron tartottak közös

⁷⁶ Fedinec Csilla: Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918-1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok. Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2001. 33. o.

⁷⁷ Григорий Жаткович; Grigorij Žatkovič; Zsatkovics Gergely – 1886. február 2-án született a Bereg vármegyéhez tartozó Galambos községben. Családjával öt éves korában kivándorolt az USA-ba. Jogász végzettséget szerzett és a General Motors-nál dolgozott jogtanácsosként. Az első világháború után részt vett az amerikai ruszinok képviseletében a kárpátaljai ruszinság jövőjéről szóló tárgyalásokon. Elsődleges célja az összes ruszinok egy államban való egyesítése volt, aminek eléréséhez a Wilson elnökkel folytatott tárgyalások után a Csehszlovákiával való egyesülés tűnt a legjobb megoldásnak. Ezek után fontos szerepet játszott Kárpátalja Csehszlovákiához történő csatolásában. Mindezt abban a reményben tette, hogy az új államalakulat kötelékében a ruszin nép majd önálló államiságot fog kapni. Erre vonatkozóan többször is ígéretet kapott a csehszlovák vezetőkötől. 1920. május 15-én kinevezték Podkarpatská Rus kormányzójának, ebben a pozícióban folytatta munkáját az önkormányzat elérése érdekében. Ekkor kellett szembesülnie azzal a ténnyel, hogy a prágai vezetőknek már nem áll érdekében betartania korábbi ígéreteit. Majdnem egy évnyi sikertelen munka után feladta a küzdelmet és 1921. március 16-án lemondott kormányzói tisztségéről. Május 17-én visszatért az USA-ba, ahol csehszlovák-ellenes tevékenységet folytatott. 1967. március 26-án hunyt el Pittsburgh-ben.

⁷⁸ Botlik József: Hármaskereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig. (1646-1997). Új Mandátum, Budapest, 1997. 215-216. o.

tanácskozást.⁷⁹ A megszálló csehszlovák hatóságok által bevezetett rendkívüli állapotnak megfelelően az ülésnek helyt adó ungvári vármegyeházat felfegyverzett katonaság vette körül. Az ülésen a három tanács közösen megalapította a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanácsot (Центральна Руська Народна Рада) harminc képviselővel, és a ruszin nép nevében a csehszlovák nemzettel való „önkéntes” egyesülés mellett döntöttek, teljes autonómia megadása mellett.⁸⁰ A tanács 14 pontban foglalta össze az önkormányzattal kapcsolatos elvárásait, mely szerint lényegében területi és kulturális autonómiát vártak, önálló nemzetgyűléssel Ungváron, valamint teljes belügyi, nyelvi, iskolai és egyházi önállósággal. Avgustin Volosin,⁸¹ mint az események résztvevője, így emlékezett vissza: „Az Ungvári Nemzeti Tanács a nehéz és kritikus percekben sikeresen egyesítette a nemzeti erőket egy közös frontban, hasznos politikai munkát végzett Kárpátalja autonómiájának létrehozásáért.”⁸² Volosin ekkor már a csehszlovák államhoz való csatlakozást támogatta, pedig 1918 novemberében még a Magyarországnál való maradást tartotta a legjobb megoldásnak.⁸³

A csehszlovák külügyminiszter, Eduard Beneš 1919. május 15-én a békekonferencia elé terjesztette a Kárpátalja autonómiájának megszervezésére vonatkozó tervezetet. Ezután indult el egy több mint száz fős ruszin küldöttség különvonattal Prágába, ahol tárgyalásokat folytattak T. G. Masaryk csehszlovák elnökkel a terület csatlakozásáról. Már ezeken a tárgyalásokon is fő téma volt a ruszin területek pontos határának megállapítása és egységesítése, ami – ahogyan a továbbiakban bemutatom – a Csehszlovákia kötelékében töltött csaknem húsz év alatt sem

⁷⁹ Волошин, Августин: Спомини. Релігійно-національна боротьба карпатських русинів-українців проти малярського шовінізму. [Emlékiratok. A kárpáti ruszinok-ukránok vallási-nemzeti küzdelme a magyar sovinizmus ellen]. Carpathian Voice, Philadelphia, 1959. 55. ст.

⁸⁰ Poláček, Ladislav: Společný stát Rusínů a Čechoslováků (1919-1939). Nový Jičín, 2001. 4. o.

⁸¹ Августин Волошин; Augustin Vološin; Volosin Ágoston – 1874. március 17-én született a Máramaros vármegyéhez tartozó Kelecsény községben. Édesanyja magyar, édesapja ruszin származású, kelecsényi görög katolikus lelkész. Volosin teológiai tanulmányait a Budapesti Tudományegyetemen kezdte, majd 1896-ban az ungvári papi szemináriumban fejezte be. 1900-ban Budapesten fizika-matematika szakos tanári diplomát is szerzett. Politikai pályája 1918 őszén kezdődött, először Magyarország integritása mellett állt ki. 1919 januárjában azonban már Csehszlovákia képviselőivel folytatott megbeszéléseket az új államhoz történő csatlakozásról. Csehszlovákián belül az ukrán irányzat támogatója lett, részt vett a „Просвіта” (Felvilágosodás) nevű ukrán kultúregyesület létrehozásában, valamint több ukrán nyelvű újság és folyóirat szerkesztésében. 1925-1929 között a Csehszlovák parlament képviselője volt. A két évtizedes halogatás után 1938. október 11-én létrejövő kárpátaljai kormányban az egészségügyet és a szociális ügyeket irányította. Ebben a pozícióban azonban csak október 25-éig maradt, ekkor a ruszin miniszterelnök Bródy Andrást eltávolították tisztségéből és másnap Volosint nevezték ki. Ukrán irányzatú kormányának hatalma 1939. március 15-éig tartott, ekkor a magyar honvédség elfoglalta Kárpátalja hegyvidéki területeit. Volosin Románián keresztül hagyta el Kárpátalját, majd több megálló után Prágába került, ahol az „Ukrán Szabad Egyetem” professzora lett. 1945-ben a bevonuló szovjetek letartóztatták, 1945. július 19-én egy moszkvai börtönben, Lefortovóban hunyt el.

⁸² Волошин, А.: Спомини... 1959. 56. ст.

⁸³ 1918 november 9-én, Ungváron megalakult a Magyarországi Ruthének Néptanácsa. A 35 tagú tanácsnak Volosin is tagja volt, az alakuló ülésen – mint a testület titkára – ő tartotta a nyitóbeszédet. Ebben kijelentette, hogy a rutén nép tiltakozik azon törekvések ellen, melyek el akarják szakítani ősi hazájától. A szintén Volosin által kidolgozott négyponos program első pontja szerint pedig ragaszkodtak Magyarország területi integritásához.

valósult meg. Hangsúlyozták, hogy a szlovák és a ruszin területek elválasztása igen fontos és sürgős, felvetették Máramarossziget városának a régióhoz történő csatolását, valamint Eperjes és több másik város ügyét, ahol szerintük szintén a ruszin lakosság van többségben és szükségesek a normális gazdasági fejlődéshez.⁸⁴

Kárpátalja alkotmánylevelét majd 1919. november közepén adták ki Generálny Statutum (Általános Szabályzat) címmel. Ebben a terület már cseh elnevezéssel, Podkarpatská Rus néven szerepelt. A Csehszlovák Köztársaság parlamentje 1920. február 29-én fogadta el az ország alkotmányát (hivatalosan alkotmánylevelét). A saint-germaini szerződés 10–13. cikkelyeit a harmadik paragrafusba foglalták bele, melyek Kárpátalja Csehszlovákián belüli státuszával foglalkoztak. A szerződés említett cikkelyeinek az alkotmányba való felvételével a csehszlovák vezetés formálisan teljesítette nemzetközi-jogi kötelezettségeit. Az alkotmány kijelentette, hogy a Csehszlovák Köztársaság területe oszthatatlan egységet képez. Ezen belül azt is leszögezte, hogy a Fő és Társult Hatalmak és a Csehszlovák köztársaság között 1919. évi szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban létesült „Szerződés Csehszlovákia függetlenségének elismeréséről és a kisebbségek védelméről” című dokumentum értelmében önkéntes csatlakozás alapján ennek az egységnek pedig oszthatatlan része Podkarpatszka Rusz önkormányzati területe. Az 1919-es szerződésben Csehszlovákia elismerte, hogy:

„10. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Kárpátoktól délre lakó rutének területét a Szövetséges és a Társult Főhatalmak által megállapított határok között a Csehszlovák Államon belül olyan autonóm egység alakjában fogja megszervezni, amely a Csehszlovák Állam egységével összeegyeztethető legszélesebb körű önkormányzattal lesz felruházva.

11. cikk. A Kárpátoktól délre lakó rutének területének külön tartományi gyűlése lesz. Ez a tartományi gyűlés fogja a törvényhozó hatalmat gyakorolni nyelvi, közoktatási, vallási, helyi közigazgatási és minden olyan egyéb kérdésben, amelyet a Csehszlovák Állam törvényei hatáskörébe utalnak. A rutén terület kormányzóját a Csehszlovák Köztársaság elnöke fogja kinevezni és ez a rutén tartományi gyűlésnek lesz felelős.

12. cikk. Csehszlovákia egyetért azzal, hogy a rutén terület tisztviselőit a lehetőségekhez képest a terület lakosai közül fogják kiválasztani.

13. cikk. Csehszlovákia a rutén területnek megfelelő képviselést biztosít a Csehszlovák Köztársaság országgyűlésében, amelybe e terület a Csehszlovák Köztársaság alkotmányának megfelelően megválasztott képviselőket fog küldeni. Mindazonáltal ezek a képviselők a

⁸⁴ Archív Kancelář Presidenta Republiky. [A Köztársaság Elnöki Hivatalának Levéltára]. A továbbiakban AKPR: Fond Podkarpatská Rus. Inv. 59. III/17. 1. o.

Csehszlovák Köztársaság országgyűlésében, a rutén tartományi gyűlés elé utalt ügyekkel azonos természetű törvényhozási ügyekben nem gyakorolhatnak szavazati jogot.”⁸⁵

Az alaptörvény egyik szakasza rendelkezett a nyelvhasználati jog alapelveiről, és még aznap törvényt is alkottak a kérdéssel kapcsolatban. Eszerint: „A köztársaság oly bíróságai, hatóságai és szervei, amelyeknek hatásköre oly bírósági eljárásokra terjed ki, amelyben a legutolsó népszámlálás szerint 20 százalék ugyanolyan, de nem csehszlovák nyelvű állampolgár lakik, kötelesek mindazokban az ügyekben, amelyeknek elintézése azon az alapon tartozik hozzájuk, hogy illetékességük e eljárásra kiterjed, e kisebbség nyelvéhez tartozó személyektől ily nyelvű beadványokat elfogadni és e beadványok elintézését nemcsak csehszlovák nyelven, de a beadványok nyelvén is kiadni.”⁸⁶ A nyelvhasználatot a későbbiekben több rendelettel és jogszabállyal is szabályozták, de az alapelv általában az volt, hogy a kisebbségi nyelvek használatát csak a legszükségesebb mértékben támogassák és igyekezzenek elősegíteni az asszimilációt.⁸⁷

Az új állam alkotmányát úgy írták meg, hogy tartalmazta ugyan a békeszerződés Kárpátaljára vonatkozó részeit, de azokat sikerült sokszor annyira átalakítva beemelni, hogy elvesztette eredeti célját és jelentőségét. Podkarpatszka Rusz autonómiájának tényleges megadását – véleményem szerint – már ekkor sem gondolták komolyan Prágában, amit az első választási törvénnyel meg is erősítettek. Ebben a régió nem úgy, mint az ország autonóm területe szerepelt, hanem egyszerűen mint a Csehszlovák Köztársaság 23. választókerülete, és a megválasztható kilenc képviselő és négy szenátor sem mint Podkarpatszka Rusz küldöttei, hanem mint a Csehszlovák Köztársaság törvényhozói vehettek majd részt a parlament munkájában.⁸⁸ Emellett a jövőbeni kormányzó önállóságát is előre megcsorbították a békeszerződéshez képest. Abban ugyanis az állt, hogy a kormányzó csak a ruszinszói parlamentnek lesz felelős és közvetlenül a köztársasági elnök nevezi ki, az alkotmányba viszont már úgy került bele, hogy a kormányzót a prágai kormány nevezi ki és felelősséggel tartozik a csehszlovák kormánynak és az elnöknek is. Ezekről a lépésekről találóan így vélekedett Illiczky Sándor kárpátaljai görög katolikus pap: „[...] masaryki kinullázás történt; koraszülöttként jött a világra és a sok bába közt el is vezett a ruszin autonómia.”⁸⁹

⁸⁵ Fedinec Cs.: Iratok... 2001. 56-57. o.

⁸⁶ Uo. 64. o.

⁸⁷ Brügel, Johann Wolfgang: Czechoslovakia before Munich. The German minority problem and British appeasement policy. [Csehszlovákia München előtt. A német kisebbségi probléma és a Brit békítő politika] Cambridge University Press, Cambridge, 1973. 59. o.

⁸⁸ Fedinec Cs.: Iratok... 2001. 239. o.

⁸⁹ Illiczky Sándor: Ruszinok és magyarok. In. Magyar Szemle. 1939. október, 10. szám. 106. o.

Csehszlovákia Alkotmánylevelét úgy fogadták el, hogy a csehszlovák parlamentnek még nem voltak kárpátaljai képviselői, mivel a régióban egészen 1924-ig nem tartottak parlamenti választásokat. Ennek több oka is volt. A központi hatalom úgy vélte, a helybeliek alacsony politikai kultúrájuk, nemzeti-kulturális és vallási széttagoaltságuk, valamint a helyi politikai erők ellenségeskedése miatt nem elég érettek a választáshoz. Emellett közrejátszott az a körülmény is, hogy 1919-1923 között Kárpátalján rendkívüli állapot volt érvényben, ami katonai főhatalmat, majd választott testületek nélküli polgári közigazgatást jelentett.

Mielőtt rátérnék az 1924-es választások eredményeire, úgy gondolom érdemes áttekinteni a Kárpátaljai politikai életet, amely a Csehszlovákiához csatolás után nagy lendülettel és több szempont szerint szerveződött. A létrejövő pártokat két nagy csoportra oszthatjuk: helyi, nemzeti politikai pártok és az országos méretű pártok regionális szervezetei. A két világháború közötti időszakban csaknem ötven párt alakult Kárpátalján, melyek közül jóval több volt helyi, mint országos. Ebből a nagy számból logikusan következik, hogy egyes pártok csak időlegesen, néhány évig voltak jelen a politikai életben, míg mások az egész csehszlovák időszak alatt működtek, még ha közben át is alakultak. Tevékenységüket általában nagy érdeklődéssel figyelte a lakosság, aminek következtében sokszor igazodniuk kellett az aktuális társadalmi igényekhez.

A nemzeti pártok között volt ruszin, ukrán, magyar, német, zsidó stb., amelyekre a vidék vegyes lakosságának megfelelően volt is társadalmi igény, és a tömegbázis is adott volt. A legnagyobb támogatottsággal rendelkező pártok a következők voltak: Autonóm Földműves Szövetség; Ruszin Néppárt; Orosz Nemzeti Autonomista Párt; Kárpátorosz Munkapárt; Orosz Néppárt; Ukrán Nemzeti Egyesület; Keresztény Néppárt; Magyar Nemzeti Párt; Magyar Keresztényszocialista Párt; Zsidó Cionista Párt; Zsidó Orthodox Párt. Kisebb erőt képviseltek a következő pártok: Kárpáti Németek Pártja; Kárpátorosz Pravoszláv Szövetség; Zsidó Polgári Párt; Elégedetlen Óslakosok Pártja stb. Ezek a pártok tehát inkább etnikai alapon szerveződtek, az ideológia általában másodlagos szempont volt. Mivel a pártok többsége a ruszin és az ukrán irányzathoz tartozott, ezért érthető módon az ő hangjuk volt a legerősebb, de a többi kisebbség – így a magyarok – szintén fontos szerepet játszott a régió politikatörténetében.⁹⁰

A legtöbb kárpátaljai nemzetiségi párt a ruszin irányzathoz tartozott a ruszinság lakossági arányának megfelelően. Ezek a pártok általában ellenzéki politizálást folytattak a csehszlovák államhatalommal és annak centralizáló politikájával szemben, főleg miután nyilvánvalóvá vált,

⁹⁰ Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. Szerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010. 63-64. o.

hogy a kárpátaljai autonómia nem fog rövid időn belül megvalósulni, sőt egyre távolabbinak kezdett tűnni.

Természetesen az országos pártok is érdekeltek voltak abban, hogy képviseltessék magukat a kárpátaljai politikai életben. A két világháború közötti időszakban a legnagyobb csehszlovák országos pártok közül mindegyik létrehozta saját, helyi pártszervezetét. Ezek közül a legnagyobb befolyással a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt, a Csehszlovák Agrárpárt (hivatalos neve többször is megváltozott) és a Csehszlovákiai Kommunista Párt rendelkezett. Valamivel kisebb erőt jelentett a Csehszlovák Néppárt, a Csehszlovák Nemzeti Szocialista Párt, a Csehszlovák Népi Demokrata Párt, valamint a Csehszlovák Iparospárt. Ezek a pártok a helyi szervezetekkel szemben soknemzetiségű alapon szerveződtek, több esetben pedig a helyi pártokkal együttműködve tevékenykedtek a nagyobb siker reményében.⁹¹ A ruszin pártokkal működött együtt a Csehszlovák Nemzeti Szocialista Párt és a Csehszlovák Népi Demokrata Párt, az ukránokkal pedig a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt és a Csehszlovákiai Kommunista Párt, a Csehszlovák Agrárpárt pedig mindkét irányzattal kapcsolatokat tartott fenn.⁹²

Visszatérve az 1924-es választáshoz, ezen a kárpátaljai lakosság kifejezte nemtetszését a prágai politikával szemben, ugyanis a koalíciós kormánypártok gyenge eredményeket értek el, csak a lakosság 40%-a szavazott rájuk, a többi szavazatot ez ellenzéki pártok kapták. A legfőbb ellenzéki erők Kárpátalján ekkor a Kommunista Párt, az Öslakosok Autonóm Pártja és az Autonóm Földműves Szövetség voltak. A kormányt támogató szervezetek voltak az Orosz Földműves Párt, a Podkarpatszka Ruszi Szociáldemokrata Párt, a Kárpátorosz Munkapárt és a Podkarpatszka Ruszi Polgári Párt. A kormány politikáját ellenző közhangulatnak megfelelően tehát az ellenzéki pártok kapták a legtöbb szavazatot, az viszont némileg váratlan volt, hogy a Kommunista Pártra a választásra jogosult lakosság 39,4% szavazott. A Magyar Nemzeti Párt 11%-át, az Autonóm Földműves szövetség 8,4%-át szerezte meg a szavazatoknak. A kormánypártok közül a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt szerepelt a legjobban 9,4%-os szavazataránnyal, a többi vokson még hét párt osztozott. A kormánypártok a későbbi választásokon sem szerepeltek túl fényesen Kárpátalján. 1925-ben a szavazatok 46%-át kapták meg, 1929-ben szerepeltek a legjobban, ekkor 64%-ot értek el, 1935-ben viszont már csak 37%-ot sikerült elérniük.⁹³

⁹¹ Ennek az lett a következménye, hogy néhány regionális párt idővel beolvadt az országos pártokba, mint például a magyar és a ruszin szociáldemokraták.

⁹² Kárpátalja 1919–2009... 2010. 65-68. o.

⁹³ Hořec, Jaromír: Podkarpatská Rus – země neznámá. [Podkarpatszka Rusz – ismeretlen föld]. H&H, Jinočany, 1994. 26. o.

A magyar kormány már közvetlenül a Csehszlovákiához csatolás után kereste a lehetőségeket a ruszin terület sorsának megváltoztatásával kapcsolatban. Teleki Pál külügyminiszter 1920. május 10-én a nemzetgyűlésben előadta véleményét a kérdéssel kapcsolatban, amit a békeszerződés egyik részére alapozott: „Most rátérek a következő passzusra, amely egy konkrétabb kérdéssel, a rutén kérdéssel foglalkozik. Ez a passzus így hangzik: 'Ruszka Krajnának a csehekkal kötött szerződésében megállapított autonómiája lehetővé teszi, hogy a rutének autonóm testületük által kifejezést adhassanak bármikor hovatartozandóságuk tekintetében való óhajtaiknak', tehát kifejezést adhassanak annak, hogy esetleg Csehországtól el akarnak szakadni és egy más államhoz, tehát tegyük fel, hogy Magyarországhoz akarnak csatlakozni, illetőleg visszacsatlakozni. A rutének kijelentették, a rutének hazafiságában, a rutének szándékaiban nem is kételkedünk. Meg vagyunk győződve erről a hazafiságról, de ebben is csak akkor láthatunk engedményt, ha először ez az autonóm testület oly választások alapján jön létre, amelyek biztosítják azt, hogy ebben az autonóm testületben a rutén nép igazi akarata fog érvényesülni. Másodsor, ha ezt az autonóm testületet nem fogják befolyásolni munkájában olyan, akár polgári, akár katonai tényezők, amelyekről nem nyilváníthatja szabadon akaratát. Tehát azt akarjuk kérni és azt a szándékot kell hogy imputáljuk a békekonferenciának, hogy amikor bevette ezt a passzust a kísérőlevélbe, akkor ő ezt igenis nemcsak előre kijelenti és nemcsak megmutatja nekünk ezt a lehetőséget, hanem gondoskodni is fog arról, hogy ez a lehetőség szabadon lefolyhasson, hogy ez a lehetőség a rutének szabad akaratnyilvánulásának megadja a garanciát.”⁹⁴ Ekkor azonban még nem lehetett tudni, hogy az a bizonyos „rutén autonóm testület”, amelytől az esetleges visszacsatlakozást várni lehetett volna nem fog megalakulni még csaknem húsz évig. A trianoni békeszerződésben pedig Magyarország kénytelen volt elismerni a csehszlovák államot, és ezzel együtt Kárpátalja elvesztését:

„48. cikk. Magyarország, amint azt a Szövetséges és Társult Hatalmak már megtették, elismeri a Cseh-Szlovák Állam teljes függetlenségét, amely Állam magában foglalja a ruténeknek a Kárpátoktól délre fekvő autonóm területét.

49. cikk. Magyarország a maga részéről lemond a Cseh-Szlovák Állam javára a volt Osztrák-Magyar Monarchiának mindazokra a területeire vonatkozó összes jogairól és igényeiről, amely területek Magyarországnak a II. rész (Magyarország határai) 27. cikkében

⁹⁴ Gróf Teleki Pál Országgyűlési beszédei. I. kötet. 1917-1938. Szerk.: Papp Antal. Studium, Budapest, 1941. 63. o.

megállapított határain kívül esnek és amelyet a jelen Szerződés, vagy a jelen ügyek rendezését célzó bármely más szerződés a Cseh-Szlovák Államhoz tartozónak ismer el.”⁹⁵

Ez a „béke” rányomta a bélyegét az egész két világháború közötti magyar politikára, amit hivatalosan a revízió, de mellette az irredentizmus is jellemezett. A szakirodalomban sokszor általánosságban beszélnek a két fogalomról és nem tesznek köztük különbséget, pedig tartalmilag lényeges eltérés van a kettő között. A revizionizmus egy kifejezetten jogi megközelítést jelent, amely egy adott szerződés – jelen esetben a trianoni – felülvizsgálatát, újratárgyalását szeretné elérni békés eszközökkel, a diplomácia és a nemzetközi jog által biztosított kereteken belül. Mivel a tárgyalás az alapja ezért szükségképpen kompromisszumra hajlandó, nem úgy, mint az irredentizmus. Az ugyanis az elvesztett területek és lakosság visszaszerzését sokszor nehezen alátámasztható, a régmúltba kapaszkodó érvekre alapozza, kevésbé hajlandó a kompromisszumra és inkább erőszakos módszereket alkalmaz célja eléréséhez. A két világháború közötti magyar külpolitika hivatalos szinten revizionista volt, tárgyalási pozícióinak javításához azonban olykor igénybe vette a katonai erővel való fenyegetést, propagandájában pedig gyakran használta az irredentizmusra jellemző szövegeket. A hazai közvélemény befolyásolására alkalmazott propagandának ugyanis nem kellett tekintettel lenni a világpolitika érzékenységre, ezért a hangvétel és a megfogalmazott követelések mértéke is határozottabb lehetett, mint amit a külpolitika megengedhetett magának.⁹⁶

Magyarország a Monarchia idején fennálló nagyhatalmi státusz után az európai kis országok között találta magát, azok közül is az egyik legszegényebbként, teljesen elszigetelve. Gazdasági és katonai szempontból egyik szomszédjával sem volt versenyképes, így az egyetlen járható út a befelé fordulás volt, a megmaradt ország rendbe hozása és kivárási egy olyan változásra, ami a körülötte kialakult ellenséges gyűrűt meggyengítheti. Saját erőből ugyanis lehetetlen lett volna egy olyan szövetséggel szembeszállni, mint a kisantant, amelyben a résztvevő államok területe nagyobb, lakossága pedig majdnem annyi volt, mint az egykori Osztrák–Magyar Monarchiáé.⁹⁷

A revíziós célokat a magyar diplomácia általában etnikai alapon határozta meg ha a nemzetközi politikáról volt szó, de belső körökben mindig is a minél átfogóbb integrális revízió

⁹⁵ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződése. Második, átdolgozott és bővített kiadás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 102. o.

⁹⁶ Zeidler Miklós: A magyar irredenta kultusz a két világháború között. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002. 11-12. o.

⁹⁷ Rónai András: Térképezett történelem. Püski Kiadó, Budapest, 1993. 77. o.

volt az ideálisnak és maximálisnak tekintett célkitűzés, még ha annak csekély esélyeivel a magyar diplomácia és a budapesti kormányok tisztában is voltak. Ha figyelembe vesszük, hogy a maximális célkitűzésként megjelölt világháború előtti határok visszaállításának igénye nagyságrendileg csak Németország igényeivel hasonlítható össze, akkor véleményem szerint természetesnek tekinthetjük, hogy Magyarország számára Németország volt az a nagyhatalom, amelyik revíziós tevékenysége a mintát jelentette.⁹⁸

A trianoni békeszerződés területi előírásainak következtében Magyarország a háború előtti soknemzetiségű államból szinte homogén nemzetállammá vált. A nem magyar anyanyelvűek aránya 46-ról 10%-ra csökkent, ami 1930-ban már csak 8%-ot tett ki. Ezek többségét is a szétszórta élő németek jelentették. Azt lehet mondani, hogy a nemzetiségi kérdés szinte teljesen eltűnt a magyar társadalomból és politikából. Helyébe viszont egy még nagyobb probléma lépett, az új határokon kívülre került több mint három millió fős magyar nemzeti kisebbség.⁹⁹

Visszatérve Csehszlovákiához, a köztársaság különböző rangú politikusai nagyon szívesen hangoztatták, hogy államuk Európa egyik legdemokratikusabb elveken alapuló rendszere. A demokráciára, az emberségre és a toleranciára való hivatkozás jól hangzott, de kutatásaim alapján ezek az elvek nem jelentettek sokkal többet üres szólalomoknál. A mindennapi életben ugyanis nagyon hiányosan érvényesültek, a nemzetiségi kérdés vonatkozásában pedig alig találhatjuk nyomait. „Mindenben, ami fontos és ezután Prágából jön, ott van Beneš keze, Masaryk legközvetlenebb munkatársaként mindenható mindenben. Államalapítói feladatának tekinti, hogy elősegítse és figyelje az új Szlovákiánál is ismeretlenebb keleti tájak birtokbavételét. Cseh- és Morvaországban a hivatalos nyelv a cseh, Szlovákiában a szlovák, Kárpátalján a cseh és a ruszin. Ahol ezelőtt elvétve se láttak cseh embert, most elárasztják a tartományt. Nincs szó az ígért autonómiáról, minden közhivatalba, az utolsó faluig, csehek ülnek be. Ungvár rangot kap: mint tartományi székhely új városrészrel, nekik. [...] A cseh politika középpontjában a szlávosítás, főleg a ruszin népnek a magyarságtól való leválasztása állt. De folyt a magyarság belső megosztása is.”¹⁰⁰

A csehszlovák alkotmányban szereplő – fentebb említett – tételek Podkarpatszka Rusz autonómiájára vonatkozó szakaszai szinte egyáltalán nem valósultak meg, éppen hogy ellenkezőleg, az államhatalom centralizációja kezdődött meg. Ezekre a folyamatokra

⁹⁸ Visszacatolás vagy megszállás? Szempontok az első bécsi döntés értelmezéséhez. Szerk.: Simon Attila. Nógrád Megyei Levéltár – Selye János Egyetem. Balassagyarmat, 2010. 24-25. o.

⁹⁹ Romsics Ignác: Társadalmi és politikai feszültségek Magyarországon a XX. század első felében. In. Nagy István emlékkönyv. Szerk.: Zombori István. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1999. 166. o.

¹⁰⁰ Skultéty Csaba: Kárpátalja magyarsága a viharok sodrában. Kairosz, Budapest, 2009. 66-67. o.

nagyszerűen rávilágított Korláth Endre, a Ruzsinszkói Magyar Pártok Szövetségének elnöke egy 1922. március 6-ai nyilatkozatában: „Beneš mint az autonómiát garantáló békeszerződés aláírója nem tehet más kijelentést mint azt, hogy az autonómiát 'meg fogja adni'. De amíg az elmúlt év májusában olyan határidőt jelölt meg, amely Ruzsinszkó teljes politikai átgyúrásiig tolja ki az autonómia megadását, addig – bizonyára a lapokban már ismertetett népszövetségi nyomás hatása alatt – a múlt év december 31-én csupán hónapokban jelölte meg az autonómia kiépítésének határidejét. A jelenlegi elodázás ismét azt mutatja, hogy Ruzsinszkó autonómiája Csehszlovákia külpolitikája szempontjából ismét nem elsőrendű fontosságú, vagyis a békeszerződésben garantált autonómiánk lassacskán hangulatkérdéssé zsugorodnék össze, ha Csehszlovákia kormányának csupán a külpolitikát kellene figyelembe vennie és továbbra is strucc módjára elzárkóznék a belpolitikai feszültségek megfigyelésétől. Azonban Benešnek [...] mérlegelnie kell a helyzetet s így azt hiszem, hogy az elodázás még sem fog sokáig tartani s Beneš mint miniszterelnök nem fogja engedni a feszültséget az elpattanásig fokozni, hanem igyekezni fog egy olyan megoldást és egy olyan autonómiát teremteni, amely a külföld szemében őt szépen fogja bemutatni, belpolitikailag azonban csak csekély javulást fog jelenteni, úgyhogy Beneš törekvését röviden avval a példával jellemezhetjük: Nesze semmi fogd meg jól.”¹⁰¹

A kisebbségi jogok használatánál szintén az figyelhető meg, hogy papíron lefektették a nagyhatalmak által korábban elvárt feltételeket, azonban a valóságban ezek alig valósulhattak meg. A nyelvtörvény rendelkezett arról, hogy a nemzetiségi lakosság arányának el kell érnie a 20%-ot ahhoz, hogy hivatalosan használhassa nyelvét és nemzetiségi iskolákat tarthasson fent. Ugyanakkor a csehszlovák állam a népszámlálásokat úgy igyekezett lebonyolítani, hogy a lehető legtöbb területen ez az arány a szükséges alatt legyen.¹⁰² Pedig ha Szlovákia területét nézzük, ahol a magyarság összpontosult, a lakosság 17,5%-át még az 1930-as népszámlálás szerint is a magyarok tették ki.¹⁰³ Az utolsó, még a Magyar Királyságban végzett népszámlálásnak a területen mért 1 070 753 főnyi magyar lakossága 1921-re az első csehszlovák népszámlálás szerint 754 774 főre, 1930-ra pedig 708 142 főre csökkent. Kárpátaljával kapcsolatosan a számok a következőképpen változtak: 1910-ben még 174 482 fős

¹⁰¹ Ruzsinszkói Magyar Hírlap. 1922. március 18. 1. o.

¹⁰² Gyönyör József: Terhes örökség. A magyarság lélekszámának és sorsának alakulása Csehszlovákiában. Madách-Posonium Kiadó, Pozsony, 1994. 40-41. o.

¹⁰³ Vynútený rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Madarskom a Juhosláviou. [Erőltetett szétválasztás. Kiutasítás és kiűzetés Csehszlovákiából 1938-1947 között összehasonlítva Lengyelországgal, Magyarországgal és Jugoszláviával]. Zostavili: Brandes, Detlef – Ivaničková, Edita – Pešek, Jiří. Veda, Bratislava 1999. 85. o.

magyar lakosság, 1921-ben 104 177 fő, 1930-ban viszont kis emelkedéssel 115 805 fő.¹⁰⁴ Ezek nyilvánvalóan a cseh hatóságok által tudatosan leszorított számok, mivel nincsenek benne a rendezetlen állampolgárságú, leginkább magyar nemzetiségű személyek, valamint a zsidóság aránya is jelentősen megnőtt az 1910-es népszámláláshoz képest, ebbe a kategóriába sorolva sok magyart.¹⁰⁵ Ugyanakkor az áttelepítések miatt is csökkent a magyarság tényleges száma. Azt is mindenképpen meg kell említeni, hogy a zsidók nemzetiségi besorolásával a magyar hatóságok is ugyanígy járhattak el a magyarok javára, tehát meglátásom szerint a három népszámlálás átlagát tekinthetjük valódi átlagnak.

Kárpátalja irányítására a csehszlovák államelnök ideiglenes kormányzót nevezett ki, aki rendeletek alkalmazásával irányította az adminisztratív hivatali szerveket. Lényegében átvették az Osztrák–Magyar Monarchia által követett gyakorlatot, azonban a monarchiában ezt az eszközt csak alkotmányos válság idején alkalmazták, itt ez a gyakorlat nem csak ideiglenes volt, hanem teljesen az első kárpátaljai autonóm kormány kinevezéséig, 1938 októberéig tartott.

A terület első kormányzója 1920. május 15-én Grigorij Zsatkovics lett, akit Tomáš G. Masaryk csehszlovák államelnök személyesen nevezett ki a tisztségre. Zsatkovics korábban a terület sorsának eldöntésénél az amerikai ruszinok nevében nagy szolgálatot tett Csehszlovákiának Kárpátalja megszerzése érdekében. Akkor a csehszlovák vezetők még mindent megígértek neki, de miután megszerezték Kárpátalját már nem igyekeztek beváltani ígéreteiket. Nem tudta elérni a beígért önkormányzat életbe léptetését, sem a sojzm (nemzetgyűlés) összehívását, továbbá a terület nyugati, Szlovákia felőli határának rendezését sem, ezért 1921. március 16-án Masaryk államelnöknél beadta lemondását. Május 5-én Prágában Masaryk és Jan Černý miniszterelnök igyekeztek maradásra bírni,¹⁰⁶ de ő nem volt hajlandó a fennálló körülmények között maradni és hivatalosan 1921. május 17-én távozott hivatalából, majd Kárpátalját is elhagyta és visszaköltözött az USA-ba.¹⁰⁷

Ezt követően Prága két és fél évig nem is nevezett ki újabb kormányzót a terület élére, 1923. november 18-áig a cseh Peter Ehrenfeld, Zsatkovics alkormányzója irányította Kárpátalját, ekkor választották meg kormányzónak Anton Beskid¹⁰⁸ ruszin származású

¹⁰⁴ A felvidéki magyarság húsz éve 1918-1938. Szerkesztette A Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938. 122. o.

¹⁰⁵ S. Benedek András: Tetténérhető történelem. Történelmi-kultúrtörténeti vázlat Kárpátaljáról. IKVA Könyvkiadó, Budapest, 1993. 22. o.

¹⁰⁶ Árky Ákos: Ruszinszko küzdelme az autonómiáért, 1918-1927. Studium, Budapest, 1928. 19-20. o.

¹⁰⁷ Поп, Иван: Энциклопедия Подкарпатской Руси. [Podkarpatszka Rusz enciklopédiája]. В. Падыка, Ужгород, 2001. 172. o.

¹⁰⁸ Антоний Бескид; Anton Beskid; Beszkid Antal – 1885. szeptember 16-án született a Sáros vármegyéhez tartozó Hőnig községben. Eperjesen és Budapesten végezte jogi tanulmányait, majd ügyvédként dolgozott. 1910-1918 között a magyar parlament képviselője. Az első világháború után az Eperjesi Orosz Nemzeti Tanács vezetőjeként a Csehszlovákiához történő csatlakozást támogatta, aminek érdekében 1919 végén propaganda úton

politikust, de a valódi hatalmat helyettese, a cseh Antonín Rožypal gyakorolta. Beszkid 1933. június 16-án bekövetkezett haláláig töltötte be a tisztséget,¹⁰⁹ utódjául majd csak 1934. május 3-án nevezték ki Konstantin Hrabár¹¹⁰ görög katolikus papot. Ő lett Kárpátalja harmadik kormányzója, aki 1938-ig töltötte be a tisztséget. De a csehszlovák uralom alatt végig a Prágából kiküldött alkormányzóké volt a tényleges hatalom, a „kormányzó hatásköre a néhai torz-köztársaság huszadik és utolsó évében is arra korlátozódott, hogy például kinevezésre ajánlhasson egy-egy hivatalozgát az illetékes minisztériumnál.”¹¹¹

Az 1920-as évek második felében a megígért ruszin autonómiát a csehszlovák vezetés két fő ürüggyel halasztotta el. Az egyik a rutén nép politikai éretlenségére való hivatkozás volt, a másik pedig a szlovák–ruszin tartományi határ rendezetlensége. A határkérdés megoldása éppen ezért nem is volt érdeke Prágának. Az Autonóm Földműves Szövetség vezetője, Kurtyák Iván 1928. augusztus 21-én jutott el egy petíciót ezekkel a gondokkal kapcsolatban a Népszövetséghez, amiben igyekezett bemutatni, hogy Csehszlovákia hogyan akadályozza a saint-germaini békében és a csehszlovák alkotmányban is lefektetett rutén önrendelkezési jog megvalósulását. Elpanaszolta, hogy a ruszin parlamentet, a szojmot nem hívták össze. Kárpátalján a ruszint nem, csak a csehet használják a hivatalokban, a tisztviselők 90%-a cseh, akik nem tudnak és nem is igyekeznek megtanulni ruszinul. Vezető állásokba is csak csehek kerülnek, 40 ezer főnyi cseh rendőr, csendőr és hivatalnok árasztotta el Kárpátalját és mindent ők irányítanak, a diplomás ruszin fiatalok nem jutnak álláshoz. Kurtyák petícióját azonban sok hasonló tartalmúval egyetemben a Népszövetség nem vette figyelembe és nem tárgyalt arról.

A prágai asszimilációs politika az iskolai oktatásban szinte mindenhol tetten érhető volt. A szláv hangzású névvel iskolába jelentkező gyerekeket csehszlovák iskolákba írták, ennek megkönnyítéséhez pedig számos cseh tannyelvű iskolát nyitottak tisztán magyar etnikai területeken. Magyar iskola alapítása viszont csak több éves ügyintézés után, és csak nagyon nehézkesen sikerülhetett, így érhető módon a magyar tanulók száma az 1920-1930-as években folyamatosan csökkent.¹¹²

vett részt az USA-ban élő ruszin bevándorlók között. 1923-ban Kárpátalja kormányzója lett, amely pozíció Zsatkovics távozása után leginkább csak formális hatalommal járt. A tisztséget 1933-ban, Ungváron bekövetkezett haláláig töltött be.

¹⁰⁹ AKPR: Fond Podkarpatská Rus. D4863/33.

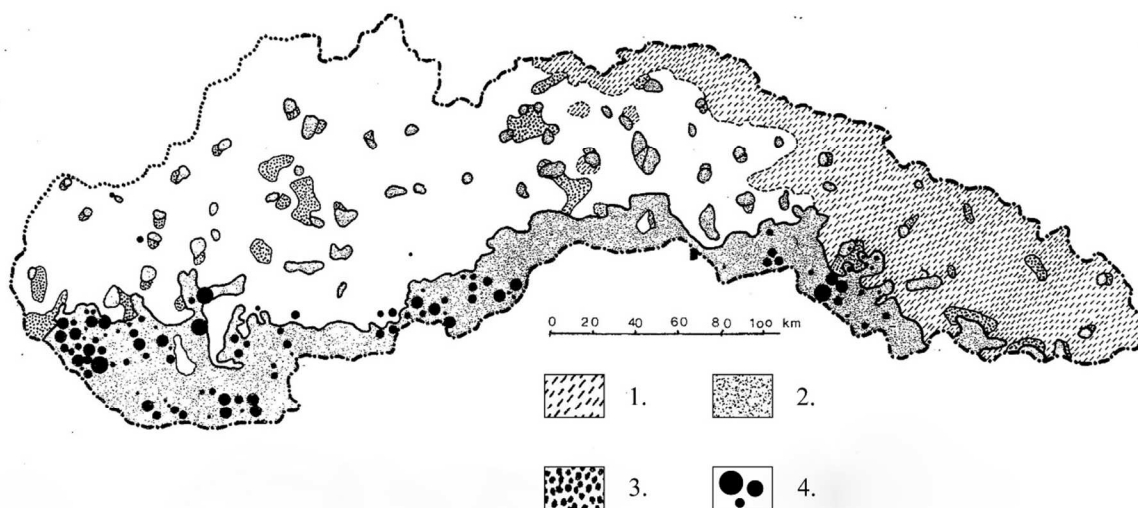
¹¹⁰ Константин Грабарь; Konstantin Hrabár; Hrabár Konstantin – Ungváron született 1877. augusztus 15-én. 1921-ig görög katolikus papként tevékenykedett, majd belépett a kormányzó Agrárpártba és különböző hivatali tisztségekben dolgozott: volt bankelnök, Ungvár főpolgármestere, majd 1934 és 1938 között Kárpátalja kormányzója. Az erősödő autonómista mozgalmak hatására javaslatokat tett Prágának a kormányzói jogkörök kiszélesítésére, azonban a változás már túl későn következett be. 1938. október 9-én lemondott kormányzói tisztségéről, nem sokkal később, 1938. december 21-én elhunyt.

¹¹¹ Ilniczky S.: Ruszinok... 1939. 107. o.

¹¹² A felvidéki magyarság... 1938. 124-126. o.

A földbirtokok kiosztása során is nagy hátrányban voltak a magyar nemzetiségű területeken gazdálkodó földművesek. „A Ruszinszkóban folyamatban lévő, a földbirtokreform során végrehajtott intézkedések az itteni magyarságra sérelmesek. A földhivatalok nem elégitik ki a magyar községek igényeit. Kolonizációt, telepítést szándékoznak végrehajtani olyan magyar községekben is, ahol a szétosztás alá kerülő nagybirtok még a helyi kisgazdák és földmunkások igényeit sem képes kielégíteni.”¹¹³ Az erdőket és a legelőket pedig állami erdőigazgatóságok ellenőrzése alá helyezték. Ezek persze nem csak kárpátaljai gondok voltak, az egész csehszlovákiai magyar kisebbséget súlyos károk érték a csehszlovák intézkedésekkel.¹¹⁴ A magyarok lakta területeken 2 600 000 katasztrális hold földterületet érintett a reform, végrehajtása után a magyar nemzetiségű birtokosok kezében korábbi földjeiknek csupán 20%-a maradt, általánosságban pedig a kiosztott földekből a magyarság mindössze 7,4%-ban részesedett. Véleményem szerint kijelenthető, hogy a földreformot a prágai kormány a magyarlakta területek csehszlovák kolonizálására használta fel, az összesen létrehozott 107 telepés községből 101-et tisztán magyar többségű nemzetiségi területen alakítottak ki.¹¹⁵

Csehszlovák legionárius betelepítések a magyar nemzetiségű területeken.

1. Ruszin nyelvterület. 2. Magyar nyelvterület. 3. Német nyelvszigetek.
4. Cseh légionáriusoknak kiosztott földterületek, 70-4000 kataszteri holdig arányos nagyságban.

¹¹³ Fedinec Cs.: Iratok... 2001.106. o.

¹¹⁴ A boldogság felé. Szerzők: M. V. Arsentyev – E. A. Balahuri. Kárpáti Könyvkiadó, Ungvár, 1975. 103. o.

¹¹⁵ Szarka László: Adatok a csehszlovákiai magyar kisebbségről. In. História. 1991. 2-3. sz. 33. o.

A csehszlovák állam megalapításának tízedik évfordulójára sem kapta meg Podkarpatszka Rusz a megígért jogokat, a helyi magyarság sorsa pedig a többi nemzetiségnél is rosszabbul alakult. Az évfordulóra tervezett ünnepekkel kapcsolatban a Ruszinszkói Ellenzéki Magyar Pártok Szövetsége nevében Köszörű Károly, a pártszövetség főtitkára deklarációt adott át Konstantin Hrabárnak, aki akkor még Ungvár főpolgármestere volt. Ebben a helyi magyarságot érintő problémáknak adott hangot: „A magyar nemzet ősi tulajdonsága, hogy más nemzetek érzelmeit mindig tiszteletben tartja. Ezt az ősi tulajdonságát a magyarság ez esetben sem tagadhatja meg és legnagyobb tisztelettel viseltetik a cseh nemzet felszabadításának 10. évfordulóján rendezendő ünnepek iránt. Ez a tisztelet annak a cseh nemzetnek szól, amely évszázadokon át meg tudta őrizni nemzeti öntudatát, nemzeti büszkeségét és nemzeti kultúráját a legvadabb elnyomatás közepette is. [...] meg kell állapítanunk, hogy az a felszabadulás és az azt követő államalkotás, amely a cseh nemzet újraéledésének alapjait adta meg, a nagy nemzetestől elszakított és akarat ellenére ez állam határai közé zárt magyarság számára a szolgásgot eredményezte.

Az idezárt magyarságnak ez a 10 év csak nemzeti katasztrófát hozott. A kiszolgáltatottságnak az az érzete, ami a védtelen magyarságot a cseh államalkotásnak első napjaiban megszállta, a mai napig sem múlt el. Az itt élő magyar nemzet a kisebbségnek nevezett elnyomottak siralmas sorsára jutott. Értelmisége állandóan apad, nagy része kenyerétől megfosztottan nyomorog, közép- és felső iskoláit erőhatalommal elvették tőle. Gazdasági ereje állandóan fogy, mert úgy a gyarmati szellemű gazdasági politika, mint a könyörtelen adózási rendszer aláássa létalapjait [...] mint hivatalos kisebbség, még csak a békeszerződésekben biztosított jogaihoz sem juthatott hozzá az elmúlt 10 esztendő alatt, úgy hogy ma sem érezheti magát itthon ősi földjén, eltekintve attól, hogy politikai téren a törvényalkotás legszentebb jogából is kizárta egy könyörtelenül uralkodó cseh nemzeti sovinszta kormánytöbbség diktatúrája.”¹¹⁶

Az 1930-as évek elejére a kulturális élet feltételei viszont valamelyest javultak: 1933-ban színházi szövetkezet alakult Ungváron, ami állami támogatásban is részesült. A Kárpátaljai Magyar Színtársulat is anyagi forrásokhoz jutott. Megalakult a Ruszinszkói Magyar Kultúr Egyesület, amelynek húsz fiókja működött. Összesen 37 olyan újság és folyóirat volt 1934-ben, amely magyarul, vagy magyar nyelven is megjelent.¹¹⁷

Az 1920-30-as évek nemzetközi politikai változásai és a belső nemzetiségi feszültségek egyre inkább Csehszlovákia gyengüléséhez vezettek. A két győztes nagyhatalom,

¹¹⁶ Ruszinszkói Magyar Hírlap. 1928. május 11. 1. o.

¹¹⁷ S. Benedek A.: Tetténérhető... 1993. 91. o.

Franciaország és Nagy-Britannia ugyan igyekezett az első világháború utáni békerendszert fenntartani, ugyanakkor az egyre erősödő Németország határozottságával szemben nem tudtak megfelelően fellépni.¹¹⁸ Léteztek ugyan tervek arra, hogy a közép-európai és egyes balkáni országok politikai kapcsolatát szorosra fűzzék, de ezek több szempont miatt sem működhettek. A békerendszer területi rendelkezései alapvetően olyan ellentéteket hoztak létre a térség országai között, amelyek megakadályozták bármiféle összefogás kialakulását. Emellett az agrár-jellegű gazdaságok a német felvevőpiactól függtek, így szinte megakadályozhatatlan volt a német befolyás erősödése. Kánya Kálmán magyar külügyminiszter 1936. március 4-én Knox budapesti brit követnek a következőképpen foglalta össze az együttműködés esélyeit: „A politikai közeledést a dunai államok közt egyelőre nem tartom lehetségesnek. Nem lehet egy országtól, amely a békeszerződés alapján [területének] közel háromnegyed részét veszítette el, követelni, hogy a feledés fátyolát borítsa a múltra és egyes szomszédaival őszintén együttműködjék”.¹¹⁹

A nemzetközi erőviszonyok átalakulásával a békerendszer megingásától tartva a közép-európai győztes államok, így Csehszlovákia is, igyekezett minden veszélyes elemet elfojtani, ami leginkább a kisebbségek helyzetének további romlásával járt. Az 1930-as évek második felében az állam erejét egyre inkább a belső stabilitás fenntartása és területi egységének megvédése kezdte lekötöni. Ez egyre csak fokozódott, ahogyan nyilvánvalóbbá lettek Hitler Csehszlovákia elleni tervei és a prágai vezetés felismerte, hogy Németország nemcsak a német kisebbséget akarja megvédeni, hanem Csehszlovákia teljes felszámolása a végső célja. Utólag persze egyértelműen látszik, hogy mik voltak a német célok, de a vizsgált időszakban a kisebbségek megvédésének politikája igazoltnak tűnt. Főleg ha figyelembe vesszük Csehszlovákia asszimilációs és elnyomáson alapuló kisebbségpolitikáját, ami a nyugati szövetségesek számára is egyre kényelmetlenebbé kezdett válni.

A csehszlovák kormány egyre nehezebb helyzetének javítása érdekében 1937. február 18-án nyilatkozatban tett ígéretet a nemzetiségi kérdések rendezésére. Ebben vállalták a gazdasági válság által különösen nehéz helyzetbe került szudétánémet¹²⁰ területek gazdasági és pénzügyi helyreállítását, a helyi közigazgatás német nemzetiségű hivatalnokokkal történő feltöltését és a korábbinál méltányosabb nyelvpolitika kialakítását. A kárpátaljai politikai erők

¹¹⁸ Ormos Mária: Hitler. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994. 247. o.

¹¹⁹ Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. A továbbiakban DIMK I. kötet. 1962. 59. dok. 150. o.

¹²⁰ Szudétánémeteknek Franz Jesser kultúrgeográfus nevezte el 1902-ben Cseh- és Morvaország német ajkú lakosait. Általánosan elfogadott kifejezéssé az 1919. évi saint-germaini békeszerződés után vált, amikor a 3,3 millió német nemzetiségű lakos a Csehszlovák Köztársaság állampolgára lett.

ekkor közösen léptek fel a terület autonómiájának kivívásáért. Március 9-én az ukrán és ruszin nemzeti tanácsok vezetői közös delegációt küldtek Prágába Milan Hodža csehszlovák miniszterelnökhöz Mihajlo Brascsajko, Kaminszky József és Bródy András¹²¹ vezetésével. A küldöttség átadott egy közös memorandumot Kárpátalja autonómiájának tervéről.¹²² Hodža tájékoztatta a delegáció tagjait arról, hogy két törvénytervezet is előkészítés alatt áll az autonómiával kapcsolatban, amelyek elfogadása után Kárpátalja megkapja az önkormányzat jogát. A miniszterelnök ugyanakkor hangsúlyosan megjegyezte azt is: reméli, a kárpátaljai nép és a politikai vezetés továbbra is lojális marad a csehszlovák államhoz. Ellenkező esetben, ha idegen államok érdekeinek támogatását látja a prágai kormány, az autonómiát azonnal megszüntetik.¹²³ Prágában 1937. július 8-án fogadtak el új törvényt Kárpátalja kormányzójának jogköreiről, azonban ahogy korábban is, itt is ügyeltek arra, hogy az autonómia bevezetése, vagy bármiféle utalás annak előkészítésére ne hogy szerepeljen a törvény hivatalos szövegében.¹²⁴

A csehszlovák állam létrejötte után két évtizeddel, 1938 elején már érzékelhető volt, hogy az államhatalom a nemzetiségi gondok, különösen a szudétánémet kérdés megoldásának halogatása miatt meggyengült. Az egy évvel korábban megígért reformok megvalósítása nagyon vontatottan haladt, az idő múlásával pedig egyre nehezebb helyzetbe került a prágai vezetés. Március végén, már érezve a helyzet súlyosságát, Milan Hodža tárgyalásokat kezdett a nemzetiségi pártok vezetőivel és kijelentette: a közeljövőben a csehszlovák kormány a nemzetiségi kérdésekben komoly előrelépéseket fog tenni és a bajokat mindenki számára a

¹²¹ Андрій Броді; Andrej Bródy; Bródy András – 1895. július 2-án született a Bereg vármegyéhez tartozó Beregkövesd községben. Édesanyja ruszin, édesapja magyar nemzetiségű volt. 1913-ban édesapjához hasonlóan tanítói képesítést szerzett. 1915 szeptemberétől négy éven át harcolt a magyar kir. szatmári 12. honvéd gyalogezred tagjaként. A leszerelés után jogi tanulmányokat folytatott Budapesten, majd visszatért Kárpátaljára. Politikai pályája 1920-ban indult, ekkor lépett be a Kárpátaljai Földműves (Paraszt) Szövetségbe. A szövetség 1924. január 26-án egyesült az Autonóm Ruszin Földműves Párttal, a létrejövő Autonóm Földműves Szövetség politikai főtitkárává Bródyt választották. A szövetség elnökének, Kurtyák Ivánnak 1933-ban bekövetkezett halála után Bródy a párt ügyvezetője lett, 1935-ben a csehszlovák nemzetgyűlésbe is beválasztották, ahol aktívan küzdött Podkarpatszka Rusz autonómiájáért. 1938 októberében – miután Zsolnán megalakult az autonóm szlovák kormány – kinevezték a podkarpatszka rusz ügyekben illetékes miniszterré, gyakorlatilag Kárpátalja miniszterelnökévé. Ezek után Bródy tovább folytatta a harcot az autonómiáért, aminek eredményeképp október 26-án leváltották tisztségéből és hazaárulás vádjával Prágában a pankráci börtönbe zárták. 1939. februárjában kiengedték és márciusban visszatért Ungvárra, majd júniusban az egyike lett a magyar parlamentbe behívott tíz kárpátaljai képviselőnek. 1944-ben a Vörös Hadsereg közeledtével sem hagyta el szülőföldjét, a szovjetek pedig november 22-én elrendelték letartóztatását. Hosszas eljárás után, 1946. május 25-én hazaárulás és népellenes tevékenység vádjával halálra ítélték, december 7-én Ungváron kivégezték.

¹²² Az autonómia-tervezet teljes szövege magyarul: Fedinec Cs.: Iratok... 2001.422-432. o.

¹²³ Худанич, Василь: Діяльність автономного уряду Карпатської України в 1938-1939 рр. [Kárpáti Ukrajna autonóm kormányának működése 1938-1939-ben]. In.: Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919-1939). [Kárpátaljai Ukrajna Csehszlovákia keretein belül]. Zborník materiálov zo 6. vedeckej karpatistickej konferencie. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov, 2000. 104. o.

¹²⁴ Fedinec Cs.: Iratok... 2001.405. o.

legkedvezőbb módon fogják megoldani egy nemzetiségi státútum megalkotásával. Azonban még ekkor is a halogatáson volt a hangsúly, és türelmet kért az intézkedések kidolgozásáig és életbe léptetéséig, pedig már 1937-ben is azt állította, hogy rövidesen megoldják az ügyet. Az angol kormány diplomáciai jegyzékben jelezte Prágának, hogy Európa békéjének és stabilitásának megőrzéséhez erősen ajánlott lenne a csehszlovákiai nemzetiségi kérdés hatékony rendezése. A jegyzékben a londoni vezetés célzásokat tett a Csehszlovákiában élő kisebbségeknek a hozzá eljuttatott sérelmeire és kívánságaira is.¹²⁵

Az Autonóm Földműves Szövetség nevében március 28-án Bródy András és Pjescsák Iván képviselők, valamint Földesi Gyula szenátor kiáltványt intézett a többi, Kárpátaljáról a csehszlovák parlamentbe delegált képviselőhöz. Ebben felhívták a figyelmet arra, hogy az 1937 tavaszán indított közös törekvés Kárpátalja autonómiájáért még mindig nem érte el célját, miközben a bel- és külpolitikai események egyértelművé tették, hogy csakis a saint-germaini szerződésnek megfelelően kialakított önkormányzat jelenthet megoldást a régió problémáira. A képviselőket közös fellépésre szólították: „A csehszlovák nemzetgyűlés összes kárpátorosz tagjai közös autonóm klubot létesítsenek, amely klub teljes súlyával állást foglal »a Kárpátok déli részén fekvő orosz terület« autonómiájának azonnali megvalósítása mellett, a saint-germaini békeszerződés határozata alapján.”¹²⁶ A kiáltványban figyelmeztettek arra is, hogy ezért akár megfoszthatnak egyeseket a parlamenti képviselői vagy szenátori mandátumuktól, erre az esetre kilátásba helyezve, hogy a többiek szolidaritást mutatva önként lemondanak saját megbízatásukról.

A tervezett nemzetiségi státútum elsődlegesen a szudétanémet kérdés megoldását volt hivatott elérni, a többi nemzetiség ügyét – így a magyarokét is – csupán járulékos kérdésként kezelték. A Szudétanémet Párt számára azonban a státútumról szóló tárgyalások csak eszközt jelentettek ahhoz, hogy Hitler Csehszlovákiával szembeni terveinek megfelelően olyan hosszan elhúzódó feszültség alakuljon ki, amely Németország számára megteremti és az európai hatalmak előtt pedig igazolhatóvá teszi a beavatkozást és Csehszlovákia felszámolását. A tavaszi hónapokban a szudétanémet politikai vezetők Németország erejét érezve maguk mögött, egyre határozottabb követeléseket fogalmaztak meg: 1938. április 23-24-én Karlovy Vary városában a Szudétanémet Párt kongresszust tartott, amelyen nyolc pontból álló követeléscsomagot fogadtak el. Ennek főbb pontjai a következőek voltak: az államterület nemzeti és regionális decentralizáció elve alapján történő átalakítása, nemzetiségek területi

¹²⁵ Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez.* Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 210. o.

¹²⁶ Kárpáti Magyar Hírlap. 1938. április 17. 1. o.

autonómiája, megfelelő részvételi arány az állam irányításában és a nemzetiségek saját képviselői szerveinek megalakítása.¹²⁷ A prágai kormány a legtöbb kérést elfogadhatatlannak tartotta, viszont helyzetének folyamatos romlása miatt az álláspontja később engedékenyebb lett, de az önkormányzatot és a nemzetiségek kollektív jogainak elismerését továbbra sem tartotta lehetségesnek.

A német–csehszlovák ellentét a szudétánémet kérdésben annyira kiéleződött, hogy az már háborús konfliktussal fenyegetett. A magyar diplomácia sejtette, hogy egész Szlovákia Magyarországhoz csatolása nem lesz Hitler érdeke, hiszen ezzel a magyarok jelentősen megerősödhetnek, valamint Lengyelországgal létrejönne egy hosszú közös határszakasz, ami az események német szempontból kedvezőtlen alakulása következtében akár komoly akadályt jelenthetne a németek keleti terveinek.¹²⁸

Kárpátalján is egyre inkább érződött a csehszlovák állam tehetetlensége. 1938 április közepén Kárpátalja több magyar településén is széles körben terjesztették az Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Párt plakátformájú röpiratát, amelyet tizenkét csehszlovákiai magyar nemzetgyűlési képviselő és szenátor írt alá: „Érezzük mindannyian, hogy napjaink sorsdöntő napok. Elérkezett az ideje annak, hogy a kisebbségi sorsban acélos akarattal, egységes fellépéssel és a meggyőződés lendületével teljes jogúvá tegyük a magyart. Mindnyájan felelősek vagyunk a sikerért... A köztársaság nemzetei szemünk előtt egyesülnek [...] egy táborba hát minden kisebbségi magyar!”¹²⁹ A felhívást az 1938. április 13-ára Csap községbe tervezett gyűlésen akarták szétesztani, de a hatóságok időközben gyülekezési tilalmat rendeltek el.

A csehszlovákiai nemzetiségek tehát keresték jövőjük alakulásának lehetőségeit, ami aggodalomra adott okot Prágában, félő volt, hogy az állam magától, a belső feszültségek hatására szétesik. Azonban a nemzetiségi gondok csak a bajok egyik forrását jelentették, a ruszin nép elégedetlensége ugyanis még súlyosabb problémákat jelzett, hiszen ők nem mint nemzetiség, hanem mint a csehszlovák állam egyik államalkotó népe esetleges kiválásukkal az állam alapjainak hamisságát bizonyították volna.¹³⁰

A csehszlovák központi hatalom gyengülését érzékelve a kárpátaljai politikai erők további lépésekre szánták el magukat. Ennek egyik következményeként hívták össze május 30-

¹²⁷ Dejnek, Jindřich: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta*. [Történész a diplomácia élén: Kamil Krofta]. Karolinum, Praha, 1998. 223. o.

¹²⁸ Sallai Gergely: Az első bécsi döntés diplomáciai és politikai előtörténete. In: *Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata*. 2000. 1. sz. 597. o.

¹²⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. A továbbiakban MNL OL: K 28. 1938-P-15 705.

¹³⁰ Rónai A.: *Térképezett...* 1993. 107. o.

án, Ungváron a Rutén Nemzeti Tanácsot.¹³¹ Az ülés résztvevői támogatták ugyan a csehszlovák állam egységét és határainak sérthetetlenségét, de egy hat pontból álló feliratot intéztek a prágai kormányhoz. A tanács ebben – többek között – az autonómia kérdésének megvitatását, valamint Szlovákia és Kárpátalja közös határának rendezését kérte, mivel véleményük szerint a szlovák oldalon nagy területen eltótosodott ruszinok élnek, akiket hivatalosan egyesíteni szeretnének a kárpátaljai ruszinokkal.¹³² Május és június folyamán pedig az ukrán és orosz (ruszin) politikai irányzatok között alakult ki egység, megalapították az Első Orosz-Ukrán Nemzeti Tanácsot és egyesülve igyekeztek hatni a csehszlovák vezetésre az autonómia ügyében.¹³³

A prágai kormányzat nem nézte tétlenül az eseményeket, 1938 májusában erőteljes revízióellenes propagandatevékenységet indított, különösen a német határnál fekvő, szudétanémetek által lakott területeken, valamint a magyar határhoz közeli, többségében magyarlakta vidékeken. A cél egyértelmű volt: Csehszlovákia egységének a megőrzése. A megbízottak Kárpátalján gépkocsival járták a falvakat és osztogatták a „Felhívás az összes igaz hű csehek, szlovákok és kárpát-oroszok egységéhez” című brosúrát, amelyben arra bíztattak, hogy „egyetlen szétbonthatatlan egységet kell alkotnunk és Dr. Beneš Edvardra hallgatnunk: nyomjunk el magunkban mindent, ami bennünket nemzetiségben elválaszt, fel kell esküdnünk a testvéri egységhez és hűséghez, életre és halálra”.¹³⁴

A nemzetiségi státútum körüli helyzet tovább bonyolódott, amikor a Szudétanémet Párt átvette a kezdeményezést és 1938. június 8-án 14 pontos javaslatcsomagot nyújtott be a csehszlovák kormánynak. A javaslat a korábban Karlovy Vary-ban kidolgozott programra épült, így az továbbra is elfogadhatatlan volt Prága számára. Nemzetközi nyomásra azonban részben figyelembe vették a következő státútum tervezet kidolgozásánál, viszont az a területi autonómia tervét továbbra is elvetette. Azonban minden korábbi engedménynél messzebb ment, a javaslat szakított a csehszlovák állam addigi alapfilozófiájával és nemzetállamból hajlandónak mutatkozott nemzetiségi államot kiépíteni. Ennek eszközei a közigazgatás decentralizálása, egy új nyelvtörvény és a nemzetiségek jogainak egy külön nemzetiségi törvénycsomagban történő átalakítása lettek volna.

Kárpátaljára a nyár közepén Észak-Amerikából érkezett ruszin delegáció, hogy felmérjék a helyzetet és tárgyaljanak a kárpátaljai politika képviselőivel. A delegációt prágai küldöttek

¹³¹ Dupka György: Autonómia-törekvések Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004. 19. o.

¹³² MNL OL: K 28. 1938-P-16 263. Idézi: Botlik J.: Egestas... 2000. 210. o.

¹³³ Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів. Закарпаття в європейській політиці. 1918-1919, 1938-1939, 1944-1946 ро. XX. ст. [Rögös út Ukrajnáig. Archív dokumentumok és anyagok gyűjteménye. Kárpátalja az európai politikában]. Упорядники: О. Д. Довганич, О. М. Корсун. Видавництво „Закарпаття”, Ужгород 2007. 18-21. ст.

¹³⁴ MNL OL: K 28. 1938-P-15 944:5. Idézi: Botlik J.: Egestas... 2000. 210. o.

kísérték és közben információkat gyűjtöttek arról, hogy mire számíthat a csehszlovák kormány Kárpátalja jövőjével kapcsolatban. A tárgyalások alatt a nyelvi kérdések, az autonómia és a ruszin valamint az ukrán irányzat együttműködése voltak a fő kérdések. A prágai küldöttek levonták a következtetéseket a tárgyalásokból. A ruszin és az ukrán fél között komoly ellentétek álltak fenn. Az ukránok kisebbségben voltak, de erőteljesen képviselték saját érdekeiket Julian Révay¹³⁵ vezetésével, akit jelentésükben úgy említettek, mint egy lehetséges kárpátaljai Henleint¹³⁶. A cseh megfigyelőknek az is feltűnt, hogy az ukránok által betöltött vezetői tisztségek nagy részét Galíciából és Bukovinából származó emigránsok foglalják el. Az amerikai delegáció vezetői pedig jelezték, hogy nem nézik jó szemmel az ukrán irányvonal erősödését, ugyanis Kárpátalja húsz évvel korábban az amerikai ruszinok támogatásával csatlakozott Csehszlovákiához, azzal a céllal, hogy a kárpátaljai ruszinok autonómiát kapjanak, és akkoriban még szó sem volt ukránokról vagy Ukrajnáról.¹³⁷ Mindezek ellenére a küldöttség biztosította a kárpátaljai politikusokat pártállásuktól függetlenül arról, hogy az amerikai ruszinok minden rendelkezésükre álló gazdasági és politikai erejükkel támogatni fogják a terület autonómiájának ügyét.¹³⁸

Mindeközben Németország saját érdekeinek érvényesítésére törekedett a régióban. Horthy Miklós emlékiratában már az Anschluss után Csehszlovákia végéről írt: „Mi, Olaszország és Jugoszlávia 1938. március 11-én a Német Birodalom közvetlen szomszédai lettünk, s ennek következtében az erőviszonyok nemcsak Középeurópában változtak meg alapvetően. Világosan láttam, hogy a Németország által három oldalról körülvett Csehszlovákia számára ütött az utolsó óra. Ekkor bosszulta meg magát Benes és Masaryk eljárása, hogy a békeértekezleten hamis térképeket és valótlan adatokat használva, olyan mesterkélt állam megalakítását erőszakolták ki, melyben az úgynevezett államalkotó nép, a cseh, a vonakodó

¹³⁵ Юліан Ревай; Julian Révay; Révay Gyula – 1899. július 26-án született Mércse községben, Ung vármegyében. Tanári végzettséget szerzett, majd a csehszlovák oktatási minisztériumnál dolgozott iskolai ellenőrként. 1920-ban részt vett a kárpátaljai Szociál-demokrata Párt megalakításában, 1935-1939 között a párt képviselője volt a csehszlovák parlamentben. Részt vett az első autonóm kárpátaljai kormány megalakítását előkészítő tárgyalásokon, majd Bródy kormányában miniszteri tisztséget kapott. Bródy leváltása után továbbra is miniszter maradt Volosin kormányában. 1939 elejétől kezdve aktívan támogatta a Németország felé közeledést, mivel a németeket tartotta az egyetlen erőnek, ami megakadályozhatja a magyar és a lengyel terveket. Nyílt németbarátsága miatt 1939. március 6-án Prága eltávolította a kárpátukrán kormányból, Csehszlovákia szétesésekor Berlinben tartózkodott és Kárpáti Ukrajna német protektorátusát igyekezett elérni. Az egy napig létező Kárpáti Ukrajna külügyminiszterének választották távollétében. A második világháború idején Pozsonyban élt, a háború után az USA-ba távozott. 1979. április 30-án hunyt el New York-ban.

¹³⁶ Konrad Henlein szudétánémet politikus volt, aki a Csehszlovákiához tartozó német többségű területek Németországhoz csatlakozásában komoly szerepet játszott.

¹³⁷ AKPR: Fond Podkarpatská Rus. Inv. 899. Sign. P/R 935/38. 1-4. o.

¹³⁸ Švorc, Peter: Zakletá zem – Podkarpatská Rus 1918-1946. [Bájos vidék – Podkarpatszka Rusz 1918-1946]. Lidové Noviny, Praha, 2007. 239. o.

szlovákok és többi nemzetiségek – németek, magyarok, rutének és lengyelek – között kisebbségben volt.”¹³⁹

Adolf Hitler Csehszlovákia feldarabolásával kapcsolatos terveiben fontos szerepet szánt Magyarországnak, és természetesen a magyar diplomáciának is a revízió volt a fő célja, de ekkor még csak legális módszerekkel. Hitlernek viszont az volt az elképzelése, hogy egy fegyveres konfliktus kirobbantásával majd Magyarország szolgálat ürügyet Németországnak a katonai beavatkozásra. A német diplomácia már 1937 novemberében közölte Darányi Kálmán magyar miniszterelnökkel, hogy a Csehszlovákiával szembeni magyar területi követeléseket teljesen jogosnak tartják, és Magyarország számíthat Németország támogatására.

A következő évben, 1938 augusztusában már személyesen Hitler hívta bizalmas megbeszélésre a magyar vezetőket, akik nagy kísérettel, egy egész különvonattal érkeztek meg a németországi Kiel városába. A hivatalos program szerint Horthy meghívást kapott egy német nehézcsirkáló vízre bocsátási ünnepségére, mint az osztrák–magyar hadiflotta utolsó parancsnoka.¹⁴⁰ A külföldi sajtó nagy figyelmet fordított a találkozónak, minden mozzanatáról részletesen beszámoltak, és sokan úgy gondolták, hogy ekkor fog eldőlni a Csehszlovákia elleni katonai fellépés sorsa.¹⁴¹

Hitler előadta tervét Horthynak, amely szerint a cseheket „széttapossa”, Prágát, ha szükséges elpusztítja és Csehszlovákiát német védnökség alá kényszeríti. Mindehhez pedig Magyarországtól azt kéri, hogy a német hadsereg megindulásával egy időben dél felől megtámadja Szlovákiát, a magyar csapatok által elfoglalt területeket pedig Magyarország megtarthatja. Horthy határozottan nemmel válaszolt a kérésre és figyelmeztette Hitlert, hogy a felvázolt akcióból kiterjedt háború is kialakulhat, ha az angolok és a franciák, vagy esetleg a szovjetek beleavatkoznak. Hasonló beszélgetés zajlott le Ribbentrop és Imrédy Béla között is, ahol Imrédy szintén nem támogatta a nyílt katonai beavatkozás tervét. „Mi elismertük a németek katonai, gazdasági és tudományos teljesítményeit, de őket magukat is alaposan ismertük, s ezért óvakodtunk attól, hogy túlságosan szoros és benső kapcsolatba kerüljünk velük.”¹⁴² Ekkor még a katonai vezetés sem tartott kivitelezhetőnek a rendelkezésre álló erővel egy csehszlovák erődvonalak elleni támadást, a vezérkar akkori helyzetértékelése szerint a mozgósítható csapatok legfeljebb év végére érhettek volna el a teljes menetkészültséget.

¹³⁹ Horthy Miklós: Emlékirataim. Soc. de Reso. Ltda, Buenos Aires, 1953. 197. o.

¹⁴⁰ Uo. 197. o.

¹⁴¹ MNL OL: K 428. 1938. augusztus 23. 2-5. k.

¹⁴² Horthy M.: Emlékirataim. 1953. 168. o.

Hitler és Ribbentrop is ingerülten fogadta a magyar elutasítást, amit csak fokozott az a helyzet, hogy épp a kielői találkozó ideje alatt, augusztus 23-án jelent meg az európai sajtóban a hír egy, a Magyarország és a kisantant államai között a jugoszláviai Bledben zajló tárgyalások eredményeként megszületett feltételes megállapodásról, amivel a kisantant elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát.¹⁴³ A megállapodás ezen szakasza így hangzott: „A kisantant Állandó Tanácsa meglelégedéssel állapította meg, hogy a Magyarországgal folytatott tárgyalások lehetővé tették olyan megállapodások megkötését, amely a Magyarország és a kisantant közötti mindennemű erőszakos eszköz alkalmazásáról való lemondást és a három állam részéről Magyarország fegyverkezési egyenjogúságának elismerését tartalmazza.”¹⁴⁴ A megállapodás akkor vált volna véglegessé, ha Magyarország külön-külön kétoldalú megállapodást köt Csehszlovákiával, Jugoszláviával és Romániával az ott élő magyar kisebbségek helyzetének javításáról. Cserébe Magyarország vállalta volna, hogy lemond a katonai erő alkalmazásáról ezen országokkal szemben.¹⁴⁵ Ezek az események is közrejátszottak abban, hogy a magyar küldöttség határozottan nemet mondott a németek kérésére. A várt magyar katonai akció elmaradása miatt Csehszlovákia feldarabolása helyett Hitlernek meg kellett elégednie azzal, hogy egyelőre csak a németek lakta cseh területeket, a Szudéta-vidéket csatolja a birodalomhoz.

Ennek az elcsatolásnak az előzményeit a tavaszi és a nyári hónapokban a szudétanémetek önrendelkezésre törekvő mozgalmi és a fokozódó, kisebb-nagyobb összetűzések jelentették, mint például az ostravai incidens,¹⁴⁶ amely után a szudétanémet vezetők megszakították a tárgyalásokat a prágai kormánnyal. A németországi csapatmozgásokra válaszul a csehszlovákok katonai mozgósításba kezdtek, amit a brit kormány nem nézett jó szemmel. Kárpátaljáról a tartalékos csapatokat az ország nyugati területeire szállították, a szudétanémet lázadók elleni harcokban többen életüket is veszítették.¹⁴⁷

Magyarország a németek kérését Kielben ugyan elutasította, de ez egyáltalán nem jelentette azt, hogy lemondott volna Csehszlovákiával szembeni revíziós terveiről. Magyarország „Elindított viszont egy félkatonai szervezkedést, ami arra mutat, hogy spontán

¹⁴³ Sallai G.: Az első bécsi... 2000. 598. o.

¹⁴⁴ Halmosy D.: Nemzetközi szerződések... 1983. 439-440. o.

¹⁴⁵ Pritz Pál: Az objektivitás Mítosza? Hazánk és a nagyvilág 20. századi metszetek. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2011. 101. o.

¹⁴⁶ Szeptember 7-én a szudétanémetek lakta vidék egyik városában, Moravska Ostravában halálos kimenetelű incidens zajlott le, egy utcai tüntetés közben kialakuló összecsapás során egy csehszlovák rendőr lelőtt egy szudétanémet tüntetőt.

¹⁴⁷ Občané Podkarpatské Rusi v boji za svobodu Československa 1938-1945. [Podkarpatszka Rusz polgárainak harca Csehszlovákia szabadságáért 1938-1945]. Edit.: Plachý, Jiří – Ivo, Pejčoch – Tomek, Prokop. Vojenský historický ústav Praha, Praha. 2014. 1. o.

helyi tüntetésként bemutató akciók segítségével szeretett volna behatolni a térségbe. Mondjuk így a Wehrmacht oldalvizén, de tőle függetlenül igyekezett nyereséghez jutni, mintegy elkülönítve egymástól a szlovák-ruszin és a cseh kérdést. Az egész korábbi magyar területet vagy annak egy részét úgy szerette volna tehát visszaszerezni, hogy a németeket formálisan ne kelljen támogatnia. Számítottak a szlovákiai magyar lakosság megmozdulására. Kárpátalján pedig a kibontakozni látszó autonómista mozgalomra.”¹⁴⁸

A kielői tárgyalásoknak volt egy nagyon fontos tanulsága a magyar külpolitika irányítói számára, ugyanis ha addig volt is kétségük, most egyértelművé vált: a Párizs környéki békek revízióját nem egy általános európai rendezés fogja elhozni széleskörű együttműködés jogán, hanem a hitleri Németország közép-európai terjeszkedése fogja meghatározni Magyarország számára a revízió lehetőségeit. Mivel ennek a terjeszkedésnek aktuális kérdése a szudétánémetek helyzete volt, az integrális revízió, tehát a korábbi határok teljes körű visszaállítása helyett a csehszlovákiai magyar kisebbség által lakott területek etnikai alapú revíziója lett a legfontosabb kérdés a magyar külpolitikában.¹⁴⁹

Szeptemberben Werth Henrik lett a vezérkari főnök, aki új, németbarát szemléletet hozott a magyar katonai vezetésbe. A kielői tárgyalások és a külpolitika alakulása alapján úgy ítélte meg, hogy a legfontosabb feladat a hadseregfejlesztési program végrehajtásának felgyorsítása, mivel a magyar haderő nincs olyan állapotban, hogy a gyorsan változó külpolitikai helyzetből esetleg adódó lehetőségeket kihasználhassa. Ennek érdekében fontosnak tartotta a katonai vezetés és a kormányzat közötti együttműködés megszilárdítását, az 1938 márciusában, Győrben meghirdetett hadseregfejlesztési program pénzügyi keretének és a honvédelmi költségvetésnek a megemelését, valamint a németekkel való szoros katonai együttműködés kiépítését.¹⁵⁰

A diplomácia aktívan képviselte a magyar érdekeket, a magyar kormány nevében a berlini magyar követ szeptember 14-én közölte a birodalmi külügyminisztériummal, hogy a Csehszlovákiával kapcsolatos kérdésekben a magyar kormány csak olyan megoldásokat tud elfogadni, amelyek a magyar kisebbségi érdekeket ugyanolyan mértékben veszik figyelembe, mint a szudétánémet népcsoportét.¹⁵¹ Az anyaország támogatását érezve maga mögött, szeptember 17-én az Egyesült Magyar Párt Pozsonyban tartott nagygyűlést, amelyen egy

¹⁴⁸ Ormos Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1939-1941). II. kötet. PolgART, Budapest, 2000. 551-552. o.

¹⁴⁹ Szarka László: A magyar politikai közvélemény Csehszlovákia-képe 1938-ban. In: Irodalmi Szemle. 1992. szeptember. Csehszlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony, 1992. 995. o.

¹⁵⁰ Dombrády Lóránd: Hadsereg és politika Magyarországon 1938–1944. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986. 9-10. o.

¹⁵¹ Szarka L.: A magyar politikai... 1992. 994. o.

kiáltványt fogadtak el. Ez a kiáltvány önrendelkezési jogot és népszavazást követelt a csehszlovákiai magyar kisebbség számára: „A csehszlovákiai magyar népcsoport önmaga kívánja kezébe venni sorsának intézését, e célból szüksége van arra, hogy biztosítsák részére az a jog, amellyel 1918-ban csak egyes nemzetek élhettek: az önrendelkezés joga [...] Adassék meg a lehetőség arra, hogy a magyar népcsoport népszavazással dönthesse el, miként kíván elhelyezkedni a közép-európai térben.”¹⁵² Az előbbiekhöz szorosan kapcsolódva Barcza György londoni magyar követ szeptember 19-én feljegyzést juttatott el Neville Chamberlain angol miniszterelnökhöz. Ebben a magyar kormány kifejezte abba vetett reményét, hogy a csehszlovákiai magyar kisebbség ugyanolyan jogokat és elbírálást kap, mint amilyenben a német kisebbség részesült. A feljegyzésre még aznap este válasz érkezett, melyben Chamberlain baráti és támogató hangnemben üzent a magyar kormánynak: „Teljes mértékben rokonszenvezek Magyarországgal, amelynek nincs oka aggodalomra. Magyarország helyzetét gondosan emlékezetemben tartom. Nagy mértékben helyeslem és továbbra is sürgősen ajánlom ama békés és nyugodt magatartás folytatását, amelyet Magyarország mindeddig tanúsított.”¹⁵³

A prágai angol követ, Basil Newton hasonló hangnemben tudatta a prágai vezetéssel, hogy az angol miniszterelnök véleménye szerint az összes érintett félnek türelmesnek kell lennie, mindenek előtt pedig a rendet kell fenntartani Csehszlovákiában, nehogy bármiféle incidens történjen.¹⁵⁴ A csehszlovák kormány fel is szólította a szudétanémet területen élőket arra, hogy tartózkodjanak minden provokációtól, demonstrációtól és egyéb cselekménytől, amelyek erőszakos eseményekhez vezethetnek, csak hogy Prágának ekkor már alig volt befolyása ezeken a területeken.

Az angol és a francia kormány több minisztere szeptember 18-án Londonban, az angol miniszterelnökségen tárgyalásokat folytatott a csehszlovák kérdés megoldásával kapcsolatban. Ennek eredményeképp szeptember 19-én Nagy-Britannia és Franciaország kormánya sürgette Prágát, hogy a németek által követelt területek átadására fogadja el az angol-francia tervet, ami alapján Csehszlovákiának önkéntesen kellett volna átadni a szudétanémet területeket, mert a két nagyhatalom csak az így megmaradó államterület sérthetlenségére vállalt garanciát.¹⁵⁵

A lengyel sajtó már arról írt, hogy Csehszlovákia aktuális formájában csődöt mondott, a nagyhatalmak nem akarnak háborút viselni a csehszlovák állam „mesterséges tákolmányának”

¹⁵² Prágai Magyar Hírlap, 1938. szeptember 18. 1. o.

¹⁵³ Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. II. Kötet. A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája 1936-1938. Szerk.: Ádám Magda. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 365. dok. 624. o.

¹⁵⁴ AKPR: Fond Podkarpatská Rus. Inv. 1052. D.-10428/38.

¹⁵⁵ MNL OL: K 74. 1938. 6209/90

fenntartásáért.¹⁵⁶ Közben Horthy Miklós kormányzó levelet intézett Adolf Hitler kancellárhoz, amelyben felhívta a figyelmet arra, hogy Magyarország szempontjából a csehszlovák kérdés nem rendeződik a szudétanémetek Németországhoz csatolásával. Éppen ezért reményét fejezte ki, hogy a szudétanémet kérdés rendezése után Németország a magyar érdekeket is támogatni fogja.¹⁵⁷ Szeptember 20-án egy magyar küldöttség Imrédy és Kánya vezetésével tárgyalásokat folytatott Hitlerrel, ahol ismét nem foglalt állást a magyar diplomácia a Csehszlovákia elleni esetleges katonai akcióban való részvétellel kapcsolatban, többek között Jugoszlávia várható magatartásának kiszámíthatatlanságára hivatkozva. Hitler ekkor már dühösen reagált és felhozta, hogy ő már augusztusban megmondta, hogy támadni kell, erre a magyarok megint hezitálnak, ezért ez volt az utolsó alkalom, hogy magyar vezetőket fogadott.¹⁵⁸ Véleményem szerint ez lehetett az egyik fő oka annak, hogy a müncheni tárgyalásokon a magyar kérdést Hitler nem vetette fel, annak beemelése az egyezmény kiegészítő nyilatkozatába olasz kérésre történt meg.

Az angol és francia tervet a csehszlovák kormány először elutasította és nemzetközi választott bíróság összehívását követelte. Szeptember 21-én azonban a brit és a francia követ újra átadott egy dokumentumot, amely már ultimátum formájában fogalmazta meg a kérést, visszautasítás esetén pedig Franciaország visszavonta volna katonai segítségnyújtásról szóló vállalását egy esetleges háború esetére. A csehszlovák kormány az ultimátumot végül is elfogadta.¹⁵⁹ A magyar sajtó címlapon közölte, hogy „Prága meghajolt Anglia és Franciaország akarata előtt” és „beleegyezik határvidéki területek átengedésébe” Németországnak.¹⁶⁰

Prágában szeptember 21-én a szudétanémet kérdés mellett a kárpátaljai helyzettel is foglalkoztak és a csehszlovák kormány a kárpátaljai parlamenti képviselőkkel tárgyalásokat kezdett. Julian Révay, Petro Zsidovszky, Edmund Bacsinszky, Pjescsák Iván, Petro Kossej, Fenczik István, Bródy András és Földesi Gyula képviselők átadtak egy közös nyilatkozatot, amelyet előző nap a kárpátaljai Autonóm Földműves Szövetség és a Központi Orosz [Ruszin] Nemzeti Tanács együttes tanácskozásán írtak alá.¹⁶¹ „Tekintettel arra, hogy a csehszlovák kormány tizennyolc év leforgása alatt sem valósította meg Podkarpatszka Rusz autonómiáját s ezzel a saint-germaini békeszerződésben és a csehszlovák alkotmánytörvényben vállalt kötelezettségeit Podkarpatszka Russzal szemben nem teljesítette, a Központi Orosz Nemzeti

¹⁵⁶ MNL OL: K 428. 1938. szeptember 19. 4. k.

¹⁵⁷ DIMK II. kötet. 1965. 358. dok. 616. o.

¹⁵⁸ Újpestery Elemér: Végállomás Lisszabon. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 68-69. o.

¹⁵⁹ Rychlík, Jan: Česi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914-1992. [Csehek és Szlovákok a 20. században. Együttműködés és konfliktusok]. Vyšehrad, Praha, 2012. 153. o.

¹⁶⁰ Pesti Napló. 1938. szeptember 22. 1. o.

¹⁶¹ Худанич, В.: Діяльність... 2000. 105. ст.

Tanács, mely Podkarpatszka Rusznak a Csehszlovák Köztársasághoz való csatolását eszközölte, indítatva érzi magát, hogy e sorsdöntő órákban teljes erejével szálljon síkra Podkarpatszka Rusz s a ruszin nép jogaiért és szabadságáért. A Központi Orosz Nemzeti Tanács a wilsoni elvek alapján ragaszkodik önrendelkezési jogához, követeli a Csehszlovák Köztársaság területén élő összes ruszinoknak egy autonóm testben való egyesítését, Podkarpatszka Rusz nyugati határainak definitív megállapítását és általában népünk jövőjének minden vonatkozásban való biztosítását a legdemokratikusabb szellemben: népszavazás útján.”¹⁶² Ezzel egy időben a nyilatkozatot támogatva az Amerikai Kárpátorosz Szövetség delegációja a Központi Orosz Nemzeti Tanáccsal közösen hét pontos követelés csomagot is átnyújtott a csehszlovák kormánynak. Ebben többek között a következő követelések szerepeltek: olyan autonómia megadása, amilyennel a horvátok is rendelkeztek Magyarországon 1918-ig, helyi választások kiírása legkésőbb 1938. november 20.-ig, a vezető kormányzati tisztségek – kormányzó, alkormányzó, rendőrparancsnok stb. – betöltése ruszinokkal, az alkormányzó pozíciójába ruszin politikus kinevezése 48 órán belül, legfelsőbb bíróság, postaigazgatóság létrehozása és a Podkarpatszka Rusz területén kívül élő ruszinok kisebbségi jogainak biztosítása.¹⁶³

Szintén szeptember 21-én Magyarországon országszerte tüntetések és felvonulások voltak, amelyeken a szudétanémet területek átadásának hírére követelték a Felvidék azonnali visszacsatolását. Párhuzamosan Varsóban is tüntetés volt, amelyen közös lengyel–magyar határt követeltek. A nap folyamán a lengyel kormány nevében a prágai lengyel követ felmondta az 1925-ös csehszlovák–lengyel egyezményt, mivel a lengyel kisebbség számára a némettel azonos elbánást követeltek. Mussolini is kinyilvánította véleményét, miszerint a szudétanémet kérdés után teljes mértékben meg kell oldani a magyar, rutén, szlovák és román problémákat is.¹⁶⁴

A magyar kormány másnap, szeptember 22-én kora reggel jegyzéket intézett Prágához, amelyben kifejtette, hogy „Azonos elbánást vár el a magyar kormány a német probléma esetleges megoldásakor a magyar nemzetiség részére.” Közben a szudétanémet területeken a helyiek átvették a rendfenntartást, valamint megindult a cseh nemzetiségű lakosság átköltözése

¹⁶² Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944. Liliium Aurum Kiadó, Galánta–Dunaszerdahely, 2002. 285-286. o.

¹⁶³ Нариси історії Закарпаття. Том II. 1918-1945. [Kárpátalja történetének vázlatja. II. Kötet. 1918-1945]. Відп.ред.: Гранчак, Іван. „Закарпаття”, Ужгород, 1995. 275. ст.

¹⁶⁴ Pesti Napló. 1938. szeptember 22. 5. o.

a központi cseh régiók irányába, ami jelezte, hogy a terület Németországhoz csatolásához már tényleg nem fért különösebb kétség.¹⁶⁵

A prágai rádióban ugyancsak szeptember 22-én jelentették be, hogy a rendkívüli eseményekre való tekintettel a koalíciós kormány benyújtotta a lemondását Beneš köztársasági elnöknek, aminek elfogadása után új kormányt alakítanak a hadsereg és a nemzetiségek képviselőinek bevonásával.¹⁶⁶ Ez még aznap meg is történt és Jan Syrový tábornok lett Csehszlovákia új miniszterelnöke a lemondó Milan Hodža után. Ezzel megalakult 1918. őszétől már a 16. kormány is. A prágai kormányzat a magyar jegyzékre érdemlegesen nem válaszolt, az ügy rendezése érdekében semmit sem tett. Szeptember 23-án Chamberlain újra találkozott Hitlerrel, ekkor a Führer a csehszlovákokkal két nappal korábban nehezen elfogadtatott területi igényekhez képest újabbakkal állt elő, sőt lengyel és magyar területi követeléseket is hozzátett. Erre válaszul Csehszlovákia mozgósítást rendelt el, az újabb követeléseket pedig elutasította.¹⁶⁷ Szeptember 25-én a védelmi készenlétet tovább fokozták, a 17 és 60 év közötti személyek védelmi munkaszolgálatra behívhatók lettek és az állampolgári tulajdon is igénybe vehetővé vált államvédelmi érdekek esetén.

Konstantin Hrabár, Kárpátalja kormányzójának támogatásával Edmund Bacsinszky és Földesi Gyula, a földműves szövetség parlamenti képviselője az ún. orosz blokk nevében szeptember 28-án újra benyújtotta a korábban már említett szeptember 21-ei emlékiratot abban a reményben, hogy az új miniszterelnök érdemben reagál majd rá, azonban semmilyen válasz nem érkezett.¹⁶⁸ Szintén ezen a napon a magyar kormány ismét jegyzéket juttatott el a csehszlovák kormányhoz. Ebben a jegyzékben a túlnyomóan magyarlakta települések átengedése, valamint Szlovákia és Kárpátalja autonómiájának a megadása voltak a fő követelések.

A csehszlovák vezetés érzekelte helyzetének gyengülését Kárpátalján, ezért szeptember 24-én Prágából táviratban érkezett egy parancs Ungvárra, miszerint a rend fenntartása érdekében azonnali hatállyal meg kell kezdenie a szudétanémet párt képviselőinek, az ellenzéki német és magyar újságíróknak, és úgy általában az összes államellenesnek ítéltető tevékenységet folytató személynek a letartóztatását.¹⁶⁹ Szeptember 27-én a huszti 45.

¹⁶⁵ AKPR: Fond Podkarpatská Rus. Inv. 1052. D-5600-24/9.

¹⁶⁶ MNL OL: K 428. 1938. szeptember 22. 14. k.

¹⁶⁷ Rychlík, J.: Česi a Slováci... 2012. 153. o.

¹⁶⁸ Худанич, В.: Діяльність... 2000. 106. ст.

¹⁶⁹ Державний Архів Закарпатської Облaсті. [Kárpátaljai Területi Állami Levéltár]. A továbbiakban KTÁL: Fond 117. op. 1. od. zber. 328. 26. o.

gyalozred parancsnoka, František Václavek össze is állította az első listát az általuk állambiztonságra veszélyesnek tartott és letartóztatásra javasolt személyekről.¹⁷⁰

2. A müncheni egyezmény és Magyarország külpolitikája Kárpátalja visszacsatolása érdekében

A nemzetközi feszültségek megoldására a legtöbb nagyhatalom szeptember végén már egy konferenciát látott a legjobb megoldásnak, aminek helyszínéül német kezdeményezésre Münchent választották. A németek ekkorra belátták, hogy a brit–francia egyeztetések, az erősnek tűnő csehszlovák védelmi vonalak, a szovjet közbelépés kockázata, valamint a fegyveres konfliktus kirobbantására nem hajlandó Magyarország miatt az adott helyzetben meg kell elégedniük az etnikai alapú területszerzéssel, Csehszlovákia teljes feldarabolására még várni kell.

Münchenben szeptember 29-ről 30-ára virradó éjszaka hosszas tárgyalás után megszületett a hivatalos döntés a szudétanémetek sorsáról. Az angol (Neville Chamberlain), francia (Eduard Daladier), német (Adolf Hitler) és olasz (Benito Mussolini) részvétellel megtartott négyhatalmi konferencián arról döntöttek, hogy Csehszlovákia a szudétanémetek által lakott területeit átadja Németországnak, valamint Teschen környékét Lengyelországnak.¹⁷¹ A csehszlovák vezetés még korábban igyekezett leválasztani a magyar és egyéb, elsősorban a lengyel kisebbség kérdését a szudétanémet kérdésről, de nem járt sikerrel.

A müncheni egyezmény fenyegetés légkörében született, de nem úgy a melléklet, amely a csehszlovákiai magyar kisebbség, és ezzel együtt a kárpátaljai kisebbség ügyének rendezését írta elő. Ezt a függelékét ugyanis nem Németország diktálta (sőt, inkább ellene volt), hanem Olaszország vetette fel és az angol és francia résztvevőket senki sem kényszerítette, hogy foglalkozzanak vele.¹⁷² Tehát a német mellett a többi csehszlovákiai nemzetiség sorsáról is tanácskoztak, és a müncheni megállapodáshoz Mussolini javaslatára „Kiegészítés az egyezményhez” címmel a következőt csatolták: „Őfelsége kormánya az Egyesült Királyságban és a francia kormány azon az alapon csatlakozott a fenti egyezményhez, hogy fenntartja a

¹⁷⁰ Uo. 35. o.

¹⁷¹ Az egykori Tescheni Hercegséget az első világháborút követő békeszerződések eredményeképpen felosztották Csehszlovákia és Lengyelország között. Teschen várost kettéosztották, a határfolyó lengyel oldalán fekvő rész a Cieszyn, a cseh oldali rész a Český Těšín (Cseh Teschen) nevet kapta.

¹⁷² Rónai A.: Térképezett... 1993. 102. o.

szeptember 19-i angol-francia javaslatok 6. pontjában foglalt ajánlatot a csehszlovák állam új határainak nem provokált támadás elleni nemzetközi garantálásáról. Mihelyt a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbségek kérdése rendezést nyer, Németország és Olaszország a maguk részéről szintén garanciát nyújtanak Csehszlovákiának”.¹⁷³ Az egyezmény ún. 3. kiegészítő nyilatkozata pedig így szólt: „A négy hatalom kormányfői kijelentik, hogy a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbségek kérdése, amennyiben azt a következő három hónapon belül az érdekelt kormányok közötti megegyezés útján nem rendezik, a négy hatalom itt jelenlevő kormányfői újabb összejövetelének tárgya lesz”.¹⁷⁴ Ezzel a kiegészítő nyilatkozattal az angol és francia kormány is elismerte, hogy a csehszlovákiai magyar kisebbség sorsa szintén megoldásra vár. Az európai nagyhatalmak tehát Münchenben még nem rendezték a felvidéki, és ezzel együtt a kárpátaljai magyarság ügyét, viszont megadták a lehetőséget a terület sorsának rendezésére.¹⁷⁵

A kiegészítés csatolása a magyar diplomácia két világháború közötti első komoly sikere volt, amit a határok megváltoztatása érdekében végzett diplomáciai tevékenységével elért és közvetlenül érintette Kárpátalját is. Október elején Horthy fogadta a frissen Budapestre delegált lengyel katonai attasét, Jan Emisarskit, akinek kifejtette, hogy Magyarország előnyben részesíti a békés, tárgyalásos diplomáciát az elvesztett területek visszaszerzése érdekében folytatott munkában, mivel az ország kicsi, a hadsereg szintén, ezért nem válna hasznára, ha katonai bonyodalmakat okozna Európában.¹⁷⁶

A magyar kormány a müncheni konferencia után késedelem nélkül hozzálátott a kétoldalú tárgyalások diplomáciai előkészítéséhez. Budapest hozzáállása és magatartása a Csehszlovák Köztársasággal szemben ezekben a napokban is korrekt volt, a magyar jegyzékek és a kormány diplomáciai aktivitása a tárgyalások mihamarabbi megkezdése ügyében nem is váltottak ki különösebb meglepetést a prágai vezetésnél. Az október 1-jén tartott minisztertanácson Kánya Kálmán külügyminiszter és Imrédy Béla miniszterelnök felvázolta a helyzetet és a szükséges lépéseket.¹⁷⁷

Ezután jegyzéket küldtek Prágába, amelyben felszólították a csehszlovák kabinetet, hogy a müncheni egyezményben előírtak szerint azonnal kezdjen Magyarországgal közvetlen tárgyalásokat, és a felvidéki magyarságnak adjon a németekéhez hasonlóan önrendelkezési

¹⁷³ Dokumentumok a XX. század történetéhez. Szerk.: Gál Vilmos, Tar Attila Szilárd. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 75. o.

¹⁷⁴ Halmosy D.: Nemzetközi szerződések... 1983. 446. o.

¹⁷⁵ Mnichov v dokumentech. Zrada západních mocností na Československu. 1. díl. SNPL, Praha, 1958. 270. o.

¹⁷⁶ Varga E. László: Jan Emisarski vezérkari alezredes, budapesti lengyel katonai attasé működése, 1938-1940. In.: Aetas, 2010. 1. sz. 117. o.

¹⁷⁷ MNL OL: K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. október 1. 10-13. o.

jogot.¹⁷⁸ Válaszul Kamil Krofta csehszlovák külügyminiszter közölte Wettstein János prágai magyar követtel, hogy a Csehszlovák Köztársaság kormánya kész tárgyalásokat kezdeni annak érdekében, hogy megegyezés szülessen a Csehszlovákiában élő magyar kisebbség kérdésében, mivel a „két kormány felfogása a kérdéssel kapcsolatban teljesen egyezik”. Úgy vélte az lenne a legcélszerűbb, ha egy magyar és csehszlovák szakértőkből álló bizottságot hoznának létre, de a folyamatban lévő német és lengyel területátadási ügyek miatt egy hét haladékot kért.¹⁷⁹ Imrédy pedig rádióbeszédben erősítette meg, hogy a magyar kormány kitart azon álláspontja mellett, mely szerint „A Csehszlovákiában élő nemzetiségek sorsának újjárendezése az önrendelkezési jog és az egyenlő elbánás alapján kell, hogy történjék.”¹⁸⁰ Imrédy azt is hozzátette, hogy személyes véleménye szerint a müncheni tárgyalások óta az említett elvek alapján a magyar területek visszacsatolása tényként kezelhető.

A budapesti kormány tervei között már régóta szerepelt egész Kárpátalja visszavétele, de ebben az időszakban ez a terv a nemzetközi politikai körülmények miatt megvalósíthatatlannak tűnt. Már az 1930-as években úgy ítélték meg, hogy a terület stratégiai jelentőségű, és visszaszerzése mindenképpen szükséges. A közös magyar–lengyel határral sikerült volna Románia és Csehszlovákia földrajzi elválasztása, amihez Olaszország és Lengyelország is előzetes hozzájárulását adta. Németország nem nézte jó szemmel az olasz, magyar és lengyel közeledést, valamint távlati tervei között szerepelt Kárpátalja felhasználása egy ukrán állam létrehozásához. Éppen ezért ebben az időszakban Berlin nem támogatta a magyar törekvéseket.

A magyar szempontból kedvezőtlenül alakuló helyzetet több irányból igyekeztek megváltoztatni. A magyar diplomácia hivatalosan továbbra is a ruszin őslakosság önrendelkezési jogára hivatkozva népszavazást kért a területen, de a nagyhatalmak ezt akkor elvetették, és később a komáromi tárgyalások folyamán a csehszlovák fél nem is volt hajlandó tárgyalni róla. Ettől függetlenül, bár Budapesten hamar megértették, hogy egy népszavazásra csekély az esély, a diplomáciai jegyzékváltások során még a későbbiekben is folyamatosan megemlégették.

A magyar kormány ekkor nem hivatalos úton tett lépéseket Kárpátalja visszaszerzése érdekében. Erre egy példa: Rónai András¹⁸¹ visszaemlékezéseiben szerepel, hogy október elején Pataky Tibor kisebbségügyi államtitkár kísérelésként jelen volt egy prágai találkozón. Rónai az odaúttal kapcsolatban csodálkozva jegyzi meg, hogy bár autóval indultak Prágába,

¹⁷⁸ Fedinec Cs.: A kárpátaljai... 2002. 287. o.

¹⁷⁹ MNL OL: K 74. 1938 Prága, bejövő. 6368/154.

¹⁸⁰ MNL OL: K 428. 1938. október 2. 7. k.

¹⁸¹ Rónai András kisebbségi szakértő és földrajztudós volt, Teleki Pál közvetlen munkatársaként is dolgozott. Teleki halála után az Államtudományi Intézetet igazgatta.

egész úton nem találkoztak egyetlen csehszlovák katonai egységgel annak ellenére, hogy a németek éppen ekkor szállták meg a nekik ítélt területeket. Prágában számára még furcsább kép fogadta: a város szórakozóhelyei tele voltak katonákkal és mindenféle lányokkal sétálgató vagy dorbézoló egyenruhásokat láttak.¹⁸²

Aztán egy gőzfürdőben találkoztak Bródy Andrással, de a megbeszélés eredmény nélkül ért véget, „megállapodás nem jött létre. Lehet, hogy a felek attól tartottak, a ködlő szomszédok valamelyike mégis kihallgatja őket. Lehet, hogy nem a fürdő volt csak ködös, hanem a politikai és katonai helyzet is. Bródy valószínűleg tartott attól, hogy a németek nem veszik örömmel a Magyarországgal való szorosabb kapcsolatot, nem merete tehát elkötelezni magát.” De a cseh rendőrök tudtak a találkozóról és figyelték őket, majd a hazafelé tartó Patakyt és Rónait útközben feltartóztatták és Rónait őrizetbe vették. Néhány óra kihallgatás és telefonálgatás után végül tovább engedték őket. Másnap Budapesten derült ki, hogy a csehszlovák nyomozók azt hitték, Rónai helyett Bródy ül az autóban és Magyarországra tart, hogy megegyezzen a magyar kormánnyal Kárpátalja sorsáról. Először Rónairól hitték azt, hogy Bródy, de miután megtalálták Bródyt Prágában elengedték őket.¹⁸³ Később a népszavazás követelése mellett véleményem szerint az ilyen ügyek is közrejátszottak Bródy hatalomból való eltávolításában és letartóztatásában.

A hivatalos és nem hivatalos diplomácia mellett egyéb kísérletek is történtek. Még október 1-jén a magyar kormány döntött szabadcsapatok határon történő átküldéséről abban a reményben, hogy az olaszok elvben, a lengyelek pedig talán gyakorlatban is segítik majd az akciókat, a ruszin politikai vezetők pedig szintén támogatják majd a magyar terveket. Imrédy Béla miniszterelnök magához hívatta Kozma Miklóst,¹⁸⁴ akinek fontos és kényes feladatot szánt. Kozma a találkozóról a következőképpen emlékezik vissza naplójában: „Imrédy féltizenegyre kéret, s felkér, hogy vállaljam a ruténföldi akció politikai vezetését, propagandáját és felügyeletét, s a felkelők irányítását. Mindazt, amit javasoltam, elfogadja és belemegy, ha a helyzet kívánja, illegális és erőszakos módszerekbe is. [...] Sok-sok évvel ezelőtt írtam be naplómba, hogy Csehország a világtörténelemben precedensként fog szerepelni, mert mindig voltak országok, amelyek szétestek egy nehéz háború alatt, vagy egy veszített háború végén, de Csehország precedens lesz, mert az a következő háború legelején fog szétesni. Ma meg kell állapítanom, hogy tévedtem. Csehország nem egy háború elején, hanem már a háborús

¹⁸² Rónai A.: Térképezett... 1993. 109. o.

¹⁸³ Uo. 110-111. o.

¹⁸⁴ Kozma Miklós korábban belügyminiszter, ekkor a Magyar Távirati Iroda elnökgazgatója, később Kárpátalja kormányzói biztosa

veszélyre szétesett.”¹⁸⁵ Ettől kezdve Kozma Miklós a honvédvezérkarra támaszkodva megkezdte a diverzáns szabadcsapatok, az ún. „Rongyos Gárdák”¹⁸⁶ szervezését, az ő feladata lett az akció politikai vezetése, propagandájának megszervezése és felügyelete.

A szabadcsapatok katonai tevékenységének szervezését – beleértve a toborzást és a válogatást – a Honvédelmi Minisztérium VI-5 osztálya (hivatalosan elvi és katonapolitikai osztály, későbbi nevén Vkf-5) végezte. Az osztály vezetését Homlok Sándor vezérkari ezredes látta el, a kiképzés és a taktikai irányítás Stefán Valér százados feladata volt. A hivatalos besorolás szerint az említett VI-5 osztály fogadta be mindazokat a szervezeti egységeket, amelyeket nem lehetett máshová besorolni. Ezért tevékenykedtek itt szabotázs-előadók, propaganda és híradóosztály, baktériumvédelmi alosztály és egyéb szervezeti egységek.¹⁸⁷

Még október 1-jén este Imrédy beszédet mondott a rádióban. Ebben kifejtette, hogy a müncheni eredmény valóban nagy, de a magyarok nincsenek megelégedve vele. Egyenlő elbánást követelt, és egyértelművé tette, hogy a magyar álláspontot és érdekeket a budapesti kormány érvényesíteni fogja és semmiféle nehézség nem tántoríthatja el.¹⁸⁸

Az akciót Kozma mindennél fontosabbnak érezte, és naplója alapján személy szerint semmitől nem riadt vissza annak végrehajtásáért. Október 9-én erről így ír: „Javaslom Imrédynek, hogy a fent lévő szabadcsapatokat összefogva kockáztassunk meg egy nyílt támadást. Én vállalkozom rá. Kifejtem okaimat. Hitlert és Mussolinit ismerve, ez nekik tetszenék és tudomásul vennék a kész helyzetet. A cseh helyzet odaát olyan, hogy a felfordult helyzetben bizonyosra veszem a leggyorsabb sikert. Igaz, hogy repülőket nem vethetünk harcba és tüzérséget sem, de az inkább morális okokból szükséges, egyébként is egy-két tüzérugeget ’ellophatunk’ a honvédségtől. Azok szívesen hagyják magukat ellopni. Miután pedig tudom, hogy ez a terv politikailag bizonyos kockázatot jelent, hajlandó vagyok vállalni minden személyes felelősséget a legmesszebbmenően és éppen ezért bejelentem neki, minden címemről

¹⁸⁵ MNL OL: K 429. 28. cs. 1. dossz. 44. o.

¹⁸⁶ A Rongyos Gárda nem ekkor jött létre először. Több hasonló szervezettel együtt félkatonai csoportosulásként még az első világháború után alakult azzal a céllal, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia romjain megalakuló utódállamok területszerző törekvéseit a lehetőségekhez mérten megakadályozzák. A rongyosok a nyugat-magyarországi harcokban vettek részt, miután a magyar honvédség és a polgári közigazgatás kiűrtette az Ausztriának odaítélt területeket. Ide nyomultak be a Rongyos Gárda csapatai és keveredtek többször is összetűzésbe az osztrák csendőrséggel és katonasággal. Tevékenységük egyik legnagyobb eredménye lett az 1921. december 14–16. közötti népszavazás, melynek következtében Sopron és környékének lakossága Magyarország kötelékében maradt. 1938 őszétől kezdődően az újrászervezett Rongyos Gárda kiképzett önkéntesei kis csoportokban átszivárogtak a csehszlovák határon, ahol fegyveres akciókat hajtottak végre a hatalom gyengítése érdekében. Lásd bővebben: Botlik József: Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 2012. 93-313. o.

¹⁸⁷ Sőregi Zoltán: Egy felemás diverzánsakció – Szabadcsapatok Kárpátalján, 1938 őszén. In.: Felderítő Szemle. (Magyar Köztársaság Felderítő Hivatal. Budapest,) 2009. 4. szám. 149. o.

¹⁸⁸ MNL OL: K 429. 28. cs. 1. dossz. 45. o.

és rangomról, titkos tanácsosságról, felsőházi tagságról való lemondásomat, felhatalmazva őt, hogy azt tetszése szerinti időpontban hozhassa nyilvánosságra. Ha valakinek ülni kell, az én leszek. Olyannak kell lennie, akinek van vesztenivalója. De azt se bánom, ha baj esetén a hadbírótság legszigorúbb eszközeit alkalmazzák velem szemben. Én a magyar jövő szempontjából a rutén kérdés haladéktalan megoldását annyira fontosnak tartom, hogy érte hajlandó vagyok mindent kockáztatni, ha kell fal mellé is állni.”¹⁸⁹

A rongyos gárdák bevetését Kánya nem tartotta célravezetőnek, amit Kozma is érzékelt a külügyminiszterrel folytatott megbeszélések során: „Ugyancsak tartózkodást látok Kányánál is, aki néha jól mulat az én heveskedésemen és csillapít.”¹⁹⁰ Kánya tájékoztatta a varsói követet, hogy a rongyosok akciói október 9-étől kezdődően fognak jelentősebbé válni,¹⁹¹ a kárpátaljai ruszin vezetőket pedig megnyugtatta, hogy a magyar csapatok ténykedése nem ellenük irányul, a budapesti vezetés elismeri hatalmukat.

Az előzetes szervezés már 1938. szeptember végén megkezdődött. Ekkor érkezett meg ugyanis Stefán Valér százados Vásárosnaményba, hogy a magyar kormány utasítása alapján szállásszabályozó vezérkari tisztként megkezdje a lövészászlóaljok elhelyezésének előkészítését a határ térségében. A rongyosok elhelyezése napokon belül megoldódott, az I. lövészcsoporthoz parancsnokságát, valamint a XVII. lövészászlóaljat 6 tiszttel és 328 fős legénységgel Tarpán szállásolták el a községi és a református iskola tantermeiben valamint magánházakban. A többi egységet Vásárosnaményban és a környező falvakban helyezték el.¹⁹²

A Rongyos Gárda csapatainak végleges szervezése október 5-én kezdődött Vásárosnaményban. Ekkor már Kozma Miklós is a helyszínen volt, és kissé aggódva figyelte, hogy a csapatok tagjai között leginkább a politika a téma és sok beszélgetésben a zsidókérdés dominál, pedig az akcióra való felkészüléssel kellene foglalkozni. Azt viszont megnyugtatónak találta, hogy az egyik csoportot Héjjas Iván vezeti, vele kapcsolatban Kozma biztos volt abban, hogy az embereit fegyelmezve tartja és csak a feladatok végrehajtásával fognak törődni: „A Héjjas-csoport – ez nem is vitás – nem fog gondot okozni. Héjjas tekintélye óriási, irgalmatlan fegyelmet tart és ő aztán nem komázik. Presztízse a legnagyobb, kevészavú, csendes és dinamikus lény, szeme villanása, multja, fiús kedvessége és bajtársiassága nem csak félt, de szeretett parancsnokká is teszik.”¹⁹³ A katonai vezetésnek viszont nem jelentett garanciát Héjjas személye, nem nézték jó szemmel embereinek viselkedését.

¹⁸⁹ Uo. 65-66. o.

¹⁹⁰ Uo. 69. o.

¹⁹¹ MNL OL: K 64. res. pol. 1939 7/a. 1019.

¹⁹² Sőregi Z.: Egy felemás diverzánsakció... 2009. 151. o.

¹⁹³ MNL OL: K 429. 28. cs., 1. dossz. 59. o.

A személyi állomány összeválogatásánál igyekeztek ügyelni arra, hogy lehetőség szerint radikálisan szélsőjobboldali (nyilas) beállítottságú egyéneket ne hívjanak be, azonban ez csak részben sikerült. Ez azért történhetett meg, mert az egyre inkább erősödő szélsőjobboldali pártok felismerték, hogy fegyvert és lőszert legegyszerűbben a honvédségtől szerezhetnek, amelyet egy esetleges hatalomátvételi kísérletnél felhasználhattak volna. Valószínűleg a válogatást végzők között is lehettek szimpatizánsaik, így sikerült a kevésbé közismert tagjaikat bejuttatni a lövészzászlóalj állományába.¹⁹⁴

A gárdát és annak csapatait a titoktartás érdekében „Aba”, „S” és „H” csoport, Időjelző Szolgálat, Műszaki Iroda, „Előd” zászlóalj és „Térképhelyesbítő Igazgatóság” nevek mögé rejtették a működésük folyamán. A parancsnokság terve az volt, hogy 10-12 fős egységeket küldenek át a határon éjszakánként, akik kis létszámuk miatt könnyebben tudnak rejtőzködni. Így kisebb az esélye a csehekkel való összetűzésnek, fogságba esésnek és ezzel együtt a magyar tervek leleplezésének.¹⁹⁵ A Héjjas-féle csoport nehéz kezelhetősége miatt a katonai vezetés úgy döntött, hogy jobb minél hamarabb feladattal ellátni őket, így az október 5-ei felderítés után Homlok ezredes utasítást adott arra, hogy a „H-csoport” állítson ki és indítson útnak két járőr csapatot. A két járőr Kassakürthy Pál és Kassakürthy Károly parancsnoksága alatt október 6-án este 9 óra 30 perckor a Tarpa közelében fekvő Károlyi-majornál átlépte a határt. Itt egy szudétanémetekből álló határőrosztagnak kellett volna állomásozni, de őket addigra a prágai hadvezetés megbízhatatlanságuk miatt már kivonta és még nem érkezett csehszlovák katonaság a helyükre. A két járőr a kitűzött szabotázs- és propagandafeladataik sikeres elvégzése után majd október 18-án érkezett meg Lengyelországba.¹⁹⁶

A tarpai rést csak október 13-án zárták le a csehek, addig kilenc csoport is itt lépte át a határt. Ezek úgynevezett „surranó járőrök” voltak, összesen mintegy hetven személy vett részt tevékenységükben Dénesfalvy-Dinich Győző, Iványi Béla, Óbis Gyula tarpai tanító, Vincze Jenő tarpai jegyző, Kémeri Nagy Imre és Iványi Pál vezetésével.¹⁹⁷ Feladatuk ekkor még leginkább propaganda tevékenység folytatása, röpcédulák osztogatása és a ruszin lakosságnak a csehszlovák hatalom elleni hangolása volt. Tevékenységüket éjjel kellett folytatniuk, napközben pedig megbújni, ily módon igyekeztek elkerülni a fegyveres összetűzéseket. Ha befejezték küldetésüket lehetőség szerint vissza kellett térniük Magyarország területére, de ha ez nem sikerült, akkor Lengyelország irányában is elhagyhatták Kárpátalját, ahol menedéket

¹⁹⁴ Sőregi Z.: Egy felemás diverzánsakció... 2009. 150. o.

¹⁹⁵ Bicsák Péter: A Rongyos Gárda harcai Kárpátalján 1938-ban. In.: A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”. Konferenciakötet. Intermix, Beregszász – Ungvár, 2011. 40. o.

¹⁹⁶ Sőregi Z.: Egy felemás diverzánsakció... 2009. 152. o.

¹⁹⁷ Uo.

biztosítottak nekik és minden támogatást megkaptak. A lengyelek támogatták az ilyen típusú hadviselést, csak a nyílt katonai beavatkozástól tartottak a nemzetközi bonyodalmak miatt.¹⁹⁸ Emellett a lengyel kormány úgy ítélte meg a helyzetet, hogy neki semmi alapja nincs a nyílt beavatkozásra, Magyarország viszont jogosan lépne fel, mivel a terület évszázadokig hozzá tartozott.¹⁹⁹ Ugyanakkor a magyar szabadcsapatokhoz hasonló egységek lengyel részről is megjelentek a kárpátaljai területeken, szintén titkos szervezéssel és összehangolva bevetéseiket a magyar csapatokkal.²⁰⁰

Az első járőrök átdobása idején további irreguláris erők érkeztek a határ menti övezetbe. Ezek hiányosan képzett csapatok voltak, akik többek között a soproni erdészeti főiskoláról, a testnevelési szaktanfolyamról valamint számos település leventeképzőjéből érkeztek. A „H-csoport” fennmaradó részével együtt kiképzési hiányosságaik miatt a közeli Tornospálcára vonták össze őket.²⁰¹

Kozma egyáltalán nem volt elégedett a szabadcsapatok állományába tartozó egyénekekkel, sokukat szélsőségesnek, problémásnak és már-már bűnözőnek tartotta. Ugyanakkor tisztában volt azzal, hogy „ilyen dolgot nem lehet hálósipkás polgárokkal csinálni, akik a paplan alá bújnak, ha éjjel kintről zajt hallanak. [...] Ha ilyesmit rendesen lehetne csinálni, itt lenne rá a honvédség is, akkor nem kellene felkelő. De mert rendesen nem lehet, tehát ilyenre jobb a bolondos, vad vagy fantasztá felkelő, mint a rendes polgár.”²⁰² Kozma is érezte, hogy az akciók külpolitikailag hasznos hatásai belpolitikailag inkább rosszak, mint jók, de a cél érdekében a budapesti vezetés felé saját tekintélyét felhasználva mindig megvédte a csapatokat, még ha az azok ellen felmerülő kételyek és kifogások jogosak is voltak.

Közben megkezdődött a német és lengyel területek átadása. Október 2-10 között a sziléziai Teschen (540 négyzetkilométer) és Freystadt (257 négyzetkilométer) tartományok lengyelek lakta vidékét Prága átadta Lengyelországnak, a német csapatok pedig már október 1-jén megkezdték bevonulásukat a Szudéta-vidékre. A magyar vezetésben kezdtek olyan félelmek ébredni, hogy a csehszlovák fél megnyugtatónak tűnő, de halogató hozzáállása csak arra szolgál, hogy legyen idejük felkészülni a magyar igények visszautasítására. Ezért már október 3-án Budapest újabb sürgető jegyzéket küldött Prágának, amelyben „a békés légkör létrehozása érdekében” követelte Csehszlovákiától a magyar nemzetiségű politikai foglyok

¹⁹⁸ A lengyel kormány hozzáállása a kérdéshez: DIMK II. kötet. 1965. 471., 475. és 484. dok. 727., 729., 736. o.

¹⁹⁹ Varga E. L.: Jan Emisarski... 2010. 117. o.

²⁰⁰ Шандор, Вікентій: Спомини. Карпатська Україна 1938-1939. [Emlékiratok. Kárpáti Ukrajna 1939-1939]. Том I. Гражда, Ужгород, 1996. 241. ст. A visszaemlékezés szerzője ekkor a csehszlovák hadseregben szolgált Kárpátalján és maga is részt vett két lengyel, civil ruhás katona elfogásában.

²⁰¹ Sőregi Z.: Egy felemás diverzánshakció... 2009. 152. o.

²⁰² MNL OL: K 429. 28. cs., 1. dossz. 58-59. o.

haladéktalan szabadon bocsátását, a magyar nemzetiségű katonák leszerelését és hazabocsátását, élet- és vagyónvédelem biztosítására helyi rendfenntartó osztagokat felállítását vegyes vezetés alatt. A területátadás szimbolikus jeleként pedig 2-3 csehszlovákiai határ menti város átengedését Magyarországnak (Felvidéken Komárom, Párkányána vagy Ipolyság, Kárpátalján Csap vagy Beregszász), és végül október 6-án közvetlen magyar–csehszlovák tárgyalások megkezdését Komáromban, amelynek magyar delegációját Kánya Kálmán külügyminiszter vezette.²⁰³

A német és lengyel területátadások mellett Magyarország egyre nyomatékosabb fellépése miatt a csehszlovák vezetés érezte, hogy államuk szétesése nem fog megállni ezen a ponton. Kamil Krofta csehszlovák külügyminiszter ezt meg is említette a prágai szovjet nagykövettel történő beszélgetése során, akinek megjegyezte: „Csehszlovákia át van alakítva egy jelentéktelen állammá, akinek már nincs is saját akarata” és „nincs messze az idő, hogy Németország alárendeltjévé váljon”, mert „Hitler minden erejével azon van, hogy belső káoszt idézzon elő Csehszlovákiában”.²⁰⁴

3. Az első kárpátaljai autonóm kormány, a Bródy kabinet megalakulása. A komáromi tárgyalások

A prágai kormány Kárpátalja megszerzése után folyton csak halogatta az autonómiára tett ígéreteinek beváltását. Ezt arra hivatkozva tette, hogy a kárpátaljai nép még „éretlen” az önállóságra. 1938 októberében viszont gyökeres változások történtek úgy a bel-, mint a külpolitikában, és így megteremtődött a lehetőség az autonómia létrehozására. A csehszlovák vezetésnek nem volt más lehetősége, mint komolyan venni a kárpátaljai politikusokat és végre tárgyalóasztalhoz ülni velük.²⁰⁵ Ivan Párkányi, aki a köztársasági elnök személyi tanácsadója volt a ruszin ügyekben, október 4-én kinevezést kapott a csehszlovák kormányban, mint a Podkarpatszka Rusz ügyeivel megbízott miniszter. Másnap, október 5-én lemondott Edvard Beneš köztársasági elnök.

²⁰³ Documents on German Foreign Policy [A Német Külpolitika Dokumentumai]. 1918-1945. Series D (1937-1945). Volume IV. The aftermath of Munich. Government Printing Office, Washington, 1951. Doc. No. 22. 25-26. o.

²⁰⁴ Марьина, Валентина: Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) в политике Бенеша и Сталина. Документальный очерк. [Kárpátaljai Ukrajna (Podkarpatszka Rusz) Benes és Sztálin politikájában]. Новый хронограф, Москва, 2003. 7. ст.

²⁰⁵ Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerk.: Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2004. 21. o.

Ugyanakkor 1938. október 5-6-án a Szlovák Néppárt Zsolnán ülésezett, ahol a szlovák polgári pártok elé terjesztettek egy autonómiatervezetet, amelyet a pártok és a prágai kormány is elfogadott. Október 6-án Szlovákia elérte azt, ami Kárpátalja célja is volt, önkormányzatot kapott. Az autonóm országrész hivatalos elnevezése „Slovenská Krajina” lett, a kormány élére pedig Jozef Tiso került. Az ünnepélyes eseményen Kárpátalját Bródy András, Fenczik István, Edmund Bacsinszky, Avgustin Volosin és Julian Révay képviselte.²⁰⁶ Az október 7-én összeülő csehszlovák minisztertanácsnak a magyar jegyzékek megvitatása mellett, már a szlovák autonómiáról is egyeztetnie kellett.

Kárpátalján október 6-a és 9-e között megkezdődtek az egyeztetések a helyi politikai erők között a már körvonalazódó autonómia ügyében. Konstantin Hrabár kormányzó és Ivan Párkányi ruszin ügyekkel megbízott miniszter jelenlétében három napon át üléseztek a kárpátaljai pártok képviselői és szenátorai. Az üléseken a résztvevőknek sikerült megegyezniük a jövőbeli kormány összetételéről. A kompromisszum eredményeként a ruszin és az ukrán irányzat képviselői is kaptak miniszteri tárcákat, a leendő kormányfőnek Bródy Andrást, a ruszin irányzat vezetőjét jelölték.²⁰⁷

Ungváron 1938. október 8-án együttes ülést tartott az Első Ukrán Központi Nemzeti Tanács és a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács, a két tanács tagjaiból pedig megalakították Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsát.²⁰⁸ Tagjai a következő politikusok lettek: Kaminszki József, Vaszil Homicko és Demkó Mihály a Központi Orosz Nemzeti Tanács képviselőjében; Avgustin Volosin, Julij Brascasajko és Dmitro Nimcsuk az Első Ukrán Központi Nemzeti Tanácsból; Bródy András és Földesi Gyula az Autonóm Földműves Szövetségből; Edmund Bacsinszky és Petro Koszej a Köztársasági Földműves Párt képviselőjében; Fenczik István az Orosz Nemzeti Autonomista Pártból; Julian Révay a Szociáldemokrata Pártból; Pjescsák Iván az eperjesvidéki Autonóm Földműves Szövetségtől; Petro Zsidovszky az eperjesvidéki Köztársasági Földműves Pártból.²⁰⁹ Ebből a felsorolásból látható, hogy Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsában minden fajsúlyos politikai erő képviseltette magát. A tanács első memorandumával nyilatkozott tett, miszerint magát az önrendelkezéssel és

²⁰⁶ Botlik József: Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Avgusztin politikai pályájának összevetése. In.: A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945–1949). Bródy András és társainak emlékkönyve. Intermix, Ungvár – Beregszász, 2017. 68. o.

²⁰⁷ Národní Archiv České Republiky. [Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára]. A továbbiakban NAČR: Fond Předsednictvo Ministerské Rady. Karton č 231. zak. č 7922. č. jedn. 28504. 1-5 o.

²⁰⁸ Botlik J.: Ruszin vagy... 2017. 68. o.

²⁰⁹ Kárpátalja 1919–2009... 2010. 96. o.

önkormányzattal bíró összes ruszin terület egyetlen törvényes képviselőjének tartja, és ennek a területnek a nevében követelik a hatalom átadását a Bródy vezette autonóm kormánynak.²¹⁰

Táviratot küldtek szét október 9-én Ungvárról a kerületi hivataloknak az Orosz Nemzeti Tanács, a kárpátaljai parlamenti képviselők és Párkányi miniszter aznapi ülésének közös határozatáról, amelyben megnevezték a Podkarpatszka Rusz kormányába javasolt tagokat és beosztásukat: Bródy András elnök és iskolaügyért felelős, Julian Révay kommunikációért, Edmund Bacsinszky belügyért, Fenczik István gazdasági ügyekért, Pjescsák Iván igazságügyért és Avgustin Volosin egészségügyért felelős miniszter.²¹¹ Ezt az összetételt nem sokkal később némi változtatással el is fogadta a prágai vezetés.

Közben a nemzetközi színtéren is tovább folytak az események. Prága diplomáciai gondjait tovább nehezítette, hogy október 4-én Kamil Krofta távozott a kormányból. Három napig helyettese, Ivan Krno vette át feladatait, majd október 7-étől František Chvalkovský, addigi római csehszlovák követ lett a csehszlovák külügyminiszter.²¹² Ebben az átmeneti időszakban például „elfelejtettek” válaszolni a magyar kormány korábban részletezett október 3-ai jegyzékére. Ezt 5-én számon is kérte a magyar kormány és jelezte, hogy hasonló esetek a jövőben ronthatják a viszonyt a két ország között.²¹³

A magyar minisztertanács október 8-án rendkívüli ülést tartott, amelyen kimondta: a csehszlovákiai magyarlakta területeket nem történelmi, hanem etnikai alapon követeli vissza, Kárpátalján pedig tartsanak népszavazást a vidék hovatarozásáról. Emellett az október 1-én félhivatalosan megbízott Kozma hivatalos megbízásáról is tárgyaltak a kárpátaljai akció megszervezésére, amely – mint részleteztem fentebb – már folyamatban is volt.²¹⁴ Németország ebben az időszakban nem támogatta maradéktalanul Budapest törekvéseit. Kárpátalja helyzetének kézben tartásával megakarták akadályozni a kialakulóban lévő magyar–lengyel szövetség létrejöttét: „[...] az autonóm Ukrajna közeledését Magyarországhoz határozottan vissza kell utasítani. Ez a megoldás kívánatos lenne Magyarország és Lengyelország számára is. Egy közös lengyel–magyar határ jönne ezáltal létre, ami elősegítené egy német-ellenes blokk létrejöttét.”²¹⁵

Más szempontból pedig Kárpátalját lehetséges kiindulópontnak tekintették egy szovjetellenes Nagy-Ukrajna megteremtéséhez. A Wehrmacht főparancsnoksága a birodalmi

²¹⁰ Fedinec Cs.: A kárpátaljai... 2002. 288. o.

²¹¹ KTÁL: Fond 117. op. 1. od. zber. 327. 1. o.

²¹² Dejmek, J.: Historik v... 1998. 348. o.

²¹³ Documents on German... 1951. Doc. No. 35. 36. o.

²¹⁴ MNL OL: K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. október 8. 24-29. o.

²¹⁵ Documents on German... 1951. Doc. No. 45. 48. o.

külgügyminisztériumnak október 6-án össze is foglalta miért nem szabad támogatni a magyar terveket: „Egy egységes államblokk létrejötte Németország keleti határainál, kapcsolatokkal délkelet Európa felé nem felelne meg érdekeinknek. Éppen ezért [...] katonai szempontokból a Wehrmacht főparancsnoksága nem kívánatosnak minősíti a magyar-lengyel határ létrejöttét”.²¹⁶ A németek jól tudták, hogy egy független kárpátaljai ukrán állam külső támogatás nélkül nem lenne életképes. Viszont idővel kialakulhat olyan helyzet, hogy mégis szükség lenne rá, mivel egy esetleges Nagy-Ukrajna létrehozásához jó kiindulási pont lehetne. Így az aktuális helyzetben Németország nem támogatta egész Kárpátalja Magyarországhoz csatolását.²¹⁷ Ugyanígy nem támogatták akkor még a szlovákok függetlenedését, mert Csehszlovákia részeként képzelték el, erős német befolyás alatt.

Szintén október 8-án Knox budapesti brit követ átadott egy memorandumot a magyar külgügyminiszternek, amiben a brit kormány tudatta, hogy garanciát vállalt Csehszlovákia megvédésére. Éppen ezért a magyar kormányt nyugalomra inti és felszólítja, hogy ne támasszon túl kemény igényeket Csehszlovákiával szemben. Knox nem tudott választ adni Kánya azon kérdésére, amelyben azt firtatta, vajon a brit kormány hasonló hangnemet használ-e Németországgal és Lengyelországgal szemben is, vagy csak a kisebb nemzeteket fenyegeti ilyen módon.²¹⁸

Kárpátalján több helyen, például Huszton és környékén rendőrségi jelentések szerint október 9-én találtak csehek ellen hangoló, ruszin autonómia és magyar párti röplapokat. Néhány példa: „Ruszinok! Eljött már az óra! Dobjuk le magunkról a cseh igát!” ; „RUSZIN TESTVÉREK! Ezért a földért folyt vérünk Rákóczi és Kossuth idején, ez az egész föld a miénk. Senki nem veheti el tőlünk [...] Magyarország új mezőket és jobb kenyeret hoz! Forduljatok Magyarország felé.”²¹⁹

Ahogy korábban már említettem, a magyar szabadcsapatok tevékenysége is október 9-e körül kezdett erősödni. Héjjas Iván rongyosai közül felállítottak egy újabb, 98 fős csoportot, amelyet 1. század elnevezéssel Prém József tartalékos főhadnagy vezetése alatt október 9-én este, 3 szakaszra osztva indítottak útnak a határon. Önkéntesekből szerveződött egy 2. század is, amely 152 főből állt és Iván Imre tartalékos főhadnagy volt a parancsnoka. Az 1. század után dobták át őket a határon, feladatuk Munkács déli részének megtámadása és a csehszlovák erők lefoglalása volt. Az 1. század komoly rombolást végzett Nagyborzsava vasútállomásán, majd

²¹⁶ Uo. Doc. No. 39. 40. o.

²¹⁷ Móricz Kálmán: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001. 64.o.

²¹⁸ Documents on German... 1951. Doc. No. 47. 50. o.

²¹⁹ KTÁL: Fond 117. op. 1. od. zber. 327. 9-10. o.

október 11-én Dercen környékén cseh páncélgépkocsikkal találták szemben magukat, melyeket jelentősebb gyalogság is támogatott. Több órás tűzharc után a század felmorzsolódott, mintegy 20 fő elesett, ugyanennyien fogságba kerültek, a többiek a magyar és a lengyel határ felé visszavonultak. A 2. század egy része eltévedt és visszatért a kiindulási pontra, a század többi része pedig a határ átlépését követően nem jutott el a kijelölt területre, egy közeli szőlőhegyen éjszakáztak.²²⁰

Október 10-én – mivel az 1. századról semmilyen információval nem rendelkezett a hadvezetés – úgy döntöttek, hogy két újabb egységet vetnek harcba a korábban átküldött csapatok megerősítésére. Ezek vezetésére Bukovinszky Péter tartalékos főhadnagyot és dr. Somogyi Ottót jelölték ki. A 2. századból visszatért erőkkel kiegészülve mintegy 350-380 fő lépte át a határt. A csapatok számos kisebb fegyveres összetűzésbe keveredtek.²²¹ Az első csehszlovák jelentések még helyi magyar nemzetiségű állampolgárokról szóltak. A további akciók során viszont hamar kiderült a magyarországi háttér ugyanis Salánk környékén tűzharcba keveredtek a csehszlovák hadsereg egységeivel, akik páncélgépkocsik mellett tüzérséget, valamint repülőgépeket is bevetettek a rongyosok ellen. Sokan elesetek, az életben maradtak közül többeket pedig rövidesen elfogtak, mivel az előzetes tervekkel ellentétben néhány nap alatt több csapatot is átküldtek a határon. Egyszerre több száz rongyos is Kárpátalja területén volt, így nem tudták elkerülni a lebukást és a fogságba kerülést.²²² Hasonló összetűzések történtek Kárpátalján több helyen is, ezért a cseh hadvezetés lezárta a határt a Beregszászi, a Nagyszőlősi, valamint a Munkácsi járásokban, majd október 17-én statáriumot hirdetett ki ezeken a területeken.²²³ Összesen 345 fő került hadifogságba, őket október 27-én Illavára, a várbörtönbe szállították.²²⁴

Az összetűzések és a rongyosok fogságba esése nagyon kellemetlenül érintette a magyar kormányt. Kénytelenek voltak német és olasz segítséget kérni a foglyok szabadon bocsátása érdekében. A csehek túszként, zsarolási alapként tekintettek rájuk, ahogy Kozma is leírja: „Werthel tárgyalok, aki átad másolatban egy külügyminiszteri jelentést, amelyben az ungvári lengyel konzul varsói követségünk útján közli, hogy Svatek tábornok felhívta Rauch ügyvédet, a Magyar Nemzeti Párt ungvári ügyészét, hogy abban az esetben, ha a ruszinszkói felkelés tovább folytatódna, megtizedelteti az elfogott háromszáz magyart.”²²⁵ Az akció vezetői

²²⁰ Sőregi Z.: Egy felemás diverzánsakció... 2009. 152-153. o.

²²¹ Uo. 153. o.

²²² Bicsák P.: A Rongyos Gárda... 2011. 44-47. o.

²²³ Slovenský týždenník: 1938. október 13. 1. o., október 20. 1. o.

²²⁴ Sőregi Z.: Egy felemás diverzánsakció... 2009. 153. o.

²²⁵ MNL OL: K 429. 28. cs. 1. dossz. 106. o.

belátták, hogy át kell szervezni a szabadcsapatok működését, hogy elkerüljenek egy újabb kudarcot. Kozma a következőképpen vélekedett a helyzetről: „El sem mondhatom, hogy ez a szégyenletes esemény, mely előrelátható volt, mennyire bánt. Az első hiba, amit már említettem, hogy teljesíthetetlen feladattal alkalmatlan embereket zárt kötelékben alkalmaztak. A második, hogy sablonosan, személyek ismerete nélkül csupán a tartalékos tiszti rangot nézve választották ki a parancsnokokat. A harmadik pedig és ez a legnagyobb hiba az, hogy ilyen nehéz feladatra nem való fickókat, ahelyett, hogy hazaküldték volna őket kártyázni, egyáltalában eleresztettek.”²²⁶

Az átszervezés keretében ideiglenesen teljesen beszüntették az akciókat, a vezérkari főnök rendeletére a lövészalakulatok nagy részét felszámolták és a honvédség reguláris egységeibe olvasztották őket. A megmaradt csoportok az „Előd zászlóalj” fedőnevet kapták, majd Tornyospálcára helyezték át őket.²²⁷

Az új módszereknek megfelelően Stefán százados csoportjai ezek után már csak a határ mentén indítottak kisebb akciókat, leginkább idősebb, tapasztalt katonák és tisztek részvételével. A támadások elsősorban határőrök, határvédelmi bunkerek ellen irányultak, fenntartva a nyugtalanságot a határszakaszokon: „[...] főleg a tisztek minden éjszaka kifeküsznek a határra és sorra szedik le a cseh határőröket és őrzáratokat, ami máris azzal a morális hatással jár, hogy az őrségre kivezényelt csehek nem foglalják el őrhelyeiket.”²²⁸ Viszont a korábban átküldött csapatok megmaradt részei tovább folytatták tevékenységüket mélységben is. Ennek, és a határ menti akcióknak köszönhetően a csehszlovák oldalon általános volt a kapkodás és az idegesség, összevissza cserélgették a csapataikat a határvédelemnél, ami a magyar akciókat is segítette.²²⁹

A cseh reguláris erők mellett az Ukrán Népi Védegyelet (Українська Народна Оборона, УНО) csapatai is részt vettek az átszivárgó rongyosok elleni fellépésben. Még október 9-én, az akciók kezdeténél Stepan Roszoha, a védegyelet egyik vezetője kijelentette: „Nem adunk arasznyit se hazánk földjéből sem lengyelnek, sem magyarnak, sem romának. Magunk akarunk gazdáik lenni saját ukrán földünknek, teljes függetlenségben és szabadságban.” Roszoha a távlati tervekről is beszélt, ami abban a helyzetben, mikor még autonómia sem létezett Kárpátalján, a Kárpátokon túli ukrán területek pedig lengyel fennhatóság alatt álltak elég jól szemlélteti az ukrán nacionalisták elrugaszkodott elképzeléseit: „Kárpátalja muszáj, hogy

²²⁶ Uo. 96. o.

²²⁷ Sőregi Z.: Egy felemás diverzánsakció... 2009. 153. o.

²²⁸ MNL OL: K 429. 28. cs. 1. dossz. 99. o.

²²⁹ Bicsák P.: A Rongyos Gárda... 2011. 48. o.

önálló ukrán állammá váljon! Muszáj, hogy az Önálló Egységes Ukrán Államnak a magja legyen, Poprádtól a Tátráig és a Kaszpi-tengertől a Kaukázusi hegyekig!”²³⁰ Azonban érdekes módon olyan véleménnyel is találkozhatunk, miszerint a Rongyos Gárda csapatait néhány esetben maga az UNO is támogatta, ugyanis tevékenységükben eleinte jó lehetőséget láttak a csehszlovák hatalom gyengítésére, amivel az autonómia kiharcolását szerették volna elérni.²³¹

A prágai kormány a kárpátaljai kormányalakítással kapcsolatban addig húzta az időt ameddig csak tehetette. Október 10-én végül megkezdődtek a tárgyalások Edmund Bacsinszky és Julian Révay, Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsának képviselőivel az autonóm kárpátaljai kormány megalakításáról. Hatásköri tisztázatlanságok miatt Prága nem akarta elismerni az új kormányt, de október 11-én végül is megszületett a jóváhagyás azzal a kikötéssel, hogy a külügy, a hadügy és a pénzügy az államszövetség közös hatáskörében marad.²³²

Még aznap az esti órákban jóváhagyták az autonóm kormány személyi összetételét. Az autonóm kormányzat hivatalos elnevezése Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa lett. A kormányfői székbe Bródy András került, az Autonóm Földműves Szövetség elnöke, akit a tisztségre egyhangúan ajánlott a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács elnöksége, Kárpátalja valamennyi parlamenti képviselője és szenátora. Bródy a prágai kormányban a csehszlovák szövetségi kormány Podkarpatszka Rusz ügyeiben illetékes miniszteri címet kapta.²³³ Bródy a miniszterelnöki tisztség mellett az iskolaügyi tárca vezetését is megkapta. A minisztertanács további tagjai: Edmund Bacsinszky belügyminiszter, Julian Révay közlekedési miniszter, Fenczik István gazdasági miniszter. Fencziknek további feladata volt tárgyalásokat folytatni Szlovákiával a tisztázatlan határhelyzet megoldásáról.²³⁴ Két államtitkárt is kineveztek, Avgustin Volosin az egészségügyért és a szociális ügyekért felelt, Pjescsák Iván pedig az igazságügy irányítását kapta feladatul.²³⁵ Az első autonóm kormánynak így négy orosz (ruszin) és két ukrán irányzatú tagja volt. Ez az arány kutatásaim alapján pontosan tükrözte a korabeli kárpátaljai politikai erőviszonyokat.

A Bródy-kormány október 11-ei megalakulásától számíthatjuk a csehszlovák kormányok által az állam létrejötte óta ígérgetett kormányzati autonómia időszakát. Bár eleinte ez csak „papírautonómia”²³⁶ volt, később a közigazgatási hatalom fokozatosan kicsúszott a csehek

²³⁰ Сергійчук, Володимир: Український здви́г: Прикарпаття. 1939-1955. [Ukrán összpontosulás: Kárpátontúl]. Українська Видавнича Спілка, Київ, 2005. 6-7. ст.

²³¹ Sallai G.: Az első bécsi... 2000. 609. o.

²³² Móricz K.: Kárpátalja... 2001. 63.o.

²³³ MNL OL: K 148. 1153. cs. 26. o.

²³⁴ KTÁL: Fond 117. op 1. od. zber. 327. 1. o.

²³⁵ Encyclopedia of Rusyn History and Culture. [A Ruszin történelem és Kultúra enciklopédiája]. Edit.: Paul Robert Magocsi – Ivan Pop. University of Toronto Press, Toronto–Buffalo–London, 2002. 118. o.

²³⁶ Skultéty Cs.: Kárpátalja magyarsága... 2009. 71. o.

kezeiből és átszállt Bródy-, majd Volosin kormányára. A katonasággal, csendőrséggel és rendőrséggel azonban ekkor még kizárólag a csehek rendelkeztek.

A tárgyalások sikeres befejezését és az autonóm kormány megalakítását az amerikai ruszin közösség nagy örömmel fogadta, bár megjegyezték azt a tényt is, hogy húsz év ígéretés és halogatás után ez volt a minimum, amit megtehetett Prága. Az amerikai ruszinok lapjában köszöntötték Bródyt és sok sikert kívántak az új kormány munkájához: „Amerikai Rusz köszönti Andrej Brodij miniszterelnököt. Figyelemmel fogjuk kísérni lépéseit tudva, hogy ez a nagyszerű vezető elvezeti népünket a felemelkedés útjára. Amerikai Rusz – sok sikert kíván neki és segítőinek munkájuk végzéséhez.”²³⁷

A kárpátaljai kormány megalakításával kapcsolatos tárgyalások mellett kitérek egy másik olyan tárgyalássorozatra is, amely a Felvidék, és ezzel együtt Kárpátalja sorsáról kellett volna, hogy döntsön. 1938. október 9-13-a között magyar–csehszlovák tárgyalásokat folytattak Komáromban. Ez a döntően magyarul tárgyalt város csehszlovák szempontból egyáltalán nem volt előnyös. A csehszlovák delegáció egyik tagja, Rudolf Viest tábornok rossz érzésekkel emlékezett vissza a tárgyalásokra. Megalázva érezte magát, amikor a magyarokkal folytatott tárgyalások közben a helyi magyar lakosság által énekelt magyar himnusz behallatszott az épületbe, nem érezhette magát otthon a saját országa területén.²³⁸

A csehszlovák delegációt gyakorlatilag a már autonóm Szlovákia politikusai alkották. A tárgyalások október 9-én este hét órakor kezdődtek meg a komáromi régi vármegyeház épületében a magyar és a csehszlovák delegációk között. Megegyeztek arról, hogy a tárgyalás hivatalos nyelve a francia lesz, de mivel a szlovák küldöttek nagy része tudott magyarul ezért a magyar, vagy szükség szerint a szlovák nyelvet is használhatták.²³⁹ A magyar küldöttséget Kánya Kálmán külügyminiszter vezette, további tagjai a következők voltak: gróf Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi miniszter, Péchy Tibor és Pataky Tibor államtitkárok, Wettstein János prágai magyar követ, Kuhl Lajos követségi tanácsos, Sebestyén Pál miniszteri tanácsos és Andorka Rudolf vezérkari ezredes.²⁴⁰ A szlovák küldöttség vezetője Jozef Tiso, a szlovák kormány elnöke volt, továbbá Ferdinand Ďurčanský szlovák igazságügy miniszter, a már említett Rudolf Viest tábornok és Ivan Krno ügyvivő csehszlovák külügyminiszter voltak a tagjai. Kárpátalját először Ivan Párkányi tárca nélküli miniszter képviselte, majd később az

²³⁷ Американский Русский Вестник [Amerikai Orosz Közlöny]. 1938. október 20. 3. st.

²³⁸ Visszacsatolás vagy... 2010. 51-52. o.

²³⁹ Archiv Ministerstva Zahraničních Věcí. [A Külügyminisztérium Levéltára]. A továbbiakban AMZV: Právní sekce. VI/4. 1938. 61. dob. Idézi Sallai Gergely: Az első bécsi döntés megítélése a szlovák és a magyar történeti irodalomban. In. „... ahol a határ elválaszt.” Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Kárpátia Könyvek, Balassagyarmat–Várpalota, 2002. 256. o.

²⁴⁰ MNL OL: K 428. 1938. október 9. 4. k.

időközben megalakult kárpátaljai autonóm kormány képviselőjében Edmund Bacszinsky kárpátaljai belügyminiszter vette át a helyét.²⁴¹ Kárpátalja viszont alig került szóba Komáromban, mivel Magyarország csak Szlovákiát tekintette tárgyalási partnernek, Kárpátaljával kapcsolatban népszavazást követelt.

Az előzetes megbeszélések alapján a korábban említett október 3-ai magyar jegyzék követeléseinek jogosságát a tárgyalások megkezdése előtt hivatalos nyilatkozat formájában kellett volna elismernie a szlovák küldöttségnek. Azonban már ekkor szembesülhettek a magyar delegáció tagjai azzal a hozzáállással, ami a továbbiakban végig jellemezte a másik felet. Krno felsorolta, hogy melyik pontot miért nem tudják teljesíteni, Jozef Tiso pedig hozzátette a magáét azzal, hogy ő bizony ezekről a dolgokról nem is tud semmit és akkor hallja először.²⁴² A magyar politikai vezetés jól ismerte a megváltozott helyzetet, s tudta, hogy már az autonóm szlovák kormány képviselőjével kell tárgyalnia. Arra viszont nem számított, hogy a korábban a prágai diplomáciával folytatott jegyzékváltásait a szlovákok teljesen semmibe fogják venni. A tárgyalások alatt szinte végig a magyar fél kényszerült javaslatokkal előállni, a Tiso vezette küldöttség gyakorlatilag nem is tett egyebet, minthogy folyamatosan visszautasította a magyar delegáció kezdeményezéseit, ezzel törekedve a tárgyalások elnapolására, amire Tiso már 10-én javaslatot is tett.²⁴³

Végül előhozakodtak egy ajánlattal, amely azonban egyáltalán nem volt komolynak nevezhető: mindössze nemzetiségi önkormányzatot helyezett kilátásba a kisebbségi magyarok számára, kihangsúlyozva, hogy az a továbbra is a Csehszlovákia részét képező autonóm Szlovákia, valamint az ugyancsak autonóm Kárpátalja keretein belül valósulna meg. Kánya külügyminiszter Tiso javaslatát egyszerűen rossz viccnek nevezte és felhívta a csehszlovák delegáció figyelmét arra: a magyar kormány a tárgyalások megkezdése előtt egyértelműen Prága tudomására hozta, hogy területi kérdésekről akar tárgyalni, amihez a csehszlovák kormány hozzájárulását is adta.

Tehát a magyar küldöttség ragaszkodott a magyar többségű területek visszaadásához, és nem érte be a szlovákok következő ajánlatával, a Csallóköz felajánlott átengedésével sem, ami 1800 négyzetkilométernyi területet, illetve 121 ezer lakost érintett volna. Gróf Teleki Pál rögtön meg is jegyezte az ajánlat képtelenségét, hiszen ez a javaslat még az 1930. évi csehszlovák

²⁴¹ AMZV: Právni sekce. VI/4. 1938. 61. dob. Idézi Sallai G.: Az első bécsi... 2002. 263. o.

²⁴² Uo. 257. o.

²⁴³ Visszacsatolás vagy... 2010. 52. o.

népszámlálási adatok alapján egyértelműen magyar többségű területeknek is csak egy kis részére vonatkozott volna.²⁴⁴

A harmadik csehszlovák ajánlatban, ami október 13-án érkezett, már 5405 négyzetkilométerről lettek volna hajlandók lemondani 349 ezer lakossal, amelyből 342 ezer volt magyar.²⁴⁵ Ugyanakkor az előterjesztés értelmében a magyar fél által korábban igényelt városok közül Pozsony, Érsekújvár, Léva, Losonc, Kassa, Ungvár és Munkács továbbra is csehszlovák fennhatóság alatt maradt volna. A magyar delegáció a harmadik csehszlovák javaslatot sem fogadta el komoly tárgyalási alapnak, Teleki meglepettségének adott hangot: „Ezek vicces határok. Az alapelv nincs betartva. A határok több helyen is teljesen lehetetlenek. Tűszökként akarnak magyarokat megtartani. Sok magyar csak a vasúti összeköttetés miatt van elvágva. Nyitra környékén kompromisszumra lesz szükség. Tovább kelet felé a határok teljesen lehetetlenek. Ez tiszta magán vélemény. Ez egy rossz vicc...”²⁴⁶

Kánya Kálmán megállapította, hogy a két tárgyaló delegáció álláspontja annyira eltér egymástól, hogy a tárgyalások folytatása ilyen körülmények között teljesen értelmetlen. Este hét órakor Kánya felolvasott egy nyilatkozatot, amelyben rámutatott a csehszlovák fél hajthatatlanságára, a tárgyalások további folytatását értelmetlennek és a magyar fél részéről befejezetteknek nyilvánította. Tiso a csehszlovák küldöttség nevében örömmel tudomásul vette a Kánya által felolvasott nyilatkozatot, hiszen így sikeresen elodázták a döntést és még reménykedhettek a területeik megtartásában. A komáromi kétoldalú csehszlovák–magyar tárgyalások tehát 1938. október 13-án este hét óra tíz perckor eredménytelenül megszakadtak.²⁴⁷

A szlovák vezetés részéről egyáltalán nem tartották kudarcnak a komáromi tárgyalások megszakadását. Abban reménykedtek ugyanis mind a vezetők, mind a szélesebb közvélemény, hogy a németek majd megbízható védelmezői lesznek a szlovák érdekeknek. Diplomáciai körökben ekkor már tényként kezelték, hogy Berlinben Ferdinand Ďurčanský megállapodott a németekkel egy Prágától független, önálló szlovák állam létrehozásáról, amely Németország védnöksége alá kerülne. Így teljesen érthető, hogy a Komáromban tárgyaló Tiso vezette küldöttség már nem is a csehszlovák államiséget képviselte, hanem a jövőbeli független Szlovákia érdekeivel törődött.²⁴⁸

²⁴⁴ Móricz K.: Kárpátalja... 2001. 64. o.

²⁴⁵ Rónai A.: Térképezett... 1993. 130. o.

²⁴⁶ AMZV: Právní sekce. VI/4. 1938. 61. dob. Idézi Sallai G.: Az első bécsi... 2002. 265. o.

²⁴⁷ Sallai G.: Az első bécsi... 2002. 265. o.

²⁴⁸ Zelenák, Peter: Szlovákia 1918-1939 közötti politikai és területi integritásának problémája. In. „... ahol a határ elválaszt.” Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Kárpátia Könyvek, Balassagyarmat–Várpalota, 2002. 186-187. o.

A tárgyalások folyamán képviselt nézőpontok alapvető különbözőségeit Márai Sándor szavain keresztül jobban megérthetjük: „A magyar közvéleményt nem lepte meg túlságosan a komáromi tanácskozás eredménye, de a szellem és a szemlélet, mely e viták során csehszlovák részről megnyilatkozott, minden elképzelést megcsúfol. Rozsnyó, mint 'gócpont' és Kassa, mint 'csomópont', ez a szellem és szemlélet, mellyel komolyan vitatkozni nem lehet. [...] A szlovák kiküldöttek beleegyeztek volna abba is, hogy egyes vitás területeken a 'népcsere' elve alapján csereberéljenek magyarokat és szlovákokat, de a magyar küldöttség iparkodott megmagyarázni a szlovákoknak, hogy bizonyos kultúrfokon álló népeket mégsem lehet barom módjára ide-oda terelni alkalmi határok között. [...] Ezek a városok lehetnek 'csomópontok' a szlovákok és csehek számára, de a mi számunkra nem azok. [...] A csehek szempontjai kétségtelenül értelmesek és indokoltak: meg akarnak tartani mindent, ami becses és a miénk volt, mert jobban tudnak kereskedni és hadakozni, ha e városok birtokukban maradnak. A mi szempontunk, hogy nem vagyunk hajlandók cseh vasúti gócponttá és stratégiai magaslati ponttá minősíteni a városokat, hegyeket és erdőket, ahol magyarok éltek minden időben, s ahol ma is magyarok élnek. E szempontokat, e két szemléletet, e kétféle szellemet természetesen nehéz lenne egyeztetni.”²⁴⁹

A tárgyalások kudarca után a pozsonyi rádióban még aznap bemondták, hogy a magyarok „Vegyék tudomásul, hogy a csehszlovák hadsereg teljes felkészültségével, páncélgépkocsijaival és repülőgépeivel készen áll!”²⁵⁰ A magyar rádióban erre így reagáltak: „Úgy látszik, délután 5 órakor Csehország már tudta, hogy néhány órával később lehetetlenné teszi a magyar kormány számára a komáromi egyezkedő tárgyalások folytatását. [...] Csehország páncélgépkocsikkal és repülőgépekkel akarja ellensúlyozni a magyar igazság erkölcsi súlyát.”²⁵¹

A komáromi tárgyalások eredménytelen lezárása után a magyar kormány számára nem maradt más út, mint nemzetközi támogatást szerezni a magyarlakta területek visszaszerzéséhez. Budapesten már október 13-án éjfélkor összeült a rendkívüli minisztertanács. A miniszterelnök röviden összegezte a komáromi tárgyalások folyamatát és lényegesebb részleteit, majd javasolta Darányi Münchenbe és Csáky Rómába küldését, valamint az esetleges katonai intézkedésekről is egyeztettek. Az volt a kérdés, hogy elég lenne újabb korosztályok behívása, vagy az nem is szükséges, hanem a négy nagyhatalomhoz kell fordulni, vagy esetleg a nagyhatalmak megkeresése mellett általános mozgósítást is elrendelni. Kánya erre kifejtette

²⁴⁹ Márai Sándor: Ajándék a végzettől. Helikon Kiadó, Budapest, 2004. 84-85. o.

²⁵⁰ Népszava. 1938. október 14. 2. o.

²⁵¹ Uo. 3. o.

álláspontját, mely szerint a németektől az adott helyzetben etnikai elveken túlmenően nem lehet támogatást remélni, a ruszin kérdésben pedig a németek egyenesen ellene vannak a magyar álláspontnak, ahogyan a közös lengyel–magyar határnak is. Felhívta a figyelmet arra, hogy egy általános mozgósítás nemzetközi kellemetlenségeket okozhat és inkább a négy nagyhatalomtól kellene várni a kérdés megoldását. Végül a minisztertanács egy köztes megoldás mellett döntött, ami szerint öt korosztályt kell behívni, de általános mozgósítás elrendelése nem szükséges.²⁵²

A minisztertanács döntéseinek megfelelően október 14-én Darányi Kálmán Münchenbe utazott, ahol Hitlerrel és Ribbentroppal is tárgyalt. A minisztertanács több jelölt közül választotta ki Darányit, ugyanis ebben az időszakban fagyos volt a hangulat Budapest és Berlin között a magyar politikusok augusztusi és szeptemberi látogatása óta, így olyan személyt akartak küldeni, akiben a németek még megbíznak.²⁵³ A Szlovákiára és Kárpátaljára vonatkozó revíziós törekvések támogatásának ellenében Darányi a tárgyalások közben kilátásba helyezte Magyarország Anti-Komintern paktumhoz való csatlakozását és a Népszövetségből való kilépését, valamint egy tíz évre szóló magyar–német gazdasági szerződés megkötését. Hitlernek szokásához híven voltak ingerült közbevetései és kérdései a tárgyalás közben, de végül is támogatást ígért a magyarlakta területek visszacsatolásához, viszont a négyhatalmi konferencia összehívását akkor nem támogatta.²⁵⁴ Később pedig úgy tűnt, hogy bár Németország a magyar etnikai igényeket elvben elfogadja, gazdasági szempontokból mégis egyre inkább Csehszlovákiát támogatja a kérdésben.

Rómában is érdeklődött a magyar diplomácia, Csáky István, a külügyminisztérium kabinetirodájának vezetője utazott az olasz fővárosba megbeszéléseket folytatni szintén október 14-én.²⁵⁵ Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter fogadta őt, majd Benito Mussolini miniszterelnökkel folytatott megbeszéléseket. Mussolini egyetértett a magyar kormány törekvéseivel, a szlovák és a ruszin népszavazás tervét kivéve, és diplomáciai, valamint katonai támogatást ígért. Ezenkívül arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyar kormánynak minél hamarabb jegyzékben kellene kérnie a négyhatalmi konferencia összehívását, mivel úgy tűnik, nem maradt már remény a magyar és a csehszlovák fél között a kérdések kétoldalú rendezésére.²⁵⁶ Másnap a berlini hírek hatására a négyhatalmi konferencia ötletét az aktuális

²⁵² MNL OL: K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. október 13. 1-10. o.

²⁵³ Újpestery E.: Végállomás... 1987. 73. o.

²⁵⁴ DIMK II. kötet. 1965. 534. dok. 801. o.

²⁵⁵ Documents on German... 1951. Doc. No. 59. 68. o.

²⁵⁶ DIMK II. kötet. 1965. 529. dok. 797. o.

helyzetben elvetették, de Olaszország egyre komolyabb támogatást mutatott a magyar igényekkel kapcsolatban.

Szintén 14-én a budapesti lengyel követ közölte Kányával, hogy Lengyelország természetesen figyelemmel kíséri az eseményeket, de érdektelenséget mutat amennyiben a magyar kormány a müncheni egyezményt aláírt négy nagyhatalomhoz fordul döntésért a csehszlovák kérdés megoldásával kapcsolatban.²⁵⁷

4. Bródy András ruszin kormányának működése

A szlovák és a kárpátaljai autonóm kormányok megalakulásával Slovenskó és Podkarpatská Rus elméletileg a csehszlovák állam önálló országrészeivé vált. Ez érdekes módon azt jelentette, hogy Csehszlovákia a két évtizeddel korábban erőszakkal feldarabolt Osztrák–Magyar Monarchia mintájára szövetségi állammá alakult át. Bár ez az állapot nem túl sokáig, az 1939. március 15-én bekövetkezett teljes felbomlásig tartott, így elmondható, hogy a szlovák és a rutén önkormányzat gyakorlatilag az ország teljes széthullása közben, kényszerűségből valósult meg.

Bródy András miniszterelnöki kinevezése a kárpátaljai kormányba nem okozott meglepetést, mivel az általa vezetett irányzat mindvégig meghatározó szerepet töltött be Kárpátalja két világháború közötti politikai-társadalmi életében. Ennek az volt ez egyik legfontosabb oka, hogy az Autonóm Földműves Szövetség fő politikai követelésének tartotta az önkormányzat kivívását, ami a párt elnevezésében is benne volt, és célkitűzéseik egyik legfontosabb részét is képezte.²⁵⁸ A pártprogram már 1920-ban kijelentette, hogy politikai követeléseik között az első helyen áll „Podkarpatszka Rusz határainak megállapítása a Poprád folyótól a Fehér Tiszáig a köztársaság összes ruszinjainak egyesítése végett”, valamint „Haladéktalan végrehajtása Podkarpatszka Rusz teljes autonómiájának ruszin anyanyelvvvel és saját tisztviselőkkel. A békekonferencia által megadott kisebbségi jogoknak teljes biztosítása.”²⁵⁹ Az amerikai ruszinok is ezt a pártot támogatták leginkább, melynek korábbi

²⁵⁷ Уо. 524. док. 791. о.

²⁵⁸ Болдижар, Михайло: Закарпаття між світовими війнами (матеріали до історії суспільно-політичної відносини). [Кárpátalja a két világháború között (anyagok a társadalmi-politikai kapcsolatokhoz)]. Ужгород. держ. ун-т., Ужгород, 1993. 26. о.

²⁵⁹ Fedinec Cs.: Iratok... 2001.79. о.

vezetősége, élén Kurtyák Ivánnal politikailag lojális volt Magyarországhoz, és igyekezett állandóan napirenden tartani az autonómiával kapcsolatos kérdéseket.²⁶⁰

Bródy is hasonló módon politizált. Fia, ifjabb Bródy András szerint apjának „Két álma volt. Az egyik, hogy kivívja a ruszin nép számára az autonómiát. A másik, hogy ez az önkormányzat Magyarország, a magyar állam keretén belül valósuljon meg. Meggyőződése volt, hogy az ezeréves közös múlt olyan mély gyökereket vert, hogy a ruszinságnak a magyarságtól való leválasztása, leszakítása már csak azért sem lehet a jövő útja, mert voltaképpen megvalósíthatatlan. Azt vallotta, hogy a magyar nemzetnek történelmi szerepe van a Kárpát-medencében, de egyben lehetősége is, hogy a térség kis népeit, köztük a ruszinokat, az óhajtott autonómiához és kibontakozásukhoz juttassa. Ugyanakkor minden parlamenti és parlamenten kívüli felszólalásában azt is aláhúzta, hogy Magyarország mint anyaország, csak úgy vállalhat szerepet a térségben, ha demokratikus módszerekkel támogatja a kisebbségek, a nemzetiségek vágyait; akkor lenne erős, ha a Szent István-i szellemnek megfelelően alakítaná politikáját, és a Teleki Pál által tervezett autonómiát megvalósítaná.”²⁶¹

Az amerikai ruszinok támogatták Bródyt, de a Magyarországhoz való közeledést már nem annyira, a magyar propagandát pedig kifejezetten ellenszenvesnek tartották. Úgy érezték, hogy Magyarország az amerikai ruszinokat úgy igyekszik felhasználni Kárpátalja visszaszerzéséhez, mintha ők azt maradéktalanul támogatnák. Erre példaként egy olyan esetet hoztak fel, amikor a magyar sajtó azt állította, hogy az amerikai ruszinok a harrisburgi kongresszusukon állást foglaltak Kárpáti Rusz Magyarországhoz való csatolása mellett, holott semmilyen kongresszust nem tartottak Harrisburgben. Az ilyen esetek miatt az amerikai ruszinok egyre ellenszenvesebben tekintettek a magyar törekvésekre.²⁶²

Azonban ennél sokkal rosszabb véleménnyel voltak az ukránokról. Szentelen népségnek tartották őket, amiért az első világháborút követően beszivárogtak Galíciából a ruszin nép barátságos viselkedését kihasználva, most pedig az egész világon azt terjesztik, hogy Kárpátalján mindig is ukránok éltek. Ugyanezt a módszert alkalmazzák az amerikai ruszin közösségekben is, és többen közülük már az amerikai ukránságról beszélnek, holott a Csehszlovákiához való csatolásnál még senki nem hallott róluk, most pedig azt állítják, hogy Kárpáti Rusz 750 ezer ukrán földje. Ez ellen az amerikai ruszin nép tiltakozását fejezte ki már

²⁶⁰ MNL OL: K 28. 156. cs. 322. t.

²⁶¹ Skultéty Cs.: Kárpátalja magyarsága... 2009. 71. o.

²⁶² Американский Русский Вѣстникъ. 1938. október 27. 4. ст.

csak azért is, mert az ukránok Hitler segítségével próbálják céljaikat elérni, aki köztudottan az egész szlávok ellenesége.²⁶³

Az orosz és az ukrán irányzat korábbi ellentétei az autonóm ruszin kormány megalakulása után rövidesen felszínre kerültek és összetűzésekhez vezettek. Az önrendelkezés volt mindkét irányzat fő célja, de mindkettő tisztában volt azzal is, hogy külső támogatás nélkül nem érhetik el azt. Ezt a támogatást a Bródy féle ruszin irányzat Magyarországtól remélte, miközben a Volosin-féle ukrán irányzat teljesen magyarelles volt és leginkább a német, de szükség esetén a szovjet vagy csehszlovák vezetéstől várt segítséget.²⁶⁴

Prágából október 12-én Ungvárra érkezett az első kárpátaljai autonóm kormány. Ebből az alkalomból ünnepséget szerveztek, Bródy András miniszterelnök pedig beszédet mondott, amiben többek között arról volt szó, hogy Kárpáti Rusz (Kárpátalja) első kormánya minden erővel küzd azért, hogy egy egységes és szabad államban egyesítse a ruszinok által lakott területeket. Másnap a Kárpátaljai Magyar Nemzeti Tanács elnöksége, élén Köszörű Károly ügyvezetővel felkereste Bródy miniszterelnököt. A küldöttség a cseh hatóságok által ártatlanul meghurcolt és bebörtönzött magyar nemzetséggű politikai foglyok szabadon bocsátását követelte. Bródy ígéretet tett, hogy ennek teljesítésére minden tőle telhetőt megtesz.²⁶⁵

Bródy autonóm kormánya összesen háromszor ülésezett: 1938. október 15-én, 18-án és 22–23-án. Ungváron október 15-én, 10 óra 30 perckor ült össze először Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa, azaz az autonóm kormány. Az ülés este 21 óra 20 percig tartott és az esti órákban az ungvári csehszlovák erők parancsnoka, Oleg Švátek tábornok is megjelent rajta.²⁶⁶ Megtárgyalták és jóváhagyták az alapvető kormányzati szerveket kilenc miniszterrel, valamint ezen szervek hivatalos elnevezéseit. Kötelezővé tették a kisorosz (малоруська) nyelv használatát a hivatalokban, a kisoroszul nem beszélő hivatalnokok számára pedig négy hónapos határidőt szabtak nyelvvizsga sikeres letételére.²⁶⁷ A kormány a kárpátaljai Országos Hivatal éléről eltávolította a cseh Jaroslav Mezníket, és helyébe Aleksandr Beszkidet nevezte ki. Döntöttek a szintén cseh František Chmelár tanügyi referenst leváltásáról is, az ő helyére Szulincák László került.²⁶⁸

²⁶³ Uo. 1938. október 20. 4. st.

²⁶⁴ Móricz K.: Kárpátalja... 2001. 71. o.

²⁶⁵ Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok. 1918–1945. Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 2005. 253. o.

²⁶⁶ NAČR: Fond PMR. Karton č. 3179. zak. č. 4599/1. č. jedn. 26502. 1. o.

²⁶⁷ Урядовий Вісник Правительства Підкарпатської Русі [Podkarpatszka Rusz Kormányzati Közlönye]. 1938. október 20. 9. st.

²⁶⁸ Encyclopedia of Rusyn... 2002. 35-36. o.

A kabinet ezen kívül határozatot hozott arról, hogy azokon a településeken, ahol az adott nemzetiség létszáma nem indokolja, vagyis nem éri el a 30 főt a nemzetiségi diákok száma, bezárják a cseh és szlovák tannyelvű iskolákat. Viszont engedélyezték nemzetiségi iskolák létrehozását olyan településeken, ahol az adott nemzetiségi nyelven legalább 30 iskolaköteles tanulót tudtak oktatni, függetlenül attól, hogy cseh, szlovák, magyar vagy más kisebbségi nyelvről volt szó. Létrehozták Podkarpatszka Rusz önálló vasúti, posta- és távíró, telefon, valamint társadalombiztosítási igazgatóságait. Szigorú engedélyezéshez kötötték az állami és magántulajdon külföldre történő szállítását vagy értékesítését.²⁶⁹ Jóváhagyták a Podkarpatszka Rus Kormányzati Közlönye (Урядовий Вісник Правительства Підкарпатської Русі) című kormánylap létrehozását, melynek első szám október 20.-án jelent meg.²⁷⁰

A Bródy-kormány második ülésére 1938. október 18-án került sor szintén Ungváron, amelynek legfontosabb intézkedése egy szakbizottság megalakítása volt a Szlovákiával folytatandó határtárgyalások lebonyolításához. Fenczik István beszámolt az előzetes egyeztetések addigi eredményeiről és további menetéről.²⁷¹ A Bródy-kormány a fennhatósága alatt álló területen engedélyezte a csehszlovákiai Német Párt (Deutsche Partei) működését, valamint Adolf Hitler Mein Kampf című könyvének a terjesztését is. A kabinet végül hatályon kívül helyezte a gazdasági élet normális fejlődését gátló központi (azaz a Prágában kiadott) kormányrendeleteket, új szabályozásokat vezettek be a bankok és egyéb pénzügyi szervezetek működésével kapcsolatban²⁷²

Közben Berlinben tovább folytak a megbeszélések a magyar–csehszlovák területi kérdésekről, október 19-én egy szlovák delegációt fogadtak Jozef Tiso és Ferdinand Ďurčanský vezetésével, de a küldöttség tagja volt a kárpátaljai autonóm kormány belügyminisztere, Edmund Bacsinszky is. A delegáció azzal próbálta a magyar igényeket megalapozatlannak beállítani, hogy szerintük az alapul vett 1910-es népszámlálás nem tükrözte a valós etnikai helyzetet, a népszavazás lebonyolítását pedig azért nevezték aggályosnak, mert a magyarok összefoghatnak a zsidókkal és a kommunistákkal, akkor pedig az eredmény biztosan nekik fog kedvezni.²⁷³ József Beck lengyel külügyminiszter pedig a román királyhoz utazott megbeszéléseket folytatni, melynek egyik fő témája szintén a ruszin területek kérdése volt.

Kárpátalján október 21-én a Ruszin Nemzeti Tanács egy tíz pontos kiáltványt adott ki. Követeléseik között az első és legfontosabbnak a ruszin nép népszavazásának engedélyezését

²⁶⁹ Урядовий Вісник Правительства Підкарпатської Русі. 1938. október 20. 8-11. st.

²⁷⁰ NAČR: Fond PMR. Karton č. 3179. zak. č. 4599/1. č. jedn. 26502. 4. o.

²⁷¹ Худанич, В.: Діяльність... 2000. 106. ст.

²⁷² Урядовий Вісник Правительства Підкарпатської Русі. 1938. október 20. 12. st.

²⁷³ Szegedy-Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanéz... I. kötet. Európa Kiadó, Budapest, 1996. 224. o.

tekintették, amely által dönthettek volna állami hovatartozásukról. A további követelések között szerepelt, hogy a nép nyelve legyen a hivatalos a társadalmi érintkezésben, a hivatali állásokat ruszinokkal töltsék be, legyen földreform és vizsgálják felül az 1919 után szerzett állampolgárságokat. Tartsanak választásokat a ruszin parlamentbe és kerüljenek a nép tulajdonába a sóbányák, a kincstári erdő- és egyéb birtokok, a rend fenntartására pedig alakítsanak polgárőrségeket.

Ugyancsak az előbbi napon adta ki húsz pontból álló kiáltványát az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács, amelyben – többek között – a következőket követelte: biztosítsák az eddigi határokat Magyarország és Lengyelország felé, csatolják a kárpátorosz területekhez Zemplén és Sáros megyéket, valamint szepességi kerületeket. Adjanak a területnek alkotmányt, írják ki a választásokat a szojmba, államilag ismerjék el a görög katolikus és a pravoszláv ünnepeket, oszlassák fel az összes politikai pártot, és csak az ukrán nép egységpártja működhessen. Vizsgálják felül a földreformot, teremtsenek munkaalkalmakat a lakosságnak, állítsanak fel egyetemet és főiskolákat és minden téren ápoljanak szoros kapcsolatokat Németországgal.²⁷⁴

Október közepétől az Egyesült Magyar Párt keretében sorra alakultak a falvakban és a városokban a Magyar Nemzeti Tanácsok, melyeket a szeptemberi müncheni egyezményben kijelentett nemzeti önrendelkezési jog alapján lehetett létrehozni. Ezek a szervezetek a magyarság egészét képviselték, a magyar párt tagjain kívül részt vettek munkájukban a református, a római és a görög katolikus egyház, az iskolák, egyesületek és más szervezetek tagjai is.²⁷⁵

Bródy András kormánya október 22-én és 23-án tartotta harmadik ülését, amiről néhány nap múlva kiderült, hogy egyben az utolsó is volt. Ezen Edmund Bacsinzky belügyminiszter a Berlinben az új csehszlovák–magyar határról folytatott megbeszélésekről számolt be. A miniszter azon a véleményen volt, hogy nagy valószínűséggel sikerült megtartani Ungvárt és Munkácsot Podkarpatszka Rusz számára, de az már nem volt kétséges senkinek sem, hogy rövidesen Magyarországhoz kerül a terület egy része.²⁷⁶ A beszámoló után döntés született arról, hogy Edmund Bacsinzkyt és Fenczik Istvánt Budapestre küldik, hogy folytassanak tárgyalásokat a magyar kormánnyal is.

Közben október 22-én megkapta a magyar kormány a következő szlovák ajánlatot a területi követelések rendezéséről. Ebben német közbenjárásra elismerték a magyar kormány igényeit a magyarlakta sávra, de még mindig nem voltak hajlandóak lemondani nyolc vitatott,

²⁷⁴ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 254. o.

²⁷⁵ Уо. 255. о.

²⁷⁶ Худанич, В.: Діяльність... 2000. 106. ст.

vegyes lakosságú terület megtartásáról. Ezek közül Kárpátalján Ungvár, Munkács és Nagyszőlős volt ilyen vitatott város.²⁷⁷

A Bródy-kormány ülésének 23-ai folytatásán elfogadtak egy határozatot, amelyben leszögezték, hogy a magyar kormány 1918-ban kimondta a terület (Ruszka-Krajna) egységét és oszthatatlanságát, amelyet az utána következő békeszerződések is megerősítettek. Ezek alapján a kormány szerint csak az őslakoságnak van joga dönteni ennek a területnek a sorsáról, mégpedig egy demokratikus népszavazás útján. A nyilatkozatot a Bródy-kormány valamennyi tagja elfogadta és aláírta, majd elküldték Csehszlovákia, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország, Lengyelország, Románai, Magyarország és Jugoszlávia kormányaihoz.²⁷⁸

A komáromi tárgyalások idején már egyre biztosabban látszott, hogy Kárpátalja déli sávja visszakerül Magyarországhoz. Bár a kárpátaljai kormánynak voltak reményei a nagyobb városok megtartására, ezek később mégsem igazolódtak be. Már ekkor felvetődött a kérdés: kié lesz majd a hatalom a megmaradó kárpátaljai területeken? Az Orosz Nemzeti Tanács október 21-én, Kárpátalja lakossága nevében határozott hangvételű táviratot küldött Hitlernek, amelyben az önrendelkezési jog elismerését követelte. Az Ukrán Nemzeti Tanács három nappal későbbi memoranduma egészen más hangnemű volt. Ők felajánlották együttműködésüket, cserébe kérték Hitler támogatását egy tisztán ukrán irányzatú kormány hatalomra kerüléséhez. A két különböző üzenet után nem lehetett vitás Berlin számára, hogy ezután kiket támogasson Németország a kárpátaljai politikai küzdelmekben. Ugyanez volt a helyzet a csehszlovák vezetés szempontjából is, ők is szívesebben láttak volna Kárpátalja kormányában a helybeliek által kevésbé támogatott, éppen ezért a prágai kormánnyal szemben lojálisabb és engedékenyebb ukrán irányzatot, mint a befolyásosabb és nagyobb önállóságra törekvő ruszin politikusokat.²⁷⁹

A magyar kormány október 24-ei jegyzékében válaszolt az utolsó, október 22-ei szlovák területátengedési ajánlatra, amit leginkább a keleti nagyvárosok – Kassa, Ungvár és Munkács – kihagyása miatt nem fogadott el. A vitatott területeken, különösen a ruszinok lakta részeken, Budapest ismételten népszavazást követelt, és egyértelműen tudatta: ha erre nem kerül sor, akkor a német–olasz döntőbíráskodást fogja kérni:²⁸⁰

²⁷⁷ Visszacsatolás vagy... 2010. 45. o.

²⁷⁸ Худанич, В.: Діяльність... 2000. 106-107. ст.

²⁷⁹ Маркусь, Васил: Політична і державно-правна еволюція українського Закарпаття. [Ukrán Kárpátalja politikai és állami-jogi fejlődése]. Гражда, Ужгород, 1993. 32. o.

²⁸⁰ MNL OL: K 429. 28. cs. 1. dossz. 105-106. o.

„3./A magyar kormányt az az óhaj tölti el, hogy egy olyan állandó helyzet alapjait vesse meg, amely lehetővé tehetné a békés együttműködést mindazoknak a népeknek, amelyek Közép-Európa eme részében helyezkednek el. [...] A magyar kormány nézete szerint ez a cél csak akkor volna elérhető, ha minden nemzetiségnek és természetesen a ruszinoknak is megadatnék a lehetőség, hogy saját sorsuk felől döntsenek egy nemzetközileg ellenőrzött népszavazás útján. Magyarország csak eme feltétel teljesítése után tudna Csehszlovákia új határait szavatosságot vállalni.

4./ Amennyiben a csehszlovák kormány nem volna abban a helyzetben, hogy a fentebb ismertetett népszavazási javaslatokat elfogadja, a magyar kormány a maga részéről kész volna az egész vitás területre, Pozsonyt beleértve, valamint a 3. pontban említett nemzetiségek önrendelkezési jogának érvényesítése kérdésében döntőbíráskodásnak alávetni magát.”²⁸¹

Szintén október 24-én Volosin és Révay felkereste a prágai német követséget és segítséget kért a ruszin-orosz irányzat képviselőinek a hatalomból való eltávolításához annak érdekében, hogy egy tisztán ukrán autonóm kormányt hozhassanak létre.²⁸² Erre nem kellett sokat várniuk. Október 25-én Prágában közös cseh–szlovák–ruszin minisztertanácsi ülést tartottak. Ezen az ülésen Julian Révay és Edmund Bacsinzky miniszterek a napirend előtt átnyújtották Volosin lemondását az államtitkári tisztségéről. Az átadott levélben Volosin részletezte az Ukrán Központi Tanácsnak azt az elhatározását, hogy nem akarnak és nem is fognak abban a kormányban tovább dolgozni, melynek Bródy András a miniszterelnöke és semmilyen formában nem hajlandók vele együttműködni.²⁸³

Bródy az ülésen ezekről a háttérben folyó mesterkedésekről mit sem tudva adta elő a kárpátaljai népszavazásra vonatkozó követelését. Továbbá azt javasolta, hogy a csehszlovák–magyar területi kérdések mellett a szlovák–ruszin határrendezés ügyében is a németek és olaszok dönthessenek.²⁸⁴ A cseh és szlovák minisztereken kívül saját kormányának tagjai is ellene szavaztak. Jan Sirový miniszterelnök azonnal bejelentette Bródy kárpátaljai kormányfői tisztségének megszüntetését és megfosztották nemzetgyűlési képviselői mentelmi jogától. A csehszlovák kormány megvádolta Bródyt a köztársaság védelméről szóló törvény megsértésével és elrendelte a letartóztatását. A volt miniszterelnököt Prágában, a pankráci fegyházban tartották fogva 1939 februárjáig. A prágai kormány Fenczik István és Pjescsák Iván minisztereket lemondatta, Edmund Bacsinzky pedig önként felfüggesztette kormánytagságát.

²⁸¹ MNL OL: K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. október 27. 27-28. o.

²⁸² Zselicky Béla: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945. Napvilág, Budapest, 1998. 40. o.

²⁸³ Marina Gyula: Ruténsors Kárpátalja végzete. Patria Publishing Company, Toronto, 1977. 115. o.

²⁸⁴ Нариси історії Закарпаття. 1995. 282-283. o.

Fenczikre egyébként szintén letartóztatás várt volna ugyancsak hazaárulás vádjával, azonban ő elrejtőzött az ungvári lengyel konzulátuson, majd később Magyarországra távozott.²⁸⁵

Bródy bukását elsősorban az idézhette elő, hogy kormányának utolsó ülésén hozott határozatai szerint a tartomány területének hovatartozásáról népszavazás útján kellett volna dönteni. Ennek megtartása teljesen elfogadhatatlan volt úgy a prágai vezetés, mint az ukrán irányzat képviselői számára. Még ha nem is lehetett biztosan előre látni egy népszavazás kimenetelét, de egy nyíltan a magyarokkal szimpatizáló és a helyi lakosság körében hosszú idő óta nagy támogatottságot élvező miniszterelnök kezdeményezése és támogatása nagy valószínűséggel Prága és az ukrán irányzat vereségét jelentette volna. Az ukránok Julian Révayn keresztül felhívták František Chalkovský csehszlovák külügyminiszter figyelmét Bródy magyarországi kapcsolataira. Valószínűnek látták, hogy köze van a Magyarország által Kárpátalja irányában provokált határincidensekhez és csapatmozgásokhoz, és sérelmezték, hogy nem járt közben Budapesten a magyar szabadcsapatok akcióinak leállítása érdekében.²⁸⁶ Minden bizonnyal nem ez lehetett eltávolításának legfőbb oka, hiszen pártelnökként évek óta megfigyelés alatt tartották és tudtak magyarországi kapcsolatairól, hanem a népszavazás nyílt követelése és kormányprogrammá tétele volt az körülmény, ami azonnali letartóztatását szükségessé tette.²⁸⁷

Az amerikai ruszinok is felléptek az ügyben, táviratot küldtek Hitlerhez, Mussolinihoz és a csehszlovák kormányhoz, amelyben tiltakoztak Bródy letartóztatása ellen és kérték mihamarabbi szabadon bocsátását. Azt is megemlítették, hogy úgy tűnik csak Henleinnek volt szabad kiállnia a népe jogaiért, ha ezt más teszi, akkor börtön a jutalma.²⁸⁸ Azonban már nem tehettek semmit a ruszin irányzat hatalomból történő eltávolítása és az ukrán irányzat teljes hatalomátvétele ellen.

Az október 25-ei cseh–szlovák–ruszin szövetségi minisztertanácsi ülés a kárpátaljai kormány ügye mellett a magyar követelésekkel kapcsolatban is határozott. Elfogadták a Magyarország által követelt magyarlakta területek kérdésében a döntőbíráskodást, amelyről másnap jegyzékben értesítették a budapesti kormányt. A jegyzék egyértelműen kikötötte, hogy a tárgyalások csak a magyar kisebbségre vonatkozhatnak, a ruszinokra semmiképpen sem.

²⁸⁵ Kárpátalja 1919–2009... 2010. 97. o.

²⁸⁶ Marek, Jindřich: Hraničářská kalvárie. Příběhy posledních obránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938-1939. [Határőr kálvária. Történetek a Masaryki köztársaság utolsó védelmezőiről Csehország északi részén és Podkarpatszka Ruszban 1938-1939-ben]. Svět Křídla, Cheb, 2004. 205. o.

²⁸⁷ Вегеш, Микола: Карпатська Україна. Документи і факти [Kárpáti Ukrajna. Dokumentumok és tények]. Карпати, Ужгород, 2004. 214-218.o.

²⁸⁸ Американский Русский Вестник. 1938. november 3. 1. st.

Szintén ezen az ülésen határozatot hoztak a Kommunista Párt betiltásáról egész Csehszlovákia területén, mivel a Cseh Kommunista Párt a moszkvai Kommunista Internacionálé egyik szekciója, annak programja pedig tartalmazza a proletárdiktatúra bevezetését és az államforma akár erőszakos módon történő megváltoztatását, tehát veszélyt jelent az állam biztonságára.²⁸⁹

Közben Avgustin Volosin az ukrán irányzat teljes támogatását élvezve már készen állt arra, hogy átvegye a hatalmat Kárpátalján a megbuktatott Bródy-kormánytól.

²⁸⁹ KTÁL: Fond 117. op 1. od. zber. 327. 126.o.

II. FEJEZET.

A Volosin kormány kinevezésétől a törvényerejű autonómia megszületéséig

1. A Volosin kormány hatalomátvétele és az első bécsi döntés

Bródy letartóztatása és kormányának felszámolása után a csehszlovák kormány a várakozásoknak megfelelően Avgustin Volosint nevezte ki miniszterelnöknek (Podkarpatszka Rusz ügyeiért felelős miniszternek), aki ukrán kormányt alapíthatott. Volosin a kormány vezetése mellett egyben az igazságügyi miniszter szerepét is betöltötte, valamint az ő hatáskörébe tartoztak az egyházi és a gazdasági ügyek is. Edmund Bacsinszky lett a belügyminiszter, Avgustin Stefan felelt az iskolaügyért, Julian Révay pedig kommunikációs miniszter lett. A kormányfő két személyi titkára Stepan Roszoha és Ivan Rohacs lettek.²⁹⁰

Ha Bródy kormányfői kinevezésénél ki lehetett jelteni, hogy az nagyjából megfelelt a kárpátaljai politikai erőviszonyoknak, akkor itt mindenképpen meg kell említeni Volosinnal kapcsolatban az ellenkezőjét. A csehszlovák választások eredményei alapján ugyanis az általa vezetett párt, a Keresztény Néppárt 1925-ben a Csehszlovák Néppárttal szövetségben is csak a szavazatok 3%-át szerezte meg, majd 1929-ben a 3,4%-át, 1935-ben pedig mindössze 2,2% volt az elért eredményük a kárpátaljai lakosság körében.²⁹¹

Az ukrán kormány hatalomátvételéhez már október 25-én gratuláló levelet küldött Münchenből az emigráns UNAKOR (Український Національний Козацький Рух – Ukrán Nemzeti Kozák Mozgalom) vezetősége. Ebben többek között sok sikert kívántak Volosinnak ahhoz a munkához, aminek legfontosabb célja az önálló, egyesült Nagy-Ukrajna államiségének létrehozása kell, hogy legyen. Ezenkívül hangot adtak azon vágyuknak és törekvésüknek, hogy létrehozzák az ukrán állam egyik legfontosabb alapját, a modern Kozák Hadsereget, ezen felül pedig olyan nemzeti hadseregeket, mint Németországban az SS és az SA, vagy Olaszországban a fasiszta milíciák. A prágai vezetéssel kapcsolatban pedig a Németországgal való jószomszédi

²⁹⁰ Нариси історії Закарпаття. 1995. 284-285. о.

²⁹¹ Токар, Маріан: Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919-1939). [Politikai pártok Kárpátalján a többpártrendszerben (1919-1939)]. „Соціум Карпат”, Ужгород, 2006. 328-330. ст.

viszony javítását nevezték a legfontosabb teendőnek.²⁹² Volosin december 14-én válaszevélben köszönte meg a jókívánásokat.²⁹³

A gyakorlatilag teljesen ukrán jellegűvé vált kormány kinevezése olyan hirtelen következett be, hogy a miniszterelnöki hűségesküt a Csehszlovák Köztársaságra Volosin telefonon keresztül tette le az ungvári kormányépületből, október 26-án délután 16 óra 40 perckor: „Becsülettel és lelkiismeretesen esküszöm, hogy alázatosan és gondosan fogom végezni feladataimat, és vigyázni fogom az alkotmány és más törvények pontos betartását.”²⁹⁴ Az eskü letételénél tanúként jelen volt Oleg Svátek tábornok és Oleksandr Beszkid, Kárpátalja helyettes kormányzója.

Az új kárpátaljai kormányfő első dolga volt kijelenteni, hogy egyetért az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács határozati pontjaival, és ő is ragaszkodik Kárpátalja néprajzi egységéhez, sérthetlenségéhez, annak határaihoz. Ezen kívül kategorikusan elutasította a terület hovatartozásáról szóló népszavazást, valamint felszólította a lakosságot a nyugalom és a rend fenntartására.²⁹⁵

Volosin október 26-án körlevelet intézett az összes kárpátaljai hivatalhoz, amelyben az új kormány nevében felhívta figyelmüket arra, hogy továbbra is kötelesek hűségesen végrehajtani a felsőbb utasításokat, és mindenkinek meg kell tenni mindent az állam biztonságának megőrzéséért és Podkarpatszka Rusz jövőjéért.²⁹⁶ Szintén még október 26-án Prágából meg is érkezett egy körlevél, amelyben tudatták, hogy a csehszlovák szövetségi kormány eltávolította aznapi hatállyal tisztségéből Bródy Andrást, és az autonóm országrész, Podkarpatszka Rusz miniszterelnökének Avgustin Volosint nevezte ki.²⁹⁷

Az új kormányfő egy október 28-ai beszédében kijelentette, hogy biztosítja „Podkarpatská Rus népei számára kulturális, nemzeti és gazdasági vívmányaikat [...] tekintet nélkül nemzeti és felekezeti hovatartozásukra.”²⁹⁸ Ezt a kijelentését azonban, ahogy a továbbiakban látni fogjuk, nem valósította meg miniszterelnöki ténykedése alatt.

Volosin tehát az új kormányát kizárólag az ukrán irányzathoz tartozó képviselőkből alakította meg. Az új kormány a Bródy András vezette kabinethez képest gyökeresen új politikai irányt vett, Volosin ugyanis a ruszinizmus gondolatával szemben a kárpátaljai szláv

²⁹² KTÁL: Fond 3. op. 1. od. zber.42. 1-2. o.

²⁹³ Uo. 3. od. zber.47. 18. o.

²⁹⁴ Uo. 1. od. zber. 42. 3. o.

²⁹⁵ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 256. o.

²⁹⁶ Карпатська Україна (1938-1939). Збірник архівних документів і матеріалів. [Kárpáti Ukrajna 1938-1939). Archív dokumentumok és anyagok gyűjteménye]. Упорядники: М.В. Делеган, С.А. Вискварко. Всеукраїнське державне видавництво „Карпати”, Ужгород, 2009. 46. o.

²⁹⁷ KTÁL: Fond 3. op. 3. od. zber. 47. 23. o.

²⁹⁸ Uo. 9. o.

öslakosságnak az etnikai ukránsághoz való tartozását érezte megalapozottnak, éppen ezért ehhez a kormányhoz kötődik a Kárpáti Ukrajna elnevezés bevezetése is.²⁹⁹ Az Autonóm Földműves Szövetség eperjesi szervezete levelet küldött Volosinnak, amelyben kifejezésre juttatta, hogy ennek az éles politikai irányváltásnak köszönhetően és a ruszin irányzat hátbatámadása miatt ezek után nem lehetséges az együttműködés a két mozgalom között. Volosin válaszában ezt lényegében meg is erősítette: „Egyetértésben akarunk élni azokkal az emberekkel, népünk azon képviselőivel, akik az orosz táborhoz tartozónak vallják magukat, ha ezt ők őszintén gondolják, vagyis ha őszintén szlávoknak érzik magukat. Ám azokkal az emberekkel, akik a ruszinizmus leple alatt akarnak bennünket Magyarországhoz csatolni és emellett nyíltan vagy úgynevezett népszavazás követelésével agitálnak, semmiféle közösséget nem akarunk.”³⁰⁰

Látszólag tehát együttműködésre szólította fel a ruszin irányzat képviselőit Volosin. Bár ezt a felhívást nehezen lehetett komolyan venni, mivel a ruszinok képviselőit be sem vették a kormányba, így természetesen nem voltak hajlandóak együttműködni. A ruszinok képviselet nélküli kiszorítása a hatalomból meglátásom szerint mindenképpen elhibázott lépés volt Volosin és az ukránok részéről. Egy nagy tömegeket érintő politikai erővel célszerűbb lett volna ésszerű kompromisszumokat kötni, és nem teljesen hátat fordítani annak, mivel így a miniszterelnök komoly ellenzékot teremtett magának.

Az amerikai ruszinok is kifejezték nemtetszésüket, és táviratot küldtek Prágába Jan Syrový tábornoknak, valamint Ungvárra Volosinnak. Ebben tudatták, hogy „Az Amerikai Kárpát-Orosz Unió, amely az összes kárpátorosz szervezetet képviseli, a legerősebben tiltakozik a Volosin miniszterelnök által elrendelt Ukrajna ősi orosz földön történő megalapítása ellen.”³⁰¹

Ungvárra a hivatalos értesítés az új kormány kinevezéséről csak a telefonon letett eskü után három nappal, október 29-én érkezett meg Prágából. Ebben már hivatalosan tudatták: a csehszlovák szövetségi kormány eltávolította tisztségéből Bródy Andrást, és az autonóm országrész, Podkarpatszka Rusz miniszterelnökének Avgustin Volosint nevezte ki.³⁰² Ettől kezdve a terület legfőbb végrehajtó és törvényalkotó szerve az Ukrán Központi Nemzeti Tanács (Українська Центральна Народна Рада) lett. A prágai központi kormány befolyásának megtartására törekedett Podkarpatszka Ruszban, ezért az ott állomásozó csehszlovák

²⁹⁹ Kárpátalja 1919–2009... 2010. 98. o.

³⁰⁰ КТÁЛ: Fond 3. op. 3. od. zber. 41. 1. o.

³⁰¹ Американській Русській Вѣстник. 1938. november 10. 1. st.

³⁰² КТÁЛ: Fond 3. op. 3. od. zber. 147. 1. o.

hadseregparancsnoknak, Lev Prchala tábornoknak is adott tisztséget a kormányban. Ezt azonban az ukrán kabinet tagjai nem voltak hajlandóak elismerni.³⁰³

A Volosin-féle kormány hatalomra jutásának kezdetétől Németország felé orientálódott, abban bízva, hogy attól védnökséget kap és támogatja céljai elérésében. Az ukrán kormány mindent megtett a német lakosság elégedettségéért, pedig csak a teljes népesség 1,6%-át tették ki a német nemzetiségűek. Rendeletet adtak ki, amelyben rögzítették: „minden németnek, függetlenül állampolgárságától, jogában áll nemzetiszocialista alapon német pártot alapítani, annak minden szervezeti velejárójával, használni a horogkeresztes jelvényeket és zászlókat”.³⁰⁴

Az ukrán kormánynak fontos törekvése volt az is, hogy a helyi lakosság és a köztük élő csehek között barátságos legyen a viszony. A belügyminisztérium utasításba kapta, hogy minél hamarabb állítsa helyre a baráti viszonyt a nép és a cseh hivatalnokréteg között. Ez teljesíthetetlen kihívásnak bizonyult, mivel a cseh hivatalnokok többsége ellenségesen viszonyult az ukrán kormányhoz.

Összességében elmondható, hogy a csehek és az ukránok közötti konfliktusok kialakulását mindkét fél közösen okozta. A csehek nem fogadták el az új ukrán hatalmat és annak rendelkezéseit, az ukránok pedig igyekeztek megszabadulni a csehek gyámkodásától, amihez többször alkotmányellenes módszereket is felhasználtak. Volosin kormánya tehát nem minden esetben tudta sikeresen ellenőrizni a belpolitikai helyzetet.³⁰⁵

Volosin feltehetően úgy érezte, hogy a ruszinok és minden más irányzat hatalomból történő kizárása miatt politikai gondjai adódhatnak. Ennek megakadályozására némileg váratlan módszert választott: határozatlan időre felfüggesztette a politikai pártok működését. Ebben erős támogatója volt Julian Révay miniszter, aki személyesen terjesztette a csehszlovák kormány elé 1938. október 29-én javaslatát a kérdéssel kapcsolatban. A tervezet elfogadása után betiltották Podkarpatszka Ruszban az összes politikai pártot, és egyetlen jogszerűen működő politikai szervezetnek az Ukrán Központi Nemzeti Tanácsot ismerték el.³⁰⁶ A helyi magyarság érdekeit egyedül képviselő Egyesült Magyar Párt szervezeti helyiségeit bezárták.

Az ukrán kormány a pártok betiltása után a különféle ruszin, orosz és magyar szervezeteket is feloszlatta, és több újság megjelenését betiltotta. Erre a sorsra jutott – többek között – a Központi Orosz Nemzeti Tanács, az Orel (Sas) nevű ruszin ifjúsági egyesület, a Kurtyák Iván vezette gárda, a Fenczik István által szervezett Feketeingesek Nemzeti Gárdája,

³⁰³ Švorc, O.: Zakletá... 2007. 246. o.

³⁰⁴ KTÁL: Fond 3. op. 1. od. zber. 45. 4. o.

³⁰⁵ Kárpátalja 1938–1941... 2004. 28. o.

³⁰⁶ Мар'яна, В.: Закарпатська Україна... 7. ст.

több cseh és a magyar szabadkőműves páholy, valamint Bródy András volt miniszterelnök lapja, a *Ruszkaja Pravda (Orosz Igazság)*, a *Nas Puty (Utunk)* és a *Russzkij Visztnik (Orosz Közlöny)* című hetilap.³⁰⁷

Miközben az új ukrán kormány hatalmának megszilárdításával volt elfoglalva, a csehszlovákiai magyarság sorsával kapcsolatos nemzetközi diplomáciai tárgyalások új szakaszba léptek. Október 27-e és 30-a között Rómában tárgyalások folytak Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter és Benito Mussolini olasz kormányfő, valamint Galeazzo Ciano külügyminiszter között a Csehszlovákiával kapcsolatos kérdések rendezéséről. Ribbentrop vívódott a döntőbírói szerep elvállalásánál, de miután Ciano megígérte, hogy Olaszország nem fogja támogatni a magyar–lengyel közös határ megteremtését, belement a dologba.

Németországnak és a diplomáciájának sokkal több információja volt a kérdéssel kapcsolatban, mint az olaszoknak, hiszen a német kisebbségek miatt a Kárpát-medence számos pontján működtek szervezeteik. Ezért az olasz külügyminiszter teljes joggal úgy érezte, hogy alaposan fel kell készülnie a témával kapcsolatban, ha a vitatott terület földrajzi, népességi, gazdasági és kulturális kérdéseiben esetleg vitába akarna szállni a német partnerével. Jól felkészült döntőbíró akart lenni Ribbentrop mellett, ezért segítséget kért Teleki Páltól, aki köztudottan jártas volt a kérdéskörben. Mindezt bizalmasan kérte, és megjegyezte: „Ebben a párharcban én szeretnék az alapos német lenni, és szeretném, ha Ribbentrop lenne a felületes olasz.”³⁰⁸

Teleki ezért néhány fős tanácsadó csoportot küldött Cianóhoz. A gróf kifejtette nekik, hogy Magyarország nem nagy jelentőségű egész Európa politikai viszonyait tekintve, viszont annál fontosabb a német–olasz szövetségen belüli erőviszonyokkal kapcsolatban és az olaszoknak Magyarország megerősödése az érdeke. A tanácsadók az összes felmerülő kérdésben alaposan felkészítették az olasz külügyminisztert, aki magabiztosan vehetett részt a döntőbíráskodáson.³⁰⁹

Angliát és Franciaországot nem érdekelte a közép-európai kisállamok ügye, ezért nem vett részt a kérdés eldöntésében, boldogan adták át a döntés jogát a németeknek és az olaszoknak. Ezzel lényegében kibújtak a történelmi felelősség alól, amit Trianon következményei miatt viselniük kellett volna, és nyolc év múlva ennek a lépésnek a

³⁰⁷ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 258. o.

³⁰⁸ Rónai A.: Térképezett... 1993. 114. o.

³⁰⁹ Uo. 116. o.

következtében könnyedén semmisnek nyilvánították az egyébként jogos, nemzetiségi elvű területrendezést.

A kárpátaljai lakosság sokszor egymásnak ellentmondó híreket kapott a sajtóból és a rádióból a terület sorsának várható alakulásáról. Viszont a nemzetközi helyzet alapján még a komáromi tárgyalások kudarca után sem lehetett kétség afelől, hogy a magyar lakosságú területek előbb vagy utóbb visszakerülnek Magyarországhoz. Viszont az új határok pontos vonaláról, és a három kárpátaljai nagyváros, Ungvár, Munkács és Nagyszőlős hovatartozása felől az utolsó pillanatokig sem lehetett biztosat tudni.

Csehszlovákia és Magyarország október 30-ára eljutott addig, hogy a vitás kérdések eldöntésére német és olasz döntőbíráskodást kérjen. Kárpátalján az ukrán politikusok úgy érezték, sikerült elérniük a nagyobb városok megtartását, aminek hangot is akartak adni és november elsejére tömegmegmozdulást szerveztek Ungvárra „Nem adjuk Kárpátalját!” jelszóval. A célja Magyarországnak és a kárpátaljai magyaroknak megmutatni, hogy az ukránok Ungvárt a fővárosuknak tekintik. Az akciót az ungvári lengyel konzulátus segítségével magyarbarát csoportoknak sikerült megakadályozni.³¹⁰

A bécsi Belvedere-palota aranytermében 1938. november 2-án Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter megnyitotta a döntőbírói tárgyalást. A magyar kormányt Kánya Kálmán és Teleki Pál miniszterek, a csehszlovákokot František Chvalkovský és Ivan Krno miniszterek képviselték. Rajtuk kívül a két érintett országrész képviselőjében megfigyelőként lehetett jelen Jozef Tiso és Avgustin Volosin.³¹¹ A délelőtti megbeszélésekkel telt, valamint a csehszlovák és a magyar küldöttség előadta érveit a határ kijelölésével kapcsolatban. Az ünnepélyes ebéd után pedig a két döntőbíró a munkatársaival együtt egy külön terembe vonult, ahol megállapították a végleges határvonalat.

A magyar tanácsadók felkészítése ekkor hozta meg a gyümölcsét, ugyanis „Ciano kitűnő ismerője lett a magyar-szlovák nyelvhatárnak, Magyarország és a Felvidék földrajzának, közállapotainak, felülmúlta nemcsak német kollégáját, hanem annak szakértőit is. [...] Nagy része volt abban, hogy az 1938. november 2-i döntés nyelvi területi szempontból feddhetetlen, megtámadhatatlan határt vont meg Magyarország és Csehszlovákia között. Kassa, Ungvár, Munkács, a Nyitra-mellék egy jó darabja Ciano céltudatosságának és okosságának eredményeként került vissza Magyarországhoz. A német felet meggyőzte, bár az nem is ellenkezhetett volna: a javaslatok alaposak és elvszerűek voltak.”³¹²

³¹⁰ Švorc, O.: Zakletá... 2007. 247. o.

³¹¹ Uo.

³¹² Rónai A.: Térképezett... 1993. 117. o.

Este a magyar és a csehszlovák fél is megkapta a döntést, amely egy térképen vastag zöld vonallal volt feltüntetve. Ezt a vonalat azonban egy aránylag kis léptékű térképen rajzolták meg, aminek következtében a vastag zöld vonal a valóságban egy 750 méteres sávot jelentett. Ezért volt szükség a tárgyalások után egy közös bizottság felállítására, amely teljesen 1939 tavaszáig dolgozott a határ pontos vonalának kijelölésén.³¹³ A meghúzott vonal az etnikai és nyelvi határokkal nagyrészt egybeesett, de például a Nyitra környéki vegyes területet nagyjából megfeleltette, Kassa körül pedig több szlovák községet is Magyarországnak ítélt meg. Kárpátaljával kapcsolatban az odaítéltnél nagyobb területet nem lehetett volna elérni, ugyanis Németországnak akkor még távlati tervei voltak a területtel kapcsolatban, a kitűzött határvonal is csak az erőteljes olasz fellépésnek volt köszönhető.³¹⁴ Azonban mindenképpen leszögezhető, hogy a döntés „kétségtelenül a nemzetiségi elvet érvényesítette egy közel 800 km hosszú határ mentén. Olyan precizitással, mint még soha Európában, sem azelőtt, sem azóta.”³¹⁵

A döntőbírói határozat szövege a következő volt:

„A magyar királyi kormánynak és a csehszlovák kormánynak a német és a királyi olasz kormányhoz intézett ama felkérése alapján, hogy a Magyarországnak átengedendő területeknek a két állam között függőben levő kérdését döntőbírói határozattal rendezzék, valamint az ezt követően az érdekelt kormányok között 1938. október 30-án váltott jegyzékek alapján Ribbentrop Joachim úr német birodalmi külügyminiszter és gróf Galeazzo Ciano úr, Őfelsége Olaszország királyának és Etiópia császárának külügyminisztere ma Bécsben összejöttek és kormányaik nevében Kánya Kálmán úr magyar külügyminiszterrel és dr. Chvalkovsky Ferenc³¹⁶ úr csehszlovák külügyminiszterrel folytatott újólagos megbeszélés után a következő döntőbírói határozatot hozták:

1. A Csehszlovákia részéről Magyarországnak átengedendő területek a csatolt térképen vannak megjelölve. A határok helyszíni megvonása a magyar–csehszlovák bizottság feladatát képezi.

2. A Csehszlovákia által átengedendő területek kiürítése és Magyarország részéről való megszállása 1938. november 5-én veszi kezdetét és azt 1938. november 10-éig végre kell hajtani. A kiürítés és megszállás egyes szakaszait, úgyszintén annak egyéb módozatait magyar–csehszlovák bizottságnak kell haladéktalanul megállapítania.

³¹³ Uo. 137. o.

³¹⁴ Hornyák Csaba: Kísérlet Kárpátalja birtokbavételére. 1938 november. In. Aetas, 1986. 1-2. sz. 167. o.

³¹⁵ Rónai A.: Térképezett... 1993. 103. o.

³¹⁶ František Chvalkovský

3. A csehszlovák kormány gondoskodni fog arról, hogy az átengedendő területek a kiürítéskor rendes állapotukban meghagyassanak.

4. A területátengedésből adódó részletkérdéseket, különösen az állampolgárság és az optálás kérdését magyar–csehszlovák bizottságnak kell rendezni.

5. Hasonlóképpen magyar–csehszlovák bizottságnak kell megállapodnia a Csehszlovákia területén maradó magyar nemzetiségű egyének védelmére vonatkozó közelebbi rendelkezésekben. Ez a bizottság fog különösen arról gondoskodni, hogy a pozsonyi magyar népcsoport ugyanolyan helyzetbe jusson, mint a többi ottani népcsoport.

6. Amennyiben a területek Magyarországnak való átengedéséből a Csehszlovákiának megmaradó terület számára gazdasági vagy forgalomtechnikai természetű hátrányok és nehézségek származnának, a magyar királyi kormány megtesz minden tőle telhetőt, hogy az ilyen hátrányokat és nehézségeket a csehszlovák kormánnyal egyetértésben kiküszöbölje.

7. Amennyiben ennek a döntőbírói ítéletnek keresztülvitele során nehézségek vagy kétségek támadnának, a magyar királyi és a csehszlovák kormány ezek tekintetében közvetlenül egyezik meg. Ha ily módon valamilyen kérdésben nem tudnának megállapodni, ezt a kérdést végérvényes döntés céljából a német és az olasz királyi kormány elé terjesztik.”³¹⁷

A kihirdetésnél, mint említettem, a csehszlovák delegációval Avgustin Volosin is jelen volt, aki Ungvárról repülőgépen utazott Pozsonyba, majd onnan Jozef Tiso szlovák miniszterelnök társaságában gépkocsival ment Bécsbe. A döntés ismertetésekor Volosin Ungvár és Munkács elvesztését látva sokkot kapott és elájult³¹⁸, akárcsak később a román külügyminiszter a második bécsi döntés után.

A határozat értelmében visszacsatolták tehát Magyarországhoz Csehszlovákia déli, mintegy 650 km hosszú magyarlakta sávját a csallóközi Somorjától az ugcsoi Feketeardóig. A visszacsatolt terület 11 927 km², a lakosság – az 1938. december 15-ei népösszeírás szerint – 1 041 101 fő volt, amelyből magyar 83,7%, szlovák 12,9%, rutén pedig 2,0% volt³¹⁹ Kárpátján a korábban vita tárgyát képező városok közül Ungvár és Munkács is a magyar oldalra került. Ezt Ciano tudta elérni Ribbentropnál azzal az ígéretével, hogy cserébe az olaszok nem fogják támogatni a lengyel–magyar határ létrejöttét, tehát Kárpátja egészének visszacsatolását a későbbiekben.³²⁰ A határvonalvonal kárpátjai szakasza: „Az Eperjes-tokaji hegyláncban fekvő és Szlovákiának megmaradó Nagyszalánctól délre kanyarodik el most már eléggé

³¹⁷ Halmosy D.: Nemzetközi szerződések... 1983. 449-450. o.

³¹⁸ Szegedy-Maszák A.: Az ember... 1996. 227-229. o.

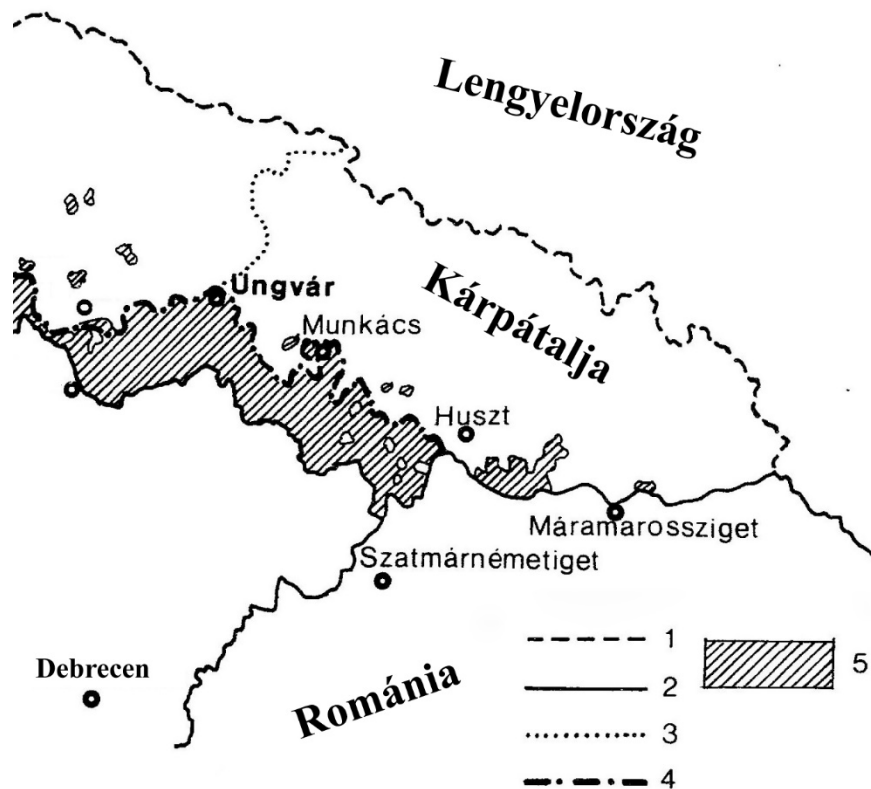
³¹⁹ Thirring L.: A népesség a felvidék visszacsatolt részén. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1939. 5. szám. 454. o.

³²⁰ Sallai G.: Az első bécsi... 2000. 630. o.

egyenesen keleti irányban, úgyhogy az Ungvár-Nagykapos vasútvonal Magyarországé, szintúgy Ungvár városa is.

Ungvárt megkerülve a határ nagyjából délkelet felé tart. Munkácsot északon és északkeleten körülkerüli, úgyhogy Munkács Magyarországé. Munkácstól keletre kanyargó vonalban bocsátkozik le Ugocsa megyébe a határ. Nagyszőlóstól nyugatra halad el, körülbelül Feketeardóig, amely Magyarországé, azután egyenes vonalban metszve a Királyháza-Halmi vasútvonalat a román határnál ér véget.³²¹

A kárpátaljai magyar nyelvterület és a bécsi döntéssel megállapított új határ

1. Az 1920-ban Csehszlovákiához csatolt terület északi határa. 2. A trianoni magyar határ.
3. Szlovákia és Kárpátalja ideiglenes határa. 4. A bécsi döntéssel kijelölt határ.
5. Magyar abszolút többségű területek.

A döntés értelmében Magyarország az első világháború után elvesztett kárpátaljai területeiből 1523 négyzetkilométert kapott vissza, az 1930-as népszámlálás alapján 173 233

³²¹ Halmosy D.: Nemzetközi szerződések... 1983. 450. o.

főnyi lakossággal. A lakosság nemzetiségi arányai a következők: magyar 83 578; orosz, ukrán, rutén 33 435; zsidó 25 423; csehszlovák 16 466; német 4 534; lengyel 81; egyéb 849.³²²

A kárpátaljai magyarok – Ortutay Tivadar írása szerint – megnyugvással és bizakodással várták, hogy Bécsben a nagyhatalmak döntsenek Kárpátalja sorsáról. „A tárgyalások alatt tetőfokára hágott az izgalom. Az őslakosság remény és kétségbeesés között élte át a tárgyalás néhány óráját, míg a csehek és az ukránok biztosak voltak Ungvár és Munkács dolgában [...] 1938. november hó 2-án este 9 óra után jelentette be Magyarország akkori miniszterelnöke, vitéz Imrédy Béla, hogy [...] Rozsnyó, Kassa, Ungvár, Munkács, Beregszász ismét magyar városok [...] A magyar érzelmű lakosság örömét nehéz papírra vetni. Olyan elemi erővel tört ki a lelkekből, hogy kicsalta a lakosság ezreit az utcákra, ujjongva újságolták egymásnak a nagy és sorsdöntő tényt.”³²³

Budapest utcáin is ünneplő tömeg jelent meg az olasz, német és lengyel követségek előtt és az érintett országok képviselőinek fejezték ki hálájukat, különösen az olasz követség előtt alakult ki nagyobb gyülekezés, ahol a „Duce,Duce!” felkiáltásokkal Mussolinit éltették. Estére a tömeg egy része a Budai Várba vonult át, ahol a miniszterelnököt és a külügyminisztert ünnepelték az elért eredményért.³²⁴

Az első bécsi döntés a kárpátukrán kormány számára az első pillanatban valóságos sokkot jelentett, hiszen abban reménykedtek, sőt számítottak rá, hogy sikerült a németeknél elérniük legalább a nagyvárosok megtartását. Ugyanakkor a határkérdések szempontjából úgy tűnt, hogy megnyugodhatnak, mivel Németország és Olaszország szavatolta, Magyarország pedig tudomásul vette Kárpátalja új határait.³²⁵ Mivel a Volosin-kormány nem számított arra, hogy a bécsi döntéssel Magyarországnak ítélik Ungvárt és Munkácsot, ezért az átmenet időszakában, vagyis a magyar csapatok megérkezéséig elég nagy volt a felfordulás és a fejtelenség Ungváron. Pedig a kormány már november 2-án körlevélben utasította az állami hivatalok és biztonsági szervezetek vezetőit, hogy a terület átadásáig maradjanak helyükön és biztosítsák a közrendet.³²⁶

A Kárpátalján lévő nagyjából 35 ezer csehszlovák kapkodva igyekezett távozni a Magyarországnak ítélt területről, a hivatali apparátus és a hatalmi szervek inkább csak a

³²² Zubánics László: XX. századi történelmünk buktatói, avagy hogyan hamisítsuk meg a történelmet? In.: A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”. Konferenciakötet. Intermix, Beregszász – Ungvár, 2011. 11. o.

³²³ Ortutay Tivadar: Cseh világ a Kárpátokban. II. kiadás. Kapisztrán Nyomda, Ungvár, 1941. 209. o.

³²⁴ MNL OL: K 429. 28. cs. 1. dossz. 110. o.

³²⁵ Fedinec Csilla: A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja. Jaffa Kiadó, Budapest, 2015. 43. o.

³²⁶ KTÁL: Fond 88. op. 1. od. zber. 501. 8. o.

költözés előkészítésével és lebonyolításával voltak elfoglalva.³²⁷ Nagy részük elhagyta hivatali helyét és saját belátása szerint cselekedett. Később a kárpátukrán kormány panaszt emelt Prágánál, amiért a cseh hivatalnokok cserbenhagyták a legnehezebb órákban és csak saját boldogulásukkal törődtek. Emiatt a már Kárpátalján lévő cseh hivatali apparátusba újabb tisztviselők érkezését nem kívánatosnak minősítették.³²⁸

Megszaporodtak a bűncselekmények és romlott a közbiztonság. Ennek ellensúlyozására a közben megalakult Magyar Nemzeti Tanács a nemzetőrséggel együtt igyekezett fenntartani a rendet. Kétszáz embert választottak ki az ezer jelentkezőből nemzetőri szolgálatra, akiknek nagy része a világháborút megjárt tiszt és altiszt volt. A rend fenntartását azonban csak részlegesen tudták elérni, mivel a csehek a fegyverviselést megtiltották, sokszor pedig éppen a fegyelmezetlen cseh katonasággal szemben kellett volna intézkedniük.³²⁹

A zűrzavar hatására az árak már november 3-án jelentősen megemelkedtek. Egy teherautónyi Csehországba történő fuvar annyiba került, amennyiért néhány nappal korábban még akár házat lehetett volna venni, minden teherautó „aranyat ért.” A városok környékéről ügyeskedők érkeztek, hogy a menekülőktől olcsó pénzért vásárolják fel értékeiket. A miniszterelnökségen a drága bútorok egy részét a cseh hivatalnokok inkább baltával felvagták, ha már magukkal vinni nem tudták, vagy az udvaron felgyújtották.³³⁰

A kiűrités olyan ütemben folyt, hogy későbbi, december 7-8-ai járási katonai parancsnokságok jelentései alapján a visszacsatolt területen cseh vagy szlovák telepések nem maradtak. A ruszin telepések viszont szinte mindenhol a lakhelyükön tartózkodtak, ők korábban nem állami támogatással költöztek le a hegyekből, hanem régi lakóhelyükön földjeiket és ingatlanjaikat eladva vásároltak a Felvidéken és Kárpátalján újakat.³³¹

A végleges utasítás csak november 4-én érkezett meg Prágából a kárpátukrán kormány Husztra költözésével kapcsolatban. Ebben tudatták az átköltözés hivatalos tényét, és azt, hogy ideiglenes faépületekben fogják elhelyezni az állami hivatalok nagy részét.³³² A bécsi döntés után tehát a kárpátukrán vezetés Avgustin Volosin miniszterelnökkel az élen Ungvárról Husztra tette át székhelyét, amely akkor 18 ezer lakosú város volt és Podkarpatszka Rusz új fővárosa lett. Huszt lakosságának nemzetiségi összetétele ezután természetesen lényegesen megváltozott, mielőtt fővárossá vált volna 9 ezer ruszin, csaknem 5 ezer zsidó és 1400 magyar

³²⁷ Benda, Jan: *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939*. Karolinum, Praha, 2013. 122. o.

³²⁸ NAČR: Fond PMR. Karton č. 3179. zak. č. 682/1. č. jedn. 27695.

³²⁹ Móricz K.: *Kárpátalja...* 2001. 67. o.

³³⁰ Бірчак, Володимир: *Карпатська Україна. Спомини й переживання*. [Kárpáti Ukrajna. Emlékek és élmények]. „Нація в поході”, Прага, 1940. 22. ст.

³³¹ KTÁL: Fond 1206. op. 1. od. zber. 29. 4-7.o.

³³² KTÁL: Fond 3. op. 3. od. zber. 47. 4. o.

lakosa volt. A kormány a szeptember 4-én megalakult Ukrán Népi Védegylet fegyveres alakulatainak a védelmében költözött át, amely korábban – ahogyan szót ejtettem róla – október folyamán a cseh katonasággal együtt vette fel a harcot a határon átszivárgó magyar szabadcsapatokkal.

2. Visszacsatolás. A katonai és a polgári közigazgatás. Tervek Kárpátalja egészének visszaszerzésére

A magyar katonai vezetés fel volt készülve a Felvidék és Kárpátalja elfoglalására, mivel diplomáciai úton került sor a kérdés rendezésére, a terveket békeidőben történő katonai birtokbavételre kellett átalakítani. A kiürítés és megszállás módját megvitatni hivatott albizottság a két fél előzetes megállapodása alapján Pozsonyban rögtön megkezdte működését. A területátadások nagyobb viták nélkül történtek meg, a felek kompromisszumokat is hajlandóak voltak kötni ennek érdekében, például Ungvár kiürítése csehszlovák kérésre öt nap haladékkal történt meg.

A magyar csapatok november 4-e és 11-e között több szakaszban vehették birtokba a Magyarországgal újraegyesült felvidéki területet az első bécsi döntőbírói határozat 2. pontjának megfelelően. A Csallóköz vidékét a II., az Ipoly folyó térségét az I., Rozsnyó és Kassa körzetét a VII., a Munkács és Ungvár által határolt dél-kárpátaljai (tiszaháti) területet a VI. hadtest foglalta el Eberswaldi Siegler Géza altábornagy parancsnoksága alatt.³³³ November 4-én Horthy Miklós a következő hadparanccsal küldte a magyar katonákat a terület birtokba vételére:

„Honvédek!

A Trianon bilincsei alól felszabadult és újjászületett honvédségünk 20 esztendei nehéz várakozás után átlépi azt a határt, amelyet mindenkor ideiglenesnek tekintettünk.

Egymillió testvérünk vár Reátok odaát! Az ő számukra két évtizedes súlyos megpróbáltatás után Ti jelentitek minden reményük és vágyuk beteljesülését.

Hazamentek elődeink drága vérével annyiszor megszentelt Felvidékünkre!

Ezzel az érzéssel teljen meg lelketek és honvédségünk dicső múltjához méltóan szeretettel zárjátok szívetekbe a visszanyert ősi magyar föld minden egyes lakóját, magyarokat, szlovák, ruszin és német testvéreinket egyaránt.

³³³ Dombrády L.: Hadsereg... 1986. 11. o.

Büszkén és bizalommal bocsájtalak utatokra azzal a biztos tudattal, hogy az örök igazság jogán és az új életre támadt Magyar Erő segítségével visszaszerzett területeket soha semmi szín alatt sem hagyjuk el többé!

Isten és a Haza nevében: ELŐRE!”³³⁴

A megszállási útvonalak követték az úthálózatot és a vasútvonalakat, az utánpótlás többnyire vonaton érkezett, a csapatokhoz pedig gépjárműveken jutott el. Az üzemanyag is így érkezett meg, mivel a helyben rendelkezésre álló üzemanyagkészleteket kivonulás közben a csehszlovák hadsereg a bécsi döntés értelmében elszállította. A magyar katonáknak szigorúan megtiltották a rekvirálást, csak a lakosság által önként felkínált árut vehették meg készpénz ellenében. A rendfenntartás érdekében a honvédséggel együtt vonultak be az ideiglenesen összevont rendőr- és csendőr egységek, valamint a járási katonai parancsnokságok is átlépték a határt, hogy átvegyék a terület járásainak irányítását és katonai közigazgatást vezessenek be.

A magyar csapatok Kárpátalján november 5-én kezdték bevonulásukat az Ungvár–Munkács–Nagyszőlős vonaltól délre fekvő magyarlakta területekre. Kozma Miklós naplója szerint ezen a napon délelőtt megbeszélést folytatott Imrédy Béla miniszterelnökkel és Werth Henrikkel, a Honvéd Vezérkar főnökével. Vásárosnaményba visszatérve éjjel egy beadványt készített Homlok Sándor alezredessel, a Vezérkarfőnökség 5. osztálya vezetőjével. A dokumentumot eljuttatták a miniszterelnökhöz, a külügy-, illetve a honvédelmi miniszterhez, a vezérkarfőnökhöz és a honvédség főparancsnokához. Azt indítványozták, hogy a megítélt magyarlakta sáv visszavétele után ki kell használni az alkalmat és el kell foglalni a megmaradó kárpátaljai hegyvidéki részeket is. „Hosszú tárgyalás Imrédyvel és Kányával. Erősködöm, hogy a bevonulás után azonnal tovább induljunk. Vállalom a felelősséget, hogy elérjük a [lengyel] határt négy nap alatt [...] Kányában látok valami hajlandóságot, de ürügyet keres. Én hajtom a dolgokat, amennyire lehet, de magamban belátom, hogy ilyen nagyhorderejű kérdésekben csak a bizalmas információk teljes ismerete alapján lehet határozni, azokkal pedig nem rendelkezem”³³⁵ Végül az akciót a magyar kormány nem engedélyezte, – aminek körülményeit lentebb majd részletezem – de az októberihez hasonló szabadcsapat mozgások egészen november 20-áig folytatódtak.

A terület átadása rendben folytatódott, november 9-én Asztély és Bulcsu községen keresztül értek Beregszászra a Siegler Géza altábornagy által vezetett csapatok, másnap, november 10-én Munkács városát adták át a csehszlovák hatóságok a magyar honvédség alakulatainak. A városba ugyancsak Siegler altábornagy vezetésével érkeztek a magyar

³³⁴ MNL OL: K 428. 1938. november 4. 7. k.

³³⁵ MNL OL: K 429. 28. cs. 1. dossz. 111-113. o.

csapatok, mindenhol a lakosság és a helyi vezetők üdvözölték a honvédeket. November 10-én a magyar honvédség csapatai Ungvárra is bevonultak. Ezen a napon nem sokkal dél előtt a csehszlovák szervek a nemzetőrség parancsnokának átadták a katonai parancsnokság kulcsait, hogy majd továbbadják azt az érkező magyar hadseregnek, amely ekkor már Ungvár alatt, Homok községben tartózkodott.

A magyar csapatok megindulásával a közbiztonsági szervek, a csendőrség, a rendőrség egymás után vette át a csehektől a szolgálatot. A honvédségnek a tervek szerint délután négy órakor kellett volna megérkezni Ungvárra, de a csehek lassúsága miatt ez később történt meg. Az első csapatrészek még világosan bevonultak Ungvárra, de a honvédség nagyobbik része már villanyfényben érkezett meg. A magyar lakosság nemzeti színű lobogókkal és ünnepléssel köszöntötte őket. Másnap a cseh kormányzói palota előtti téren vonultak fel a magyar csapatok, akiket nagy tömeg vett körül és órákig tartott az ünnepség, ahol számos beszéd hangzott el.³³⁶

A honvédség csapataival Horthy Miklós kormányzó is ünnepélyesen bevonult fehér lován először november 6-án Komáromba, majd november 11-én Kassára, ahová a lengyel politika támogatását kifejezve a budapesti lengyel katonai attasé is elkísérte.³³⁷ A kormányzó így emlékezett vissza az eseményekre: „November 6-án csapataink élén a Duna hídján áthaladva bevonultam Komáromba, 11-én pedig Kassára. Aki úgy, mint én, látta mindkét városban az öröm megható és keresetlen kitöréseit, aki látta, mint borultak az emberek egymás karjába, vagy hullottak térdre az út mellett és hogyan sírtak örömükbe, az megértette, hogy valódi felszabadulás ment végbe – még pedig háború és minden vérontás nélkül.”³³⁸ A szlovák fél természetesen éppen ellentétes érzelmekkel élte meg a döntést, Jozef Tiso például a következőt mondta rádióbeszédében: „Senki sem akadályozhat meg bennünket abban, hogy az egész világ előtt kijelentsük, a szlovák nemzettel szemben hatalmas igazságtalanságot követtek el.”³³⁹

Horthy Kassán magyarul és szlovákul is beszédet mondott, így igyekezett a szlovák nyelvű lakosságot megnyugtatni és biztosítani arról, hogy számukra is megelégedést hoz majd a változás: „A nagy Szent István király hagyományaihoz képest az ő elgondolásainak szellemében fogadjuk az új határokon belül nem magyar fajú testvéreinket is. Régi otthonukat találják meg az egymás mellett kiontott vérrel annyiszor öntözött közös hazában. A magyar kenyér mellet a magyar szívek szeretete várja itt őket. Ez biztosítja részükre nyelvük és kulturájuk teljes szabadságát.”³⁴⁰ Ehhez csatlakozott a magyarországi sajtó is:

³³⁶ Uo. 117. o.

³³⁷ Varga E. L.: Jan Emisarski... 2010. 117. o.

³³⁸ Horthy M.: Emlékirataim. 1953. 209. o.

³³⁹ Sallai G.: Az első bécsi... 2002. 250. o.

³⁴⁰ Pesti Hírlap. 1938. november 17. 1. o.

„Magyarországon nemcsak a kormány, de az egész közvélemény komolyan veszi azt a szándékot, hogy a szlovák néppel – legyen az a magyar határokon belül, vagy a határokon kívül – testvéri egyetértésben kell élni.” Esterházy János, aki a Csehszlovákiában maradó magyarokat képviselte a kassai bevonuláskor, nyilatkozatában erősítette meg a szebb jövőbe vetett hitet: „Mi, ottmaradt magyarok ígérjük Főméltóságodnak, hogy kezet adunk az ott élő szlovák testvéreinknek és velük együtt dolgozunk egy szebb jövőért. Az ideát lévő magyaroktól pedig kérem, hogy az idecsatolt szlovákok nemzeti érzéseit tartsák a legmélyebb tiszteletben, engedjék meg, hogy ugyanugy élhessenek itten, mint ahogy követeljük, hogy mi ott élhessünk.”³⁴¹

A visszacsatolt kárpátaljai terület közigazgatási beosztása és a lakosság nemzetiségi összetétele a következő volt: az Ungvár székhelyű, Ung vármegye - mely a Nagykaposi és az Ungvári járásra oszlott - Magyarországhoz visszatért része 692 km² volt, 73 980 lakossal, ebből magyar anyanyelvű 63 652 (86,0%), ruszin 6709 (9,1%), 1758 szlovák (2,4%). A vármegye összlakosságából többen beszélték (68 714 fő; 92,9%) a magyar nyelvet, mint amennyin magyar anyanyelvűnek vallották magukat. A Beregszász székhelyű Bereg és Ugocsa akkor közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye - részei a Beregszászi, a Munkácsi, illetve a Tiszaújlaki járás - területe 1204 km², 133 079 fővel, ebből magyar anyanyelvű 114 512 (86,0%), ruszin 12 334 (9,3%), a magyarul beszélők száma 123 847 fő (93,0%).³⁴²

Az 1938. november 2-ai első bécsi döntéssel a hajdani Ugocsa vármegyének csak alig egynegyede került vissza Tiszaújlak környékén, ezért ezt a részt Bereg vármegyéhez csatolták, és az új közigazgatási egység neve Bereg és Ugocsa „közig[azgatásilag]. egy[előre]. egyes[ített]. v[ár]m[egye].” lett. Az 1940. augusztus 30-ai, második bécsi döntés után, amikor Észak-Erdély és a Székelyföld is visszatért Magyarországhoz, Ugocsa korábbi, romániai részét egyesítették a kárpátaljaival, és újra létrehozták Ugocsa vármegyét. 1938 végén a dél-kárpátaljai városok közül a két legnépesebb a két megyei jogú: Munkács 27 223³⁴³ lakossal (ebből 21 938 magyar, 80,6%; ruszin 2890, 10,6%), illetve Ungvár³⁴⁴ 22 624 (ebből magyar 18 037, 79,8%; ruszin 2478, 11,0%) lakossal voltak. A harmadik legnagyobb visszatért település Beregszász volt 19 135 lakossal, ebből 17 907 magyar (93,6%), 713 ruszin (3,7%).³⁴⁵

³⁴¹ Uo.

³⁴² Thirring Lajos: A népesség a felvidék visszacsatolt részén. In: Magyar Statisztikai Szemle. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1939. 5. szám. 474-475. o.

³⁴³ Munkács egy kis része a népösszeírásakor a demarkációs vonal csehszlovák oldalán volt.

³⁴⁴ Ungvárnak szintén egy része, nagyobb terület, mint Munkácsnál, nagyjából 3-3500 lakossal.

³⁴⁵ Thirring L.: A népesség... 1939. 5. szám. 461. o.

Ungvárral kapcsolatban említést érdemel, hogy a város közvetlen közelében húzódó demarkációs vonalat az etnikai és a helyrajzi viszonyok figyelmen kívül hagyásával vonták meg, ami sok szempontból nehéz helyzetbe hozta a várost és lakosságát egyaránt. A város külső területeinek egy része, a repülőtere, a Munkács, Uzsok és Szobránc felől érkező közutak, valamint a vízművek forrásai is csehszlovák kézen maradtak. A vízművek szivattyútelepe és tárolói viszont magyar ellenőrzés alatt álltak és ezekkel látták el a várost.

A magyar honvédség ünnepélyes területátvétele után katonai közigazgatást vezettek be a Magyarországgal újraegyesült területeken. Ennek a közigazgatásnak az irányítója Werth Henrik gyalogsági tábornok, a Honvédvezérkar főnöke lett, aki mellé a Belügyminisztérium Csatáry Béla belügyi államtitkárt rendelte ki, aki a még 1938. október 17-én létrehozott Vezérkari Főnökség polgári csoportjának, vagyis a katonai közigazgatás polgári ügyeit intéző legfelsőbb szervnek lett a vezetője.³⁴⁶

A visszacsatolással kapcsolatos kérdések rendezése már az első bécsi döntés előtt megindult, amit a minisztertanácsi jegyzőkönyvek is tanúsítanak. A minisztertanács október 27-ei ülésén „a magyarlakta felvidéki területek visszaadása tárgyában” a magyar csehszlovák jegyzékváltások megtárgyalása mellett döntöttek a „felszabaduló felvidéki területek polgári közigazgatásának megszervezésével kapcsolatos költségekre, továbbá a magyar közigazgatás által átveendő állami alkalmazottak/: nyugdíjasok, özvegyek, árvák, rokkantak, stb.:/ illetményeire, az önkormányzati testületeknek a saját alkalmazottaik illetményeinek kifizetése céljából” történő 200 ezer pengő kiutalásáról is.³⁴⁷

Jogszabályt hoztak október 28-án a „Magyar Szent Koronához visszatért területekre vonatkozó igazságügyi rendelkezésekről”. Eszerint „A Magyar Szent Koronához visszacsatolt területeken a magyar igazságszolgáltatás helyreállíttatik. Az igazságszolgáltatás működésének megkezdése végett szükséges intézkedéseket – a közhivatalokban a kisebbségi nyelvek ismeretének biztosításáról szóló 1924:II. törvénycikk rendelkezéseinek figyelembe vételével – az igazságügy-miniszter teszi meg, és bírói tisztség gyakorlásával a visszacsatolt területeken működött bírót megbízhat.”³⁴⁸ Emellett a vallás- és közoktatásügyi miniszter a 27-ei ülésen „előadja, hogy a cseh megszállás alól előreláthatólag felszabaduló területek kulturális berendezése kapcsán legelsősorban a tankönyvek kérdése vár rendezésre. [...] A tankönyvek kicseréléséhez életbevágóan fontos nemzeti érdekek fűződnek. Fontos az, hogy a cseh uralom

³⁴⁶ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 293. o

³⁴⁷ MNL OL: K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. október 27. 24-34. o.

³⁴⁸ Magyarországi Rendeletk Tára. 1938. I-III. füzet. Kiadja a m. kir. belügyminisztérium, Budapest, 1938. 2880. o.

alatt bevezetett minden olyan tankönyvet, amely a magyar állameszmével össze nem egyeztethető tanokat tartalmaz, azonnal kivegyük a tanulóifjúság kezéből s azokat megfelelő, hazafias szellemmel telített s az anyaország területére engedélyezett könyvekkel pótoljuk.”³⁴⁹

A visszacsatolással november 9-étől a kárpátaljai vasútvonalak jelentősebb, síkvidéki részei is visszakerültek Magyarországhoz és a MÁV-hoz. Ezen vonalak közül a legnagyobb jelentőségűek az Ungvár–Csap–Bátyú–Beregszász–Tiszaújlak, valamint a Bátýú–Munkács közötti szakaszok voltak.³⁵⁰ Ezeknek a pályáknak az újbóli beillesztése a magyar vasúthálózatba nem volt zökkenőmentes, de a Csehszlovákiánál maradt kárpátaljai területeken fekvő vasútvonalaknál nagyobb gondok voltak, ugyanis ezek szinte használhatatlanná váltak, mert a Magyarországhoz került részek miatt megszakadt az összeköttetés a többi csehszlovák területtel.

A magyar hivatalok november 3-án kezdték meg a visszacsatolt területek ügyeinek intézését. Az előbbi nap minisztertanácsán meghallgatták Kánya Kálmán külügy-, és Teleki Pál vallás- és közoktatási miniszter beszámolóját a november 2-ai döntőbíráskodásról, ismertették az első bécsi döntés pontos tartalmát és megvitatták a felállítandó bizottságok kérdését. Kánya elemezte a döntés körülményeit, megállapította, hogy jelentős diplomáciai sikert értek el, mivel a csehszlovákok halogató taktikája ellenére a Münchenben előírt legfeljebb három hónap helyett öt hét alatt megoldották a kérdést. Az angolok és a franciák az ügyben teljes érdektelenséget mutattak, sőt „Direkt kérték, hogy a németek és az olaszok vegyék át a döntést.”³⁵¹ A külügyminiszter beszámolt arról is, hogy „A döntés után Chwalkowsky csehszlovák külügyminiszter kérte, hogy Tiso szlovák miniszterelnök és Volosin Kárpátalja miniszterelnöke is megjelenhessenek mielőtt aláírja a hozzájárulást. Ribbentrop német külügyminiszter ezt feleslegesnek tartotta és nem járult hozzá.”³⁵² Az ülés ezután Werth Henrik vezérkari főnöknek a bevonulás menetéről szóló tájékoztatójával folytatódott.

Budapesten 1938. november 12-én alkottak törvényt a visszacsatolással kapcsolatban „1938:XXXIV.tc. a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területnek az országgal egyesítéséről” címmel. A törvény elfogadása előtt Kánya hosszasan sorolta az elmúlt napok és hetek eseményeit, amelyek elvezettek a bécsi döntésig és a visszacsatolásig.³⁵³ A törvényjavaslatot Imrédy Béla miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter november 8-án nyújtotta be a képviselőháznak és 13-án hirdették ki:

³⁴⁹ MNL OL: K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. október 28. 12-13. o.

³⁵⁰ Beneš, Karel: Vasúti közlekedés Kárpátalján. MÁV RT, Budapest, 1996. 44. o.

³⁵¹ MNL OL: K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. november 3. 17. o.

³⁵² Uo.

³⁵³ MNL OL: K 428. 1938. november 12. 1-12. o. A felszólalás teljes szövege.

„A magyar törvényhozás mélységes áhítattal ad hálát az Isteni Gondviselésnek, hogy az elszakított Felvidék egy része húsz évi távollét, szenvedés és az idegen uralommal szemben kifejtett hősi ellenállás után visszatér a Magyar Szent Korona testébe. A magyar haza bensőséges örömmel üdvözli és a szerető anya meleg gondoskodásával öleli keblére sokat szenvedett visszatérő véreit.

1.§ A magyar törvényhozás jóváhagyóan tudomásul veszi, hogy a magyar királyi kormány a Csehszlovák Köztársaság területéből Magyarországhoz visszacsatolandó területek ügyében döntésre a német birodalmi kormányt és az olasz királyi kormányt kérte fel s hálával emlékeztetve meg e baráti nemzetek kormányainak fáradozásairól, a két kormány által a visszacsatolandó területek ügyében Wienben az 1938. évi november hó 2. napján hozott döntést elfogadja és a döntőbírósi határozat értelmében Magyarországnak ítélt felvidéki területeket a magyar állam területéhez visszacsatolja.

2.§ A visszacsatolt felvidéki területek lakossága által szenátorokká, nemzetgyűlési vagy tartománygyűlési képviselőkké megválasztottak közül a jelen törvény erejénél fogva mint országgyűlési képviselők az 1935. évi április havának 27. napjára egybehívott magyar országgyűlés képviselőházának tagjai lesznek azok, akiket a magyar királyi miniszterelnök indítványára az országgyűlés, mindkét házának határozatával az országgyűlés képviselőházába meghív.

3.§ Az 1926:XXII. tc. 23. §-a alapján élethossziglan kinevezhető felsőházi tagok száma negyvennégyre emeltetik fel.

4.§ Felhatalmaztatik a m. kir. minisztérium, hogy a visszacsatolt felvidéki területekre vonatkozólag a törvényhozás további rendelkezéséig megtehesse mindazokat a rendelkezéseket, amelyek a visszacsatolt területek közigazgatásának, törvénykezésének, közigazgatásának és általában egész jogrendszerének az ország fennálló jogrendszerébe való beillesztése végett szükségesek.

A m. kir. minisztérium ezeket a rendelkezéseket megteheti az esetben is, ha azok egyébként a törvényhozás hatáskörébe tartoznának.

Felhatalmaztatik a m. kir. minisztérium, hogy a felvidéki területek visszacsatolásával és igazgatásával kapcsolatos kiadások fedezéséről – amennyiben szükséges – rendkívüli hitelműveletek útján is gondoskodjék; a kiadásokat, valamint a felvidéki területek visszacsatolása következtében jelentkező bevételeket a zárszámadásban kell kimutatni.

A jelen §-ban foglalt felhatalmazás alapján kibocsátott azokat a rendeleteket, amelyek a törvényhozás hatáskörébe tartozó rendelkezéseket tartalmazzak, a kibocsátásuktól számított félév alatt az országgyűlésnek be kell mutatni.

Mindaddig, amíg a törvényhozás vagy a jelen felhatalmazás alapján a m. kir. minisztérium másként nem rendelkezik, a visszacsatolt területeken az 1938. évi november hó 2. napján érvényben volt jogszabályok maradnak hatályban, kivéve azokat, amelyek az állami főhatalom változása következtében a dolog természeténél fogva nem alkalmazhatók.

5.§ A fennálló jogszabályok értelmében verendő ezüst érmék közül kétmillió darab kétpengős érmét a felvidéki területek visszacsatolása emlékének megörökítésére kell verni.

6.§ Jávahagyatnak a m. kir. minisztériumnak és az egyes minisztereknek azok a rendeletei és intézkedései, amelyeket a felvidéki területek visszacsatolása tekintetében a jelen törvény hatálybalépése előtt tettek.

7.§ A jelen törvény kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáról a m. kir. minisztérium gondoskodik.”³⁵⁴

Döntöttek a visszatért területek országgyűlési képviseléről is, amelyet a 2.§ mondott ki. Ehhez nem írtak ki új választásokat, mivel a választókerületek kialakítása, a választói névjegyzékek összeállítása és a választások megtartása a katonai közigazgatás keretei között nehezen megoldható és hosszadalmas lett volna, s jelentősen késleltette volna a visszatért területeknek a törvényhozásban való részvételét. Ezért a legegyszerűbb módon, behívással oldották meg a kérdést. Olyan személyeket kértek fel, akik fontos szerepet játszottak a csehszlovák uralom idején és a magyarság érdekeiért küzdöttek.³⁵⁵ A felvidéki és kárpátaljai területről összesen tizenhét képviselő behívására került sor, akik közül öten képviselték Kárpátalját: Fenczik István, Földesi Gyula, Korláth Endre, Ortutay Jenő és R. Vozáry Aladár lettek a magyar országgyűlés tagjai.³⁵⁶

A cseh és az ukrán hivatalnokok a visszacsatolt területek hivatalainak és középületeinek kiürítése folyamán olyan alapos munkát végeztek, hogy szinte semmit nem hagytak helyben, sőt, amit nem tudtak elszállítani megrongálták vagy teljesen használhatatlanná tették. Emiatt a minisztertanácsnak külön kellett foglalkoznia a kérdéssel, és a pénzügyminiszter javaslatára a felszerelések és berendezési tárgyak nélkülözhetetlen pótlására az érintett hivatalok és közintézmények részére engedélyezték rendkívüli hitelek felvételét, hogy biztosítva legyen azok zavartalan működése.³⁵⁷

A visszacsatolt területeken másfél hónapon keresztül, december 22-éig katonai közigazgatás volt érvényben. Ennek az igazgatási formának a célja a hadsereg érdekeinek, és a

³⁵⁴ 1938. évi Országos Törvénytár.(Corpus Juris). Kiadja: A M. Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1938. 617-618. o.

³⁵⁵ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 297. o.

³⁵⁶ Uo. 305. o.

³⁵⁷ MNL OL: K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. november 25. 55-56. o.

területen tartózkodó polgári lakosság életlehetőségeinek biztosítása, ezért működése a helyzethez alkalmazkodó és a nélkülözhetetlen közigazgatási tennivalók rövid és gyors elintézésére vonatkozott.³⁵⁸ A nyugodt munka és a rend fenntartása érdekében november 18-ától nem volt engedélyezett felszabadulási ünnepségek szervezése. Az erről szóló rendelet egészen december 7-éig érvényben volt, akkor helyezték hatályon kívül.³⁵⁹ A magyar katonai közigazgatás alatt álló területekre polgári személyeknek csak fényképes utazási igazolvánnyal volt szabad beutazni. December 3-án Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár arról számolt be, hogy a ruszinok lakta területeken feszültségek keletkeztek amiatt, hogy a különböző hivatalokban, oktatási intézményekben az ideiglenes közigazgatási szervezeteknél csak nagyon kis létszámban alkalmaztak ruszin tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat. Sok volt a panasz a kiutasítások miatt is.

A visszatért dél-kárpátaljai területen az iskolai oktatást nem bolygatták fel, a munka folytonossága és zavartalansága érdekében a tanév végéig az addig is alkalmazott csehszlovák tanrend maradt érvényben, a tankönyvek egy részével együtt. Emellett természetesen a magyar nemzeti oktatást is igyekeztek beépíteni magyar olvasmányok, valamint irodalmi, történelmi, földrajzi és alkotmánytudományi tárgyak bevezetésével. A ruszin és szlovák többségű településeken megmaradhattak az anyanyelvű iskolák, a magyar településeken viszont érthető módon bezártak a korábbi csehszlovák iskolák. A vegyes lakosságú településeken viszont a magyar nyelvű diákoknak anyanyelvű oktatást szerveztek, a ruszin és szlovák iskolákban pedig bevezették a magyar nyelvet új tantárgyként.³⁶⁰

A Kárpátaljára bevonult magyar katonai alakulatok – a hátrahagyott helyőrségek és határőr egységek kivételével – egy hónapon belül visszatértek korábbi állomáshelyeikre. A visszacsatolt területekkel a honvédség I. és II. hadtestének körlete jelentős mértékben megnövekedett. Ennek a helyzetnek a megoldására a Kassán állomásozó parancsnokság vezetésével megalakult a VIII. hadtest és ennek a hadtestnek a feladata lett a dél-kárpátaljai terület védelme.

A Honvéd Vezérkar Főnöke december 16-án kelt 381216./8.1938. számú rendeletében előre jelezte a Magyar Királyi VI. Honvéd Hadtest Parancsnokságának a katonai közigazgatás megszüntetésének terveit: „Miheztartás végett közlöm, hogy a dec. hó 12-én megtartott minisztertanács a felszabadult területen a kat[onai]. közigazgatásnak a polgári közigazgatás

³⁵⁸ Suba János: A „visszatért” területek katonai közigazgatása (1938-1941). In. Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. 2013. 4. szám. 141. o.

³⁵⁹ KTÁL: Fond 1206. op. 1. od. zber. 7. 3. o.

³⁶⁰ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 294. o.

által való átvételét határozta el. Az átadás december hó 20-a körül fog előreláthatólag megtörténni [...] az átvétel után is előreláthatólag még december hó végéig az átadás-átvétel körüli ténykedések zökkenés nélküli lebonyolítására helyeiken fognak maradni.”³⁶¹ Ezt követően, december 22-étől kezdődően indult meg a polgári közigazgatás és hatályba léptek az országos érvényű megyei közigazgatási jogszabályok.

A bécsi döntés után a Magyarországhoz került területekről szinte teljesen elköltöztek a csehszlovák uralom idején betelepített cseh kolonista birtokosok és gazdák. Az általuk hátrahagyott házak, földek, erdőbirtokok és mezőgazdasági épületek gazdátlanul maradtak. Ezek sorsát a 1.730/1939.M.E. rendelettel szabályozták, amely 1939. február 12-én lépett életbe. Eszerint „az állami főhatalom változásával kapcsolatos események következtében gondozás nélkül maradt mező- és erdőgazdasági birtokokat gondnoki kezelésbe kell venni.” A gondnok kijelöléséről az ingatlan elhelyezkedése szerint illetékes gazdasági albizottságnak kell intézkedni, és megfelelő gazdasági és jogi ismeretekkel rendelkező személyt kell kijelölni. A rendelet azt is előírta, hogy az említett „ingatlanokat rendszerint kishaszonbérbeadás útján kell hasznosítani.”³⁶²

Az állampolgársági kérdések megoldására a bécsi döntőbírósi határozatnak megfelelően magyar–csehszlovák vegyes bizottság alakult. A testület munkáját lezáró egyezményt csak 1939. február 18-án sikerült véglegesíteni, és március 1-jén lépett hatályba. Ezzel a trianoni békeszerződés alapján megkapott csehszlovák állampolgárság elvesztése mellett 1938. november 2-ai visszamenő hatállyal lehetett magyar állampolgárságot adni.³⁶³

A magyar társadalom egyöntetűen elítélte a trianoni diktátumot és a két világháború között változó erősséggel, de támogatta a revíziós elképzeléseket. A Felvidék és Kárpátalja déli részeinek visszacsatolása a magyarországi közvélemény egészében lelkes hangulatot keltett. Mindez a későbbi visszacsatolásoknál is megvolt, de az első bécsi döntés utáni közhangulathoz már nem volt hasonlítható, ugyanis ezt még a világháború kirobbanása előtt, katonai akció nélkül, a háború elkerülésének tudatában élte meg a magyar közvélemény és a jövőbe vetett bizakodás széles rétegekre átragadt. A magyarság nagy részének a történetek a nemzeti felemelkedés kezdetét jelképezték és mindenkit büszkeséggel töltött el.

Akadtak viszont olyanok is, akik egyáltalán nem kedvezően éltek meg a történeteket. Például a Magyar Revíziós Liga elnöke, Herczeg Ferenc író egyenesen megszűnni látta a magyar revíziós törekvések igazolhatóságát az agresszív német külpolitika miatt: „a Magyar

³⁶¹ KTÁL: Fond 1206. op. 1. od. zber. 1. 1-2. o.

³⁶² Budapesti Közlöny. 1939. február 12. 35. sz. 3. o.

³⁶³ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 314. o.

Revíziós Liga vezetői között pánik tört ki, mert világosan látták, hogy mióta Hitler tigriskarmai közé kapta a revíziót, az lecsúszott magas erkölcsi talapzatáról, megszűnt az igazság kérdése lenni, hatalmi kérdéssé züllött.”³⁶⁴

A terület birtokbavétele után a magyar vezetés nagy részében megvolt az elhatározás az akció folytatására és egész Kárpátalja visszaszerzésére. Ezt azért akarták elérni, hogy Berlinnel szemben a közös lengyel–magyar határ segítségével mozgástérhez jussanak, azonban lentebb bemutatom, hogy a Kárpátalja elfoglalására tett kísérletek következményeként be kellett látni: Németország akarata és hozzájárulása nélkül nem lehet további területeket visszaszerezni.

Kozma Miklósnál készen volt a terv a maradék kárpátaljai terület elfoglalására. Ehhez a diplomáciai által kifejtett nyomásra, vagy szükség esetén fegyveres támadásra lett volna szükség. A diplomáciai cél egy újabb döntőbírótság vagy népszavazás elérése volt, ha pedig a békés módszerek nem válnak be, akkor jöhet a fegyveres megoldás. A terv fontos részét képezte az erős rádiós és újságpropaganda, ezen kívül számolt a németek támogatásával, vagy legalábbis azzal, hogy nem gördítenek akadályt a terület elfoglalása elé.³⁶⁵

A magyar külügyminiszter november 9-én jegyzékben kérte Lengyelország katonai segítségét az észak-kárpátaljai területek elfoglalásához, a varsói kormány azonban nem merte megkockáztatni egy nyílt támadás nemzetközi következményeit. A Rongyos Gárdához hasonló szabadcsapatok bevetésére viszont ígéretet tettek. A magyar vezetés az olaszoknál és a németeknél is igyekezett támogatást szerezni a további akció végrehajtásához. A németek jelezték, hogy aggályosnak tartják a tervezett magyar lépést, Ciano olasz külügyminiszter pedig szintén önmérsékletre intette a magyar kormányt és felhívta a figyelmet arra, hogy „Berlin úgy tekinti Ruszinszkót, mintha német terület volna”³⁶⁶. Ezért Olaszország nem adhatja támogatását, sőt német nyomásra tiltakozni is kénytelen lenne, mivel Magyarország rögtön a megszületése után felrúgná a bécsi döntőbírói határozatot. Ezt már csak azért sem engedhették, mert Berlinben jól ismerték a szoros magyar–olasz kapcsolatokat és a magyar támadás miatt Mussolini és kormánya igencsak kellemetlen helyzetbe került volna.³⁶⁷

Ebben a helyzetben a rongyosokat ismét bevetették, de a korábbinál még kisebb létszámban és még nagyobb titoktartás mellett. A csökkentett létszámú „Előd zászlóalj” a csehszlovák hírszerzés megtévesztése céljából „Honvéd Időjelző Szolgálat” elnevezést kapott, egyenruhába öltöztek és legfőképp propagandatevékenységet folytattak, de néhány kisebb harci

³⁶⁴ Herczeg Ferenc: Hűvösvölgy. Szépirodalmi kiadó, Budapest, 1993. 218. o.

³⁶⁵ Bicsák P.: A Rongyos Gárda... 2011. 49. o.

³⁶⁶ Ádám Magda: Magyarország és a kisantant a harmincas években. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 335. o.

³⁶⁷ Hornyák Cs.: Kísérlet... 1986. 170. o.

bevetést is végrehajtottak. A propagandatevékenységnek a legfontosabb része a helyi ruszin és zsidó lakosság meggyőzése volt annak érdekében, hogy egy esetleges népszavazásnál Magyarország mellett döntsenek.³⁶⁸

Horthy Miklós november 15-én felkereste a budapesti német követet, és személyesen mondta el érveit Kárpátalja teljes elfoglalása mellett. Ismertette a tarthatatlan állapotokat, a nép nyugtalanságát, és hivatkozott a pártok és a görög katolikus papság csatlakozási kérelmeire. Erre azonban nem érkezett hivatalos válasz, emiatt Kánya utasította Sztójay berlini követet, hogy a német külügyminisztériumnál még egyszer indokolja meg az akció szükségességét. Erre már érkezett válasz november 18-án, amiben a német külügy „aggályosnak” nevezte a magyar terveket, mivel láttak esélyt arra, hogy a csehszlovákok fegyverrel reagálnának. Ezért kiváráásra szólították fel a magyar kormányt.³⁶⁹

A magyar vezetés igyekezett jól felmérni a nemzetközi diplomáciát a nyugati hatalmaknál is az akció esetleges fogadtatásáról. A lengyel diplomaták egy ideje már hangoztatták azt Anglia és Franciaország felé, hogy a közös lengyel–magyar határnak németellenes hatása lenne, ami ilyen módon Magyarország számára is hasznos volt a kérdéssel kapcsolatban. A lengyeleknek – véleményem szerint – a közös határ támogatásakor volt más okuk is, csak ezt nem hangoztatták. Mégpedig az, hogy egy autonóm, vagy később önálló ukrán állam Kárpátalján akár jelentős belső gondokat okozhatott volna nekik, hiszen nagyszámú galíciai ruszin és ukrán lakosság élt Lengyelországban.

Az angol és francia kormány köreiben novemberre világossá kezdett válni, hogy Németország nem fogja magát tartani korábbi ígéreteihez és Csehszlovákiát fokozatosan befolyása alá fogja hajtani. Éppen ezért a nyugati hatalmak valószínűleg különösebb ellenkezés nélkül eltűrték volna Kárpátalja hegyvidéki részeinek a magyar birtokbavételét. Ebben a helyzetben a Szovjetunió számára is a kisebbik rosszat jelentette volna az előbbi forgatókönyv, hiszen az önálló Ukrajna létrejöttének a lehetősége teljesen megszűnt volna.³⁷⁰

Kárpátalja Csehszlovákiánál maradt területén a bécsi döntés után is több magyar település (Visk, Técső, Nagyszőlős stb.) maradt, amelyek lakossága csalódottan vette tudomásul, hogy lakóhelyük nem került vissza Magyarországhoz. Ezek a helységek szívesen látták volna Kárpátalja további területeinek a visszacsatolását. Az új határszakasz csehszlovák oldalára került Csongor község például eljuttatott egy kérelmet a határmegállapító bizottsághoz, a sorsa rendezését remélve: „Községünk [...] 1700 lakója közül 3 zsidó családot kivéve, magyar

³⁶⁸ Sőregi Z.: Egy felemás diverzánsakció... 2009. 153-154. o.

³⁶⁹ Móricz K.: Kárpátalja... 2001. 76. o.

³⁷⁰ Hornyák Cs.: Kísérlet... 1986. 169. o.

emberek vagyunk, más nyelvet, mint a magyart, nem is beszélünk. Magyar hazánkhoz mindig hűek voltunk, épen ezért nem is tudjuk megérteni, hogy míg a szomszéd községeket kivétel nélkül Magyarországnak visszaadták, nekünk tovább kell szenvednünk és pusztulnunk. Mindig magyarok voltunk, s azok is maradunk. Imádságos lélekkel könyörgünk, mentsenek meg minket kétségbeesésünkből és rabságunkból, hiszen nem vétettünk mi édes Hazánkunknak semmit sem.”³⁷¹ Végül Csongor visszacsatolására majd 1939 márciusában került sor.

A magyar kísérletek november második felében is folytatódtak. A magyar vezetés döntött arról, hogy katonai támadást fognak indítani Kárpátalja Csehszlovákiánál maradt részének a visszaszerzésére. Ezt abban a meggyőződésben tették, hogy értelmezésük szerint a németek nem támogatják ugyan az akciót, de igazából nem is ellenzik. November 19-én Imrédy Béla miniszterelnök vezetésével összeült egy operatív csoport, amelynek a tervezett katonai bevetés megtervezése és irányítása lett a feladata. Másnapra, 20.-a reggelére ki is tűzte a támadás időpontját. A hadművelet megkezdésekor a terepadottságoknak megfelelően a csapatok három irányban nyomulnak előre. A Tisza völgyében Fekete-Ardó térségéből Nagyszőlős, majd Huszt irányába, Munkács felől a Latorca-völgyben Szolyván keresztül Verecke felé, valamint Ungvár irányából Ókemencén keresztül az Uzsoki-hágó irányába. Az akció sikerében nem kételkedtek, mert a vezérkarfőnökség hírszerző osztálya a csehszlovák hadsereg kárpátaljai egységeit nem tartotta erős ellenfélnek. Ennek az volt az alapja, hogy a csehszlovák egységekből a németeket, a szlovákokat és a magyarokat leszerelték. Ennek következtében a csapatok természetesen erősen meggyengültek, az utánpótlásuk nehézkesen érkezett, mivel a vonaton szállítást nem lehetett megoldani a magyar területre került vasúti szakaszok miatt. Ezért a magyar vezérkar a németek által ellenérvként felhozott csehszlovák ellentámadástól nem tartott.³⁷²

Eközben azonban kiderült, hogy a honvédség kijelölt csapatai nem képesek a megadott időpontra felkészülni a támadásra, emiatt előbb egy, majd két nappal elhalasztották az akció kezdetét. Mindezzel az előzetes tervek felborultak, amely számos bonyodalomhoz vezetett, ugyanis a *Felvidéki Magyar Hírlap* november 20.-ára időzített címlapján megjelent a hír, hogy a Ruszin Nemzeti Tanács behívta a magyar csapatokat. „Az elhamarkodott közlés, melyet Berlinnek azonnal jelentenek a német tudósítók és természetesen a többiek is, a meglepetés momentumát tönkretette s a németeknek idejük és módjuk lesz nemcsak nálunk fellépni, ha fellépni akarnak, hanem az olaszokat is befolyásolni”³⁷³ – írta Kozma Miklós.

³⁷¹ MNL OL: K 28. 3. t. 1938–K–17311. Idézi Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 302. o.

³⁷² Hornyák Cs.: Kísérlet... 1986. 173-174. o.

³⁷³ MNL OL: K 429. 28. cs. 1. dossz. 122. o.

Pontosán ítélte meg a helyzetet, mivel másnap a magyar kormány rendkívüli minisztertanácsi ülése után leállította a katonai előkészületeket, miután Németország és Olaszország azonos tartalmú jegyzékeket küldött a katonai beavatkozás ellen. Ugyanakkor találkozhatunk olyan véleménnyel is, miszerint a magyar támadás azért nem következett be, mert Csehszlovákia vállalta volna Kárpátalja katonai védelmét és ez tartotta vissza a magyar vezetést.³⁷⁴ A végeredmény: Kárpátalja északi, hegyvidéki részeinek visszaszerzése a külpolitikai helyzet kedvezőtlen alakulása, és leginkább Németország ellenkezése miatt az első bécsi döntés után nem történt meg, az majd csak a következő év márciusában következett be.

3. A Csehszlovákiánál maradt Podkarpatszka Rusz – Kárpáti Ukrajna

Az első bécsi döntéssel és a magyar csapatok bevonulásával a Volosin vezette kormány kénytelen volt áttenni a székhelyét Ungvárról Husztra. A legelső gondját nyomban az új főváros, Huszt jelentette, mivel a város lakossága a kormány áttelepülésével rohamosan megnőtt, és erre semmilyen szempontból nem volt felkészülve. Emellett a többi, alsóbb hatóság is kénytelen volt elköltözni Ungvárról.³⁷⁵ A kárpátukrán törvényszék és az ügyészség Nagybereznán, a járásbíróság az Ungvár melletti, de már kárpátukrán területen fekvő Antalócon folytatta működését.³⁷⁶ Az állami vagyon, a bankok, a gazdasági, kulturális és egyéb intézmények vagyonának kimenekítését a rendelkezésre álló egy hét alatt a helyzethez képest sikeresen megoldották.

Az ukrán kormány szükségét érezte egy olyan szervezet megalakításának, amivel akár fegyveres erőszakot is alkalmazhat az akarata érvényesítéséhez. A német SA és SS, valamint a szlovák Hlinka Gárda³⁷⁷ mintájára létrehozta saját félkatonai szervezetét: november 9-én megalakult Huszton a Kárpáti Szics.³⁷⁸ Az új szervezet alapját a kormány Husztra költözését is biztosító Ukrán Népi Védegyelet jelentette.

³⁷⁴ Худанич, В.: Діяльність... 2000. 108. ст.

³⁷⁵ Бірчак, В.: Карпатська... 1940. 20. ст.

³⁷⁶ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 261. o.

³⁷⁷ A Hlinka Szlovák Néppárt félkatonai alakulata, amelyet 1938 júniusában földalatti szervezetként alapítottak és egészen 1945-ig működött. 1938 októbertől már törvényesen működhetett. Jozef Tiso pártelnök-miniszterelnök kormányának működése idején a politikai rendőrség szerepét töltötte be. A második világháború idején részt vettek a Szovjetunió elleni hadműveletekben is.

³⁷⁸ A Szics-gárda története az 1900-as évek elejére nyúlik vissza, amikor békés polgári társaságként alakult meg a mai Ivano-Frankivszki területhez tartozó Kolomea településen. Létrejötték az önkéntes tűzoltók egyesülete, később közművelődési feladatokat látott el. Az első világháború előtt azonban egyre inkább fegyveres szervezetté alakult át, hasonlóan kezdett működni, mint az egykori zaporozsjei kozák közösségek a XVI.-XVIII. században, aminek a végét egy 1775-ben bekövetkezett átfogó orosz támadás jelentette. A Szics Lövészek Szervezete 1912-ben

A félkatonai fegyveres szervezet alapszabályát már másnap, november 10-én jóváhagyta Julian Révay kommunikációs miniszter.³⁷⁹ Eszerint a szervezet teljes hivatalos elnevezése „Kárpáti Szics” Népi Védelmi Szervezet (Організація Народної Оборони „Карпатська Січ”, rövidítve ОНОКС). Székhelye a főváros, Huszt, működési területe Podkarpatszka Rusz, használt nyelve az ukrán és az alapszabály szerint pártonkívüli a státusza. Irányítása a Huszton székelő főparancsnokság, valamint a nagytanács kezében összpontosult. Fő céljaik között az állami és nemzeti érdekek védelme, az államellenes propagandával szembeni fellépés és a helyi ukrán polgárokban az önvédelmi szellem ébren tartása szerepelt. Ezenkívül még Podkarpatszka Rusz kormányának támogatását tartották fő feladatuknak, többek között a rend és a biztonság fenntartása érdekében.³⁸⁰ A szervezet főparancsnokává Dmitro Klimpust nevezték ki, helyettese Ivan Roman, a törzskar tagjai Ivan Rohacs, Stepan Roszoha, Petro Csornij és Jevhen Kulcickij lettek.³⁸¹ Ez a törzskar a politikai irányítást látta el, kerületi, járási, körzeti és helyi parancsnokságok tartoztak alá. A katonai ügyeket nagyrészt a galíciai területekről érkezett emigráns tisztek intézték, de a szervezésben valóban jól képzett szakértők kevesen voltak közöttük.³⁸²

A Szics-gárda rohamosan fejlődött, és rövid idő alatt egyenruhával ellátott, fegyveres alakulatként működő szervezetté vált a kárpátukrán belügyminisztérium által engedélyezett keretek között. Volosin elsősorban a Szics-gárda segítségével igyekezett megszilárdítani hatalmát és megalapozni önállóságát Csehszlovákia keretein belül. A szervezet tagságának összetétele alapján nem sok jót lehetett várni a gárda tevékenységétől. Nagy részüket a Kárpátokon túlról érkezett ukrán nacionalisták, sok esetben bűnözők, a nácikkal szimpatizálók alkották, kiegészülve könnyen befolyásolható helyi fiatalokkal, valamint gyors karriert remélő kispolgárokkal.³⁸³

A Szics-gárda tagságát nemcsak ukrán nacionalisták alkották, a ruszinokat is könnyen beszervezhették. Erről Skultéty Csaba visszaemlékezésében olvashatunk: „a Szics-gárdisták már kintről beküldött és nem csupán bolsevik, hanem nagyukrán partizánok is voltak. Hogy ez

alakult meg Lemberg (Lviv) városában, tagjai elsősorban fiatal főiskolások voltak. A világháborúban az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének részeként harcoltak. Miután az oroszok 1914-ben elfoglalták városukat dél felé átvonultak a Kárpátokon, Munkács környékén táboroztak le és a magyar katonaságot segítve részt vettek a Vereckei-hágó védelmében. Az 1930-as években Kárpátalján a későbbi parancsnok, Dmitro Klimpus alapította az első Szics-gárdát kulturális-népművelő egyesületként.

³⁷⁹ Дмитро Климуш – Головний Командант „Карпатської Січі”. Документи, спогади, статті, вірші. [Dmitro Klimpus – A „Kárpáti Szics” főparancsnoka. Dokumentumok, emlékek, cikkek, versek]. Ред. В.В. Кухта. Поличка „Карпатського краю”, Ужгород, 1997. 23. ст.

³⁸⁰ КТÁЛ: 3. Fond. op. 1. od. zber. 20. 16. o.

³⁸¹ Дмитро Климуш... 1997. 24. ст.

³⁸² Бірчак, В.: Карпатська... 1940. 44-45. ст.

³⁸³ Marek, J.: Hraničářská... 2004. 209. o.

a nagyukrán felfogás milyen mértékben élt a ruszinságban, amelyik – ne felejtjük – nem tudom, milyen százalékban, de még akkor is analfabéta volt? Politikai műveltségről nem beszélhetünk. Beállítottságukról túlnyomórészt papjaik és tanítóik politikai hovatartozása dönthetett. Nem véletlen egyébként, hogy a rövid életű ukrán állam vezetője – Volosin Ágoston – is pap volt. De ez a szlovákságra is állt, gondoljunk csak a szintén pap Tiso államelnökre.”³⁸⁴ A Szicsgárdának női szervezete is alakult, melynek 1939 januári ülésén 54 nő és lány vett részt. Később, az 1939 márciusi harcokban, mint sebesülteket ápoló nővérek vettek részt.³⁸⁵

Az Ukrán Nemzeti Tanács a Kárpáti Szics alapszabályzatának elfogadása után, mintegy megerősítve az abban foglaltakat kiadott egy kiáltványt „Ukrán nép Kárpátalján!” címmel. Fő gondolata a következő: „Nehéz időket tapasztalsz meg Te [Kárpátalja népe], a Te régi ellenségeid zavart és rendetlenséget keltenek, csalással és megtévesztéssel akarnak Téged újra a rabság igájába hajtani. [...] Elkeseredett harcot vívnak a felszabadulásod, a Te szabadságod ellen.”³⁸⁶

Az Amerikai Kárpátorosz Szövetség kiadott egy nyilatkozatot november 14-én Homesteadben, amelyben ismét követelték Bródy András szabadon bocsátását és többek között tiltakoztak a Volosin-kormány működése ellen, kijelentve, hogy „a Kárpátorosz nép nem volt, most sem az, és nem is lesz ukrán.”³⁸⁷ Huszton szintén ezen a napon az orosz irányzat képviselői tettek még egy kísérletet érdekeik érvényesítésére és újjászervezték a Központi Orosz Nemzeti Tanácsot. Vezetői Vasil Karaman, Szova Péter és Pavlo Fedor lettek. A tanács még aznap egy emlékiratban követelte a csehszlovák vezetéstől, hogy Volosin kabinetjét váltsa le, és a lakossági arányoknak valamint a politikai viszonyoknak megfelelő új kormányt állítson fel.³⁸⁸ Volosin nem várt sokat a válaszlépéssel: november 15-én a kárpátukrán miniszterelnök utasította Aleksandr Beszkid alkormányzót a Központi Orosz Nemzeti Tanács tevékenységének betiltására, és egyben bármilyen új párt vagy egyesület alakításának megakadályozására. Egy nappal korábban pedig határoztak a biztonsági szolgálat és a rendőrség létrehozásáról.³⁸⁹

Volosin és kormányának vezetése a magyarországi propagandát is figyelemmel kísérte. A Magyar Rádióban elhangzó hírverést annyira komolyan vették, hogy Volosin november 18-án saját maga jelezte észrevételeit a csehszlovák külügyminiszternek, František Chvalkovskýnak. Táviratában Volosin arra kérte a minisztert, hogy a budapesti csehszlovák

³⁸⁴ Skultéty Cs.: Kárpátalja magyarsága... 2009. 56. o.

³⁸⁵ Дмитро Климуш... 1997. 36-37. ст.

³⁸⁶ Нова Свобода. 1938. november 17. 1. ст.

³⁸⁷ Американскій Русскій Вѣстник. 1938. november 17. 1. ст.

³⁸⁸ Kárpátalja 1938–1941... 2004. 224. o.

³⁸⁹ Худанич, В.: Діяльність... 2000. 111. ст.

követség azonnal lépjen fel a Magyar Rádióban tapasztalható ellenséges közlések ellen, amelynek elsődleges célja Podkarpatska Rus kormányának rossz fényben való feltüntetése. Szerinte a Magyar Rádió hamisan azt állítja, hogy a kárpátukrán kormány és népe a helyi magyarság ellen van, az ilyen állítások pedig felesleges haragot és gyűlöletet szülnek a területen maradt magyarok irányába. Úgy fogalmazott: félő, hogy ha a rádióban továbbra is hasonló állítások hangzanak el, az veszélyes folyamatokat indít el a helyi nemzetiségek körében. Az ukrán nemzet békében kíván élni szomszédjaival, de nem fogja eltérni az alattomos magyar propagandát.³⁹⁰

Az orosz tanács küldöttsége november 17-én még újra kísérletet tett Prágában, hogy személycserékre vegye rá a csehszlovák vezetőket a kárpátaljai kormánnyal kapcsolatban. Mivel a prágai kabinet ezt is figyelmen kívül hagyta, november 20.-án az orosz tanács, az orosz Pravoszlav Tanács és a Kárpátorosz Diákok Szövetsége újabb beadványban ítélte el a Volosin-féle kormányt és ismét eredménytelenül igyekezett személyi változásokat elérni.³⁹¹

A fentebb említett körülmények és események miatt nem meglepő, hogy pontosan ezen a napon, november 20-án Volosin miniszterelnök november 18-án kiadott utasításának eleget téve a Rahó és Tiszaborkút között fekvő Dömény-havason koncentrációs táborokat állítottak fel.³⁹² A parancs értelmében ezekbe a táborokba kellett szállítani mindazokat akik: „a hatalom érdekeivel ellentétes tevékenységet folytatnak; politikai szempontból veszélyesek; dezertőrök és határsértők; állam és nemzetellenes személyek, akik ellen bírósági eljárás nem folytatható le”.³⁹³ Volosin rendszere tehát meglátásom szerint a növekvő bajokon a megegyezés keresése és a többi politikai erővel való együttműködés helyett erőszakkal igyekezett úrrá lenni, amelynek fő eszközeivé a Szics-gárda és a koncentrációs táborok váltak. A fegyveres alakulat az államellenesnek ítélt, magukat nem ukránnak valló ruszinok és a magyarság vezetőit hurcolta az idővel egyre több helyen létrehozott táborokba, bírósági eljárások nélkül.

Míndeközben Prágában tovább folytatódtak az előkészületek az állam berendezkedésének átalakításához. Julian Révay miniszter javaslatára a csehszlovák minisztertanács elfogadta, hogy az előzetes tárgyalások alatt a szlovák és a kárpátaljai kérdéseket párhuzamosan, azonos eljárással vitassák meg, így biztosítva, hogy mindkét fél azonos elbánásban részesüljön.³⁹⁴ Erre leginkább a két országrész között fennálló tisztázatlan határkérdések miatt volt szükség, de végül ebben a kérdésben nem sikerült előrelépést elérni.

³⁹⁰ NAČR: Fond PMR. Karton č. 214. zak. č. 8433. č. jedn. 2001/38

³⁹¹ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 264. o.

³⁹² KTÁL: Fond 117. op. 4. od. zber. 948. 1. o.

³⁹³ Uo. 3. o.

³⁹⁴ NAČR: Fond PMR. Karton č. 231. zak. č. 8376. č. jedn. 8011/38.

A csehszlovák állam 1938 folyamán kénytelen volt lemondani csaknem 3,2 millió német, több, mint 800 ezer magyar és 80 ezer főnyi lengyel kisebbségről, és ezzel együtt jelentős területeket is veszített. A megmaradt Csehszlovákiában november 19-én terjesztették a nemzetgyűlés elé Szlovákia és Kárpátalja önkormányzati törvényjavaslatát.³⁹⁵ A Podkarpatszka Rusz autonómiájáról szóló törvényjavaslat első paragrafusa rögtön igyekezett leszögezni, hogy továbbra is „Podkarpatská Rus elválaszthatatlan autonóm része a Csehszlovák Köztársaságnak a fő és társult hatalmak és a Csehszlovák Köztársaság között Saint Germain en Laye-ben létrejött 1919 szeptember 10-ei szerződés szerint”.³⁹⁶

A Volosin-féle kormány megalakulásától kezdve arra törekedett, hogy a terület elnevezésével is nyomatékosra tegye annak ukrán jellegét. Mivel itt volt az alkalom, az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács egy távirattal akart hatni Jan Syrový miniszterelnökre és a Csehszlovák Köztársaság Parlamenti Törvényhozási Bizottságára, amelyben azt kérték, hogy az új alkotmányban Kárpátalja ne Podkarpatská Rus, hanem Kárpáti Ukrajna néven szerepeljen.

A közvetlen indok az volt, hogy Syrový egy nappal korábban a prágai parlament ülésén kárpátorosznak, sőt egyszerűen oroszoknak nevezte a kárpátaljai kormányt és népet. Ezt a tanács elfogadhatatlannak nevezte, ugyanis szerintük Kárpátalja már ukrán, az orosz irányzat a vezetőjével, Bródy Andrással együtt elárulta a nemzetet és megbukott. Ezért az Ukrán Nemzeti Tanács, mint aki 1919-ben a kárpátaljai nép nevében a Csehszlovák Köztársasághoz való csatlakozás mellett tette le a voksát, kéri, hogy az új alkotmányban a terület hivatalos elnevezése Kárpáti Ukrajna („Карпатська Україна”) legyen. Azt is hozzátették, hogy ezáltal a nyelvi kérdéseket is egyszer és mindenkorra rendeznék, amivel a „ruszin kabát alá bújt, államellenes tevékenységet folytató magyar irredentizmus” vitorlájából is kifognák a szelet. A táviratot a tanács nevében Mihajlo Brascsajko, Mikola Dolinai és Fedir Révay írta alá.³⁹⁷ Ezen kívül több hasonló tartalmú távirat is érkezett Prágába különféle társadalmi szervezetektől, újságok szerkesztőségeitől és politikusoktól.³⁹⁸ Ezeket a javaslatokat azonban nem vették figyelembe Prágában az új alkotmány megalkotásakor.

³⁹⁵ Rychlík, J.: Česi a Slováci... 2012. 162. o.

³⁹⁶ NAČR: Fond PMR. Karton č. 231. zak. č. 8376. č. jedn. 8011/38.

³⁹⁷ NAČR: Fond PMR. Karton č. 3179. č. jedn. 266-268.

³⁹⁸ Uo. 266-271.

III. FEJEZET.

Kárpátalja a törvényerejű autonómiától a Magyarországhoz csatolásig

1. A Volosin-kormány működése

Prágában 1938. november 22-én hagyták jóvá a szenátusban a két társország, Slovenskó és Podkarpatská Rus autonómia törvényét, amelyet 328-1938 3b³⁹⁹ számmal az alkotmánytörvénybe iktattak. A dokumentumot⁴⁰⁰ Kárpátalja képviselőjében Avgustin Volosin és Julian Révay írták alá. A szöveg tartalmazta, hogy Kárpátalján a legszélesebb körű autonómiát vezetnek be a saint-germaini szerződésnek megfelelően.

A bizottsági tárgyalások folyamán a dokumentumot úgy készítették el, hogy az a központi hatalmat minél inkább erősítse. Ez elsősorban a nyelvhasználati jogban mutatkozott meg, ugyanis a kisebbségek nyelvét továbbra is csak ott lehetett használni, ahol az adott nemzetiség aránya elérte a lakosság húsz százalékát, kivéve a cseheket, akiknek minden hivatalban jogukban állt az anyanyelvükön intézni ügyeiket. A két társország kormányai viszont csak abban az esetben vehettek részt a prágai központi kabinet munkájában, ha az ő területüket érintő ügyekről volt szó.⁴⁰¹ Az autonómiatörvény meghagyta a korábbi, Podkarpatská Rus elnevezést, egy esetleges új név bevezetését pedig a jövőbeli autonóm parlament hatáskörébe helyezte. Ezzel a törvénnyel sem állapították meg azonban a Szlovákia és Kárpátalja között húzóódó határ pontos vonalát.⁴⁰²

Az állam neve ezek után Cseh–Szlovák Köztársaság lett, ami az ún. második köztársaságként került be a történelemkönyvekbe. Ezzel Podkarpatszka Rusz is megkapta a régóta követelt autonómiát, a húsz évig tartó teljes prágai centralizmus papíron is befejeződött. Julian Révay miniszter egy prágai rádióbeszédében kijelentette: „megkaptuk ugyanazokat a jogokat, mint a szlovákok”.⁴⁰³

Ezek után Kárpátalja jogállását az új államalakulatban csak a nemzetgyűlés olyan minősített többsége változtathatta volna meg, amelynek részét képezi a Kárpátalján

³⁹⁹ Sbirka Zákonů a nařízení Statu Česko-Slovenského. Ročník 1938. – Částka 109.-S. 1199-1200. o.

⁴⁰⁰ Стерчо, Петро: Карпато-Українська держава. До історії Визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. [А Кárpát-Ukrán állam. А kárpáti ukránok 1919-1939 közötti felszabadító harcainak történelméhez]. Видавництво „За вільну Україну”, Львів, 1994. 235-241. ст. А törvény teljes szövege ukránul.

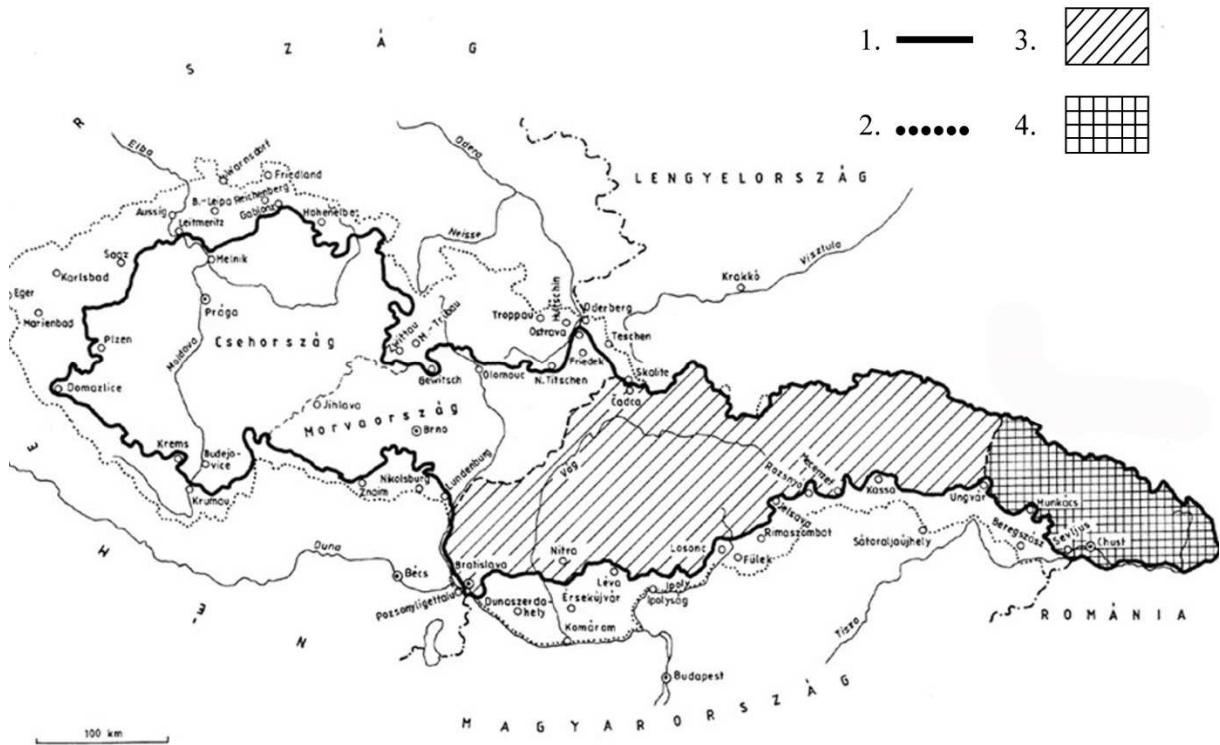
⁴⁰¹ Botlik J.: Egestas... 2000. 214. o.

⁴⁰² Худанич, В.: Діяльність... 2000. 109. ст.

⁴⁰³ Kárpátalja 1938–1941... 2004. 226. o.

megválasztott képviselők többsége is. Az alkotmánytörvényt Emil Hácha cseh–szlovák államelnök, Jan Syrový cseh–szlovák és Jozef Tiso szlovák miniszterelnökök, valamint a cseh–szlovák, a szlovák, illetve a kárpátaljai kormány tagjai írták alá.⁴⁰⁴

A Cseh–Szlovák Köztársaság az új alkotmány elfogadása után

1. Csehszlovákia határa a müncheni egyezmény, az első bécsi döntés és a határkiigazítások után. 2. Csehszlovákia határa München előtt.
3. Autonóm Szlovákia. 4. Autonóm Kárpátalja.

A törvény az első kárpátaljai szojm (nemzetgyűlés, parlament) megválasztásáról is rendelkezett. Eszerint a választásokat az új alkotmánytörvény hatályba lépésétől számított öt hónapon belül kell megtartani Podkarpatszka Ruszban, majd azt követően egy hónapon belül össze kell hívni a szojm első ülését.⁴⁰⁵ Szavazásra minden 21. életévét betöltött állampolgár jogosult, az új parlamentben a nemzetiségeknek húszezer lakosonként egy mandátumot kell biztosítani. A későbbiekben látni fogjuk ezt hogyan akadályozta meg az ukrán kormány.

⁴⁰⁴ Fedinec Cs.: A Magyar... 2015. 72. o.

⁴⁰⁵ Стерчо, П.: Карпато-Українська... 1994. 120. ст.

Az alkotmánytörvény ebben az új formájában túlteljesítette a saint-germaini szerződésben és az 1920-as csehszlovák alkotmányban megfogalmazott autonómiát, mivel engedélyezte önálló kormány megalakítását és parlament összehívását. A Volosin-kormány az új jogköreivel élve november 25-én elrendelte, hogy az autonóm területen a hivatalos nyelv az ukrán legyen⁴⁰⁶, és kötelezően csak azt lehet használni a hivatalokban és a középületekben, valamint az iskolai oktatásban. Bár ezt a prágai kormány nem hagyta jóvá, ezzel Volosin érthető módon még inkább kiváltotta a ruszin és magyar lakosság ellenszenvét. A nyelvi kérdések annyira fontosak voltak az ukrán vezetésnek, hogy december 13-án a kárpátaljai belügyminisztérium táviratban jelezte Prágának, várjanak az új alkotmány ukrán nyelvű változatának nyomtatásával, mivel annak tervezete több nyelvi hibát is tartalmaz, az általuk kijavított változatot rövidesen elküldik.⁴⁰⁷

Az amerikai ruszinok ismét a nemtetszésüket fejezték ki a Volosin kormánnyal szemben, most már azt is felrótták, hogy elmulasztották az alkalmat az állam névváltozásával kapcsolatban. Ugyanis az állam új neve Cseh–Szlovák Köztársaság lett, ezzel pedig azt a látszatot keltik, mintha csak csehek és szlovákok élnének az országban, pedig az alkotmány szerint Podkarpatszka Rusz a föderatív állam egyik egyenlő jogú részét képezi, ezért érthetetlen számukra, hogy miért nem került ez bele az állam elnevezésébe is.⁴⁰⁸

A Volosiné által uralt autonóm országrész területe mindössze 11 094 km² volt, és az 1939. évi februári népszámlálás szerint a lakosság nemzetiségi összetétele a következő: ukrán 413 481 (75,9%), zsidó 65 828 (12,1%), magyar 25 894 (4,8%), cseh és szlovák 17 945 (3,2%), román 13 268 (2,4%), német 8715 (1,6%), összesen 545 131 fő.⁴⁰⁹

Az Ukrán Sajtóiroda Brüsszeli Kirendeltségének sajtóanyaga, amit a külföldi hírügynökségeknek küldtek szét, kedvező képet festett Kárpáti Ukrajna helyzetéről: „Volosin úr miniszterelnökké való kinevezése óta a vidék jelentős fejlődésen ment keresztül. A települések többségének lakossága támogatja a kormányzatot. [...] Az ukrán harci alakulatok együttműködnek a csehszlovák reguláris csapatokkal. Létrejött az új vasút-igazgatóság is. A kormány intézkedéseket fogantatott a munkanélküli lakosság megsegítésére. Több mint 500 vagon élelem került szétosztásra.”⁴¹⁰ Ezzel szemben a valós helyzet kutatásaim alapján sokkal lehangolóbb képet mutatott. A déli területek elvesztésével a főbb vasúti és közúti vonalak is elvesztek, de a mezőgazdaság is jelentős érvágást szenvedett a fejlett, síkvidéki magyar

⁴⁰⁶ KTÁL: Fond 28. op. 9. od. zber. 644. 1. o.

⁴⁰⁷ KTÁL: Fond 46. op. 1. od. zber. 1. 14. o.

⁴⁰⁸ Американский Русский Вѣстник. 1938. december 8. 2. ст.

⁴⁰⁹ Botlik J.: Egestas... 2000. 210. o.

⁴¹⁰ Zubánics L.: XX. századi... 2011. 10. o.

területek elcsatolásával. Volosin kormánya Németországtól várt támogatást, de az említett szállítási nehézségek miatt ez nehezen volt kivitelezhető. Ennek ellenére sikerült szerződéseket kötnie bőr és szőrme, gyapjú, tejtermékek és bor kivitelére, aminek fejében százezer birodalmi márka érkezett a huszti kormányhoz, de hogy valóban történtek-e szállítások, az erősen kétséges. A német segítség viszont nem a lakossághoz jutott el, hanem a Szics-gárda és a kormány erejének megszilárdítását szolgálta.⁴¹¹

Mivel a terület több mint négyötöde hegy-, és csak kis hányada volt síkvidék vagy folyók völgye, ezért igen kevés terület volt alkalmas mezőgazdasági művelésre. Ennek következtében az országrész 80%-ban élelmiszeripari termékbehozatalra szorult, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy nem volt képes megfelelően gondoskodni a lakosság étellemezéséről. Ráadásul a behozatalért cserébe csupán két jelentősebb természeti kincsrel tudott fizetni: a Kárpátokban kitermelt fával vagy az Aknaszlatina környéki sóval. Ezek alapján teljesen érthető, hogy az országrész már 1938 november végétől jelentős ellátási zavarokkal küszködött és legégetőbb gondját a szükségleteknek megfelelő lakossági árucikkek beszerzése jelentette.⁴¹²

Magyarországgal, illetve Lengyelországgal a politikai ellentétek miatt gazdasági kapcsolatok javítása nem jöhetett szóba. A másik autonóm országrész, Szlovákia pedig az első bécsi döntés után önmagát is csak nehezen tudta ellátni, mivel a Csallóköz, a Mátyusföld és a Bodrogló északi magyarlakta, mezőgazdaságilag fejlett területei szintén visszatértek Magyarországhoz. Csehország pedig nem tudott vasúti összeköttetést létrehozni, mivel az Ungvár–Csap–Kőrösmező vasút Ungvártól az ugoicsai Tiszaújhelyig Magyarországhoz került, a Bányú–Munkács szakasszal együtt. Ezért csak egyetlen szomszéd jöhetett számításba, mégpedig Románia.⁴¹³

Már a bécsi döntés után is azzal bíztatták a lakosságot, hogy Romániából biztosan érkezni fog 500 vagon kukorica. Azonban Kárpáti Ukrajna vasúti közlekedése az első bécsi döntés miatt teljesen megbénult. Mindössze három vasúti fővonal rész és alig 300 km vasút maradt, a hiányos összeköttetés miatt katonai tehérgépkocsikkal kezdték meg a szállítást, ez viszont csak nagyon akadozva haladt és gyakran teljesen szünetelt.⁴¹⁴

A Szics-gárda továbbra is tevékeny maradt: november 26-án ünnepi felvonulást rendezett Huszton, amelyen nagyjából háromszáz egyenruhás gárdista vett részt. „A résztvevőknek csupán kis része ruszinszkói lakos, a többiek Lengyelországból és Oroszország déli részeiből

⁴¹¹ Švorc, O.: Zakletá... 2007. 247-248. o.

⁴¹² Kemény Gábor: Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve. MEFHOSz Könyvkiadó, Budapest, 1939. 207. o.

⁴¹³ Botlik József – Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991. Mandátum-Universum, Budapest-Szeged, 1991. 44. o.

⁴¹⁴ Beneš, K.: Vasúti... 1996. 42. o.

szivárogtak be illegális úton Ruszinszkóba, hogy a gárdába jelentkezessenek. A jelentkezőket a csehek rendszeres katonai kiképzésben részesítik, melynek befejezése után közbiztonsági és államrendészeti szolgálatot teljesítenek. Huszton, Karpatszka-Ukrajina fővárosában a gárdisták őriznek minden állami épületet. Az ukrán gárda tagjai minden titkolózás nélkül nyíltan hangoztatják, hogy csapataikat német pénzen szerelték fel, és fizetésüket is onnan kapják, mert Hitler kancellár meg akarja valósítani az ukrán államot.”⁴¹⁵

A huszti rendőrparancsnokság élére december 1-én Volosin kormánya Juraj Bilej tartalékos lovas főhadnagyot nevezte ki, aki olyan komolyan vette az ukrán nemzeti érdekek érvényesítését, hogy Huszton 5 ezer koronás büntetésre számíthatott az, aki a cseh–szlovák trikolorot nyilvánosan használja.⁴¹⁶ Ezzel ismét tovább rontották az egyébként is rosszul alakuló viszonyt a cseh–szlovák hatalommal.

Volosin és rendszere tovább folytatta az állambiztonság szempontjából veszélyesnek ítélt emberek ellenőrzését, és szükség szerint a letartóztatását. 1938. december 2-án külön rendeletben adott arra utasítást, hogy minden emigránst ki kell hallgatni és minden kapcsolatukat fel kell deríteni, mivel sokuknak az állampolgársága és politikai meggyőződése is kétséges, ezért minden gyanús személyt koncentrációs táborba kell küldeni.⁴¹⁷ A veszélyesnek ítélt magyarok közül, akit nem hurcoltak táborba, azokat egyszerűen áttoloncolták az államhatáron. 1938. december 7-ig összesen 1657 határon áttoloncolt személyt vettek nyilvántartásba az ungvári Menekültügyi Hivatalnál. Néhány hét múlva, januárban magyar–cseh–szlovák kormányközi megállapodást írtak alá a politikai foglyok kicseréléséről, de Volosin megtagadta a kárpátukrán börtönökben és koncentrációs táborokban fogva tartott magyarok átadását.⁴¹⁸

Volosin az általa elképzelt politikai rendszer szilárd működéséhez igen fontosnak tartotta az autonóm országrészben a vallási kérdések rendezését. A pravoszláv felekezet ruszin és orosz beállítottsága miatt nyomban a nemkívánatos irányzatok közé került, mivel az teljesen ellentétes volt a kormány által képviselt ukrán irányzattal. Ezért a kárpátukrán egyházpolitika a görög katolikus egyház elukránosításában látta a legjobb lehetőséget céljai eléréséhez, amely felekezet papságának egyébként maga Volosin is tagja volt.⁴¹⁹ Ezekhez a tervekhez a megfelelő támogatót jelentette számukra a kárpátukrán eszme pártfogója, Nyáradi Dionisius (Nyárády Dénes), akit 1938. november 15-ei hatállyal XI. Pius pápa nevezett ki apostoli

⁴¹⁵ MNL OL: K 28. 59. t. II.rész, 1938–P–17704. 5-6. o. Idézi Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 270. o.

⁴¹⁶ Marek, J.: Hraničářská... 2004. 207. o.

⁴¹⁷ Kárpátalja 1938–1941... 2004. 226. o.

⁴¹⁸ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 316. o.

⁴¹⁹ Botlik J.: Hármass... 1997. 252. o.

adminisztrátornak Husztra.⁴²⁰ Nyárady kinevezésének háttérében az állt, hogy a Vatikán a pravoszláv egyház visszacsatolásának (uniójának) ötletét mérlegelve támogatta a nagyukrán terveket, éppen ezért terelődött figyelme ebben az időszakban Kárpátaljára.⁴²¹

A kárpátukrán kormány az oktatási rendszeren is átalakításokat hajtott végre. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a Magyarországhoz került tanintézményeket valamilyen módon pótolni kellett. A korábbi ungvári gimnázium helyett Perecsenyben indítottak képzést, a munkácsi felső kereskedelmi iskola hiányában pedig Szolyván létesítettek hasonló intézményt, Huszton tanítóképző indult. A kárpátukrán hatóságok december 16-án Técsón bezárták a magyar polgári iskolát, és ukrán tannyelvűt nyitottak. A kormány tervei között szerepelt egy Huszton alapítandó egyetem is. A megmaradt iskolákban a cseh nyelvű oktatást is igyekeztek megszüntetni. Példaként említhető Bustyaháza (Буштина) ahol a csehet ukránra, és Királymező (Усть-чорна, Königsfeld) ahol a csehet német nyelvű oktatásra cserélték.⁴²²

A magyar nyelvű tanítást is megszüntették, pedig a területen még a bécsi döntés után is jelentős számú magyar nemzetiségű lakosság élt. Ez nem meglepő, hiszen Volosin emlékirataiban azon méltatlankodik, hogy az első világháború idején a „magyar imperialista politika” elnyomta a kárpátaljai „félmilliós ukrán nemzet”-et. Megemlíti, hogy az ukrán nyelvet csak az egyházi iskolák 3-5. osztályában lehetett tanítani, az állami iskolákban pedig teljesen megszüntették az oktatását.⁴²³ Emellett azt is felrója, hogy az ukrán nyelv oktatásával kapcsolatos javaslatait Klebelsberg Kunó, akkori vallás- és közoktatásügyi minisztérium adminisztratív államtitkáraként nem vette figyelembe.⁴²⁴

Volosinnak egy december 9-ei nyilatkozatból megtudhatjuk, hogy a kárpátukrán kormány kikre számított a jövő építésével kapcsolatban: „Németországnak köszönhetjük, hogy nem kellett visszatérnünk a rabszolgasorba. Elismeréssel tartozunk Romániának is, amely lehetővé tette számunkra, hogy a téli élelmezésünkről gondoskodva van.”⁴²⁵ A kárpátukrán–román jószomszédi viszony megerősítéseképpen december 12-én román bizottság érkezett Husztra, hogy a két ország közötti vasúti forgalomról tárgyaljanak. Két nappal később Románia konzulátust állított fel a kárpátukrán fővárosban. Ahhoz képest, hogy Volosin elismerését fejezte ki Romániának a téli élelmezésért, december második felében mindösszesen csak 40 vagon kukorica érkezett Romániából Kárpátaljára, „de ezen a sokat emlegetett szállítmányon

⁴²⁰ KTÁL: Fond 151. op. 24. od. zber. 153. 1. o.

⁴²¹ Botlik J.: Hármass... 1997. 253. o.

⁴²² KTÁL: Fond 1119. op. 1. od. zber. 3. 1-4. o.

⁴²³ Волошин, А.: Спомини... 1959. 45. ст.

⁴²⁴ Уо. 47. ст.

⁴²⁵ Kárpátalja 1938–1941... 2004. 227. o.

kívül egyetlen jelentősebb import-tételről sem tudunk. A tarthatatlan helyzet következménye a nyomornak olyan mérhetetlen foka lett, amit a dunai éléstárban lakók el sem tudnak képzelni.”⁴²⁶

A lengyel külügyminisztérium december 16-án hivatalos jegyzékben tiltakozott Prágánál a Szics-gárda tevékenysége miatt. Varsó azért fejezte ki aggodalmát, mert a szervezetnek számos olyan tagja volt, akik korábban terrorakciókat hajtottak végre Lengyelországban. Név szerint említették a szervezet vezetőjét, Dmitro Klimpust, aki a lengyelek szerint részt vett egy lengyel miniszter ellen 1934-ben elkövetett merénylet végrehajtásában. A prágai kormány továbbította Volosinéknak a lengyel tiltakozást. Volosin minderre ezt válaszolta: a megnevezett személyekkel kapcsolatban nincs információjuk arról, hogy bűncselekményeket követtek volna el. A Szics-gárda egyetlen feladata pedig a magyar terroristák elleni harc, ezen túl semmi egyébvel nem foglalkozik.⁴²⁷

A Szics-gárda mindent meg is tett azért, hogy a kormány által vélt vagy valós fenyegetéseket elhárítsa. A volosini Kárpátalján a Szics-gárda lényegében mindenféle korlátozás nélkül tevékenykedhetett, mivel az országrész fennállásának utolsó hónapjáig gyakorlatilag nem volt kiépített polgári közigazgatás, a legalapvetőbb törvényi és hatósági intézmények is hiányoztak. Mindezekben az is erősen közbejárt, hogy az autonómia bevezetése után Podkarpatszka Ruszban még mintegy 15 ezer cseh tisztségviselő maradt. Ezek a hivatalnokok viszont nem voltak jó viszonyban a kárpátukrán vezetéssel és gyakran megnehezítették azok munkáját, amit Volosin szóvá is tett Prágánál.⁴²⁸ 1939. január 1-jéig közülük 10 ezer végül elhagyta Kárpátalját.

Az első kárpátukrán–magyar határállomás megnyitására december 17-éig kellett várni Nagyszőlős és Tiszaújlak között.⁴²⁹ Később, 1939. januárjában további nyolc átkelőhelynél hoztak létre kárpátukrán határőrséget. December 18-án pedig megkezdődtek a tárgyalások a szlovák és a kárpátukrán kormány között a határviták rendezésével kapcsolatban.⁴³⁰

Kárpáti Ukrajna területén mindössze tizenöt helyen működött közigazgatási-igazgatásrendészeti hatóság, a többi részen gyakran zavaros helyzetek alakultak ki, amelyet a Szics-gárda tevékenysége csak még jobban bonyolított. A kárpátukrán államnak decemberben mindössze három járásbírószágot sikerült felállítani: Nagybereznán, majd Alsóvereckén és Ilosván működött ilyen törvényszék. Január folyamán további járásbírószágot alakultak

⁴²⁶ Kemény G.: Verhovina... 1939. 207. o.

⁴²⁷ Kárpátalja 1938–1941... 2004. 228. o.

⁴²⁸ NÁČR: Fond PMR. Karton č. 135. zak. č. 819. č. jedn. Kb-285/39

⁴²⁹ Uo. Karton č. 3179. zak. č. 683/2. č. jedn. 27.250

⁴³⁰ Kárpátalja 1938–1941... 2004. 228. o.

Perecsenyben, Szerednyén, Alsó-Vereckén valamint Nagyszőlősen, legfelsőbb törvényszék pedig Huszton.⁴³¹

A Galíciából és Bukovinából kárpátaljai területekre érkező, egyre nagyobb számú ukránság kiélezte a csehek és a Volosin-kormány között fennálló ellentéteket. A csehek ugyanis attól tartottak, hogy ezekkel az ukránokkal fogják betölteni a hivatali helyeiket. Ezért Svátek tábornok közölte Volosinnal, hogy ha egy csehet is ukránra cserélnek, azonnal megkezdí a hadsereg és a csendőrség segítségével az illegálisan átszivárgott egyének visszatoloncolását a határokon. Ebben a helyzetben Volosin és kormánya két oldalról is nyomás alá került, hiszen az ukránok állásokért és hatalomért, a csehek viszont az addigi helyzet fenntartásáért gyakoroltak nyomást. Emellett a cseh–szlovák katonaság és a Szics-gárda alakulatai között is történtek kisebb összetűzések, többek között Volócon történt fegyveres összecsapás.

Az ukrán kormány munkáját a kétségtelenül nehéz körülmények ellenére kedvezően értékelték Prágában. Viktor Baran, aki Hodža, Syrovy, majd Beran csehszlovák miniszterelnökök titkára volt, naplójában így emlékezett vissza a kárpátukrán kormány működésére: „A nagyon nehéz feltételek között Volosin kormányának sikerült teljesítenie nem könnyű kötelességeit a társadalmi és adminisztrációs ügyek megszervezésében, valamint a rend fenntartásában. Emellett ez a kormány éretten és energikusan együttműködik a csehszlovák hadsereggel és az állambiztonsági részleggel. [...] Mindent a Csehszlovák Köztársaság központi kormányával harmonikus együttműködésben végeznek.”⁴³² Lehet, hogy Prágából mindez így tűnt, helyi szinten azonban jelentős ellentétek álltak fenn a cseh–szlovák és az ukrán vezetők között.

Az egyik az új alkotmány létrehozásakor erőltetett névváltoztatásból eredt. A terület elnevezéséről még 1938 december végén is vitáztak! Az ukrán kormány szinte rögeszmésen ragaszkodott ahhoz, hogy valahogyan belehelyezze a hivatalos elnevezésbe az Ukrajna szót. December 29-én Julian Révay miniszter előterjesztéssel fordult a prágai kormányhoz azzal kapcsolatban, hogy hivatalosan is ismerjék el a Kárpáti Ukrajna nevet. A prágai kormány ezt visszautasította, de Volosin kormányának a központi elutasítás már nem jelentett akadályt, mert másnap a huszti kormány saját hatáskörben egy rendelettel engedélyezte, hogy a Podkarpatská Rus mellett a terület hivatalos megnevezésére a Kárpáti Ukrajna (Карпатська Україна) is használható.⁴³³ Az erről szóló határozatot a prágai kormánynak is eljuttatták,⁴³⁴ bár a november

⁴³¹ Худанич, В.: Діяльність... 2000. 110. ст.

⁴³² Баран, Віктор-Гейза: Денник. [Napló]. Гражда, Ужгород 1996. 130-131. ст.

⁴³³ КТÁЛ: Fond 3. op. 1. od. zber. 3. 1. o.

⁴³⁴ АКРР: Fond Podkarpatská Rus. Inv. 924. Sign. P/R 9/39.

22-ei autonómiatörvény szerint a terület megnevezéséről csak a parlamenti választások után összehívott nemzetgyűlésnek lett volna joga dönteni.⁴³⁵

A nemzetközi nagypolitika alakítóinak is voltak elképzeléseik Kárpátalja jövőjével kapcsolatban. A müncheni egyezmény utáni hónapokban Németország terveiben fontos helyet foglalt el Kárpátalja, majd Kárpáti Ukrajna: 1938-1939 fordulóján a német sajtó folyamatosan foglalkozott a terület helyzetével. Berlin mindenképpen meg akarta akadályozni az olaszok kezdeményezésére egyre szorosabbá váló olasz–lengyel–magyar kapcsolatokat, mert Kárpátalja megfelelő kiindulópontnak tűnt a német vezetés számára egy szovjetellenes Nagy-Ukrajna létrehozásához. Hasonlóan nagy tervei voltak az ukrán vezetésnek, amely egy „ukrán Piemont”⁴³⁶ szerepét szánta Kárpátaljának.⁴³⁷ Ez lett volna a központja az egyesített lengyel, román és szovjet területen fekvő ukrán földeknek, természetesen a náci Németország protektorátusa alatt.

Ugyanakkor 1938-1939 fordulóján Moszkvának is kezdett fontossá válni Kárpátalja sorsa, mert stratégia terveik voltak a terület jövőjével kapcsolatban. Ezért első kézből igyekeztek információkat szerezni. „Hogy a Ruszkakrajnában kialakuló helyzet és az ottani mozgalmak minden kis mozzanatáról a Szovjetunió külügyi népbiztossága teljesen tájékozott legyen, [...] Kárpátaljára sürgősen kivezényeltette megfelelő segédszemélyzet rendelkezésre bocsátásával Münnich Ferencet [...] A legutóbbi időben ő vezette a Komintern politikai osztályánál a ruthén kommunista párt osztályát. Münnichnek Ungvár, Munkács, Huszt területében nagy rokonsága és igen kiterjedt ismeretségi köre van. Tökéletesen beszél ukránul és ruthénul [...] Münnich megérkezése után a főbb vezetőkkel azonnal felvette az érintkezést, és a németek ukrán mozgalmával ellentétesen megindított ott, egy külsőségeiben nemzetiségi, de valójában kommunista mozgalmat, a nagy orosz mozgalmat. Ez a mozgalom most van kifejlődőben.”⁴³⁸

Sztálin nem tartotta valószínűnek, hogy Németország megkísérli Kárpátalján keresztül Szovjet-Ukrajnát kiszakítani a Szovjetunióból. A Szovjet Kommunista Párt egyik gyűlésén Sztálin megjegyezte: az angol, francia és észak-amerikai sajtó azt üvölti, hogy a németek rövidesen megszerzik Szovjet-Ukrajnát, és ehhez Kárpáti Ukrajnát tervezik felhasználni. Szerinte a németek nem lehetnek annyira bolondok, hogy egyesíteni akarják a szűnyogot az

⁴³⁵ Худанич, В.: Діяльність... 2000. 110. ст.

⁴³⁶ Az olaszországi Piemont városa volt a Szárd-Piemonti Királyság központja, amely az egységes olasz állam létrejöttének alapját jelentette. Hasonló szerepet szántak Kárpátaljának az ukrán vezetők Nagy-Ukrajna létrehozásában.

⁴³⁷ Поп, И.: Энциклопедия... 2001. 43. ст.

⁴³⁸ MNL OL: K 28. 59.t. 1939-P-15 431:76-77. Idézi Botlik J.: Egestas... 2000. 221. o.

elefánttal, a hétszázezer lakosú Kárpáti Ukrainát a harmincmillió Szovjet-Ukrajnával.⁴³⁹ Sztálin ekkor még gúnyosan beszélt erről, de legkésőbb 1941 júniusában biztosan megváltozott a véleménye azzal kapcsolatban, hogy Németország mire is képes és mire nem.

Az ukrán kormány 1939 elején megkezdte a felkészülést leendő parlamentjének létrehozására. A kárpátukrán belügyminisztérium 1939. január 4-én körlevélben hívta fel a kerületi vezetők és a közjegyzői hivatalok figyelmét a választási előkészületek megkezdésére, és utasítást adtak a választási névjegyzékek mihamarabbi összeállítására, január 17-éig. Ezekben szerepelnie kellett minden, 1939. március 15-éig 21. életévét betöltő állampolgárnak. Ezen kívül a listákba felvehették azokat a szláv nemzetiségű polgárokat is, akik a Magyarországhoz került területekről költöztek át Kárpáti Ukrajna területére. A körlevél értelmében a kerületi jegyzékek elkészültéről a belügyminisztériumot haladéktalanul értesíteni kellett telefonon keresztül. A jelentésnek tartalmaznia kellett, hogy a szavazásra jogosultak közül mennyi az ukrán, cseh, szlovák, német, magyar, román és zsidó nemzetiségű állampolgár.⁴⁴⁰

Az első bécsi döntés után kialakult helyzet Kárpátalján – miként a korábbi eseményekből is érzékelhettük – számos vonatkozásban zavaros és áttekinthetetlen volt, ami katonai szempontból 1939 januárjában határincidensek kialakulásához vezetett. A cseh fegyveres erők két oldalról is veszélyeztetve érezték magukat. Egyfelől a magyar szabadcsapatok tevékenysége nyugtalanította őket, másfelől pedig a Szics-gárdista alakulatok fegyverszerző akcióira is oda kellett figyelniük. A határ mindkét oldalán hajlandóak voltak belemenni kisebb-nagyobb összetűzésekbe, ezzel is jelezve, hogy mindegyik fél ideiglenesnek tekinti a helyzetet és a határokat.⁴⁴¹ Volosinék ugyanis azt érezték, hogy a Führer támogatja őket és nem mondtak le a bécsi döntéssel kijelölt határ módosításáról, Ungvár és Munkács visszaszerzéséről. Ugyanakkor Magyarország is készült Kárpátalja hegyvidéki területének birtokbavételére, aminek következtében gyakoriak voltak a határincidensek és a fegyveres összetűzések.⁴⁴²

Ezek közül a legsúlyosabb Munkácsnál történt 1939. január 6-án hajnalban. A várost Kárpáti Ukrajna irányából a cseh–szlovák csapatok páncélkocsikkal és ágyúkkal megtámadták.⁴⁴³ Ennek egyik oka a következő volt: „A bécsi döntés csak részleges igazságot tett jóvá, mert a város környéke, hegyvidéke, a Munkáccsal összeépített Órhegyalja továbbra is a csehek és az ukránok kezén maradt. Munkács így nemcsak stratégiailag, de gazdaságilag is a

⁴³⁹ Маршина, В.: Закарпатська... 2003. 9. ст.

⁴⁴⁰ KTÁL: Fond 117. op. 3. od. zber. 2550. 5-6. o.

⁴⁴¹ Občané Podkarpatské Rusi... 2014. 1-2. o.

⁴⁴² Móricz K.: Kárpátalja... 2001. 82. o.

⁴⁴³ Dombrády L.: Hadsereg... 1986. 18-19. o.

legképtelenebb helyzetbe került”.⁴⁴⁴ A cseh–szlovák hadsereg véleményem szerint ezzel akart válaszolni a magyar Rongyos Gárda korábbi behatolásaira, valamint nem akartak teljesen tehetetlennek tűnni, így egyfajta erődemonstrációnak is szánhatták a magyar fél számára. A támadás következtében Munkácson több középület súlyosan megrongálódott, többek között a Városi Színház, a Csillag Szálló és több magánépület is.

A fegyveres támadás elhárításában fontos szerepe volt a korábban aktív harci tevékenységet is folytató Rongyos Gárdának. Ekkor már „térképhelyesbítők”⁴⁴⁵ név alatt végezték propaganda tevékenységüket. A csehek birtokba akarták venni a Munkácstól északra fekvő, Oroszveg község közelében található Latorca-hidat. Ennek érdekében páncélgépkocsikkal támogatva indítottak támadást, amelyet a hidat őrző magyar határőrök megkíséreltek megállítani. Ennek során két határőr elesett. A fegyverropogásra a közelben elszállásolt „térképhelyesbítők” a helyszínre siettek és felvették a harcot a támadókkal. A rongyosokhoz helyi polgárok és a helyszínre érkező magyar határőrök csatlakoztak és közösen visszaverték a csehek támadását.⁴⁴⁶ Az összecsapás nyolc halálos áldozatot követelt magyar, három cseh és egy ruszin halottat pedig a kárpátukrán oldalon. Feltehetően nagyobb veszteségeik voltak, mivel sok mozdulatlan katonát is magukkal vittek visszavonulás közben.⁴⁴⁷

A cseh oldalról követek érkeztek a harcok beszüntetéséről egyeztetni. „Miközben a parlamenterek a városházán tárgyaltak, a csehek tovább ágyúzták a várost. Erre megkérdezték a cseh ezredest, hogyan lehetséges az, hogy ők itt tárgyalnak és közben a csehek lövik a várost. Az ezredes erre azt felelte, hogy ezt ő is különösnek tartja, de nem áll módjában beszüntetni a tüzelést.”⁴⁴⁸

Még aznap este a prágai magyar követség átadott egy feljegyzést a cseh–szlovák külügyminisztériumnak. Ebben a magyar fél kifejtette, hogy magyar részről számos kísérlet történt eddig a jó viszony kialakítása érdekében, azonban ez a minősíthetetlen orvtámadás nagyon nehezíti a további együttműködést, és ezért minden felelősség a cseh–szlovák felet terheli. Az utóbbi fél azzal igyekezett enyhíteni felelősségét, hogy szerintük csak helyi

⁴⁴⁴ A visszatért Felvidék 1918-1938. Szerk.: Csátár István, Ölvedi János. Rákóczi Könyvkiadó, Budapest, 1939. 388. o.

⁴⁴⁵ A Rongyos Gárda megmaradt csapatainak ez volt az utolsó elnevezése az általam vizsgált időszakban. 1938 őszétől a rongyosoknál mintegy 1200 fő szolgált. 90%-uk behívott honvédségi tartalékkállományba tartozó tiszt és legénység, 10%-uk önkéntes volt. Ezenkívül ide tartozott 150 hivatásos és tényleges katona, akik elsősorban parancsnoki és vezetői feladatokat láttak el. Az összlétszámból összesen 52 fő esett el, 57-en pedig komoly sérüléseket szenvedtek.

⁴⁴⁶ Sőregi Z.: Egy felemás diverzánsakció... 2009. 154-155. o.

⁴⁴⁷ Občáné Podkarpatské Rusi... 2014. 2. o.

⁴⁴⁸ MNL OL: K 428. 1939. január 6. 12. k.

összetűzésről van szó, és a helyszínre küldtek egy magas rangú tisztet a támadások beszüntetésének biztosítására. Emellett javasolták közös bizottság felállítását az ügy kivizsgálására.⁴⁴⁹ Ez meg is történt, rövidesen vegyes bizottság alakult Andorka Rudolf és Ján Herman ezredesek vezetésével, amely vizsgálatainak az eredményeit jegyzőkönyvben rögzítették.

Mindezek ellenére sem tudtak egyértelmű magyarázatot adni az eseményekre, bár a csehek azt állították, hogy a hadsereg helyi ukrán vezetők parancsára ágyúzta Munkács központját.⁴⁵⁰ A város lakossága az események után gyűlésen fejezte ki tiltakozását a cseh–szlovák hadsereg támadása miatt és kérték a magyar kormányt, hogy ezért teljes elégtételt és kártérítést követeljen. Az áldozatokat január 8-án temették el, ahol a kormány nevében részt vett Jaross Andor tárca nélküli felvidéki miniszter, Horthy Miklós kormányzó pedig a városi kórházban meglátogatta a sebesülteket. Munkács városának képviselőjében pedig január 9-én küldöttség érkezett Budapestre, és Imrédy Béla miniszterelnökkel történt megbeszélésen kérték a kormány segítségét az ilyen esetek megelőzésére.⁴⁵¹

A magyar kormányzat a hasonló összetűzések hatékonyabb kivédésére megerősítette a határt. Nyíregyházáról Munkácsra helyezték át az I. lovasdandár-parancsnokságot, és a seregtest néhány alakulatát Bély Alajos vezérkari ezredessel az élen. A munkácsi orvtámadás után a magyar–cseh–szlovák határ kárpátaljai szakaszán ennek ellenére egyre gyakoribbá váltak a cseh–szlovák és a kárpátukrán fél határsértései és provokációi.⁴⁵²

A magyar hatóságok a munkácsi orvtámadás miatt a Szatmárnémeti–Huszt vasútvonalon Akli és Feketeardó között a magyar területre eső szakaszon leállították a forgalmat, amely igen érzékenyen érintette Kárpáti Ukrainát, mert ezen a pályán érkezhettek csak Romániából szerelvények az autonóm területre. Erre válaszul a cseh katonaság a demarkációs vonal mentén lezárta a határt, és útlevéllal sem engedélyezte az átlépést.

A Volosin-kormány és a Szics-Gárda kapcsolata viharosan alakult, mert nem mindig tudtak közös nevezőre jutni. A nézetkülönbségek 1939 januárjában már nagyobb gondok megjelenéséhez vezettek. Az Ukrán Nacionalisták Szervezetének vezetősége Volosin megbuktatására törekedett. Az Ukrán Nemzeti Tanács elnökségének nyomozói osztályához januárban egy olyan jelentés érkezett, miszerint a szélsőségesen nacionalista vezetők közül többen – köztük Rohacs, Roszoha, Roman, és Himinec – Kárpáti Ukrajna érdekei ellen

⁴⁴⁹ Uo. 17. k.

⁴⁵⁰ Móricz K.: Kárpátalja... 2001. 82. o.

⁴⁵¹ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 317. o.

⁴⁵² MNL OL: K 28. 59. t. 1939-K-15, 577:8. Idézi Botlik J.: Egestas... 2000. 217. o.

szervezkednek. „A szicsovikok felkelést készítettek elő a mi hatalmunk ellen Huszton, azt állítva, hogy azt bármi áron meg kell változtatni. [...] A Szicsen belül konspiratív szervezetet hoztak létre, az ún. biztonsági felderítőosztályt, melynek ténykedéséről nem hajlandók beszámolni a parancsnoknak. A konspiratív munkát a határon túlról irányítják, idegen pénzen.”⁴⁵³

Az összeesküvés végső terve a Szics huszti szállodájában körvonalazódott 1939. január 19-én. A Szics vezetőinek túlnyomórészt emigránsokból álló csoportja titkos megbeszélést tartott. Ezen eldöntötték, hogy Volosin kormányának mennie kell, az akció végrehajtására valószínűleg március közepe lesz a megfelelő időpont.⁴⁵⁴ Volosin ellenzéke később már nem is nagyon titkolózott, nyíltan hangoztatta elégedetlenségét. Ez történt például február 22-én, amikor a Szics több ezer fős felvonulást tartott Huszton, és néhányan a miniszterelnöki iroda előszobájában lármás jelenetet rendeztek. Volosint, valamint kormányát „hatalomra jutott bandának” nevezték, „melyet szét kell verni vagy szét kell zavarni”.⁴⁵⁵

Visszatérve az 1939 januári eseményekhez: a kormány folytatta munkáját és január 12-én Volosin kiírta a választásokat Kárpáti Ukrajna első szojmjába, amelynek időpontját egy hónappal későbbre, február 12-ére tűzte ki.⁴⁵⁶ Ettől kezdve erős propagandatevékenységet és választási kampányt indítottak.

Az országrész határainak biztonságát az ukrán kormány mindig veszélyben érezte, ezért január 8-án küldöttséget menesztett Berlinbe, hogy előkészítsenek egy tárgyalást Hitler és Volosin között Kárpáti Ukrajna sorsáról. Hitler azonban elutasította a találkozó ötletét, valószínűleg azért, mert addigra már készen voltak saját tervei a terület sorsát illetően.⁴⁵⁷

A Szics-gárda vezetője, Dmitro Klimpus január 13-án kérte a kárpátukrán kormányt, hogy adjon át fegyvereket a gárdisták részére. Volosin ezt akkor nem engedélyezte, de a cseh hadsereg sem volt hajlandó fegyvereket átadni a nehezen irányítható félkatonai szervezetnek mivel már addig is sok gondot okoztak a rendfenntartás szempontjából.⁴⁵⁸

Kárpáti Ukrajnában 1939 elején egyre bonyolultabbá és feszültebbé vált a helyzet a kormány, a Szics-gárda és a cseh katonaság ellentétei miatt. Mindezt tovább nehezítette az a tény, hogy a prágai szövetségi kormány a Volosin-kormány ellenkezését figyelmen kívül hagyva, önhatalmúlag eltávolította Julian Révay minisztert a kárpátukrán kormányból. Ezt még

⁴⁵³ Лемак, Василь: Карпатська Січ. Таємне стає явним. [Kárpáti Szics: a titokra fény derül]. Новини Закарпаття, 1992. листопад 10. Idézi Móricz K.: Kárpátalja... 2001. 90. o.

⁴⁵⁴ Občané Podkarpatské Rusi... 2014. 2. o.

⁴⁵⁵ Móricz K.: Kárpátalja... 2001. 91. o.

⁴⁵⁶ КТÁЛ: Fond 117. op. 7. od. zber. 276. 1. o.

⁴⁵⁷ Худанич, В.: Діяльність... 2000. 109. ст.

⁴⁵⁸ Fedinec Cs.: A kárpátaljai... 2002. 311. o.

azzal tetézték, hogy a köztársasági elnök, Emil Hácha 1939. január 16-án Lev Prchala cseh tábornokot nevezte ki a helyére a huszti kabinetbe, gyakorlatilag mindenre kiterjedő jogkörökkel.⁴⁵⁹ Ez ellen a Volosin-kormány élesen tiltakozott és az ügyel kapcsolatban Révay miniszter táviratot küldött Joachim von Ribbentrop német külügyminiszternek: „Prchala miniszterre való kinevezése elleni tiltakozásunkat Prága nem vette tudomásul. A mi tiltakozásunk ellenére Hachá köztársasági elnök Prchala generális esküjét elfogadta. Huszton a feszültség nagy. A lakosság el van keseredve [...] Ha Prchala Huszton elfoglalná hivatalát, a helyzet katasztrofális lehet. Úgy érzem kötelességem minderről a külügyminiszter urat értesíteni.”⁴⁶⁰

Volosin január 20-án levelet intézett Prchala tábornokhoz. Ebben tudtára adta, hogy az ukrán kormány szerint a miniszteri kinevezése ellentétes Kárpáti Ukrajna törvényeivel, ezért azt nem tudják elfogadni, a lakosság pedig nyugtalanul figyeli az eseményeket és ez nem tesz jót a kárpátukrán nép és a cseh hivatali, valamint katonai réteg közötti viszonyoknak. Ezt jelezte a prágai kormány irányába is és felfüggesztette részvételét a prágai kormányüléseken addig, amíg a Prchala kinevezése körüli vitákat nem rendezik. Ezenkívül azt javasolta a tábornoknak, hogy minél előbb utazzon Prágába és személyesen vitassa meg a kialakult helyzetet a köztársasági elnökkel, hogy a feszültségeket csökkenteni tudják.⁴⁶¹

A helyzet azonban semmit sem változott, a tábornok maradt miniszteri tisztségében, melynek következtében tüntetések, majd zavargások kezdődtek. Először Huszton tüntettek, ahol a kormányzati épület egyik balkonjáról Volosin rövid beszédet is mondott, melyben a prágai kormányt „álnoknak” nevezte Prchala kinevezése miatt.⁴⁶² A tiltakozások és kisebb zavargások január 27-éig folytatódtak. Ekkor Prchala tábornok belátta a helyzet tarthatatlanságát és lemondott tisztségéről, de ettől még továbbra is ő maradt Kárpáti Ukrajna cseh katonai parancsnoka. Julian Révay pedig visszakерült korábbi tisztségébe.

Visszatérve január 20-ához: ezen a napon a kárpátukrán kormány határozatot hozott az Ukrán Nemzeti Egyesülés, az UNO (Українське Національне Об'єднання, УНО) létrehozásáról. Ez a politikai erő lett Kárpáti Ukrajna állampártja és egyetlen hivatalosan működő politikai szervezete, amelynek tisztviselőit január 23-án a Volosin-kormány rendeletben nevezte ki. Eszerint Fedor Révay lett a szervezet vezetője, Mihajlo Tulik helyettes, Andrij Vorona főtitkár, Ivan Rohacs titkár. Ezenkívül a központi vezetés tagjai voltak még

⁴⁵⁹ KTÁL: Fond 3. op. 3. od. zber. 65. 45. o.

⁴⁶⁰ Botlik J. – Dupka Gy.: „Ez hát... 1991. 44. o.

⁴⁶¹ KTÁL: Fond 3. op. 3. od. zber. 65. 42-43. o.

⁴⁶² Бірчак, В.: Карпатська... 1940. 53. ст.

Avgustin Stefan oktatási és kulturális miniszter, Stepan Klocurak miniszterelnökségi titkár, Stepan Roszoha oktatási államtitkár valamint a kormány több más tagja is.⁴⁶³

Az ukrán kormány mindezzel tovább folytatta a megmaradt demokratikus szabadságjogok leépítését, a nemzeti egyesülés a totális államhatalom kiépítésére tett erőfeszítések következő példája volt a Volosin vezette autonóm országrészben, amit a szervezet hivatalos programja is alátámasztott.⁴⁶⁴ Az UNO ugyanis a célkitűzései szerint legfőbb feladatának tekintette, hogy elősegítse az ukrán nemzet politikai, etnikai, nemzeti és gazdasági egységét, mindehhez pedig követendő példaként a németországi náci pártot nevezte meg. A tervei között az is szerepelt, hogy a nemzet tanárai, újságírói, írói, művészei és a nemzet szellemi értékeinek többi letéteményesei is csak fajtisza ukránok lehetnek.⁴⁶⁵ Az UNO hivatalos lapot is indított *Új Szabadság (Нова Свобода)* címmel. Ebben a kiadványban – többek között – megjelentek olyan írások, amelyekben sajnálkoztak amiatt, hogy az ukránoknak még nem született meg a saját Hitlerük vagy Muossolinijük. A február 12-én megtartott választásokon végül csak ez a párt szerepelhetett.⁴⁶⁶

Julian Révay január 25-én nem meglepő módon bejelentette, hogy az Egyesült Magyar Párt nem vehet részt a szavazáson, mert szerinte a párt belső gondjai miatt nem tudta időben összeállítani a jelölőlistáját a választásokra. Ezzel a Kárpáti Ukrajnában élő 26 ezer magyart gyakorlatilag megfosztották jogainak szabad gyakorlásától. Hokky Károly, a párt kárpátaljai szenátora visszautasította Révay kijelentéseit és három nap múlva, január 28-án interpellációt jegyeztetett elő a prágai parlamentben az Egyesült Magyar Párt kárpát-ukrajnai betiltása, és ezzel együtt az ott élő magyarságnak a választásokból hatósági erővel történő kirekesztése miatt. Esterházy János, a párt országos elnöke is erőteljesen tiltakozott Emil Hácha köztársasági elnöknél, amiért a kárpátaljai magyarság érdekképviselését semmibe vették.⁴⁶⁷

Szintén január 28-án, Mihajlo Brascsajko Prágában ismét a terület nevének Kárpáti Ukrajnára változtatását szerette volna elérni, aminek hivatalos elismeréséhez az ukrán politikusok hajthatatlanul vissza-vissza tértek. Kárpátalja volt kormányzója, Ivan Párkányi igyekezett véglegesen lezárni a kérdést, és meggyőzni Brascsajkot, hogy hiába fogják újra és újra felvetni az ügyet, a terület nem nevezhető Kárpáti Ukrajnának, mert az ellentétes az alkotmánnyal.⁴⁶⁸

⁴⁶³ KTÁL: Fond 46. op. 2. od. zber. 1. 1-2. o.

⁴⁶⁴ Richter, Karel: Podkarpatsčí Rusíni v boji za svobodu. [Kárpátaljai ruszinok harcban a szabadságért]. Česká expedice, Praha, 1997. 15. o.

⁴⁶⁵ KTÁL: Fond 3. op. 2. od. zber. 32. 6-8. o.

⁴⁶⁶ Kárpátalja 1938–1941... 2004. 231. o.

⁴⁶⁷ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 274. o.

⁴⁶⁸ AKPR: Fond Podkarpatská Rus. Inv. 924. Sign. P/R 51/39.

A magyar kormány is bekapcsolódott az Egyesült Magyar Párt választásból történő kizárását követő vitába, és a prágai magyar követ február 4-én jegyzékben jelezte a cseh–szlovák külügyminiszternek, hogy a budapesti vezetés élesen tiltakozik a Volosin-kormány eljárása ellen, amiért az valótlan okokra hivatkozva nem fogadta el a kárpátaljai magyarok jelöltjeinek listáját, sőt, többeket letartóztattak a névsorban szereplők közül. A magyar fél felhívta a figyelmet arra, hogy ezzel megszegik az 1938. november 2-ai bécsi döntőbírói határozat 5. pontját, amely kimondta: „magyar–csehszlovák bizottságnak kell megállapodnia a Csehszlovákia területén megmaradó magyar nemzetiségű egyének és az átengedett területeken megmaradó nem magyar nemzetiségű egyének védelmére vonatkozó közelebbi rendelkezésekben.”⁴⁶⁹

A feszültségek ellenére a magyar kormányzat Volosinékkal a kapcsolatok rendezésére törekedett. Kéri Kálmán vezérkari őrnagy, a Honvédvezérkar Központi Szállításvezetőségének a parancsnoka 1939. január-február fordulóján Huszton megállapodott Volosinnal arról, hogy a MÁV vasúti kocsikat ad Kárpáti Ukrajnának. Erre nagy szükség is volt, ugyanis több fő vasútvonal is Magyarországhoz került, így a közlekedés Podkarpatszka Rusz és Cseh–Szlovákia többi területei között csak a katonaság által biztosított teherautókkal volt megoldott, ami viszont nagy anyagi ráfordítással járt Prága részéről.⁴⁷⁰

A Magyar Királyi Posta Január 25-én felajánlotta, hogy segítséget nyújt a telefon- és távírókapcsolatok létrehozásához. Ezt a kárpátukrán kormány el is fogadta és napokon belül közvetlen telefonösszeköttetés létesült a Magyarországhoz tartozó Ungvár és Munkács, és a kárpátukrán oldalon lévő Perecseny, Szolyva és Huszt között. Ezekon kívül Debrecen és Huszt vonatkozásában is létrejött egy telefonvonal, majd Kárpáti Ukrajna és Cseh–Szlovákia nyugati területei között is.⁴⁷¹ Magyar segítséggel indult újra Február 7-én a vasúti forgalom a Kőrösmező–Huszt–Prága útvonalon, mivel a magyar hatóságok engedélyezték a Kassa és Tiszaújlak szakasz Magyarországhoz tartozó részének a használatát. Szintén magyar pálya használatának engedélyezésével február 9-én újraindulhatott több helyi vasútvonalon is a közlekedés.⁴⁷²

Két kárpátaljai képviselő, Petro Zsidovszky és Ivan Pescsák február 4-én egy Ribbentropnak szóló táviratban részletezte, hogy a szojm választásokra nem engedélyezik a

⁴⁶⁹ Halmosy D.: Nemzetközi szerződések... 1983. 450. o.

⁴⁷⁰ NAČR: Fond PMR. Karton č. 3179. zak. č. 859. č. jedn. 3782.

⁴⁷¹ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 319. o.

⁴⁷² Beneš, K.: Vasúti... 1996. 40-42. o.

ruszin irányultságú személyek számára a jelöltként való indulást, sőt a Szics-gárda erőszakkal akadályoz meg minden kísérletet vagy tüntetést az ügygel kapcsolatban.⁴⁷³

A miniszterré való kinevezése, majd lemondása után népszerűtlen Lev Prchala tábornok ellen február 7-én sikertelen merényletet követtek el, aki erre válaszként február 8-án Kárpáti Ukrajnában statáriumot és ostromállapotot hirdetett ki. A Dömény-havasokon kialakított koncentrációs táborok ekkora már olyannyira „jól” működtek, hogy február 9-én a huszti csendőrparancsnokság kiegészítő támogatást kért Prágából a foglyok szállításának és őrzésének zavartalan végrehajtásához.⁴⁷⁴

A mintegy 13 ezer főnyi Kárpáti Ukrajnában élő románság 1939 február 10-én nemzeti tanácsot alakított. Volosin miniszterelnök a Román Nemzeti Tanácsnak írásban megígérte, hogy a román kisebbség minden politikai és közművelődési jogát tiszteletben fogják tartani.⁴⁷⁵

2. Szojm (parlament) választások, Kárpáti Ukrajna végnapjai

A választások kitűzése után egész Kárpáti Ukrajnában megkezdődtek az előkészületek. A kormány a vele nem szimpatizáló települések irányítását is megoldotta, ugyanis Volosin korábban, január 24-én kelt rendeletével felhatalmazta a körzetek vezetőit: ahol úgy ítélik meg, oszlassák fel a falvak és városok választott testületeit és a helyükre kormánybiztost nevezzenek ki. Ezt tucatnyi helyen meg is tették ezt, többek között Nagylucskán, Tereszván vagy Hosszúmezőn. Ezzel egy csapásra biztosították maguk számára a hozzájuk lojális helyi vezetőséget.⁴⁷⁶

Az ukrán propaganda élesen bírálta az általa magyarbarátnak tartott ruszin politikai vezetőket. Politikai lejárásba kezdtek Fenczik István és Demkó Mihály ellen, akiket magyar ügynöknek és magyar bérencnek neveztek a választási plakátokon. Azonban leginkább Bródy Andrászt támadták, akinek a börtönből való szabadulása éppen tárgyalás alatt állt a cseh–szlovák és a magyar kormány között, mint a „baráti” kapcsolatok fejlődésének jele.⁴⁷⁷ A cseh–szlovák minisztertanács januári ülésein többször napirendre került a kérdés. A prágai vezetés hajlandó volt az amnesztiára, de csak akkor, ha Bródy magyar állampolgárságot kap, és egyúttal lemond

⁴⁷³ NAČR: Fond PMR. Karton č. 135. zak. č. 819. č. jedn.. Kb-285/39

⁴⁷⁴ KTÁL: Fond 117. op. 4. od. zber. 1010. 1. o.

⁴⁷⁵ Kárpátalja 1938–1941... 2004. 233. o.

⁴⁷⁶ Лемак, Василь: Ще раз про Августина Волошина і демократію. [Még egyszer Avgusztin Volosinról és a demokráciáról]. Новини Закарпаття 1992. Липень 8. Idézi Móricz K.: Kárpátalja... 2001. 83. o.

⁴⁷⁷ Американській Русській Вѣстник. 1939. február 23. 1. ст.

a cseh–szlovákról, valamint elhagyja az országot.⁴⁷⁸ A magyar kormány cserébe vállalta, hogy befogadja Bródyt, ha azt ő maga kéri, valamint garantálják, hogy Bródy jövőbeli esetleges politikai tevékenysége nem fog ártani a két ország viszonyának. Ez alapján a cseh–szlovák kormány utasította az igazságügyi minisztériumot a jogi lépések előkészítésére.⁴⁷⁹ Később éppen a választások előtt, február 11-én szabadult ki cseh–szlovák államelnöki amnesztiával Prágában a pankráci börtönből. Ezt természetesen nem nézték jó szemel a kárpátukrán kormányban, amit csak tetézt, hogy március 3-án Bródy meghallgatáson járt Hácha elnöknél, és a kárpátaljai ruszinok helyzete volt a fő téma.⁴⁸⁰ Ezután március 5-én hazatért Ungvárra, ahol ünneplő tömeg fogadta.

A választások előtt Kárpáti Ukrajnában gyűléseket tartottak, február 5-én például Gorondon, Mezőterebesen, Nagylucskán és Dávidházán. Ezeken az összejöveteleken Szicsgárdisták is megjelentek, de nem mindenhol látták őket szívesen. A rendezvényeken többször előfordultak nézeteltérések, de a cseh rendőrök nem avatkoztak be, sőt sok esetben biztatták a résztvevőket, hogy ne hagyják beszélni az ukránokat. A választás előtti hírverés komikusnak tűnik, hiszen tudjuk, hogy a voksoláson csak egyetlen párt, az Ukrán Nemzeti Egyesülés listáján szereplők indulhattak.⁴⁸¹ Ennek ellenére a kampányba az összes ukrán szervezet bekapcsolódott és mindez hozzájárult ahhoz, hogy az minél lármásabb és figyelemfelkeltőbb legyen. Ezt volt hivatott tovább növelni az UNO által február 10-én kiadott felhívás, amelyben arra szólították fel a lakosságot, hogy a választások előtti estén minden faluban húzzák meg a harangokat, az ablakokban gyűjtsanak gyertyát, a hegycsúcsokon pedig „lobbantsák fel a szabadság tüzeit”. Másnap pedig vegyék fel legszebb ruhájukat és úgy keressék fel a szavazóhelyeket.⁴⁸²

Az *Új Szabadság* 1939. január 28-ai számában közölte, hogy 32 mandátum sorsáról lehet majd szavazni, tehát átlagosan 20 000 lakosra jut majd egy-egy képviselő a kárpátaljai parlamentben. A voksolásra, ahogy az UNO programjából és a kampányból érzékeltetni lehetett, német mintára az egy párt – egy vezér elv volt a jellemző.⁴⁸³ A választóknak kiküldött értesítők szerint a részvétel mindenki számára kötelező volt. Ez alól elvileg csak azok mentesülhettek,

⁴⁷⁸ AKPR: Fond Podkarpatská Rus. Inv. 1143. D-482/39.

⁴⁷⁹ Uo. D-703/39.

⁴⁸⁰ Шандор, В.: Спомини... 1996. 277. ст.

⁴⁸¹ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. [Második köztársaság 1938-1939. A demokrácia és a totalitarizmus harca a politikai, társadalmi és kulturális életben]. Paseka, Praha-Litomyšl, 2004. 232. o.

⁴⁸² Химинець, Юліан: Закарпаття – земля української держави: нотатки з історії Закарпаття. [Kárpátalja – az ukrán állam földje: jegyzetek Kárpátalja történelméből]. Вид. Карпати, Ужгород, 1991. 57-58. ст.

⁴⁸³ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 277. o.

akik több mint 70 évesek voltak, vagy betegségük miatt nem tudnak részt venni, vagy a választás napján több mint 100 kilométerre tartózkodnak választókörzetüktől.⁴⁸⁴

A listát Volosin vezette, utána Julian Révay és a Brascasajko testvérek következtek. A jelöltek többsége ügyvéd, orvos, mérnök vagy tanító volt, de akadt egy-egy kereskedő és földműves is. Nemzetiségi szempontból a jelöltek közül 30 ukrán, egy-egy pedig német és román volt. A február 12-ei választásokon, minden másképpen gondolkodó politikai erő ellehetetlenítése, a propaganda és a Szics-gárdától való félelem mellett természetesen Volosin pártja szerezte meg a döntő többséget. A kárpátukrán sajtószolgálat által közölt hivatalos végeredmény szerint a tizenegy körzetre osztott Kárpáti Ukrajnában a szavazásra jogosult 281 355 személyből 264 200 adta le szavazatát. A szavazók közül 92,18 %, 243 557 fő az Ukrán Nemzeti Egyesülésre mondott igent, és csak 7,43%, 19 645 fő szavazott ellene. A fennmaradó szavazatok érvénytelenek voltak.⁴⁸⁵

Politikai ellenfelek és bármiféle nemzetközi ellenőrzés hiányában a hatalmon lévő kormány tulajdonképpen olyan végeredményt ért el, amelyet csak akart. Ezért különösen meglepőnek tűnik néhány településen a végeredmény. Több ruszin és ukrán többségű településen ugyanis vereséget szenvedett az UNO listája. Drágabártfalva (Дорообратово) településen 812-en szavaztak ellene és csak 81-en mellette, Kustánfalva (Куштановиця) községben ez az arány hasonló: 258 ellene, 33 mellette. De a fővárosban, Huszton is volt 2122 ellenszavazat a 6208 támogató mellett. Olyan tisztán magyar településen viszont, ahol előre láthatólag csak ellenszavazatot várhattak, viszonylag jó eredményeket értek el: Csongor (Чомонин) színmagyar községében 201 szavazatot kaptak 599 ellenszavazat mellett.⁴⁸⁶ Ezekből az adatokból arra következtettek, hogy nem mindenhol sikerült, vagy talán nem mindenhol látták indokoltnak a szavazás befolyásolását. Miközben a biztosnak vélt falvak közül több helyen ellenük szavaztak, egyes magyar településeken sikerült viszonylag jó eredményeket elérniük.

Fenczik István, aki korábban az autonóm ruszin kormány minisztere volt, a következőket írta a választásokkal kapcsolatban: „A február 12-iki választáson Volosin és Révay ukrán kormánya a hamis hivatalos adatokkal szemben kisebbségben maradt és jogilag megbukott. Szavazati kisebbséget bizonyítanak a legborzasztóbb terror ellenére is. Volosin nem kapta meg a rutén nép szavazatainak 20-26%-át sem. A pontos választási adatok kezeim között vannak. Találomra kiragadom a 12 járásból a nagyobb falukat s azok eredményét a Volosin által kiadott

⁴⁸⁴ КТÁЛ: Fond 263. op. 4. od. zber. 1761. 2. o.

⁴⁸⁵ Уо. Fond 3. op. 2. od. zber. 6. 1-4. o.

⁴⁸⁶ Нова Свобода. 1939. február 15.

hivatalos jelentéssel összehasonlítva megállapítom, hogy az mind misztifikáció és hamisítvány. Volosin maga kimutat a 284 365 szavazatból 263 262 szavazatot, ebből 19 645-öt nemmel. A valóság az, hogy Volosin 15 000-nél nem kapott több szavazatot, a többi mind nem-et mutatott. A nagyobb falukban, mint pl. Visken, Técsőn, Kusnicán, Beregfalun, Kustanovicén, Zahatyon, Nagylucskán, Volosin nem kapott többet 5-6%-nál és sok szavazólapon rajta volt, hogy: 'Volosinnak kötelet'.⁴⁸⁷ Az ukrán történetírásban ennek a véleménynek a szöges ellentéte olvasható, például van olyan szerző, aki szerint a „Volosinnak kötelet”, valamint az ukrán jelöltek nevei helyett Bródy és más ruszin politikusok nevét tartalmazó hamis szavazólapokat a magyar szabadcsapatok juttatták be Kárpátaljára, és „kényszerítették” a szavazókat, hogy azokat vigyék be és adják le a szavazóhelyiségekben.⁴⁸⁸ Ezen állítások valóságtartalmát nehéz lenne bizonyítani vagy megcáfolni, az azonban eléggé sokatmondó, hogy a szavazás alatt a legtöbb helyszínen az Ukrán Központi Nemzeti Tanács különböző szintű szervezetei voltak jelen, mellettük a szavazóhelyiségekben viszont néhány Szics-gárdista és csendőr is tartózkodott,⁴⁸⁹ pedig a választási biztoson kívül nem lehetett volna ott senki más. Az már csak további adalék, hogy a választási biztosok is szinte minden esetben ukrán érzelműek voltak. Ilyen körülmények között pedig véleményem szerint csak az ukránoknak volt lehetőségük az eredmények befolyásolására.

Egy belügyminisztériumi jelentés alapján tudhatjuk, hogy a választás napján a többségében magyarlakta Aknaszlatinán a lakosság több magyar zászlót is kitűzött és tüntetett az ukrán hatalom ellen. Erre válaszul megjelent egy zászlóalj katonaság és 60-70 főnyi Szics-gárdista. „Sok magyart és ruszint - köztük r.[ómai] k.[atolikus] papot is - elfogtak, és kivégzéssel fenyegetve ismeretlen helyre szállítottak. A magyarok és a magyar érzésű ruszinok üldözése a választáson tanúsított ukrán ellenes magatartás miatt még most is tart.”⁴⁹⁰

A választások a németországi sajtóban nagy figyelmet kaptak. A megjelent cikkek és írások alapján az egyértelműen valótlan eredményeket hozó szavazást a német sajtó teljesen valódként kezelte és megállapította: a „felszabadult ukrán nép” szinte százszázalékosan a Volosin-kormány mellett állt. A választási visszaélésekről egy szó sem esett. Az ukrán választás eredményének egyhangú méltatása mellett, Prága egységesen rossz fényben való feltüntetése is fontos cél volt a németeknél, a központi kormányt az ukrán nemzeti folyamatok akadályozójaként tüntették fel. Az ilyen hangok főleg azután erősödtek fel, hogy a cseh

⁴⁸⁷ Fenczik István: A rutén nép küzdelme a szabadságért. In: Szeghalmy Gyula: Felvidék. A magyar városok monográfiája kiadóhivatal, Budapest, 1940. 527. o.

⁴⁸⁸ Стерчо, П.: Карпато-Українська... 1994. 125. ст.

⁴⁸⁹ Дмитро Климуш... 1997. 39. ст.

⁴⁹⁰ MNL OL: K 28. 59.t. 1939-P-15 689. Idézi Botlik J.: Egestas... 2000. 223. o.

kormányzat miniszterré nevezte ki Kárpátaljára Prchala tábornokot, egyes lapok pedig Bródy András szabadlábba helyezésében is gyanús prágai politikai érdekeket véltek felfedezni.⁴⁹¹

A választások alatt is jelentős szerepet betöltő Szics-gárda a szavazás után tovább erősödött és az 1939. február 19-én a Huszton tartott országos gyűlésén már tízezer tagot tudott felvonultatni. „Ekkor 2000 főt avattak fel a gárdába. A felruházásukra szükséges pénzt a lakosságtól gyűjtik össze. A ruha-varrási munkálatokat pedig zsidó szabó-mesterek kötelesek díjtalanul elvégezni”.⁴⁹² A Szics-gárda létszámának és erejének gyors növekedése a németeknek volt köszönhető, mert nagy mennyiségű katonai felszerelési tárgy és pénz érkezett Németországból a csapatok támogatására. Kárpátalja élelmezéséről pedig Romániának kellett gondoskodni, cserébe a németek a román határok biztosítását ígérték, bár ebbe az ukránok nem egyeztek volna bele, mert ők igényt tartottak Románia ukránok által lakott területeire is.

A parlamenti választások után a cseh–szlovák alkotmány értelmében a köztársaság elnökének egy hónapos határidőn belül kellett volna összehívnia a szojmot. Az ukrán vezetők természetesen szerették volna mihamarabb törvényesíteni a választási eredményeket és bebiztosítani hatalmukat, ezért a kárpátaljai kormány nevében Volosin február 25-én Emil Hácha elnöknek a március 2-á, délután 5 órai időpontot javasolta.⁴⁹³ Mivel éppen arra a napra Prágában kormányülést terveztek, az időpontot alkalmatlannak ítélték.⁴⁹⁴

Petravich Gyula, a pozsonyi magyar konzul egy február 27-ei jelentésében a még nem hivatalosan Husztra összehívott szojm tízpontos munkaprogramját ismertette. Ezek között a következő célok szerepeltek: Kárpátalja önállóságának biztosítása a Cseh–Szlovák Köztársaság keretein belül; Kárpáti Ukrajna elnevezés használata; Ukrán kulturális és gazdasági intézmények felállítása; agrár- és erdőgazdasági reform, az országrész természeti kincseinek kiaknázása; faipari fejlesztések; a vasúti forgalom helyreállítása a külfölddel; az idegenforgalom támogatása; a folyók szabályozása és a vízi energia kihasználása; a gyermekek és idősek szociális védelmének megszervezése; igazságos adórendszer bevezetése. Ezeknek a terveknek a megvalósításához a szükséges forrásokat Révay tervei alapján a kárpátukrán kormány elsősorban a prágai központi kormánytól szeretne volna megszerezni. Ezen kívül egy segélyalapot szándékoztak létrehozni, amibe a világ összes pontján élő ukránok által önkéntesen befizetett hozzájárulásokat gyűjtötték volna. Volosin Ágoston kiáltványban hívta fel a világ ukránjait az adakozásra. A pozsonyi magyar konzul jelentése azzal zárul, hogy

⁴⁹¹ Botlik J.: Egestas... 2000. 224. o.

⁴⁹² MNL OL: K 28. 59. t. 1939-P-15 660:34. Idézi Botlik J.: Egestas... 2000. 219. o.

⁴⁹³ AKPR: Fond Podkarpatská Rus. Inv. 929. Sign. P/R 1979/39.

⁴⁹⁴ Uo. Sign. P/R 68/39.

megbízható információk alapján a prágai vezetés egyáltalán nem akar már Kárpátaljával foglalkozni, nemhogy külön forrásokat fordítani rá, mivel az országrész több gonddal és költséggel jár, mint amennyi hasznot termel Prága számára.⁴⁹⁵

Volosin február 28-án ismét kérte Emil Hácha elnöktől a szojm összehívását, ezúttal március 6-ára, de ezúttal sem járt sikerrel.⁴⁹⁶Hácha 1939. március 6-án újra változtatásokat hajtott végre az ukrán kormányban és Prchala tábornokot ismét miniszteri tisztségbe helyezte, bár a korábbi hasonló kísérlete az ukrán nacionalisták hisztérikus tüntetéseiből vezetett, és visszavonták akkori megbízatását. Ezúttal a belügyi és a pénzügyi tárcát bízták rá. Julian Révay kommunikációs minisztert viszont felmentették tisztségéből, mert az központi engedély nélkül utazott Berlinbe tárgyalásokat folytatni. Erről táviratban értesítették a kárpátukrán kormányt, melyben Stepan Klocsurakot, Volosin miniszterelnöki titkárát nevezték ki Révay utódjául.⁴⁹⁷

Révay Prágán keresztül utazott Berlinbe, és a cseh–szlovák fővárosban találkozott Vincent Sandorral, a kárpátukrán kormány prágai képviselőjével. Sandor tájékoztatta arról, hogy Szlovákia minden valószínűség szerint rövidesen kikiáltja függetlenségét, amivel Kárpáti Ukrajna nagyon kényes helyzetbe kerül. Felhívta a figyelmét arra, hogy ebben a helyzetben minél hamarabb meg kellene kezdeni a politikai és katonai felkészülést a várható eseményekre és a függetlenség kikiáltására. Azonban véleménye szerint mindenképpen figyelembe kell venni, hogy véletlenül se előzzék meg ebben Szlovákiát, nehogy az övék legyen a történelmi felelősség Cseh–Szlovákia megszűnésével kapcsolatban. Révay nem látta ennyire kritikusnak a helyzetet és azt javasolta Sandornak: ha valóban ennyire aggódik a helyzet miatt, akkor utazzon Husztra és Volosinnal vitassa meg az ügyet. Révay ezután Berlinbe indult, Sandor pedig másnap már úton volt Husztra.⁴⁹⁸

A Kárpáti Szics eközben az ütőképességét igyekezett javítani, ám ehhez hivatalosan nem kapott fegyvereket sem a cseh katonaságtól, sem a csendőrségtől vagy a rendőrségtől. Március 3-áról 4-ére virradó éjszaka „ismeretlen elkövetők” a huszti csendőrparancsnokság raktárából eltulajdonítottak 53 puskát, 58 pisztolyt és 4 ezer darablószert. Nem volt véletlen, hogy a már korábban említett ukránpárti huszti rendőrparancsnok, Juraj Bilej által az ügyben indított nyomozás eredménytelenül zárult.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 283. o.

⁴⁹⁶ AKPR: Fond Podkarpatská Rus. Inv. 929. Sign. P/R 75/39.

⁴⁹⁷ КТÁЛ: Fond 3. op. 3. od. zber. 65. 84. o.

⁴⁹⁸ Шандор, В.: Спомини... 1996. 279. ст.

⁴⁹⁹ Marek, J.: Hraničářská... 2004. 209. o.

Fontos fejlemény volt, hogy 1939. március 8-án Hamilkar Hoffmant nevezték ki huszti német konzulnak. Hoffmann a korábbi hónapokban a konzulátus titkáráként szinte naponta találkozott a Szics-gárda vezetőivel és egyeztettek a Berlinből érkezett „tanácsokról”.⁵⁰⁰

A Cseh–Szlovákiában hosszú idő óta éleződő válság 1939. március 9-én elérte tetőpontját és megkezdődtek azok az események, amelyek Szlovákia önállóságának a kikiáltásához és csehszlovák állam felbomlásához vezettek. A Rudolf Beran miniszterelnök által összehívott Prágai minisztertanácson nem jelent meg Jozef Tiso, a cseh vezetés pedig információkat kapott a szlovákok és a németek tárgyalásairól, ezért Beran előterjesztésére Hácha államelnök megfosztotta a szlovák kormányt megbízatásától. Szlovákiában a hadsereg kezébe került az irányítás, amire országszerte, különösen Pozsonyban zavargások törtek ki a prágai hatalom ellen. Ezek leverésére a központi kormány csendőröket és katonai alakulatokat vetett be és kihirdetette a szükségállapotot. A németek Bécsből ügynököket küldtek a zűrzavar felerősítéséhez, emellett fegyverekkel és robbanóanyagokkal is segítették azt.

Emil Hácha március 10-én rendeletében március 21-ére tűzte ki a kárpátukrán szojm összehívását Husztra,⁵⁰¹ de Volosin kérésére, hogy minél hamarabb stabilizálhassák a belpolitikai helyzetet, az időpontot március 15-ére módosították. Ugyancsak március 10-én a cseh–szlovák kormány határozata alapján Szlovákiában hivatalosan is a hadsereg vette át a hatalmat, ami már egyre biztosabb jelét mutatta annak, hogy a köztársaság napjai meg vannak számlálva.

3. Kárpáti Ukrajna Magyarországhoz csatolása. A szlovák–magyar határösszetűzés.

Közben 1939. február közepén egyre biztosabban látszott, hogy Hitler már nem sokáig fogja tartani magát a müncheni egyezményhez és megszünteti Cseh–Szlovákiát, mint államot. Ekkor Magyarországon már Teleki Pál volt a miniszterelnök, aki jól érzékelte, hogy a nemzetközi események rohamosan felgyorsultak. Németország március 12-én jelezte a magyar vezetésnek, hogy szabad kezet ad a Kárpáti Ukrajnával kapcsolatos kérdések megoldásához.⁵⁰²

Ennek megvoltak az előzményei úgy nemzetközi, mint helyi szinten. Az Orosz Nemzeti Párt vezetője, volt rutén miniszter, Fenczik István 1939. március 8-án felszólalt a budapesti

⁵⁰⁰ Uo.

⁵⁰¹ AKPR: Fond Podkarpatská Rus. Inv. 929. Sign. P/R 78/39.

⁵⁰² DIMK III. kötet. 1970. 413. dok. 551. o.

parlamentben és beszédében katonai beavatkozást kért Magyarországtól, a Ruténföld lakosságának az „ukrán terror” alóli felszabadítása érdekében.⁵⁰³ Eközben a magyar kormányhoz olyan hírek is eljutottak, miszerint Németország egész Szlovákiát elfoglalhatja, ha a körülmények úgy kívánják.

Ebben a bizonytalan helyzetben és valószínűleg a kedvező pillanat elszalasztásától való félelem miatt is a magyar kormány arról határozott: ha a német hadsereg bevonul Cseh–Szlovákiába, és Szlovákia kikiáltja függetlenségét, akkor a magyar honvédség sem fog várni és német hozzájárulás nélkül is elfoglalja Kárpáti Ukrainát. Csáky az olasz külügyminiszternek, Ciano grófnak küldött táviratában kifejezte a magyar vezetés azon aggodalmát, miszerint: „Az is valószínű, hogy a németek által támogatott szlovákság nem sokáig tartaná tiszteletben bécsi döntőbírótság által megállapított magyar–szlovák határt, melyet, mint közismert, pozsonyi és bécsi rádió már hónapok óta támad. Ha tehát szlovákok német birodalom hatalma alá csúsznának, Magyarország minden rizikót vállalva, erőszakkal megbolygatott hatalmi egyensúly helyreállítására az immár mások által megszegett bécsi döntés határozatát félretolva a ruszin földet haladéktalanul meg fogja szállni.”⁵⁰⁴ A határozatról azonnal értesítették Varsót és Rómát és utaltak rá, hogy ha Szlovákia a németek hatalma alá kerül és a lengyel-magyar közös határ nem jön létre, az olyan mértékű hatalmi túlsúlyt eredményezne Németország javára, amely a magyar, a lengyel és az olasz érdekeket is veszélyeztetné.⁵⁰⁵

Másnap a budapesti német követ egy jegyzéket adott át a magyar Külügyminisztériumban, amelyben Kárpáti Ukrajna magyar lerohanása esetére tudatták a német igényeket. Ez alapján Magyarországnak mindenképp biztosítania kell a német szükségletek szállításának zavartalanságát, és el kellett ismernie azokat a gazdasági egyezményeket és szerződéseket, amelyeket a kárpátukrán autonóm kormány német hivatalos vagy magánszemélyekkel kötött. Ezen kívül a magyar kormánynak el kell ismernie a kárpát-ukrajnai németek addig megszerzett összes jogait, a kárpátukrán kormány tagjait pedig nem szabad üldöznie és felelősségre vonnia.⁵⁰⁶ A legfontosabbak ezek közül a gazdasági érdekek voltak Németország számára, mivel a német kormány korábban már felmérte Kárpáti Ukrajna gazdasági képességeit, és megállapodások születtek az ásványkincsek német segítséggel történő feltárásáról, fa és egyéb nyersanyagok Németországba történő kiviteléről. Eközben még Március 8-án is aláírtak egy faexportra vonatkozó hároméves megállapodást a kárpátukrán

⁵⁰³ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 320. o.

⁵⁰⁴ DIMK III. kötet. 1970. 414. dok. 552. o.

⁵⁰⁵ Uo.

⁵⁰⁶ Móricz K.: Kárpátalja... 2001. 88. o.

kormányval, akik akkor még nem gondolták volna, hogy annak érvényességét március 11-én már a magyar féllel fogja gyorsan elismertetni Berlin a közelgő eseményekre való tekintettel.⁵⁰⁷

A németek már február 27-e és március 2-a között tárgyalásokat folytattak Ferdinand Ďurčanský és Mikuláš Pružinský szlovák politikusokkal egyes gazdasági és politikai kérdésekről, ahol Hermann Göring a német gazdasági támogatás megadását már szigorúan a szlovák függetlenség létrejöttéhez kötötte. Ausztria birodalmi kormányzója, Arthur Seyss-Inquart március 7-én tanácskozott Pozsonyban Jozef Tisoval és Karol Sidorral és követelte tőlük Szlovákia függetlenségének kikiáltását.⁵⁰⁸

Sztójay berlini magyar követ március 12-én Günther Altenburg német külügyminisztériumi osztályvezető társaságában repülőgéppel indult Budapestre, hogy átadja Hitler aznap reggeli üzenetét Kárpáti Ukrajnával kapcsolatban. Eszerint Cseh–Szlovákia rövid időn belül felbomlik, Németország elismeri Szlovákia függetlenségét, de Kárpáti Ukrajnával és Volosin kormányával kapcsolatban ezt 24 óráig nem teszi meg: „Magyarországnak van 24 órája, mely idő alatt megoldhatja a rutén kérdést.”⁵⁰⁹

Tehát a németeknek hirtelen sürgős lett a kárpátukrán kérdés Magyarország javára történő rendezése. Ennek egyik fontos oka, hogy nyomást akartak gyakorolni a szlovák politikusokra azzal fenyegetve őket, hogy a magyarok ugyanezt megtehetik a szlovák területekkel is, ha nem kiáltják ki Szlovákia függetlenségét. Erre volt a németeknek ugyanis szüksége Cseh–Szlovákia megszüntetéséhez. Másrészt ezzel a lengyel politikai vezetésnek is üzentek: Kárpáti Ukrajna megszűnésével egyértelműen jelezték, hogy letettek az onnan kiinduló Ukrajna létrehozásáról, ami Varsót korábban aggasztotta a Lengyelországhoz tartozó jelentős Kárpátokon túli ukrán területek miatt. Cserébe azt várták volna, hogy a németek számára nagy stratégiai jelentőségű Danzig (Gdańsk) kikötővárost átengedjék a lengyelek egy odavezető korridorral együtt. Ez végül nem következett be, mivel a lengyelek ezt a megoldást március 26-án elutasították.⁵¹⁰

A német hozzájárulás felkészületlenül érte a magyar katonai vezetést. A honvédség csapatai az első bécsi döntést követő területátvételek után a tervezett kárpátaljai akció miatt még rövid ideig mozgósított állapotban voltak, de az akció tervének elvetése után a kormány feloldotta készültségüket. Éppen ezért a politikai vezetés lelkesedése ellenére a Honvéd Vezérkar főnöke, Werth Henrik kétségeinek adott hangot azzal kapcsolatban, hogy a németek

⁵⁰⁷ Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. 154-155. o.

⁵⁰⁸ Cséfalvay, František – Kázmerová, Lubica: *Slovenská republika 1939-1945. Historický ústav SAV*, Bratislava, 2007. 16. o.

⁵⁰⁹ DIMK III. kötet. 1970. 413. dok. 551. o.

⁵¹⁰ Tilkovszky L.: *Revízió...* 1967. 160. o.

által szabott határidőre a honvédség részlegesen mozgósított alakulatai elérhetik-e a menetkészültséget. Véleménye szerint ugyanis az állományfelemelést és a hadianyag előkészítését semelyik honvédalakulat nem tudja végrehajtani két nap leforgása alatt, a menetkészültség eléréséhez legalább 72 órát tartott szükségesnek. Kétségeit memorandumban jelezte Teleki Pál miniszterelnök felé.⁵¹¹ A politikai vezetés azonban nem osztotta a Honvéd Vezérkar főnökének aggodalmait. Teleki Pál és Csáky István külügyminiszter ugyanis tartottak attól, hogy ha késlekednek, az ukrán politikusok elérik Hitlernél Kárpáti Ukrajna elismerését és elszalasztják a lehetőséget a terület megszerzésére. Ennek megfelelően a Honvédség kijelölt csapatainak mozgósítása és bevetése mellett döntöttek, Werth Henrik komoly aggályai ellenére.⁵¹²

Mindeközben tovább mélyült a válság Szlovákiában. A bécsi rádió és az egész német sajtó március 12-ével kezdődően erőteljes csehellenes kampányba kezdett. A prágai kormány a 9-én kezdődött zavargások megfékezésére csendőröket és katonákat küldött a szlovák területekre. Ezek az alakulatok elfoglalták Szlovákia stratégiailag kulcsfontosságú pontjait, a Hlinka Gárda vezetőinek és a szlovák politikusoknak a nagy részét – több mint 250 embert – pedig három nap alatt letartóztatták és többségüket bebörtönözték.⁵¹³ A német kormány nyomására március 12-én a csehek beszüntették a csendőrség és a katonaság akcióit, mert Hitler addigra már megkapta azt, amit akart. Éppen ilyen zavargásokra volt szüksége ahhoz, hogy beavatkozhasson a maradék Cseh–Szlovákiában is. Ennek előkészítésére Hitler már március 11-én felszólította a Wehrmacht parancsnokságát, hogy álljanak készen a bevonulás megkezdésére.

Hitler meghívásának eleget téve március 13-án Jozef Tiso Bécsből, ahol csatlakozott hozzá Ferdinand Ďurčanský is, repülőgéppel Berlinbe utazott. Hitler ismertette velük Németországnak a Cseh–Szlovákia sorsával kapcsolatos álláspontját, miszerint annak létezése rövidesen véget ér. Tisot választás elé állították: vagy kikiáltja Szlovákia függetlenségét a Harmadik Birodalom védelme alatt, vagy megvárja, hogy a magyarok elfoglalják a szlovák területeket.⁵¹⁴ Erre ugyan nem készült fel a magyar hadsereg, de Ribbentrop, hogy meggyőzzék

⁵¹¹ Kiss Gábor Ferenc: A Magyar Királyi Honvédség gyorscsapatainak alkalmazása 1938-1941. In: Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. 2013. 4. szám. 117-118. o.

⁵¹² Molnár András – Szabó Péter: Zalai honvédek Kárpátalján. Dokumentumok a magyar királyi 9. honvéd önálló gyalogdandár kárpátaljai bevonulásáról és a szlovák–magyar fegyveres összetűzésben való részvételéről, 1939. március–április. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 2016. 9-10. o.

⁵¹³ Janek István: Magyar–szlovák kapcsolatok 1939-1941 között a két állam diplomáciai irataiban. In: Aetas, 2007. 4. sz. 117. o.

⁵¹⁴ Čierná-Lantayová, Dagmar: Podoby česko-slovensko – maďarského vzťahu 1938-1949: Východiská, problémy a medzinárodné súvislosti. [Hasonlóságok a cseh-szlovák – magyar kapcsolatokban 1938-1949: Háttér, problémák és a nemzetközi összefüggések]. Veda, Bratislava, 1992. 15. o.

Tisot, azt állította: biztos információik vannak arról, hogy a magyar honvédség felvonult a szlovák határhoz. Tiso erre azzal válaszolt, hogy nem az ő feladatkörébe tartozik kinyilvánítani a függetlenséget, azt csak a szlovák nemzetgyűlés teheti meg. Ezt az érvet Hitler el is fogadta, ezért Tiso telefonon tudatta Emil Hácha elnökkel, hogy másnapra összehívja a szlovák nemzetgyűlést, és ezután nyomban visszautazott Pozsonyba.⁵¹⁵

Beck lengyel külügyminiszter szintén március 13-án a varsói szenátusban bejelentette, hogy Lengyelország támogatásáról biztosítja Magyarországot a ruszinföldi követeléseivel kapcsolatban. Ennek hatására a kárpátukrajnai cseh–szlovák hatóságok szigorú határozatot léptettek életbe a lengyel határ mentén.⁵¹⁶

A következő napon, március 14-én még mindig nem lehetett tudni mik a valódi tervei Hitlernek Szlovákiával kapcsolatban: kikiáltják függetlenségét vagy bevonulnak a német csapatok. Ez a bizonytalanság olvasható a magyar külügyminiszter által a pozsonyi magyar konzulnak küldött táviratban is:

„Amennyiben Slovensko teljes függetlensége proklamáltatik, üdvözlje kormányelnököt és magyar kormány utasítására hivatkozva helyezze kilátásba magyar követség mielőbbi felállítását.

Ha azonban nem volna megállapítható, vajjon Slovenszko szuverenitása teljes lesz-e, akkor csak igen melegen üdvözlje kormányelnököt és biztosítsa Magyarország jóindulatú testvéries támogatásáról.”⁵¹⁷

A Kárpáti Szics huszti főparancsnokságára már március 13-án este olyan hírek érkeztek Munkács körzetéből, hogy a magyar katonaság egy határ menti összetűzés után megkezdte a behatolást Kárpáti Ukrajna területére.⁵¹⁸ A „Szics Hotel”-ben összeült a gárda vezetősége és úgy döntöttek: küldöttséget menesztenek Volosinhoz azzal a kéréssel, hogy engedélyezze fegyverek átvételét a cseh–szlovák csendőrség raktárából. Ezekkel felszerelve tervezték a szicsovikokat a frontra küldeni a magyar csapatok elleni harcra.⁵¹⁹

Azt, hogy mi történt pontosan ezután, nehéz eldönteni az eltérő vélemények alapján. A cseh történészek nagy része szerint puccskísérlés, amely a cseh–szlovák karhatalom ellen, és az

⁵¹⁵ Rychlík, Jan: Česi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945. [Csehek és Szlovákok a 20. században. Cseh-szlovák kapcsolatok 1914-1945]. Academic Electronic Press Bratislava a Ústav T. G. Masaryka Praha, Bratislava, 1997. 170. o.

⁵¹⁶ Kárpátalja 1938–1941... 2004. 235. o.

⁵¹⁷ DIMK III. kötet. 1970. 420. dok. 555. o.

⁵¹⁸ Филонович, Василь: Березневі дні Карпатської України. [Kárpáti Ukrajna márciusi napjai]. Сумський Державний Університет, Суми, 2009. 33. ст.

⁵¹⁹ Пагіря, Олександр: Карпатська Січ: Військове формування Карпатської України. [Kárpáti Szics: Kárpáti Ukrajna fegyveres alakulata]. Темпора, Київ, 2010. 110. ст.

ukrán kormány megdöntésére irányult.⁵²⁰ Eszerint a Szics-gárda vezetősége ekkor már úgy ítélte meg, hogy a saját kezébe kell vennie az irányítást és március 14-én hajnali két óra körül akciót indított Volosin kormánya ellen, mivel az tévovázott a magyar csapatok elleni harcot illetően. Ehhez leginkább fegyverekre volt szükségük a gárdistáknak, ezért betörték a csendőrparancsnok, Vladimír Waky házába és elindultak vele a fegyverraktárhoz, ahová közben autóbuszokkal és teherautókkal további Szics-gárdisták érkeztek. Az épület végén volt a csendőrség sürgősségi részlegének szállása, a főbejáratnál pedig két fős őrség állt. Az örök, mikor felismerték mi készül, riasztották az egész készenléti alakulatot. Az összesen néhány tucatnyi szicsovik már megkezdte az első puskák, lőszeres ládák és kézigránátok felrakodását az egyik autóbuszra, amikor megérkezett egy csendőr egység és a „törvény nevében” felszólította a szicsovikokat, hogy hagyják abba a raktár kifosztását. Erre a gárdisták löni kezdtek, amire a csendőrök is tüzet nyitottak géppisztolyaikkal.⁵²¹

A továbbiakban a gárdisták megtámadták a huszti kormányépületet is, de a csendőrök itt is felvették velük a harcot, bár nemsokára hátrálniuk kellett a túlerővel szemben. A katonai helyőrség és Prchala tábornok viszonylag messze tartózkodott az eseményektől, de mikor a kiküldött felderítő azzal tért vissza, hogy csendőrök holttesteit vannak a kormányépület előtt, Prchala kiadta a parancsot a katonaság közbelépésére. A 45. gyalogezred a géppuskák mellett gránátvetőket is bevetett, amellyel a felkelőket sikerült elüldöznie a kormányépület és a csendőrség elől. A harc azonban még nem ért véget, mert a szicsovikok városszerte több helyen is elbarikádozták magukat. A csendőrség és a katonaság végül közös erővel délelőtt 9 órára mindenhol felszámolta az ellenállást és a hatalomátvételi kísérlet megbukott.⁵²² Az összecsapásokban nyolc csendőr vesztette életét és legalább tízen megsebesültek, a gárdisták között negyven volt a halálos áldozatok száma és ötvenen sérültek meg. Az elfogottak közül pedig számos személyt gyorsított eljárással internáltak.⁵²³

Az ukrán vélemények szerint a Volosinhoz érkező küldöttség rövid megbeszélés után megkapta az engedélyt, ami után a rendőrség is hozzájárult a fegyverek autóbuszokra és teherautókra rakodásához, valamint frontra küldéséhez. Ezután a csendőrparancsnok, Vladimír Waky sem mondott nemet a kérésre, és éjszaka két óra körül megkezdődött a fegyverek elszállítása. Ekkor azonban csendőralakulatok jelentek meg és amikor megközelítették az épületet, kitört a tüzharc. A szicsovikok az addig összegyűjtött hadianyaggal visszatértek a

⁵²⁰ Švorc, O.: Zakletá... 2007. 248. o.

⁵²¹ Marek, J.: Hraničářská... 2004. 210. o.

⁵²² Uo. 212. o.

⁵²³ Občáné Podkarpatské Rusi... 2014. 3. o.

laktanyájukba. Hajnali négy óra körül a cseh katonai parancsnokságról felhívták a Szics egyik parancsnokát, Ivan Romant és az elszállított fegyverek visszaszolgáltatására szólították fel. A parancsnok válasza határozott nem volt, arra hivatkozva, hogy Volosin engedélyével cselekedtek.⁵²⁴

Ekkor szánta el magát Prchala tábornok a közbelépésre és a 45. gyalogezrednek parancsot adott a fegyverek visszaszerzésére. A cseh–szlovák hadsereg nagyjából 200 katonája, 6 könnyű tankkal és 4 páncélozott járművel, nehézfegyverekkel és ágyúkkal március 14-én reggel 6 órakor megtámadta a Szics-gárda létesítményeit Huszton. Az utcákon úttorlaszokat emeltek, a harcok több órán át folytak. Volosin igyekezett telefonon elérni Prchala tábornokot az összecsapások minél előbbi megszüntetése érdekében, de nem járt sikerrel. A cseh túlerővel és felszereltségük fölényével szemben a szicsovíkok nem sokáig tudtak harcolni, dél körül szinte mindenütt megadták magukat vagy elmenekültek. Az ukrán becslések szerint a harcokban 40–150 ukrán gárdista esett el és 50 sebesült meg, a csehek részéről 10–20 katona és csendőr lehetett a veszteség.⁵²⁵

Volosin ekkor már tudta, hogy a magyar hadsereg elindult, Huszton pedig a cseh katonaság beavatkozása után abban sem lehetett biztos, hogy a kormányzást nem veszik át tőle. Így nem volt mire várnia, történelmi lehetőséget szalasztott volna el, ezért március 14-én délután – miután délben Szlovákia már megtette⁵²⁶ – Volosin miniszterelnök kinyilvánította Kárpáti Ukrajna önállóságát.⁵²⁷ Vincent Sandort Prágában utasították, hogy a Julian Révay által Bécsből közölt értesítést a függetlenség kikiáltásáról juttassa el Anglia, Németország, Franciaország, Olaszország, Jugoszlávia, Lengyelország, Románia és az USA prágai külképviseleteinek, amely a délután folyamán meg is történt.⁵²⁸

Még aznap, tehát március 14-én este 10 óra 20 perckor tartott rádióbeszédében Volosin – miután délután hat óra körül a kormánnyal is megvitatta – kihirdette Kárpáti Ukrajna függetlenségét: „Polgártársak és polgártársnők Kárpáti Ukrajnában! A szlovák parlament megszavazta a függetlenséget, a mi szojmunk pedig hivatalosan ki fogja kiáltani függetlenségünket. A független Kárpáti Ukrajna kormányának tagjai: Avgustin Volosin miniszterelnök, Julian Révay külügyminiszter, Jurij Pervuznik belügyminiszter, Julij Brascsajko pénzügy- és kommunikációs miniszter, Stepan Klocsurak gazdasági miniszter és

⁵²⁴ Пагіря, О.: Карпатська Січ... 2010. 111. ст.

⁵²⁵ Уо. 114. ст.

⁵²⁶ Magyarország március 15-én elismerte az önálló Szlovákiát.

⁵²⁷ Мóрич К.: Кáрпáтáлjá сoрсфoрдulóи... 85. o.

⁵²⁸ Шандор, В.: Спoмини... 1996. 337. ст.

Mikola Dolinai egészségügyi és szociális miniszter”.⁵²⁹ Éjszaka külön táviratot küldtek a berlini külügyminisztériumba, amelyben tudatták, hogy megtörtént a független Kárpáti Ukrajna kikiáltása és a német birodalomtól várnak segítséget: „Kárpáti Ukrajna Kormányának nevében kérem tudomásul venni önállóságunk kikiáltását a Német Birodalom védelme alatt”, írta Volosin.⁵³⁰

A szlovák függetlenség kikiáltása után közvetlenül Vörnle János rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, a külügyminiszter állandó helyettese a magyar kormány nevében ultimátumot adott át Milos Kobr budapesti cseh–szlovák követnek.⁵³¹ Ebben a magyar kormány a következő követeléseket fogalmazta meg a prágai kormánnyal szemben: „[...] a ruszinszkói területen legutóbb lefolyt események és állandóan ismétlődő incidensek, amelyek egyrészt a határmenti magyar népesség békéjét veszélyeztetik, [...] kötelességévé teszik a magyar kormánynak, hogy a cseh kormánytól követelje, hogy:

- a) a magyar nemzetiségű internáltakat azonnal helyezze szabadlábra;
- b) azonnal vessen véget a magyar nemzetiségűek üldözésének és engedje meg nekik, hogy teljesen szabadon szervezkedhessenek;
- c) a magyar önvédelmi alakulatok részére szolgáltatson ki fegyvereket;
- d) kezdje meg 24 órán belül Ruszinszko területének a cseh-morva csapatok által való kiürítését;
- e) teljes mértékben tartsa tiszteletben a magyar alattvalók és nemzetiségűek vagyonát.

[...] A magyar királyi kormány jelen jegyzékére annak átadásától számított 12 órán belül választ vár, ellenkező esetben a bekövetkezendőkért minden felelősséget a prágai kormányra hárít.”⁵³²

Közben Berlinben Hitler és más német vezetők éppen az idős és gyengélkedő Emil Hácha cseh–szlovák elnököt győzködték hosszasan, aki végül éjszaka beleegyezett mindenbe, amit követeltek tőle. František Chvalkovský külügyminiszterrel együtt aláírta a katonai megadást, valamint azt, hogy Hácha a cseh népet a Harmadik Birodalom védelme alá helyezi.⁵³³ Következő nap már nem létezett Cseh–Szlovákia, a cseh területek Cseh–Morva Protektorátus név alatt német megszállás alá kerültek. Ezekről az eseményekről Barcza György, londoni magyar követ így ír: „Hitler 1939. március 15-én megszállta Prágát és egész Csehországot [...] Miután Hitler a cseh Hácha tanár elnököt egy egész éjjelen át különböző idegtortúráknak vetette

⁵²⁹ AKPR: Fond Podkarpatská Rus. Inv. 929. Sign. P/R 93/39.

⁵³⁰ Documents on German... 1951. Doc. No. 210. 251. o.

⁵³¹ Cséfalvay, F. – Kázmerová, L.: Slovenská... 2007. 19. o.

⁵³² Budapesti Hírlap. 1939. március 15. 2. o.

⁵³³ Tomášek, Dušan – Kvaček, Robert: Causa Emil Hácha. Themis, Praha, 1995. 36-38. o.

alá, Hácha – ki közben el is ájult – hajnal felé végkimerültségében mindenbe beleegyezett, minden német követelést elfogadott és aláírt. Megszületett a Cseh–Morva Protektorátus, a farkas „pártfogásba” vette a bárányt, és ez a pártfogás abban nyilvánult meg, hogy elfoglalták Prágát, megszállták az országot, letartóztattak mindenkit, aki nem vallotta magát németbarátnak. Ez a komédia pedig az egész világ szeme láttára játszódott le!”⁵³⁴

Volosin még március 14-én a német külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, Günther Altenburg segítségével folyamodott. Táviratában ismét kérte a Führer és a többi német vezető támogatását. Emellett azt állította, hogy a cseh hadsereg már elfoglalta helyét a frontvonalon, az ukrán nép pedig a cseh csapatokkal együtt harcolni fog minden támadás, még egy esetleges magyar–lengyel közös agresszió ellen is. Ha esetleg nem kapnának segítséget, amennyiben szükséges, általános felkelést indítanak az összes ukrán földeken – beleértve Lengyelországot is – a külső veszélyek elhárítására.⁵³⁵

A prágai kormány március 14-én elfogadta a magyar kormány követelését, és tájékoztatta Prchala tábornokot, hogy 24 órán belül ki kell vonnia a cseh hadsereget Kárpátaljáról. Lev Prchala este 9 óra körül kiadta a parancsot a cseh alakulatoknak, hogy térjenek vissza Csehország területére.⁵³⁶ Távozásuk még ezen a napon meg is kezdődött, amelyet egy 23 órakor kiadott hivatalos kormányjegyzékkel erősítettek meg. Mivel a cseh katonai egységek a hivatalos parancsot csak az esti órákban kapták meg, emiatt napközben még történtek összetűzések, a kivonulási parancs után azonban már nem törődtek a terület védelmével. A kiürítés megszervezését pedig több alkalommal a magyar katonai vezetéssel történt egyeztetésekkel sikerült viszonylag gördülékenyen megoldani, de összetűzésekre még így is sor került.⁵³⁷

A magyar csapatok a támadás előkészítésére Bély Lajos vezérkari ezredes parancsnokságával már március 14-én, a reggeli órákban átlépték a magyar–kárpatukrán demarkációs vonalat három irányban: Ungvártól észak felé Nevicke községig, északkelet felé a Munkács feletti területekig, valamint Beregszász és Tiszaújlak felől Nagyszőlős irányába.⁵³⁸ Ennek indoklására olyan hírek jelentek meg, miszerint 14-én a reggeli órákban cseh–szlovák csapatok támadtak a magyar határőrségre Munkácsnál, és ennek visszaverésére hatoltak be a

⁵³⁴ Barcza György: *Diplomataemlékeim 1911-1945. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból. I. Kötet. Szerk.: Antal László, Glatz Ferenc, Sipos Péter. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994. 411. o.*

⁵³⁵ Стерчо, П.: *Карпато-Українська...* 1994. 214. ст.

⁵³⁶ Marek, J.: *Hraničářská...* 2004. 213. o.

⁵³⁷ Пагіря, О.: *Карпатська Січ...* 2010. 117-118. ст.

⁵³⁸ Botlik J.: *Közigazgatás...* 285. o.

magyar csapatok a város felett fekvő területekre, valamint hasonló összetűzés miatt Ungvártól északra.

Ungvár közelében – Ungdarócznál és Császlócnál – március 14-én hajnalban a magyar határvadász-örsöket váratlanul támadta meg néhány cseh osztag, amit azonban rövid idő alatt sikerült visszaverni veszteség nélkül. A cseh katonaság délután 4 óra körül a Nagydobrony–Csongor határszakaszon követett el határsértést az ún. Róth-majornál. A magyar határvadászok tűzharcban itt is visszaverték a támadókat: „[...] a csehek kb. szakaszerejű osztagokkal törtek előre, majd még a határvonal átlépése előtt, határvadász örseink tüzeiben elakadtak.”⁵³⁹ A délután folyamán a cseh hadvezetés határozatot rendelt el Ungvártól északra, az Ung folyó mentén. Az intézkedésre válaszul Werth Henrik vezérkari főnök az Ung folyótól keletre a román határig ugyancsak lezáratta a határt, amely kis- és távolsági határforgalomra, valamint a Feketeardón átfutó vasúti vonalra is vonatkozott.⁵⁴⁰

A korábban már említett aggodalmait ellenére Werth Henrik március 14-én kiadta a parancsot a honvéd alakulatoknak a határra történő azonnali felvonulásra. A csapatok többségét a tényleges katonai szolgálatra bevonult és hathetes kiképzésben részesített sorállományú katonák alkották.⁵⁴¹ Horthy Miklós kormányzó külön hadparanccsal küldte harcra a magyar csapatokat: „Honvédek! Ismét történelmi napra virradtunk!... Most, mikor útba indítalak Benneteket Kárpátalja 20 éven át sanyargatott népének, derék ruszin és magyar testvéreink felszabadítására, biztos vagyok benne, hogy e nagy fáradsággal és esetleg újabb nehéz harcokkal járó feladatot épp oly tökéletesen fogjátok megoldani, mint ahogyan a cseh támadások ellen megvédtétek határainkat és vissza fogjátok vezetni ruszin testvéreinket Szent István birodalmába, ahol 1000 éven át jóban-rosszban egyaránt velük együtt éltünk, örültünk és véreztünk. Honvédek! Isten és Haza nevében kísérvé népünk szeretetétől előre az ezeréves határunkig, a Kárpátok bércéig, hogy ott kezet nyújthassatok lengyel bajtársaitoknak! Legyetek tudatában annak, hogy az egész világ szeme rajtatok van. A Magyarok Istene segítsen Benneteket”.⁵⁴²

A hadművelet végrehajtására 1939. március 14-én alakult meg a Kárpát-Csoport, amelynek vezetését Szombathelyi Ferenc tábornok, a kassai VIII. hadtest parancsnoka látta el. Az újonnan létrehozott parancsnokság alárendeltségébe a következő sereg és csapattestek tartoztak: 1. lovasdandár (3. és 4. huszárezred, 13. és 14. kerékpáros zászlóalj, 1. lovas

⁵³⁹ Vásárhelyi Andor: A Kárpátaljáért Ungvár és Uzsok között lefolyt harcok. Magyar Katonai Szemle. 1941. II. negyedév. 6. szám. Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 1941. 564. o.

⁵⁴⁰ Botlik J.: Egestas... 2000. 226. o.

⁵⁴¹ Molnár A. – Szabó P.: Zalai honvédek Kárpátalján... 2016. 10. o.

⁵⁴² Móricz Béla: Kárpátalja hősei. Vitézi Rend Zrínyi Csoportja, Budapest, 1939. 5. o.

tüzérezred); 2. lovasdandár (1. és 2. huszárezred, 15. és 16. kerékpáros zászlóalj, 2. lovas tüzérezred); 2. gépkocsizó dandár (4., 5. és 6. gépkocsizó zászlóalj, 2. felderítő-zászlóalj, 11. és 12. kerékpáros zászlóalj, 2. gépkocsizó tüzérosztály); 24. gyalogezred; valamint a VIII. hadtest illetékességi területén állomásozó 24.,25.,26.,27. és 28. határvadász-zászlóaljak. A Kárpátalján állomásozó csehszlovák seregtestek közül a hadművelet megindításakor csupán a 12. gyaloghadosztály és a határőr alakulatok voltak helyőrségeikben, a jelentős erőt képviselő 2. gépkocsizó dandárt ekkorra már kivonták a területről.⁵⁴³ Ezen kívül a román határszakasz biztosítása céljából mozgósították a debreceni VI. hadtestet is, mert fennállt a veszély, hogy a román hadsereg esetleg betör Kárpátalja román kisebbség által lakott területeire.

A magyar honvédség Kárpát-csoportjának alakulatai március 14-én a parancsnak megfelelően – mint említettem – a támadás előkészítésére előbb elfoglalták a számukra kijelölt pozíciókat, majd három irányban indultak meg Kárpátalja teljes visszavételére: Ungvár irányából az Ung folyó völgyében Perecsenyen és Nagybereznán keresztül az Uzsoki-hágó felé; Munkács felől a Latorca folyó völgyében Szolyva és Volóc érintésével a Vereckei-hágó felé; Beregszász irányából a Nagyszőlős–Huszt–Técső–Rahó vonal mentén Kőrösmező felé, miközben a fő feladatot a főváros, Huszt elfoglalása jelentette.⁵⁴⁴

Volosin március 15-én hajnali négy órakor újabb táviratot küldött Berlinbe, a német külügyminisztériumba, amelyben ismét megerősítette: kikiáltották a függetlenséget és a német birodalomtól várnak védelmet. Arról is tájékoztatta Berlint, hogy a magyar csapatok benyomultak Kárpáti Ukrajnába, ezért kéri Berlin közbenjárását a magyar támadás leállítására.⁵⁴⁵ A német fővárosból egy óra múlva megérkezett a válasz, Hoffmann huszti konzul tudatta Volosinnal és a várakozó kormánytagokkal a lesújtó hírt: mivel a magyar csapatok széles frontvonalon már megindultak Kárpáti Ukrajna ellen, a német kormány javasolja mindennemű ellenállás beszüntetését, Németország nem tudja vállalni a terület védelmét.⁵⁴⁶ Volosin a prágai kormánytól is igyekezett segítséget kérni, de Prágában ekkor már semmi értelmét nem látták a terület védelmének, Prchala tábornok vezetésével folyamatban volt a cseh alakulatok elvezénylése.⁵⁴⁷

Az ukrán hadügyminiszter, Stepan Klocsurak március 15-én reggel rendeletileg létrehozta a terület fegyveres erőit irányító vezérkart „Kárpáti Ukrajna Nemzeti Védelme”

⁵⁴³ Molnár A. – Szabó P.: Zalai honvédek Kárpátalján... 2016. 10. o.

⁵⁴⁴ Osztovics Ferenc: Kárpátalja felszabadítása különös tekintettel a 2. gépkocsizó dandár ténykedésére. Magyar Katonai Szemle. 1939. IV. negyedév. 11. szám. 34-38. o.

⁵⁴⁵ Documents on German... 1951. Doc. No. 236. 275. o.

⁵⁴⁶ Ortutay T.: Cseh világ... 1941. 244. o. ; Шандор, В.: Спомини... 1996. 338. ст.

⁵⁴⁷ Richter, K.: Podkarpatští Rusíni... 1997. 18-19. o.

(Національна Оборона Карпатської України) elnevezéssel. A szervezet vezetésével Szerhej Jefremov ezredest bízták meg, valamint egy 11 főből álló parancsnokságot is felállítottak.⁵⁴⁸ Ezt a parancsnoki kart már Jefremov állította össze a Szics katonai vezetőiből és idősebb tisztekből.

A fegyveres erők alapját is a Szics tagsága jelentette, hozzájuk csatlakoztak az önkéntesek, valamint az ukrán nemzetiségű volt csehszlovák katonák és határőrök. Fegyverük és egyéb felszerelésük azonban kevés, illetve szegényes volt, néhány kisebb elvonuló cseh alakulat lefegyverzésével tudtak csak hadianyagra szert tenni.⁵⁴⁹ Március 15-én egész nap félóránként sugározták rádión Jefremov felhívását⁵⁵⁰ a lakossághoz, amelyben harcra szólította az arra alkalmasokat. Másnap megjelent egy mobilizációs felhívás az *Új Szabadság* című újságban is: „A hadügyminisztérium Huszton létrehozta a főparancsnokságot Jefremov ezredes irányításával. Létrejön Kárpáti Ukrajna hadserege. Minden egykori tiszt, altiszt és katona önként jelentkezhet a hadsereg főparancsnokságán, ne legyen egy képzett katona sem, aki nem ajánlja fel szolgálatát államának. Szolgáltunk a császárnak, idegen elnöknek, most szolgáljunk saját nemzetünknek. Katonák, hív benneteket szülőföldünk!”⁵⁵¹ Komoly felkészülésre azonban már nem volt idő, a felhívás inkább jelképes volt, mert a magyar hadsereg gyors ütemben szállta meg a területet.

A magyar csapatok előrenyomulása az előzetesen kijelölt három irányban haladt. A 24. gyalogdandár és a 2. gépkocsizó dandár alakulatainak először az Ungvár körüli dombokon felvonult csehszlovák katonasággal kellett megküzdeni. Az 5. gépkocsizó zászlóaljjal szemben álló ellenség visszavonult, a 26. határvadász-zászlóalj azonban ellenállásba ütközött. Március 15-én hajnalban és délelőtt komoly ellenállást fejtettek ki a csehszlovák csapatok, Felsődomonya felől még harckocsikkal megerősített gyalogsági ellentámadást is indítottak, amelyet a honvéd csapatok visszavertek. A csehszlovák alakulatok megkezdték a visszavonulást, a magyar támadó csoport pedig Perecseny felé folytatta az előrenyomulást.⁵⁵²

A Latorca völgyében meginduló csoportot az 1. lovasdandár parancsnoksága alatt a munkácsi helyőrség csapattestei alkották. A város környéki magaslatok biztosítása után Pisztraházát és Órhegyalját foglalták el a támadó csapatok, ezután viszont itt is csehszlovák ellenállásba ütköztek, a 12/3. kerékpáros század Gorondnál számottevő veszteséget szenvedett.

⁵⁴⁸ Єфремов, Сергій: Бої 14-15 березня 1939 року на Карпатський Україні. [Az 1939. március 14-15-ei harcok Kárpáti Ukrajnában]. Гражда, Ужгород, 2009. 11. ст.

⁵⁴⁹ Пагіря, О.: Карпатська Січ... 2010. 120. ст.

⁵⁵⁰ Єфремов, С.: Бої... 2009. 27-28. ст. A felhívás teljes szövege ukránul.

⁵⁵¹ Нова Свобода. 1939. március 16. 1. ст.

⁵⁵² Vásárhelyi A.: A Kárpátaljáért... 1941. 569-573. o.

Március 15-én harcokosi támogatással a 3. huszárezred és a 24/III. zászlóalj átkaroló támadást indított a Beregszentmiklós környéki dombokon védekező csapatok ellen, azonban a harcok közepette megérkeztek a hírek mindkét oldalhoz Cseh-Szlovákia megszűnéséről és a németek prágai bevonulásáról. Ennek következtében a harcot beszüntették és tárgyalások kezdődtek a csehszlovák csapatok elvonulásának feltételeiről.⁵⁵³

Beregszásztól Huszt irányába március 15-én hajnalban kezdték meg a támadást a magyar honvédség csapatai. A 24. határvadász-zászlóalj először Csepénél, majd Fancsikánál ütközött ellenállásba, ahol a csehszlovák határőrcsapatokat páncélos támogatás is segítette. A 24. határvadász-zászlóaljjal szemben arányaiban túlerőben volt az ellenség: egy 780 fős csehszlovák 45/II. zászlóaljjal álltak szemben, akiket támogatott 150 csendőr és pénzügyőr, 330 szicsovik és egy 12 páncélosból álló harcokosi-század. Az ellenállást végül a 14. kerékpáros zászlóalj beavatkozásával sikerült megtörni.⁵⁵⁴

A honvéd vezérkar főnöke március 15-én 12 órakor a következő hivatalos jelentésben számolt be a hadműveletek állásáról: „A magyar csapatok előrenyomulása a ruszin területen március 15-én tovább haladt. Prchala tábornok hadikövetet küldött a magyar lovasdandár parancsnokához, és a cseh erők elvonulásához öt napi haladékot kért. – A m. kir. honvéd vezérkar főnöke azonnali fegyverletételt követelt. Az ezirányú tárgyalások folyamatban vannak.”⁵⁵⁵

Volosin már jól tudta, hogy nem számíthat Németország védelmére. Jefremov folyamatos jelentéseiből tudta, hogy a magyar csapatok gyors ütemben közelednek Huszt felé.⁵⁵⁶ Délután 3 órakor táviratban kérte a prágai kormánytól, hogy azonnal hívják össze a szojmot, a cseh hadsereg pedig a Sziccsel összefogva védje meg a határokat, mivel „Az egész nemzet a Magyarországgal való egyesülés ellen van.”⁵⁵⁷ Mivel nem tudták pontosan mennyi idejük maradt még, ezért a választ meg sem várták és március 15-én délután 3 óra 20 perckor a huszti gimnázium nagytermében megkezdte első és egyben utolsó ülését a kárpátukrán országgyűlés, a szojm.⁵⁵⁸ A 32 tagú parlament képviselői közül 13-an az UNO tagjai voltak. A kisebbségeket csupán a cseh M. Drbal, a román Gregor Moys görög katolikus lelkész és a német A. E. Oldofredi képviselte. A szojm elnökévé természetesen Volosint választották és államelnökké is

⁵⁵³ Molnár A. – Szabó P.: Zalai honvédek Kárpátalján... 2016. 10-11. o.

⁵⁵⁴ Loósy Alajos: Nagyszöllős felszabadítása. In: Magyar Katonai Szemle. 1940 I. negyedév. 3. szám. 598-601. o.

⁵⁵⁵ Kárpátalja 1938–1941... 2004. 236. o.

⁵⁵⁶ Єфремов, С.: Бої... 2009. 13. ст.

⁵⁵⁷ АКРР: Фонд Подкарпатска Рус. Inv. 929. Sign. P/R 94/39.

⁵⁵⁸ Поп, И.: Энциклопедия... 2001. 43. ст.

öt nevezték ki. Ezután két jogszabályt hoztak. Az első törvény (закон) nyolc paragrafusból állt, amelyek a következők voltak:

„§:1. Kárpáti Ukrajna független Állam.

§:2. Az Állam neve: KÁRPÁTI UKRAJNA.

§:3. Kárpáti Ukrajna köztársaság élén elnökkel, akit Kárpáti Ukrajna Szojmja választ.

§:4. Kárpáti Ukrajna állami nyelve az UKRÁN nyelv.

§:5. Az állami zászló színárnyalatai kék és sárga, amelyből a kék a világosabb, a sárga a sötétebb.

§:6. Kárpáti Ukrajna címere az addigi területi címer: medve a bal oldali piros fél mezőben, négy kék és három sárga sáv a jobb oldali fél mezőben, és Nagy Volodimir TRIZUBja⁵⁵⁹ kereszttel középen.

§:7. Kárpáti Ukrajna állami himnusza: „Még nem halt meg Ukrajna...”⁵⁶⁰

§:8 Ez a törvény elfogadásától érvényessé válik.

Huszt, 1939. március 15.”⁵⁶¹

A 2. számú, három paragrafusból álló jogszabály felhatalmazta a kormányt, hogy Kárpát-Ukrajna elnökének a beleegyezésével az első törvényt rendeleti úton azonnal léptesse életbe. Ezután Volosin jóváhagyta az új kormány összetételét: Julian Révay miniszterelnök és külügyminiszter, Julij Brascasjko a pénzügyi-, ipari és kereskedelmi miniszter, Avgustin Stefan az iskolaügyi, kultusz- és népművelődési miniszter, Stepan Klocsurak a hadügy- és földművelésügyi miniszter, Jurij Perevuznik a belügyminiszter, Mikola Dolinai pedig az egészségügyi és szociális ellátási miniszter lett.⁵⁶²

Még a szojm ülése előtt érkezett meg Husztra a magyar Külügyminisztériumi távirata, amelyben Csáky István, a tárca vezetője felszólította Volosin kárpátukrán miniszterelnököt, hogy „a vérontás elkerülése végett az általa eddig de facto gyakorolt hatalmat adja át a bevonuló magyar hadsereg parancsnokának és erre a felszólításra a magyar külügyminiszter ma este 8 óráig vár választ.”⁵⁶³ Volosin az ülés után válaszolt és időt igyekezett nyerni. Tudatta, hogy küldöttséget indított el Budapestre és annak megérkezéséig kéri a magyar féltől a hadműveletek szüneteltetését.⁵⁶⁴ Csáky válasza egyértelmű volt: a küldöttséget várja, a hadműveletek felfüggesztése azonban lehetetlen, mert a csapatmozgások már folyamatban vannak. A

⁵⁵⁹ А „Тризуб” jelentése háromágú szigony

⁵⁶⁰ „Ще не вмерла Україна”, ma is ez Ukrajna himnusza

⁵⁶¹ Тернистий шлях до України... 2007. 249-250. ст.

⁵⁶² АКРР: Фонд Подкарпатска Рус. Inv. 929. Sign. P/R 93/39.

⁵⁶³ Népszava. 1939. március 16. 1. o.

⁵⁶⁴ Hořec, J.: Podkarpatská... 1994. 30. o.

külgügyminiszter arra is utalt, hogy Volosin úgy is, mint egyházi férfiú a reményei szerint mindent el fog követni a fölösleges vérontás elkerülésére.⁵⁶⁵

A szojm ülése után Volosin táviratot küldött Prágába František Chvalkovský külgügyminiszternek: „Kárpáti Ukrajna kormányának nevében tudatom, hogy miután Szlovákia kinyilvánította függetlenségét számunkra nem lehetséges a Cseh–Szlovák föderációban maradni. Ezért kormányunk a szojm tagjaival összhangban kihirdette a független Kárpáti Ukrajnát. [...] A jelenlegi kormány köszöni a húsz évnyi együttműködést, amely segített nekünk a nemzeti tudatunk javításában és a kulturális fejlődésben.”⁵⁶⁶

Az országgyűlés berekesztése után az államelnöknek megválasztott Volosin összehívta a minisztertanácsot, és kijelentette: a magyar hadsereg megindult Kárpáti Ukrajna ellen, az ellenállás értelmetlen. Az ország ügye munkát kíván, nem pedig értelmetlen halált.⁵⁶⁷ Ezért elküldte Budapestre tárgyalni Julij Brascsajko és Mikola Dolinai, Szlovákiába pedig Stepan Klocsurak minisztereket. Jurij Perevuznikot, a belügyi tárca vezetőjét pedig megbízta azzal, hogy maradjon Huszton és a beérkező magyar katonasággal rendezze a felmerülő ügyeket. A többi kormánytag szabad cselekvési lehetőséget kapott az államelnöktől,⁵⁶⁸ aki ezután a román határhoz közeli Nagybocksóra utazott.⁵⁶⁹

A honvéd vezérkar főnökének hivatalos jelentése szerint március 15-én 20 órára a magyar csapatok mélyen benyomultak Kárpáti Ukrajna területére, és a nap folyamán az igen nehéz időjárási és közlekedési viszonyok ellenére is több mint száz települést vettek birtokba. Az Ungvár felől támadó csapatok a már fentebb részletezett harcok után Perecseny irányába folytatták előrenyomulásukat. A Munkács felől támadó csoport a szervezett csehszlovák ellenállás megszűnése után Szolyva irányába haladt tovább és még 15-én este bevonult a városba. Beregszász irányából a csepei és a fancsikai harcok befejezése után a támadó csoport a nap folyamán elérte Nagyszőlős keleti részét. A 24. határ vadász-zászlóaljnak sikerült a várost

⁵⁶⁵ Népszava. 1939. március 16. 2. o.

⁵⁶⁶ Hořec, J.: Podkarpatská... 1994. 31. o.

⁵⁶⁷ Nem egyértelmű, hogy ezt a kijelentést mikor tette, van olyan visszaemlékezés, amely szerint csak a Romániába való távozás előtt: Бірчак, В.: Карпатська... 1940. 77. ст.

⁵⁶⁸ Нариси історії Закарпаття. 1995. 317. ст.

⁵⁶⁹ Avgustin Volosin március 16-án néhány kormánytisztviselő kíséretében Máramaroszigetnél elhagyta Kárpátalját és román területre lépett, majd a román kormány segítségét kérte. Röviddel Romániába való menekülése után Berlinbe utazott tovább. Innen rövid tartózkodás után a Németország fennhatósága alatt álló Cseh-Morva protektorátus központjában, Prágában telepedett le. Itt a németeket kiszolgáló cseh bábkormánytól havonta 4 ezer cseh korona nyugdíjat kapott, és egy ukrán nyelvű újságot is kiadhatott. 1945. március 21-én a szovjet hadsereg letartóztatta, repülőgépen Moszkvába hurcolta, ahol július 11-én, életének 70. évében a börtönben meghalt.

„a magyar lakosság örömujjongása közepette” elfoglalni.⁵⁷⁰ A hadseregcsoporthoz március 15-ei vesztesége 20 halott és 21 sebesült volt.⁵⁷¹

A nap folyamán a szomszédos csapatmozgásokat is éberrel figyelték: „A szlovák állam III/15-én öt korosztályt mozgósított, mely azonban nem ellenünk irányul, csak a határaink védelmét szolgálja [...] szlovák csapatoktól összekötőtiszt jelent meg az Ungvár-i csoport parancsnokánál és közölte vele, hogy ha a szlovák határt tiszteletben tartjuk, a szlovákok Ruszinszko megszállásába nem avatkoznak bele [...] Románia állítólag részleges mozgósítást hajtott végre, az útforgalmat azonban nem korlátozták [...] A 12. cseh hadosztály parancsnoka Svatek tbk. [tábornok] Szolyvárról eltávozott.”⁵⁷² A 36. cseh gyalogezred Eperjes irányába, a 45. cseh gyalogezred pedig Románia felé⁵⁷³ vonult el Kárpátaljáról.⁵⁷⁴ Svátek tábornok kérte, hogy a Perecseny-Eperjes felé elvonuló csapatok részére még március 16. és 18-a között az átvonulást engedjék meg.

A hadműveletek március 16-án és 17-én mindhárom irányban tovább folytatódtak. Az ungvári csoport 16-án harcolt utoljára csehszlovák katonaság ellen. Ókemence és Neviceke északi dombjainál a 26. határhadász-zászlóalj, a 24/I. zászlóalj és az 5. gépkocsizó zászlóalj a VI. közfelderítő repülőszázad légi, illetve a 24. tábori tüzérszázad tüzérségi támogatásával végleg felszámolta a védelmi állásokat, a továbbiakban az előrenyomuló csoport üldözésbe ment át. A 2. felderítő zászlóalj és a 14. kerékpáros zászlóalj a Tatár-hágónál, a 4. gépkocsizó zászlóalj pedig a Toronyai-hágónál érte el a történelmi magyar-lengyel határt.

A munkácsi csoport 12. kerékpáros zászlóalja és kisharckocsi-szakasza 16-án délután ellenállás nélkül érte el a Vereckei-hágót. Itt a lengyel 22. hegyi gyaloghadosztály parancsnoka köszöntötte Bély Alajos ezredest az újra létrejövő magyar-lengyel határon.⁵⁷⁵

A beregszászi csoport alakulatait Nagyszőlős elfoglalása után Huszt ellen irányították. Husztnál már nem a csehszlovák alakulatokkal kellett felvenni a harcot, hanem a Szics-gárda csapataival. A város előtt kb. tíz kilométerre, Veresmart és Rakasz községek között fejtettek ki leginkább ellenállást. A Szics vezetése aznap nyilatkozatban ítélte el Avgustin Volosin államfőt, amiért az szerintük elárulta Nagy-Ukrajnát. Bejelentették, hogy ők szervezik meg a védelmet. A Szics parancsnoksága Loósy Alajos becslése szerint nagyjából 300 gárdistát tudott

⁵⁷⁰ Nyáry Iván: Kárpátalja felszabadítása. In: A magyar katona. Századunk legszebb magyar csatái. Szerk.: Ajtay Endre. Élet és Irodalmi Nyomda, Budapest, 1943. 419-421. o.

⁵⁷¹ Loósy A.: Nagyszőlős... 1940. 600. o.

⁵⁷² MNL OL: K 28. 59.t. 1939-P-16 014. Idézi: Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 227. o.

⁵⁷³ A 45. cseh gyalogezred katonái nagyrészt kárpátaljai románok voltak, ezért kaptak engedélyt Románia felé távozni.

⁵⁷⁴ Marek, J.: Hraničářská... 2004. 218-219. o.

⁵⁷⁵ Molnár A. – Szabó P.: Zalai honvédek Kárpátalján... 2016. 11. o.

a helyszínre vezényelni.⁵⁷⁶ A magyar csapatok először a Rakasz község előtti magaslaton foglalták el állásaikat, és hamarosan megfutamították az ellenséges egységet. „[...] a szicsgárdisták rendületlenül menekültek. Itt főként Volosin lelkiismeretlen ukránjai által elbolondított ungvári tanítóképzősök harcoltak és közülük igen sokan maradtak a csataterén.”⁵⁷⁷ Az elesettek számáról igen eltérőek a becslések, a 250-300 fő közötti adatot tekinthetjük a legvalószínűbbnek. A Szics vezetősége a vereség után is további ellenállásra buzdított, de a gárda és a vezérkar nagy része elhagyta Kárpátalját, Jefremovval az élen. Előbb azonban átadta a parancsnokságot Kolodzsinszkij ezredesnek, aki a katonai vezetők közül egyedüliként életét is áldozta a csatamezőn Kárpáti Ukrajnáért.⁵⁷⁸

Huszt közvetlen közelében, a város keleti határánál csak egy kisebb, 50-60 főből álló Szics-gárda csapattal kellett megküzdenie a magyar honvédségnek. A városba érve a vasúti pályaudvaron páncéltörő ágyú bevetésével kellett megakadályozni, hogy egy Szicsgárdistákkal és különféle hadianyagokkal megrakott vasúti szerelvény elhagyja Husztot. A kárpátukrán főváros elfoglalása délután négy órára megtörtént. Ezután a 14. kerékpáros zászlóalj folytatta az előrenyomulást és még aznap este bevonultak a Huszttól 28 kilométerre fekvő Técsőre, a város előtt egy kisebb ellenállást megtörve. Huszt és Técső birtokba vételével a szicsiek ellenállása szinte teljesen összeomlott.⁵⁷⁹

A harcok befejezése utáni napokban több száz Szicsgárdista menekült Szlovákián át Ausztriába, illetve Németországba.⁵⁸⁰ A Romániába távozott gárdisták nagy részét visszatoloncolták Kárpátaljára és magyar fogságba kerültek. Egy szintén elfogott ukrán alezredes visszaemlékezése szerint egy magyar tiszt egyszerűen „bűnös” és „nem bűnös” csoportra osztotta őket. Néhányukat elengedték, – köztük nagyszülősi diákokat – nagyobb részük viszont fogságban maradt,⁵⁸¹ ahonnan 1940-ben szabadultak, amikor a magyar kormány a szicsovikoknak és a politikai emigránsoknak is amnesztiát adott.

A három napig tartó hadműveletek kárpátukrán halálos áldozatainak számáról teljesen ellentmondóak az adatok. A nacionalista ukrán történészek véleménye szerint a Huszt alatti harcokban több száz Szicsgárdista halt hősi halált, földi maradványaikat pedig a Huszt

⁵⁷⁶ Loósy A.: Nagyszöllős... 1940. 604. o.

⁵⁷⁷ Nyáry I.: Kárpátalja felszabadítása... 1943. 422. o.

⁵⁷⁸ Єфремов, С.: Бої... 2009. 13. ст.

⁵⁷⁹ Osztovcics F.: Kárpátalja felszabadítása... 1939. 43. o.

⁵⁸⁰ Книга пам'яті України. Закарпатська область. Том 2. Ред.: В. М. Керечанин. Вид. „Карпати”, Ужгород, 1998. 63. ст.

⁵⁸¹ Филонович, В.: Березневі дні... 2009. 40. ст.

közelében fekvő Vörös-mezőn (Красне поле)⁵⁸² tömegsírba temették. Mások szerint a harcokban mintegy 25 görög katolikus papnövendék halt meg, majd kegyetlen kínzások után hat Szics-gárdistát is kivégeztek. Mikola Vehes szemtanúkra hivatkozva azt közli, hogy a Toronyai-hágónál 3421 Szics-gárdistát öltek meg. Egy ukrán történeti összegzés – többek között – magyar forrásokra hivatkozva úgy becsüli, hogy a Szics-gárda és a cseh csapatok tagjai közül a Huszt melletti harcokban 230-an haltak meg, sokan megsebesültek, 450-en fogságba estek. Aknaszlatina körzetében pedig egy visszavonuló Szics alakulat maradékát a magyar katonaság megsemmisítette. A Vörös-mezői harcok kapcsán 13 elesett huszti gimnazista és seminarista nevét sorolja fel a kötet.⁵⁸³ Egy cseh nyelvű ukrán történeti összegzésben pedig 2 és 6,5 ezer közé teszik az elesettek számát.⁵⁸⁴ Tehát igen különbözőek az áldozatokról fellelhető információk, véleményem szerint a pontos számot napjainkban már lehetetlen megállapítani, amit jól szemléltetnek az egyes történeti összefoglalásokban megjelenő, egymásnak sokszor teljesen ellentmondó adatok. A hadműveletekkel részletekbe menően foglalkozó kutatók sem tudnak pontos számokat megállapítani, így ezt jómagam sem kíséreltem meg.

Az ukrán katonai vezérkart és a politikai vezetést is több alkalommal és irányból figyelmeztették arra, hogy az ellenállás értelmetlen a túlerővel szemben. Az egyik említett ukrán ezredes, Kolodzsinszkij válasza a huszti német konzul által a főparancsnoksággal közölt ilyen figyelmeztetésre így hangzott: „Az ukrán nacionalista szótárában nem szerepel a 'kapituláció' szó. Az erős ellenfél legyőzhet minket a harcban, de hogy térdre ereszkedjünk előtte – soha!”⁵⁸⁵

A március 13-án megkezdődött összetűzések áldozataival együtt, 17-éig a veszteség „magyar részről 37 halott, 131 sebesült, a csehek részéről 150-200 halott, 200-300 hadifogoly [...] A cseh soralakulatok visszavonulásuk előtt a Szics-gárdát fegyverrel, lőszerrel és ruházattal látták el, ennél fogva guerilla harccal a továbbiakban is számolnunk kell.”⁵⁸⁶ A Kárpátalját visszavett magyar csapatok némelyike a hadművelet során 150-200 kilométeres meneteket hajtott végre a nehéz terepen és szokatlan időjárás körülmények között. Az alakulatok jelentős részét újoncok alkották, akiknek március 15-én lett volna a katonai esküjük.⁵⁸⁷

⁵⁸² Az ukrán nacionalisták a „Vörös-mező” helynév jelentését úgy értelmezik, hogy a magyar honvédekkel vívott összecsapásban az elesett Szics-gárdisták kiömlő véréből vörössé váló földről kapta a terület az elnevezését. A valóságban ez egy régi dűlőnév, amely az ott előforduló vöröses talaj nyomán keletkezett.

⁵⁸³ Нариси історії Закарпаття. 1995. 334. ст.

⁵⁸⁴ Bojko, Olexandr – Gonč, Vladimír: Nejnovější Dějiny Ukrajiny.[Ukrajna legújabb kori történelme]. Jota, Brno, 1997. 135. o.

⁵⁸⁵ Пагіря, О.: Карпатська Січ... 2010. 128. ст.

⁵⁸⁶ MNL OL: K 28. 59.t. 1939-P-15 936. Idézi: Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 328. o.

⁵⁸⁷ Móricz B.: Kárpátalja... 1939. 8. o.

A magyar minisztertanács március 17-én tartott ülésen Csáky István külügyminiszter tájékoztatót tartott a kárpátaljai hadműveletekről: „A velünk szomszédos államokban meglehetősen meglepetést keltett Ruszinszko elfoglalása [...] A meglepetési momentumnak köszönhetően a sikert, mert Románia egyedül nem mert közbelépni és igényét a körösmezei határsávra felvetni. [...] Magyarország erélyes, elszánt, gyors cselekvésével, honvédségünk bámulatos lendülettel végrehajtott teljesítményeivel nagy prestige-nyereséget szerzett nemcsak Németország és Olaszország, de más államok előtt is. Franciaország is szívesebben látta, hogy Ruszinszko Magyarországhoz visszakerült, mintha a németek foglalták volna el.”⁵⁸⁸ Csáky tájékoztatása után Teleki Pál „nagy elismeréssel és köszönettel emlékezik meg arról a tevékenységről, amelyet a külügyminiszter úr és a honvédelmi miniszter úr e történelmi napok alatt kifejtett. Az egész magyar nemzet büszkeséggel gondol kitűnő honvédségünkre.”⁵⁸⁹

Ezután Teleki Pál a Magyar Országgyűlés Felsőházának ülésén beszédet mondott Kárpátalja birtokbavételéről: „Hős honvédeink immár birtokba vették a Ruténföld legnagyobb részét, helyenként méteres hóval és hóviharral dacolva és helyenként eléggé határozott ellenállással is küzdve meg – hősiesség bátorsággal. [...] nyilatkozatot tettünk közé és parancsot adtunk a bevonuló honvédségnek abban az irányban, hogy az egykori Ruszinszkoval szomszédos országok területét vagy határmenti érdekeit nem fogjuk veszélyeztetni, sőt ilyen akciónak még a látszatát is kerülni kívánjuk. Ezzel azt a földet, amelyhez Magyarországnak életbevágó érdekei fűződnek és amely ezer év óta Magyarországhoz tartozott, ismét birtokba vettük és visszakapcsoljuk az anyaországhoz, önkormányzatot adva az ősi alkotmányos köteléken belül is a testvér rutén népnek. [...] A kormányzó úr szózatával együtt – úgy hiszem – az országgyűlésnek és az egész nemzetnek testvéri üdvözlete száll e pillanatban úgy Kárpátalja népe, mint az ott harcoló és a Kárpátok ormait elérte magyar honvédségünk felé.”⁵⁹⁰

Csáky István és Teleki Pál örömteli beszédeivel szemben a vezérkari főnök, Werth Henrik a sikeres akció ellenére sem volt elégedett a történetekkel. Az akciót katonai szempontból „kaland jellegűnek” minősítette, mivel a feladat és a magyar részről alkalmazott erők nem álltak arányban egymással, a hadművelet a hirtelen kialakuló kényszerhelyzet miatt nem megfelelően volt előkészített. Werth véleménye szerint a siker csakis a csapatok kiemelkedő teljesítményének és a szerencsének volt köszönhető.⁵⁹¹

⁵⁸⁸ MNL OL: K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939.március 17. 32-33. o.

⁵⁸⁹ Uo. 33. o.

⁵⁹⁰ Gróf Teleki Pál Országgyűlési beszédei. II. kötet. 1938-1941. Szerk.: Papp Antal. Studium, Budapest, 1941. 118-119. o.

⁵⁹¹ Dombrády L.: Hadsereg... 1986. 26. o.

Egy Budapestről 17-én indult különvonattal Csap nagyközségen keresztül március 18-án Munkácsra érkezett Horthy Miklós kormányzó, felkereste a harcok sebesültjeit ápoló kórházat, majd innen Beregszászra, Nagyszőlősre és Husztra utazott tovább, ahol szemlét tartott a 2. gépkocsizó dandár csapatai felett és elismerésben részesítette őket a teljesítményükért.⁵⁹² Még úton volt a kormányzó visszafelé Budapestre, miközben a Sándor-palotában délután öt órakor Teleki Pál elnökletével értekezlet kezdődött a kárpátaljai önkormányzati javaslat előkészítésével kapcsolatban. A tanácskozáson olyan politikusok és kormánytisztviselők vettek részt, akik hivatali tevékenységi körük vagy személyes érintettségük miatt érdekeltek voltak a kárpátaljai ügyekkel kapcsolatban. Többek között Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter; Tasnádi Nagy András igazságügy miniszter; Csáky István külügyminiszter; Bethlen István, Darányi Kálmán, Károlyi Gyula és Imrédy Béla korábbi miniszterelnökök; Perényi Zsigmond⁵⁹³ kárpátaljai származású nagybirtokos és koronaőr; Vay László, a Magyar Élet Pártjának elnöke; Pataky Tibor, a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályát vezető államtitkár; Illés József, a magyarországi „ruszinszkóiak” szervezetének elnöke.⁵⁹⁴

Teleki tehát arra törekedett, hogy széles politikai kör véleményét tudja meg a kérdéssel kapcsolatban. Bródy András vagy más kárpátaljai vezető mellözése azt jelezte, hogy az autonómia ügye nem „a velük való egyezkedés tárgya, hanem a magyar kormány szuverén elhatározásának kérdése”.⁵⁹⁵ Ez azonban nem jelentette azt, hogy Bródyt kirekesztették volna, hiszen Teleki Pál március 15-én négy szemkört tárgyalt vele az ügyről és tájékoztatta a 18-ára tervezett értekezletről. A kormányfő feltehetően úgy gondolta, hogy Bródyt mindenképpen bele kell vonnia az egyeztetésbe, de a döntéshozatalba már nem. A tanácskozáson végül egyetértés alakult ki az autonómia létrehozásának szükségességéről és abban is, hogy az önkormányzati terület a Csehszlovákiához korábban tartozó, az első bécsi döntéssel visszakerült magyar többségű vidéket már ne foglalja magába.⁵⁹⁶

Az elfoglalt kárpátaljai területen március 18-án bevezették a katonai közigazgatást, amelyet közel három és fél hónap múlva váltott fel a polgári irányítás. A magyar hatóságok március 19-én magyar és ruszin nyelvű kiáltványt tettek közzé, amelyben felszólítottak mindenkit a rend és a nyugalom fenntartására.⁵⁹⁷

⁵⁹² Osztovics F.: Kárpátalja felszabadítása... 1939. 51. o.

⁵⁹³ Később Kárpátalja kormányzói biztosa.

⁵⁹⁴ Vasas Géza: A ruszin autonómia választójain (1939. március-szeptember). In. Aetas, 2000, 4. szám. 65. o.

⁵⁹⁵ Tilkovszky L.: Revízió... 1967. 165. o.

⁵⁹⁶ Ez alól kivételt képezett Ungvár, ugyanis ezt a várost szánták az autonóm terület politikai és gazdasági központjának.

⁵⁹⁷ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 330. o.

A három napig tartó hadművelettel 11 094 km² terület egyesült újra Magyarországgal. A lakosság nemzetiségi összetétele az 1939. évi februári népszámlálás szerint a következő volt: ukrán(ruszin) 413 481 (75,9%), zsidó 65 828 (12,1%), magyar 25 894 (4,8%), cseh és szlovák 17 945 (3,2%), román 13 268 (2,4%), német 8715 (1,6%), összesen 545 131 fő.⁵⁹⁸ Itt meg kell említeni, hogy a februári választásokkal együtt valószínűleg a népszámlálás eredménye is erősen torzult, mert a magyarság egy részét a zsidók közé sorolták.

A visszacsatolás négy egykori vármegyét érintett. Közülük a teljes területét visszakapta Bereg, nagyobb részében újra Magyarországhoz került Ung és Ugocsa, továbbá Máramaros egy része a Tiszától északra. A visszacsatolt részen 390 település helyezkedett el, amelyből mindössze három: Huszt, Nagyszőlős és Kőrösmező volt 10 ezer lakosnál népesebb (17 833, 11 054, illetve 10 614 fő).⁵⁹⁹

Magyarország lakosságának többsége – miként az első bécsi döntés után – most is boldogan vette tudomásul Kárpátalja hegyvidéki részének a visszavételét. Az események idején az éppen Budapesten tanácskozó katolikus püspöki kar rendeletére az ország összes templomában félórás harangozással emlékeztek meg Kárpátalja visszatéréséről.⁶⁰⁰

A nyugati hatalmak úgy vélték, hogy Csehszlovákia feldarabolása megteremtette a hosszú távú béke lehetőségét és Hitler végre már megelégedett. Így Kárpáti Ukrajna magyar elfoglalása ellen sem emeltek kifogást. Lord Halifax brit külügyminiszter a parlament felsőházában tett március 15-ei felszólalásában úgy látta, hogy kormányát nem köti a korábban Csehszlovákiának adott garancia. „Belső szétesés okozta az állam [Csehszlovákia] végét, amelynek határaitra garanciát vállalt Nagy-Britannia. Ezzel megszűntek azok a körülmények, amelyek alapján a brit kormány vállalta a garanciát és így már nem tekintik magukra nézve azokat kötelezőnek.” Hasonlóan érvelt az alsóházban a miniszterelnök, Neville Chamberlain is.⁶⁰¹

Közben Sztálin a XVIII. kommunista pártkongresszuson, amely a hadműveletek idején is, március 10-e és 21-e között zajlott Moszkvában, említést tett az eseményekről. Gúnyosan jegyezte meg, hogy a korábbi tervek Nagy-Ukrajna létrehozásáról (amit ő soha nem vett komolyan, pedig Berlinben valóban léteztek ilyen tervek) úgy tűnik megváltoztak. Ekkor már Sztálin azt a szempontot is figyelembe vette, hogy érzékelhető volt a kapcsolatok javulása Németország és a Szovjetunió között, aminek csúcspontja az augusztusban aláírt

⁵⁹⁸ Нариси історії Закарпаття. 1995. 294. ст.

⁵⁹⁹ Thirring Lajos: Az 1939 március közepén birtokba vett kárpátaljai terület. Magyar Statisztikai Szemle. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1939. 3. szám. 199-200. o.

⁶⁰⁰ Marina Gy.: Ruténsors... 1977. 119. o.

⁶⁰¹ Hořec, J.: Podkarpatská... 1994. 33. o.

megnemtámadási szerződés lett. Éppen ezért szovjet részről semmi értelme nem lett volna Csehszlovákiáért háborúba keveredni.⁶⁰²

Kárpátalja visszavétele felbolygatta a magyar–román kapcsolatokat. Ahogyan a birtokbavételnél említettem, az egyik legfontosabb feladat a román határ biztosítása volt. Erre azért volt szükség, mert a bukaresti kormány is igényt tartott Kárpátalja románok által lakott területeire. Az akció megkezdése után Románia azt várta, hogy a magyar kormány átadja majd számára az említett részeket. A kérdésről először a lengyel diplomácia közvetítésével érdeklődött a román kormány Budapestenél, amire ez a válasz érkezett: beszélni végül is bármiről lehet.⁶⁰³ Valószínűleg ezen felbuzdulva a budapesti román követ is hasonló feljegyzésben érdeklődött a „Huszt-Viskovi [Visk] úttól keletre eső” területek esetleges átengedéséről. Ekkor egyébként még nem volt jelentősebb román haderő a határon, ezért a románok meglehetősen barátságosan fogalmaztak. A román csapatösszevonásokat viszont a magyar katonai akció megindításakor azonnal megkezdték, emiatt a magyar aggodalmak egy esetleges román betöréssel kapcsolatban teljesen jogosnak bizonyultak.

A budapesti vezetés Knox angol követen keresztül arra kérte az angol kormányt, hogy figyelmeztesse a románokat: fejezzék be a mozgósítást a határnál, mert ezzel háborút kockáztatnak Kárpátalján. Románia március 23-ára lemondott Kárpátaljával kapcsolatos igényeiről, és a határvonalon mindkét fél megszüntette a csapatösszevonásokat. Románia feltehetően azért törődött bele a helyzetbe, mert a magyar honvédség már a birtokbavétel kezdetétől a román határövezetre összpontosított és ott épített ki állásokat. A román hadvezetés viszont nem tudott elég gyorsan csapatokat mozgósítani a szomszédos területeken.

Kárpáti Ukrajna elfoglalásának kezdetén, tehát már március 15-én felmerült Kárpátalja határának kiterjesztése nyugati irányba. Hory varsói magyar követ táviratban javasolta Csáky István külügyminiszternek, hogy „valamely ürügy alatt akciónkat ruszin adminisztratív határokon túl terjesszük ki és homonnai vasútvonalat szálljuk meg. Ez még Szlovenszko elismerése előtt most volna lehetséges.”⁶⁰⁴ A magyar kormány későbbi elhatározását a lépés megtételére az is erősíthette, hogy a német diplomácia nem foglalt egyhangúan állást a kérdésben. Március 15-én például a berlini magyar követtől a német külügyminisztérium egyik képviselője, Meissner azt kérdezte: a szlovákok nem fognak-e csatlakozni Magyarországhoz, mivel a terület önmagában nem igazán látszik életképesnek. Meissner ekkor valószínűleg még

⁶⁰² Uo.

⁶⁰³ DIMK III. kötet. 1970. 451. dok. 574. o.

⁶⁰⁴ Uo. 441. dok. 568. o.

nem volt annak tudatában, hogy a szlovák és a német kormány már tárgyal egy védelmi szerződésről.⁶⁰⁵

A magyar politikai vezetés tudatta Lengyelországgal további terveit, a magyar-lengyel határ meghosszabbítása ugyanis a lengyel érdekeknek is megfelelt volna. Csáky István külügyminiszter táviratban utasította a varsói magyar követet: „... közölje bizalmasan Beckkel, hogy igyekezni fogok ruszin-szlovák határt fait accompli [kész tény] teremtésével kitolni. Helyzet ott amúgy is nyugtalan, összeütközések máris voltak. Honvédség két napon belül megindul, s a helyzet alakulásához képest fog megállni.”⁶⁰⁶

Még Kárpátalja birtokbavétele előtt, március 7-én, Budapesten egy magyar és cseh-szlovák bizottság záró jegyzőkönyvben egyezett meg a két ország közötti határvonalról, amit az első bécsi döntéstől mindkét fél csak ideiglenes demarkációs vonalnak tekintett. Eszerint a határ végleges megállapításának időpontja március 14-én lett volna esedékes,⁶⁰⁷ de az ismert események miatt erre már nem került sor. A magyar politikai vezetés úgy értékelte a helyzetet, hogy Csehszlovákia megszűnésével az első bécsi döntés elvesztette érvényességét, Szlovákia keleti határának rögzítéséről pedig egyetlen végleges döntés vagy megállapodás sem született.

A magyar-szlovák demarkációs vonal nyugatabbra helyezése a további területszerzés mellett, az Ungvár-Uzsok vasútvonal biztosítása miatt volt fontos Magyarország szempontjából. A hadművelet sikere biztosnak látszott, a védekezésre alkalmas szlovák haderő szervezetlen volt és komoly felszerelési problémákkal küzdött, így nem jelentett vállalhatatlan katonai kockázatot.⁶⁰⁸ A demarkációs vonal megerősítéséhez a szlovák katonai vezetés a reguláris alakulatokon kívül a helyi csendőr és pénzügyőr egységekre is számított. Ezekon kívül pedig kénytelen volt az egyenruhát viselő, de csak félkatonai szervezetnek tekinthető Hlinka-gárdára is támaszkodni. Repülőgépekkel ugyan rendelkezett a szlovák haderő, de képzett pilótákból – a szárazföldi csapatokhoz hasonlóan – hiány volt.⁶⁰⁹

A tervezett hadművelet végrehajtásához a magyar sereg- és csapattesteket március 19-én Kárpátalja nyugati határaihoz csoportosították. A következő két napot pihenőben töltötték, majd március 22-én este 20 óra 30 perckor érkezett meg a vezérkartól a parancs a támadásra. A bevetés március 23-án hajnali 5 óra 30 perckor indult.⁶¹⁰

⁶⁰⁵ Uo. 449. dok. 572-573. o.

⁶⁰⁶ Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. IV. kötet. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1939-1940. Szerk.: Zsigmond László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 13. dok. 95. o.

⁶⁰⁷ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 335. o.

⁶⁰⁸ Kiss G. F.: A Magyar Királyi... 2013. 118. o.

⁶⁰⁹ Molnár A. – Szabó P.: Zalai honvédek Kárpátalján... 2016. 12. o.

⁶¹⁰ Cséfalvay, F. – Kázmerová, L.: Slovenská... 2007. 21. o.

A feladatra három magyar harcegységet jelöltek ki. Északon, a támadó harccsoport jobbszárnyán Nagyberezna és Kisberezna térségében a nagykanizsai 9. önálló gyalogdandár vonult fel. A középső szakaszon Ungvárnál a 2. gépkocsizó dandár, Munkácsnál pedig a 2. lovasdandár csoportosult.⁶¹¹ A felvonult csapatok létszáma 20-25 ezer fő, a kitűzött cél a Zellő–Cirkókafalu–Takcsány–Remetevasgyár–Szobránc–Sárosremete vonal elérése volt.⁶¹²

A szlovák oldalon főparancsnokká Ferdinand Čatlos tábornokot nevezték ki Szlovákia függetlenségének kikiáltása után. Három taktikai seregetest alakított a magyar előrenyomulás megállítására, amelynek katonái az éppen csak létrejövő szlovák egységekből és a volt csehszlovák hadsereg szlovákiai maradványából verbuválódtak.⁶¹³ Fontos szerepet szántak az Igló (Spišská Nová Ves) város katonai repülőterén állomásozó harci repülőgépeknek, azonban a 220-230 darab gép közül csak 82 volt üzemképes állapotban, továbbá – ahogyan már említettem – képzett pilótákból is hiány volt.⁶¹⁴

A szlovák hadsereg szempontjából további problémát jelentett, hogy a cseh–szlovák hadsereg felszerelését felosztotta egymás között Szlovákia és Németország, amely a szlovákok szempontjából hátrányosan alakult. A tüzérségi és a légvédelmi fegyverekhez szükséges lőszer nagy része a németekhez került. Emiatt később, a harcok során a szlovák gyalogságnak és tüzérségnek jelentős lőszerhiánnyal is meg kellett küzdenie a magyar túlerő mellett.

A Kárpát-csoport jobbszárnyának Ugar és Utcás községeken keresztül kellett eljutnia a Kispereszlő – Kiskolon vonalig. A 9. önálló gyalogdandár, kiegészülve a 28. határvédelem zászlóalj kerékpáros századával két menetoszlopban lépte át a határt március 23-án 10 órakor. A csapattestek akna és tüzérségi tűz, valamint egy szlovák repülőgép géppuskatüze alatt elfoglalták a kijelölt területeket, amit 23-24-e folyamán kisebb támadások ellen kellett megvédeniük.⁶¹⁵

A középben meginduló 2. gépkocsizó dandár Szobránc, majd utána Alsó- és Felsőhalas falvak elfoglalására kapott utasítást. A dandár alakulatai komolyabb ellenállás nélkül nyomulhattak előre 23-án. Másnap azonban többször is támadás érte őket a szlovák légierő gépei által, kisebb személyi és anyagi károkat okozva. Ezt követte egy szárazföldi ellentámadás

⁶¹¹ Csima János: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához 1938-1945. Honvédelmi Minisztérium Központi Irattár, Budapest, 1961. 29-30. o.

⁶¹² Janek I.: Magyar–szlovák... 2007. 120. o.

⁶¹³ A cseh nemzetiségű tisztek, tiszthelyettesek és katonák március 17.-én parancsot kaptak Szlovákia területének elhagyására és a lehető leggyorsabb visszatérésre a Cseh–Morva Protektorátus területére. A cseh és ruszin nemzetiségű katonák elvonulása után a korábbi 2-3 ezer fős szlovákiai ezredek száma egyenként 70-400 főre csökkent.

⁶¹⁴ Molnár A. – Szabó P.: Zalai honvédek Kárpátalján... 2016. 12. o.

⁶¹⁵ Osztovcics F.: Kárpátalja felszabadítása... 1939. 57-58. o.

is a szlovák szárazföldi csapatok részéről, amit harcokosi, tüzér és kerékpáros alosztályok segítségével sikerült visszaverni.

A támadó harccsoport balszárnyát képező 2. lovasdandár számottevő ellenállás nélkül, már az első napon birtokba vette a kijelölt területet. Ezután kiépítették a védelmi vonalakat egy esetleges ellentámadás kivédésére. A szlovák katonaság március 24-étől több alkalommal is tüzérséggel lőtte a magyar állásokat és kisebb gyalogsági támadás-kísérletekre is sor került. A legkomolyabb összecsapás március 28-án történt, de ezt is sikerült a tüzérség és a kisharcokosi szakasz támogatásával visszaverni.⁶¹⁶ A honvédség tehát egy nap alatt, március 24-ére kb. tizenöt-húsz kilométer mélységben nyomult előre szlovák területen. A szlovák csapatokat nagyrészt váratlanul érte a magyar hadsereg támadása. Szinte esélyük sem volt az ellenállásra, csak lassítani tudták a magyar csapatokat. A szlovákok leginkább az iglói repülőtéren állomásozó repülőgépeik bevetésével tudtak védekezni, a magyar hadoszlopokat alacsony szállva géppuskatűzzel támadták, sőt március 24-én Ungvárt, Szobráncot és Nagybereznát is bombázták. Itt a március 16-án Kárpátaljára átvezényelt magyar gépekkel légi harcba keveredtek. A szlovák bombázók közül egyet légvédelmi löveggel, az őket kísérő három vadászgépből kettőt a levegőben semmisítettek meg.⁶¹⁷

A szlovák légitámadások következtében 23 katona és polgári személy vesztette életét, 55-en pedig megsérültek. Ellencsapásként a magyar légierő az Iglón állomásozó gépek lebombázásával válaszolt. A magyar hadvezetésnek pontos adatai voltak a katonai repülőtérről kapcsolatban egy március 23-án a magyar egységek által elfogott szlovák pilóta vallomásának köszönhetően. A bevetést március 24-én délután öt és fél hat óra közé időzítették, mert furcsának tűnhet, de meg kellett várni egy Varsó–Budapest menetrend szerinti polgári repülőgép áthaladását a térségben. Mivel a két ország között nem állt be hivatalos hadállapot, ezeket a légi járatokat nem állították le. Az iglói rajtaütést tizenkét bombázó hajtotta végre, a kísérő vadászoknak nem akadt dolguk, mert nem tűntek fel ellenséges gépek. A repülőtér védelmét ellátó személyzet nem volt megfelelően kiképzett és lőszerhiánnyal is küszködött, így a magyar bombázókban nem okoztak kárt. A földön lévő repülőgépek nagy részét sikerült megsemmisíteni, és a létesítmény is használhatatlanná vált.⁶¹⁸

A szlovák gyalogság kísérletei a magyar alakulatok visszaszorítására kudarcra végződtek és március 25-én fegyverszünet lépett életbe a felek között. Néhány napig még

⁶¹⁶ Molnár A. – Szabó P.: Zalai honvédek Kárpátalján... 2016. 13-14. o.

⁶¹⁷ Pataky Iván – Rozsos László – Sárhidai Gyula: Légi háború Magyarország felett. I. kötet. Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1992. 20-21. o.

⁶¹⁸ Uo. 31-32. o.

előfordultak kisebb összetűzések. A március 23-án megkezdett, és 27-28-án véget érő összecsapások eredményeként egy 60 km hosszú, 20 km széles, 74 községet magába foglaló terület került Magyarországhoz, mintegy 40 ezer fős lakossággal. A harcok során a magyar csapatok vesztesége 25 halott és 56 sebesült volt, a szlovák oldalon 30 főnyi katonai és polgári áldozatról tesznek említést. Ezen kívül magyar fogságba került 360 szlovák és 211 cseh-morva katona.⁶¹⁹

A magyar honvédség tehát azon az elven hatolt be szlovák területre, hogy Szlovákia és Kárpátalja között a csehszlovák időkben soha nem volt hivatalosan kijelölt és rögzített határvonal, amit az első bécsi döntés szintén nem tett meg. A harcok befejezése után annak pontos megállapítását egy vegyes határkijelölő bizottságra bízta. Ennek vezetését magyar részről Vörnle János rendkívüli követ, szlovák oldalról Zvrškovec szlovák külügyi államtitkár látta el. A tárgyalásokra 1939. március 27-e és 30-a között, valamint április első napjaiban került sor Budapesten, és április 4-én hozták meg a végleges döntést. Az erről szóló jegyzőkönyvet Vörnle János rendkívüli követ és Andorka Rudolf vezérkari ezredes, illetve Viest hadosztálytábornok és Jansak miniszteri osztályfőnök írták alá. Ennek értelmében 1056 km² és 40 777 lakost Kárpátaljához, és ezzel együtt Magyarországhoz csatoltak.⁶²⁰ Az 1939 márciusi hadműveletekkel összesen 12 141 km² terület tért vissza Magyarországhoz. Az 1938 november eleji bécsi döntéssel, az 1939 márciusi visszavétellel és a határkiigazítással Magyarország Trianon előtti⁶²¹ lakosságának 49,1%-át, területének 41,4%-át birtokolta.⁶²²

Szlovákia függetlenségét Magyarország elsőként ismerte el, amely a szlovák lakosság körében is viszonylagos népszerűséget teremtett, és jó alapja lehetett volna a további jószomszédi viszonyoknak.⁶²³ A birtokbavétellel azonban elveszett ez a lehetőség, a szlovák közvélemény Magyarország, és a helyi magyarság ellen fordult. „A sajtó a magyarokat gyilkosoknak, a magyar csendőröket vérszomjas bestiáknak nevezte”⁶²⁴ arra hivatkozva, hogy Magyarországon a hatóságok szlovák nemzetiségű mozgalmárokat bántalmaztak. Az ilyen és hasonló ügyek a későbbiekben is témát szolgáltatottak mind a magyar, mind a szlovák közvéleménynek, ami tovább mélyítette az ellentéteket.

⁶¹⁹ Molnár A. – Szabó P.: Zalai honvédek Kárpátalján... 2016. 14. o.

⁶²⁰ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 336. o.

⁶²¹ Horvátország nélkül értendő

⁶²² Thirring Lajos: Az 1939 április eleji területgyarapodás. Magyar Statisztikai Szemle. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1939. 3. szám. 236. o.

⁶²³ Janek I.: Magyar–szlovák... 2007. 120-121. o.

⁶²⁴ MNL OL: K 63. 456. cs. 51. pol./1939.

4. Kárpátalja újra Magyarország részeként

A hegyvidéki Kárpátalja birtokba vétele után március 18-án déli tizenkét órakor lépett életbe a katonai közigazgatás a területen, amely július 7-éig maradt érvényben. Ennek legfontosabb célja – miként korábban a dél-kárpátaljai, síksági terület visszacsatolásakor is – a rend és a nyugalom biztosítása volt, és ha ez huzamosabb ideig sikeresen megoldódott, akkor a polgári közigazgatás feltételeinek létrehozása. Ezen kívül szintén lényeges volt a lakosság közszükségleteinek a biztosítása, ugyanis – az egyébként is szegény sorsú terület – az ukrán kormányzás idején még nehezebb helyzetbe került.

A rend és a nyugalom helyreállítását kezdetben hátráltatta a Szics-gárda tagjainak időnkénti feltűnése, akik a lakosság között nyugtalanságot igyekeztek kelteni, de tevékenységük idővel egyre inkább abbamaradt. Ehhez nagyban hozzájárult az is, hogy a magyar hatóságok március 21-étől kezdődően amnesztiát hirdettek azoknak, akik április 10-éig leadták a fegyvereiket. A huszti német konzulátus közreműködésével több, mint hétezer ukrán nacionalista és korábbi közalkalmazott személy hagyta el Kárpátalját, és települt le Szlovákiában.⁶²⁵

A katonai közigazgatás élére Novákovits Béla altábornagyot nevezték ki,⁶²⁶ aki mellé az 1938. novemberi katonai közigazgatás irányításához hasonlóan polgári biztost is kirendeltek. Erre a feladatra Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter Marina Gyula⁶²⁷ ungvári görög katolikus papot iktatta be. A katonai közigazgatást járási szervezetben építették fel, melyek vezetésére katonai parancsnokokat neveztek ki. A helyetteseik általában nyugalmazott állományú csendőrtisztek voltak. A járási parancsnokok munkáját közigazgatási előadók és miniszteri megbízottak is segítették. Közülük többen a csehszlovák közigazgatásban dolgoztak korábban és számos ruszin nemzetiségű személy volt közöttük.⁶²⁸ A következő 11 járást alakították ki: Nagybereznai, Perecsenyi, Szolyvai, Ilosvai, Nagyszőlősi, Huszti, Ökörmezői, Técsői, Rahói, Munkácsi, Ungvári, végül a határkiigazítás után a Szobránci járást.

Marina Gyula emlékirata szerint Novákovits Béla altábornagy már március 16-án este, Ungváron eligazítást tartott a tennivalókról: „Ide, ehhez a néphez mi nem pacifikálni jöttünk,

⁶²⁵ Tilkovszky L.: Revízió... 1967. 164. o.

⁶²⁶ A boldogság felé... 1975. 128. o.

⁶²⁷ Marina Gyula Máramaros vármegyében született 1901-ben. Az ungvári görög katolikus szemináriumban tanult és 1926-ban szentelték pappá. 1927-1929 között Rómában, a Gregorian Egyetemen tanult és szerzett jogi doktorátust. Hazatérése után teológiai tanárként dolgozott. 1944 őszén a várható megtorlás elől elmenekült, 1949-ben az USA-ban települt le. Lelkészként és egyetemi tanárként dolgozott, 1983-ban hunyt el.

⁶²⁸ Botlik J.: Közigazgatás... 2005. 344-345. o.

azaz nem ráncba szedni a lázongókat, hanem visszasegíteni őket egy félútról, amelybe rosszindulatú nagyhatalmak belekényszerítették őket, vissza a béke, a megnyugvás útjára. Tehát ne állig felfegyverkezve igazgassunk! [...] Építsünk ki magunk körül higgadt, idősebb, különféle foglalkozású, néhány férfiből álló tanácstestületet. És nyomban és személyesen felülvizsgálni az őrizetbe vettek és azok számát lecsökkenteni, sőt jobbnak látnám az ilyen táborokat inkább feloszlatni. Pont! Nincs szükség sok beszédre, de annál több munkára – ez legyen a jelszó!” Az altábornagy jó szándéka ellenére a parancsnoksága alá tartozó alakulatok mégis többször estek túlzásba és „pacifikálókká” vedlettek át ezen az 1938 ősze óta lázas állapotban lévő és összevissza kuszált közigazgatású hadszíntéren. Ez pedig éppen az volt, ami ide és abban az időben egyáltalán nem kellett!”⁶²⁹ Az ún. tisztogatások során a katonai hatóságok internálótáborokba gyűjtötték a kommunistákat és a Szics gárdistáit, valamint a Volosin kormányzása alatt szerepet vállaló személyeket.⁶³⁰ Többségüket nem érte különösebb bántódás, és Teleki Pál miniszterelnök minél hamarabb igyekezett véget vetni a feszültséget okozó eseményeknek.

A lakosság létszükségleteinek biztosítása különösen fontos feladat volt az elszegényedett területen. A helyi katonai parancsnokok intézkedtek, hogy a kereskedők és iparosok folytassák munkájukat, és csak a vásárlók egyéni igényeinek tegyenek eleget. A nagy tételű kereskedelmet nem engedélyezték, hogy minél több ember juthasson hozzá a szükséges termékekhez és megelőzzék az áruhiányt, és az azzal járó áremelkedést. Az áruk korábbi, csehszlovák koronában meghatározott árát tilos volt felemelni, ugyanakkor az árakat pengőben is fel kellett tüntetni, egy a héthez átváltási aránnyal.⁶³¹ A legfontosabb kárpátaljai természeti kincs, a faanyag titokban történő értékesítését azzal igyekeztek megakadályozni, hogy vasúton csak a Novákovits Béla által vezetett katonai parancsnokságtól származó fuvarlevéllel lehetett faanyagot elszállítani Kárpátaljáról.

Teleki Pál miniszterelnök március 25. és 27. között munkalátogatást tett a visszacsatolt Kárpátalján, hogy személyesen tapasztalja meg a fennálló helyzetet és a vidék jövőbeni önkormányzatának lehetőségeit mérlegelje. Teleki minél hamarabb a katonai közigazgatás megszüntetését akarta elérni, és zökkenőmentes átmenetet a polgári közigazgatáshoz valamint az önkormányzathoz. Az április 4-ei minisztertanácson Kárpátalja sorsáról is tárgyaltak. Eszerint „a kérdéses területen – természetesen bizonyos területi korrekciókkal – bizonyos

⁶²⁹ Marina Gy.: Ruténsors... 1977. 122-126. o.

⁶³⁰ Fedinec Cs.: A Magyar... 2015. 124. o.

⁶³¹ Marina Gy.: Ruténsors... 1977. 123. o.

keretek között önkormányzatot kell megszervezni.”⁶³² Teleki a soknyelvű, több nemzetiségből álló magyar állam Szent Istváni gondolatát képviselte, mely szerint a hazában az összes nemzetiség „egyenjogú testvér” kell, hogy legyen, ezért a nemzetiségeknek joguk van az önrendelkezésre.⁶³³

A miniszterelnök fontosnak tartotta, hogy ne csak a katonai vezérkaron keresztül értesüljön a kárpátaljai állapotokról, hanem első kézből is kapjon információkat. Ezért a Miniszterelnökség nemzetiségi és társadalompolitikai ügyosztályának megbízásából Kárpátaljára küldte Ottlik László miniszteri tanácsost és Kovrig Béla államtitkárt. Ők Marina Gyula kíséretében április második felében huszonhárom településre látogattak el és számoltak be tapasztalataikról. Kárpátalja idegenforgalmi főmegbízottja, Padányi-Gulyás Béla – akit Teleki nevezett ki a posztra – pedig személyes beszámolókat adott a miniszterelnöknek olyan ügyekről is, amik a hivatalos jelentésekbe esetleg nem kerültek bele.⁶³⁴

Teleki jól tudta: a ruszin területek visszaszerzésével még közelebb került nagy félelméhez, a németekkel való együttműködés túl szorossá és visszafordíthatatlanná válásához. Erről Barcza György londoni követtel is beszélt a diplomata visszaemlékezései szerint: „A németekkel kell mennünk, mert másképp nem lehetséges, de csak egy bizonyos pontig. Ez a pont, ez a határvonal a háborúban való részvétel. [...] De borzalmasan nehéz, talán lehetetlen is lesz ellenállni. A revízió, de ezt csak neked mondom, a legnagyobb veszély, amely fenyeget, de ez ellen nem tehetek semmit, mert belebukom. [...] A revízióba bele fogunk pusztulni, ez fog minket a háborúba belesodorni. Visszakaptuk a Felvidéket, jó, vissza Ruszinszkót is, ezeket meg tudjuk emészteni, átvenni, berendezni. Most Erdélyen a sor, rettegek, mi lesz akkor. Ha Erdély visszajő, ezzel örökre elköteleztük magunkat a németeknek, akik majd azután követelik az árát. És ez az ár a velük együtt való háborúzás lesz, az ország maga lesz az ára a revízióknak.”⁶³⁵

A magyar minisztertanács május 12-én döntött arról, hogy Kárpátalján be kell vezetni a polgári közigazgatást, amelynek élére kormánybiztost neveznek ki: „Kárpátalján a katonai igazgatást sürgősen meg kell szüntetni és addig is, amíg az önkormányzattal kapcsolatban a közigazgatás szervezete törvényhozási úton véglegesen rendezést kap, rendeleti úton átmeneti polgári közigazgatást kell bevezetni. [...] a kárpátaljai terület élére kormánybiztost állítunk, aki mindazokat a jogokat gyakorolja, amelyek az országos érvényű jogszabályok szerint a főispánt

⁶³² MNL OL: K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. április 4. 125. o.

⁶³³ Botlik J. – Dupka Gy.: „Ez hát... 1991. 48. o.

⁶³⁴ Padányi-Gulyás Béla: Vallomás egy elsüllyedt világról. Aurora, München, 1975. 141-142. o.

⁶³⁵ Barcza Gy.: Diplomataemlékeim... 1994. 445-446. o.

megilletik.”⁶³⁶ A tervezetet a következő, május 23-ai ülésen fogadták el: „A m. kir. minisztérium a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatására vonatkozóan addig is, amíg ezt a kérdést a kárpátaljai önkormányzattal kapcsolatban törvény nem rendezi, a következőket rendeli.

I. Szervezet. Hatáskör.

/1/ A kárpátaljai területre a m. kir. belügyminiszter előterjesztésére a m. kir. minisztérium fő kormánybiztost és fő kormánybiztos helyettesét nevez ki. A fő kormánybiztost és helyettesét ugyancsak a belügyminiszter előterjesztésére a minisztérium menti fel.

/2/ A fő kormánybiztos és helyettese a m. kir. belügyminiszter előtt esküt tesznek.

/3/ A fő kormánybiztos székhelye: Ungvár.”⁶³⁷

A katonai közigazgatást végül 1939. július 7-én váltotta fel a polgári. Ennek élére először Perényi Zsigmondot nevezték ki kormányzói (vagyis államfői) biztosnak, ám a világháború kitörésével a hadsereg vezetői katonai szempontból alkalmasabb személyt szerettek volna a megváltozott feladatokhoz.⁶³⁸ A választás később Kozma Miklósrá esett, aki 1940. szeptember 12-étől 1941 decemberében bekövetkezett haláláig töltötte be a tisztséget. Utána Tomcsányi Vilmos Pál következett, végül 1944-ben Vincze András nyugalmazott altábornagy volt az utolsó ebben a tisztségben. A kormányzói biztosok mellé kinevezett főtanácsadó Illiczky Sándor lett. Ezen kívül egy nyolc tagból álló véleményező és indítványozó bizottság is segítette a kormányzói biztos munkáját. A testület ülésein Illiczky elnökölt, aki rendszeresen tájékoztatta a budapesti kormányt a kárpátaljai állami hivatalok működésével kapcsolatban és több alkalommal fogadta Horthy Miklós kormányzó is.⁶³⁹ Főtanácsadónak eredetileg Bródy Andrást nevezték volna ki, de ő elégedetlen volt az ügyek alakulásával Kárpátalján, és politikai harcot indított az általa elképzelt önkormányzatért.⁶⁴⁰

A magyar kormányzat a ruszin többségű kárpátaljai területet 6200/1939. M.E. számú rendeletével ideiglenesen három közigazgatási kirendeltségre osztotta. Ezekhez az 1938 novemberben visszatért dél-kárpátaljai magyar lakta részek nem tartoztak hozzá, ezeken újjászervezték a korábbi vármegyei rendszert. Az új beosztás a hozzájuk tartozó járásokkal: 1. Beregi Közigazgatási Kirendeltség – Ilosvai, Munkács-vidéki és Szolyvai járás. 2. Máramarosi

⁶³⁶ MNL OL: K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. május 12. 98-99. o.

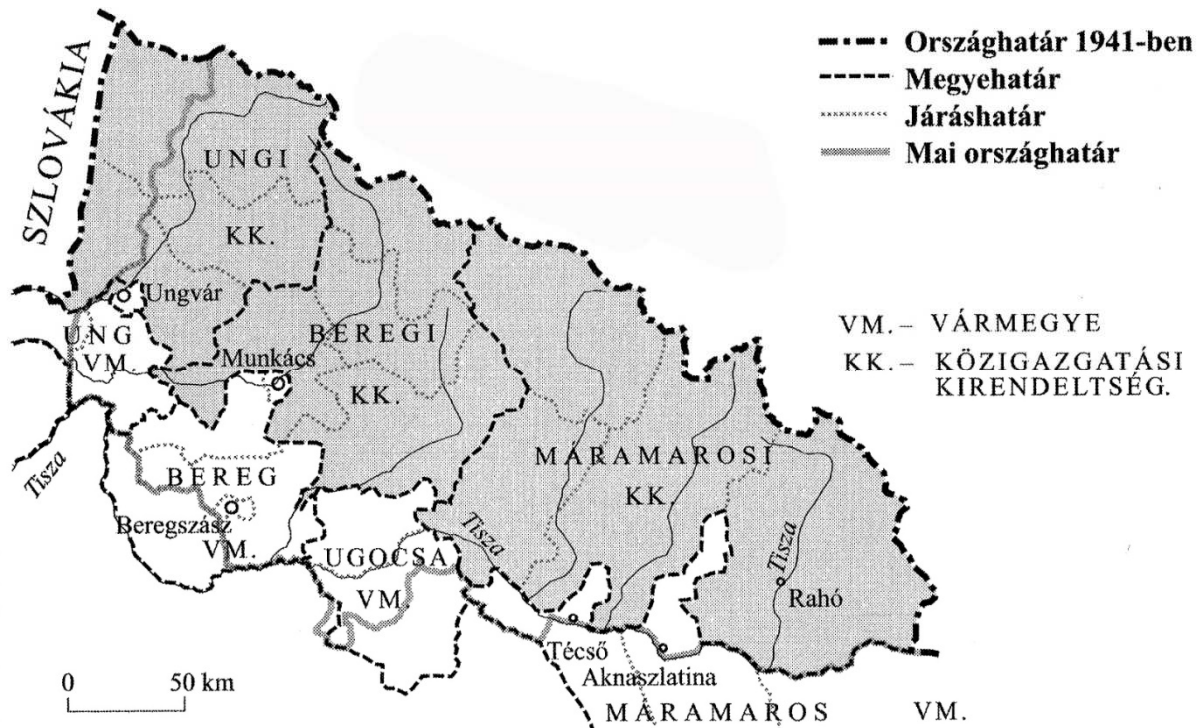
⁶³⁷ Uo. 1939. május 23. 4. o.

⁶³⁸ S. Benedek András: Kárpátalja története és kultúrtörténete. Bereményi Könyvkiadó, Budapest, 1994. 110. o.

⁶³⁹ Fedinec Cs.: A Magyar... 2015. 127. o.

⁶⁴⁰ Móricz K.: Kárpátalja... 2001. 102. o.

Közigazgatási Kirendeltség – Huszti, Nagyszőlősi, Ökörmezői, Rahói és Técsői járás. 3. Ungi Közigazgatási Kirendeltség – Nagybereznai, Perecsenyi, Szobránci és Ung-vidéki járás.⁶⁴¹

A visszacsatolt Kárpátalja közigazgatási határai 1939–1944 között

A területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyarorosz (ruszin) volt. „Miután 1939. március közepén a magyar hadsereg lerohanta a maradék Kárpátalját [...] örömmel tapasztaltam, hogy ezen a területen, az állomásokon és közhivatalokban mindenütt megjelentek a kétnyelvű helységnevek és feliratok. Amikor később Rahóig és Körösmezőig kirándultam, megfigyelhettem, hogy a magyar hatóságokban valóban megvolt a készség a Budapesten mintának szánt autonómiaterv későbbi, háború utáni megvalósítására.”⁶⁴² Azokat a kormány-, miniszteri és főhatósági rendeleteket, amelyek hatálya kiterjedt Kárpátaljára is, a terület hivatalos lapjában, a *Kárpátaljai Közlönyben* a budapesti megjelenéssel egy időben tették közzé magyar és ruszin (rutén) nyelven egyaránt. Ezen kívül természetesen a helyi rendeleteket is kétnyelvűen adták ki.

A magyar kormány által kezdeményezett törvényjavaslat 1940. július 23-ára készült el a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról, de politikai okokból és a háborús helyzet

⁶⁴¹ Fedinec Cs.: A Magyar... 2015. 127-128.

⁶⁴² Skultéty Cs.: Kárpátalja magyarsága... 2009. 55. o.

miatt a törvényerejű autonómia és a nemzetiségi öngazgatás nem valósult meg.⁶⁴³ Ugyanakkor fontosnak tartom kiemelni, hogy a Kárpátalja kétnyelvű (magyar és rutén) közigazgatását bevezető 6200/1939. M.E. számú kormányrendelet továbbra is hatályban maradt egészen 1944 október végéig, Kárpátalja szovjet katonai megszállásáig.

Kárpátalja háború utáni sorsával kapcsolatban Skultéty Csabától idézek: „A magyaroké nem lehet, csak az övék nem. Így egy lengyel is szeretné. Jön aztán Prágából egy kóbor cseh, aki valamikor már járt arra, és odaajándékozta Moszkvába egy grúz oroszoknak, aki amúgy is megkapta volna. Csak őket, a kárpátaljaiakat nem kérdezte senki.”⁶⁴⁴

⁶⁴³ S. Benedek A.: Kárpátalja... 1994. 58. o.

⁶⁴⁴ Skultéty Cs.: Kárpátalja magyarsága... 2009. 69. o.

Összegzés

Kárpátalja visszacsatolása Magyarországhoz két szakaszban történt meg. Elsőként a főként magyarok által lakott síkvidéki részek 1938. novemberében, majd a leginkább ruszinok lakta hegyvidéki területek kerültek magyar fennhatóság alá 1939. márciusában. A kutatás során a dolgozat bevezetésében kitűzött céloknak megfelelően haladva mutattam be, hogy milyen folyamatok és események vezettek a kárpátaljai vegyes lakosságú terület első világháború utáni csehszlovák fennhatóságának megszűnéséhez, és az újra Magyarországhoz csatolásához. Ehhez igyekeztem minél több oldalról megvizsgálni az adott időszakot. A munka címének megfelelően elsősorban Kárpátalja állt a vizsgálatom középpontjában, azonban a kérdés megértéséhez természetesen részletesen foglalkoznom kellett Magyarországgal, Csehszlovákiával, Németországgal, valamint a szomszédos államok történetével is, továbbá a második világháború előtti időszak kifejezetten bonyolult és szerteágazó nemzetközi diplomáciáját is be kellett mutatnom az események ismertetése közben.

Az első világháború utáni hatalmi érdekek következtében a győztes államok gyakran elfogadhatatlan feltételeket támasztva rajzolták újra Európa térképét. A vesztesek tehetetlenségét kihasználva olyan békeszerződéseket írtak alá, amelyek súlyos csapást mértek egyes országokra, különösen Magyarországra. Talán nem szükséges részletezni, mert közhírt, hogy Magyarország területét és lakosságát milyen mértékben szakították szét és osztották el a szomszédos országok között. Ennek a folyamatnak az egyik részét képezte a mai Kárpátalja, amely a Felvidék mellett Podkarpatská Rus (Rusinskó) név alatt szintén az újonnan létrehozott Csehszlovákia keretei közé került. Magyarország a háború végén kísérletet tett a régió megtartására, és Károlyi Mihály kormánya Ruszka Krajna elnevezés alatt az 1918. évi X. néptörvénnyel autonómiát biztosított a ruszinok lakta területeknek. Ez azonban nem hozott gyakorlati eredményt, mivel a terület hamarosan csehszlovák és román megszállás alá került.

Miként a többi, Magyarországtól elszakított területnél, úgy itt sem foglalkozott senki a győztesek közül az etnikai szempontokkal vagy a nyelvhatárok figyelembe vételével. A hatalmi érdekek, a gazdasági előnyök, még a vasúti csomópontok is sokkal fontosabbak voltak, mint a ruszin lakossággal együtt nagyszámban idekerült magyar nemzetiségű lakosság. Azonban a ruszin nép hiába tartozott a többi magyarországi népcsoporthoz, akik a világháború után az „önrendelkezés” jogával dönthettek volna jövőjükéről, ugyanis azt megtették helyettük az USA-ban élő ruszin szervezetek, akiket a csehszlovákok képviselői a szükséges ígéretekkel sikeresen meggyőztek. Az új államalakulathoz csatolás tehát a csehszlovák állam létrehozóinak, az amerikai ruszinoknak és az amerikai elnöknek a közreműködésével sikerült. A helyi ruszinság

véleményét meg sem kérdezték, csak kész tények elé állították, amit kénytelenek voltak elfogadni.

A csatlakozásért cserébe a csehszlovákok mindent megígértek, amire a ruszinság vezetői vágytak, ezért azok joggal reménykedtek, hogy „Cseszkó” és „Szlovenszkó” mellett „Ruszinszkó” majd az államalakulat egyik egyenjogú tagja lesz. Ehhez képest nagyot kellett csalódnuk, amikor nemhogy saját államiságuk nem lett, de még autonómiát sem kaptak új hazájukban. A csehszlovák államban az alkotmány szerint ugyan széleskörű autonómiát vezettek volna be Kárpátaljára, de annak megvalósítását különféle, többnyire mondvacsinált indokokkal csaknem húsz éven keresztül sikeresen halogatta a mindenkori prágai vezetés. A nemzetiségi szempontokat sem tartották lényegesnek, a ruszin többségű területek határainak rendezése ezért nem történt meg az országon belül, miközben nagyszámú ruszin lakosság élt a szlovák területeken. Ez volt az egyik ok az autonómia folytonos elodázására, az egész időszakra jellemző, hogy a prágai vezetés a határok rendezetlenségére hivatkozott. Emellett a ruszinok önkormányzatra való éretlensége is gyakran hangoztatott érv volt, a központi hatalom úgy vélte, hogy a helybeliek alacsony politikai kultúrájuk, nemzetkulturális és vallási szétagoltságuk, továbbá a helyi politikai erők egyetértésének hiánya miatt nem elég érettek az önigazgatáshoz. Pedig korábban – 1919 folyamán – Párizsban még éppen azt bizonygatták, hogy joguk lenne hozzá, amit az új államban a szláv testvériség jegyében meg is fognak kapni, ha már a magyar elnyomó kormányok korábban ezt nem tették meg.

Magyarország két világháború közötti politikai és társadalmi életére teljesen rányomta bélyegét a trianoni béke, az ország legfontosabb külpolitikai célja a határok revíziója lett. Azonban az ország sem gazdasági, sem katonai szempontból nem lett volna alkalmas szembeszállni az egykori területén osztozó szomszédos országokkal, ezért ki kellett várnia a nemzetközi helyzet kedvezőbbre fordulását. Mindez az 1930-as évek elejétől egyre komolyabb hatalmi célokat megfogalmazó Németország megerősödésével történt meg. A Csehszlovákiában élő szudétanémet kisebbség önállósodási törekvéseinek Németország általi felkarolásával Prága egyre nehezebb helyzetbe került, majd az 1938. szeptember 30-ai müncheni egyezményvel a csehszlovák állam elszenvedte első területi veszteségét. Ezt követően érkezett el a szlovákiai és a kárpátaljai autonómia ideje.

Kárpátalja önkormányzatának megadásához tehát csaknem két évtizednek kellett elteltelnie. Ezzel kapcsolatban részletesen bemutattam, hogy ez nem Prága jószántából, hanem az állam szétesésének megakadályozása reményében történhetett meg. Ekkor, 1938 októberében már az volt a fő kérdés Budapesten, hogy mi lesz Kárpátalja és a Felvidék sorsa, mivel a müncheni egyezmény kiegészítése lehetőséget adott a csehszlovákiai magyarság helyzetének rendezésére.

Az első kárpátaljai autonóm kormány létrejötte tovább erősítette a magyar tervek megvalósíthatóságának esélyét. Annak élére ugyanis a helyi politikai életben népszerű és nagy támogatottságú Bródy Andrást nevezte ki a prágai kormány, aki jó kapcsolatokat ápolt Magyarországgal. Az általa vezetett ruszin irányzat mindvégig meghatározó szerepet töltött be Kárpátalja két világháború közötti politikai-társadalmi életében, a létrejövő kormányban – a helyi erőviszonyoknak megfelelően – csak kisebbségi szerepet kaptak az ukrán politikusok. A ruszin és az ukrán irányzat ellentétei azonban a kormány megalakulása után rövidesen felszínre kerültek. Az önrendelkezés volt mindkét irányzat fő célja, de mindkettő jól tudta, hogy külső támogatás nélkül azt nem érhetik el. A Bródy féle ruszin irányzat ezt Magyarországtól remélte, miközben a Volosin vezette ukrán irányvonal teljesen magyarellenes volt és leginkább a német, szükség esetén a szovjet vagy csehszlovák vezetéstől várt segítséget. A ruszin többség mindenképpen népszavazás útján szeretett volna dönteni Kárpátalja sorsáról. Ez sem akkor, sem később nem történhetett meg, mert Bródyt ezirányú törekvései miatt, hazaárulás vádjával Prágában letartóztatták, a kormányát pedig feloszlatták.

A ruszin kabinet megbuktatásában fontos szerepe volt az ukrán politikusoknak, akik jelezték Prágának aggályait Bródyval és a népszavazással kapcsolatban. A csehszlovák vezetés pedig belátta, hogy a nagyobb támogatottságot élvező ruszin irányzat helyett a kevésbé erős ukrán vonallal könnyebben szót tud érteni, amivel a népszavazás követelésének a veszélye is elhárul. Ennek kimenetelétől az ukránok is féltek, mert tudták, hogy az nagy valószínűséggel a Magyarországhoz csatolást eredményezné. Ez pedig a céljaik között egyáltalán nem szerepelt, számukra az önálló ukrán állam létrehozása volt a távlati terv. Ilyen körülmények között került hatalomra Avgustin Volosin teljesen ukrán összetételű autonóm kormánya.

A belső politikai játszmák és csatározások azonban nem voltak különösebb hatással arra, hogy a nemzetközi politikában Csehszlovákia, és azzal együtt Kárpátalja további sorsáról döntsenek. Ahogyan említettem, a müncheni egyezményvel a szudétánémetek által lakott területek Németországhoz kerültek, a csehszlovákiai magyar kisebbség sorsát pedig kétoldalú tárgyalásokkal kellett rendezni. Ezek még Bródy kormányának működése idején eredménytelenül zárultak Komáromban, és mindkét fél a müncheni döntésben résztvevő hatalmakhoz fordult. Nagy-Britannia és Franciaország lemondott jogáról, így a németek és olaszok által elvállalt bécsi döntőbíráskodás hozott megoldást az ügyben. Ennek eredményével már Volosin kormányának kellett szembesülnie. Előzetes reményeik ellenére át kellett adniuk Magyarországnak a legnagyobb Kárpátaljai városokat, Ungvárt és Munkácsot is, emellett elveszítették Kárpátalja déli, többségében magyarok lakta, fejlett mezőgazdaságú területeit is. Ezen területek hiánya, valamint a főbb vasúti és közúti vonalak elvesztése igen jelentős ellátási

zavarokat okozott a megmaradt hegyvidéki Kárpátaljának. Az ukrán kormánynak a nagyvárosnak számító és kormányzati negyeddel is rendelkező Ungvárról a mindössze 18 ezer lakosú Husztra kellett áttennie székhelyét, amely semmilyen szempontból sem volt megfelelő a „főváros” szerepének.

A magyar revíziós politika tehát részben elérte célját és visszakapta Csehszlovákiától a magyarlakta területek többségét. A megmaradó kárpátaljai részeken – amit az ukrán kormány önhatalmúlag Kárpáti Ukrajnának nevezett el – még így is mintegy huszonötezer fős magyar lakosság élt. A Magyarországot körülzáró kisantant gyűrűje még nem tört meg a bécsi döntéssel, ezért Budapestnek igen fontos volt a lengyel–magyar határ létrejötte és egész Kárpátalja. Megszerzésére a magyar kormány tett is kísérletek a bécsi döntés utáni, november eleji területátvételt követő hetekben, azonban a német és az olasz támogatás hiánya miatt az 1938-ban végül nem következett be.

A Csehszlovákiánál maradt kárpátaljai területen az ukrán kormány gyakorolt hatalmat, a hadsereg és a rendfenntartás azonban nagyrészt továbbra is a prágai vezetés kezében maradt. Ennek ellensúlyozására és a kormány akaratának érvényesítésére hozták létre 1938. november 9-én Huszton a „Kárpáti Szics” elnevezésű félkatonai szervezetet. Ehhez jelentős támogatást nyújtott Németország, ugyanis ebben az időszakban Berlinnek még távlati tervei voltak a területtel, mert alkalmas kiindulópontnak tűnt egy nagyobb ukrán állam létrehozásához, amivel a Szovjetuniót lehetett volna gyengíteni.

Volosin és kormánya jól ismerte nehéz belpolitikai helyzetét és azt, hogy nem támogatja teljes mértékben a terület lakossága. Ezért a Kárpáti Szics alakulatainak a segítségével a Kárpátalja több pontján felállított koncentrációs táborokba zárták az ellenzéki, veszélyesnek ítélt személyeket. Ezekbe kerültek – többek között – a magyar és ruszin nemzeti érdekeket képviselő mozgalmárok is. Az összes politikai párt működését betiltották, csak az Ukrán Központi Nemzeti Tanácsot ismerték el törvényesen működő szervezetként. Mindent igyekeztek ukránosítani, az ukrán nyelv használatára erőszakkal kötelezték az embereket, ezzel azonban – mint sok más ügyben is – szembefordultak Prága akaratával és a még helyükön maradt csehszlovák hivatalnokokkal. A hadsereg pedig különösen nem nézte jó szemmel az ukránok ténykedését, leginkább a Szics alakulataival kapcsolatban felmerülő rendfenntartási kilengések miatt.

Csehszlovákia alkotmánya 1938. november 22-én új tartalmat kapott: az állam átalakult három egyenjogú országrésszé, amivel gyakorlatilag a korábban felszámolt Osztrák–Magyar Monarchiához hasonlóan, föderatív állammá szervezték át. Mivel Kárpáti Ukrajnának nem volt megválasztott, csak kinevezett kabinetje, ezért a Volosin-kormány igen fontosnak tartotta a

nemzetgyűlési választások megtartását, amivel hivatalosan megerősíthette hatalmát. Erre az új alkotmány is lehetőséget adott, és az 1939. február 12-ére engedélyezett szavazás előtt nagy hírverés kezdődött. Ebben nem is lett volna semmi meglepő, azonban Kárpátalján – ahogyan szó volt róla – csak az ukrán kormány politikai szervezete működhetett, amely egyetlen választási listán szerepelt Ukrán Nemzeti Egyesülés elnevezés alatt. Ilyen feltételek mellett eléggé értelmetlennek tűnt a hangos választási propaganda. A választásokon természetesen az egyetlen lista jelöltjei nyertek, az új parlament összehívását a cseh–szlovák államfő március 21-ére tűzte ki.

A nagyhatalmi politika változásainak következtében azonban erre már nem kerülhetett sor az előbbi időpontban. Németország 1939. március elején döntött Csehszlovákiával kapcsolatos terveinek végrehajtásáról, és rövid időn belül felszámolta, mint független államot. Berlin a szlovák vezetőket egyre erőteljesebben az önállóság kikiáltására biztatta, aminek következtében Hácha csehszlovák államelnök menesztette a szlovák kormányt. Szlovákiában emiatt zavargások törtek ki, amire a prágai kormány csendőr és katonai alakulatok bevetésével, valamint szükségállapot elrendelésével válaszolt. Minden a német tervek szerint alakult és Szlovákia március 14-én kinyilvánította függetlenségét, majd a cseh területek német „védelem” alá kerültek, mint Cseh–Morva Protektorátus. Ilyen körülmények között Volosin kormánya úgy döntött, hogy nem szalasztja el a kínálkozó alkalmat és kikiáltja Kárpáti Ukrajna függetlenségét, amit röviddel a szlovákok után, március 14-én meg is tett. Magyarország azonban már néhány nappal korábban megkapta Berlin beleegyezését a hegyvidéki Kárpátalja elfoglalásához. A magyar katonai vezetést kissé váratlanul érte a lehetőség és az, hogy néhány napon belül bevetésre készen kell állnia a csapatoknak, ezért nem voltak meggyőződve az akció sikeréről. A kétségeket csak növelte, hogy nem lehetett biztosan tudni, hogy pontosan milyen erőkkel szemben kell majd harcba szállni és nem lép-e közbe Románia. A budapesti kormány azonban attól tartott, hogy ha Magyarország nem, akkor más fogja birtokba venni a területet, ezért a kockázatok ellenére a támadás mellett döntött. Ezért Kárpáti Ukrajna függetlenségének kikiáltásakor a magyar honvédség már felvonult a határokon, sőt néhány helyen a hadművelet előkészítéséhez át is lépte azt.

A Németország által Budapestnek tett ígéretnek megfelelően, a védelem után érdeklődő Volosin nem kapott támogatást Berlinből, így a március 15-én megtartott szojm (parlament) ülés és Kárpáti Ukrajna függetlenségének törvénybe iktatása után, az új állam rövidesen megszűnt. A magyar csapatok három irányban mélyen benyomultak Kárpáti Ukrajna területére. A helyzet kilátástalanságát felmérve, Volosin néhány kormánytaggal együtt elhagyta a területet, a cseh katonaság pedig kisebb-nagyobb ellenállást kifejtve szintén elvonult. A

beérkező magyar alakulatoknak a csehek mellett a Szics gyengén felszerelt, szervezetlen, és a vezetői által félrevezetett alakulataival kellett néhány összecsapást megvívnia, de a magyar túlerő miatt ezeknek a kimenetele sehol nem volt kétséges. A magyar honvédség néhány nap alatt mindenhol elérte a célként kitűzött vonalakat, és Magyarországhoz csatolta Kárpátalja hegyvidéki részeit.

Magyar részről már a Kárpáti Ukrajna elleni hadművelet megindításakor léteztek tervek a terület határának nyugati irányú kitolására. A további területszerzés mellett erre leginkább stratégiai szempontból volt szükség, mivel az Ungvár-Uzsok vasútvonal katonai biztosítását csak így lehetett megfelelően megoldani. Kárpátalja és Szlovákia között a határ pontos megállapítása a csehszlovák időszakban nem történt meg, Csehszlovákia megszűnését a magyar vezetés úgy tekintette, hogy az első bécsi döntés érvényét veszítette. A honvéd vezérkar szintén kedvezőnek ítélte a helyzetet, az éppen csak szerveződő szlovák hadsereg elleni fellépést nem tekintették vállalhatatlan kockázatnak. Így minden körülmény adott volt a terv végrehajtására, március 23-án hajnalban megindult a hadművelet. A szlovák haderő valóban nem tudott jelentősebb ellenállást kifejteni, ezért a magyar csapatok rövidesen elérték a célként kijelölt vonalakat. Később a szlovákok ellentámadásokat indítottak, ezek azonban nem jártak sikerrel. Április elejére tárgyalások keretében rendeződött a határvita, és Magyarország megtarthatta az elfoglalt területeket. Ezzel a visszacsatolt Kárpátalja kiegészült olyan részekkel, amelyeket a csehszlovák időszakban a kárpátaljai ruszin politikusok is követeltek, bár azok az igények sokkal nagyobb, a Poprád folyóig kiterjedő vidékekre vonatkoztak.

A hadműveletek befejezése után katonai, majd polgári közigazgatás lépett életbe a visszacsatolt területeken. A magyar kormányzat terve az autonómia megteremtése volt, egy Kárpátaljai Vajdaság létrehozása, azonban ennek előkészületei elhúzódtak a második világháború kitöréséig. Ezért annak megvalósítása a háborús körülmények között már nem történt meg.

Kárpátalja visszacsatolása Magyarországhoz tehát több szakaszból álló folyamat volt, ami Csehszlovákia meggyengülésével kezdődött és a müncheni egyezmény létrejöttével vált valóban elérhető céllá Magyarország számára. A csehszlovákiai szudétánémet területek Németországhoz való csatolásával ugyanis bebizonyosodott: a trianoni határok megváltoztathatóak, még hozzá háború nélkül. Ezután a sikertelen komáromi tárgyalások ellenére, az első bécsi döntés visszaadta a felvidéki magyarlakta területeket is. Ezzel Csehszlovákia tovább gyengült, 1939 tavaszán pedig teljesen szétesett, aminek következtében Magyarország megszerezte egész Kárpátalját.

A dolgozat megírása folyamán mindezeket a történéseket részletesen mutattam be, a kárpátaljai eseményekkel párhuzamosan. Közben nem volt célom, hogy a csehszlovák vezetést vagy a kárpátukrán kormányt rossz fényben tüntessem fel, azonban a tények számos esetben nem túl jó képet festettek róluk. Viszont a magyar fél sem kizárólag a helyi lakosság sorsával törődve igyekezett visszaszerezni Kárpátalját, a történelmi jogon kívül természetesen gazdasági, valamint politikai érdekeket és célokat is követett, melyeket végül el is ért Csehszlovákia szétesésével párhuzamosan.

Ha a csehszlovák és a magyar fél által is megígért törvényerejű autonómiát nézzük, azt igazából egyikük sem adta meg a valóságban Kárpátaljának. Pontosabban a csehszlovákok bevezették, de csak akkor, amikor már nem volt más választásuk, pedig előtte majdnem húsz év állt erre a rendelkezésükre. Magyarország szintén tervezte, de a világháborúba való belépés megakadályozta ebben. Az viszont tény, hogy a 6200/1939. M.E. számú kormányrendelet, amely 1939. július 7-én bevezette a polgári adminisztrációt és a kétnyelvű, magyar és magyarorosz (rutén) közigazgatást, Kárpátalja 1944. októberi szovjet katonai megszállásáig érvényben maradt.

A Volosin-féle ukrán kormány viszont zavaros hatalmi, és gazdasági önállóságra alkalmatlan viszonyok között nem tudta volna megőrizni a terület függetlenségét. Ha Magyarország nem lép az alkalmas időpontban, minden valószínűség szerint valamelyik szomszéd, nagy eséllyel Románia foglalta volna el Kárpátalját. Ebből a szempontból pedig Magyarországnak ezer évvel több oka volt minderre. Természetesen ekkor még nem lehetett tudni, hogy a visszaállított magyar fennhatóság csupán évekig tart majd, és annak helyét egy új, minden korábbinál nagyobb és erősebb hatalom, a Szovjetunió veszi át, amelynek részeként már fel sem merülnek majd az autonómiával vagy a nemzetiségi jogokkal kapcsolatos kérdések.

Levéltári források

Archív Kancelář Presidenta Republiky [AKPR], Praha [A Köztársaság Elnöki Hivatalának Levéltára, Prága]:

Fond Podkarpatská Rus.

Archív Ministerstva Zahraničních Věcí [AMZV], Praha. [A Külügyminisztérium Levéltára, Prága]:

Právni Sekce

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [MNL OL]:

K 27. Miniszterelnökség. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.

K 28. Miniszterelnökség. Nemzetiségi és kisebbségi osztály iratai.

K 63. Külügyminisztérium. Politikai Osztály.

K 64. Külügyminisztérium. Politikai Osztály rezervált iratai.

K 148. Belügyminisztérium. Elnöki iratok.

K 428. Sajtó. MTI könyomatos hírek.

K 429. Kozma-iratok.

Národní Archív České Republiky [NAČR], Praha [Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára, Prága]:

Fond Předsednictvo Ministerské Rady (PMR).

Державний Архів Закарпатської області [ДАЗО], [Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, KTÁL]:

Fond 3. Президія Правління Карпатської України, м. Хуст.

Fond 28. Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород.

Fond 46. Канцелярія губернатора Підкарпатської Русі, м. Ужгород.

Fond 88. Волівське окружне управління, с Волове.

Fond 117. Хустське окружне управління, м. Хуст.

Fond 151. Правління Мукачівської греко-католицької, м. Ужгород.

Fond 263. Севлюське окружне управління, м. Севлюш.

Fond 1119, Тячівський окружний шкільний інспекторат Карпатської України, с. Тячів.
Fond 1206, Командування угорським королевським воєнним корпусом, м. Ужгород.

Publikált források, dokumentumgyűjtemények, segédkiadványok

1938. évi Országos Törvénytár.(Corpus Juris). Kiadja: A M. Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1938. 637 o.

Csima János: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához 1938-1945. Honvédelmi Minisztérium Központi Irattár, Budapest, 1961. 436 o.

Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. I. Kötet. A Berlin-Róma tengely kialakulása és Ausztria annexiója 1936-1938. Szerk.: Zsigmond László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 822 o.

Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. II. Kötet. A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája 1936-1938. Szerk.: Ádám Magda. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 1029 o.

Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. III. Kötet. Magyarország külpolitikája 1938-1939. Szerk.: Ádám Magda. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 809 o.

Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. IV. Kötet. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1939-1940. Szerk.: Zsigmond László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 904 o.

Documents on German Foreign Policy [A Német Külpolitika Dokumentumai]. 1918-1945. Series D (1937-1945). Volume IV. The aftermath of Munich. Government Printing Office, Washington, 1951. 733 o.

Dokumentumok a XX. század történetéhez. Szerk.: Gál Vilmos, Tar Attila Szilárd. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 395 o.

Fedinec Csilla: Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918-1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2001. 663 o.

Gróf Teleki Pál Országgyűlési beszédei. I. kötet. 1917-1938. Szerk. Papp Antal. Studium, Budapest, 1941. 403 o.

Gróf Teleki Pál Országgyűlési beszédei. II. kötet. 1938-1941. Szerk. Papp Antal. Studium, Budapest, 1941. 456 o.

Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései. Második, átdolgozott és bővített kiadás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 690 o.

Magyarországi Rendeletek Tára. 1938. I-III. füzet. Kiadja a m. kir. belügyminisztérium, Budapest, 1938. 3532 o.

Mnichov v dokumentech. Zrada západních mocnosti na Československu. [München a dokumentumokban. Csehszlovákia elárulása a nyugati hatalmak által]. 1. díj. SNPL, Praha, 1958. 304 o.

Sbirka Zákonů a nařízení Statu Česko-Slovenského. Ročník 1938. [A Cseh-Szlovák Állam törvényeinek és szabályozásainak gyűjteménye].

Карпатська Україна (1938-1939). Збірник архівних документів і матеріалів. [Kárpáti Ukrajna (1938-1939). Archív dokumentumok és anyagok gyűjteménye]. Упорядники: М.В. Делеган, С.А. Вискварко. Всеукраїнське державне видавництво „Карпати”, Ужгород, 2009. 285 ст.

Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів. Закарпаття в європейській політиці. 1918-1919, 1938-1939, 1944-1946 ро. XX. ст. [Rögös út Ukrajnáig.

Archív dokumentumok és anyagok gyűjteménye. Kárpátalja az európai politikában].
Упорядники: О. Д. Довганич, О. М. Корсун. Видавництво „Закарпаття”, Ужгород 2007.
749 ст.

Emlékiratok

Barcza György: Diplomataemlékeim 1911-1945. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból. I. Kötet. Szerk. Antal László, Glatz Ferenc, Sipos Péter. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994. 1016 o.

Herczeg Ferenc: Hűvösvölgy. Szépirodalmi kiadó, Budapest, 1993. 264 o.

Horthy Miklós: Emlékirataim. Soc. de Reso. Ltda, Buenos Aires, 1953. 363 o.

Marina Gyula: Ruténsors Kárpátalja végzete. Patria Publishing Company, Toronto, 1977. 216 o.

Padányi-Gulyás Béla: Vallomás egy elsüllyedt világról. Aurora, München, 1975. 171 o.

Rónai András: Térképezett történelem. Püski Kiadó, Budapest, 1993. 262 o.

Skultéty Csaba: Kárpátalja magyarsága a viharok sodrában. Kairosz, Budapest, 2009. 193 o.

Szegedy-Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanéz... I. kötet. Európa Kiadó, Budapest, 1996. 458 o.

Újpestery Elemér: Végállomás Lisszabon. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 545 o.

Баран, Віктор-Гейза: Денник. [Наріч]. Гражда, Ужгород 1996. 143 ст.

Бірчак, Володимир: Карпатська Україна. Спомини й переживання. [Kárpáti Ukrajna. Emlékek és élmények]. „Нація в поході”, Прага, 1940. 90 ст.

Волошин, Августин: Спомини. Релігійно-національна боротьба карпатських русинів-українців проти мадярського шовінізму. [Emlékiratok. A kárpáti ruszinok-ukránok vallási-nemzeti küzdelme a magyar sovinizmus ellen]. Carpathian Voice, Philadelphia, 1959. 56 ст.

Єфремов, Сергій: Бої 14-15 березня 1939 року на Карпатській Україні. [Az 1939. március 14-15-ei harcok Kárpáti Ukrajnában]. Гражда, Ужгород, 2009. 98 ст.

Филонович, Василь: Березневі дні Карпатської України. [Kárpáti Ukrajna márciusi napjai]. Сумський Державний Університет, Суми, 2009. 99 ст.

Шандор, Вікентій: Спомини. Карпатська Україна 1938-1939. [Emlékiratok. Kárpáti Ukrajna 1939-1939]. Том I. Гражда, Ужгород, 1996. 388 ст.

Könyvek, monográfiák

A boldogság felé. Szerzők: M. V. Arsentyev – E. A. Balahuri. Kárpáti Könyvkiadó, Ungvár, 1975. 294 o.

A felvidéki magyarság húsz éve 1918-1938. Szerkesztette A Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938. 136 o.

A magyar katona. Századunk legszebb magyar csatái. Szerk. Ajtay Endre. Élet és Irodalmi Nyomda, Budapest, 1943. 594 o.

A visszatért Felvidék 1918-1938. Szerk. Csátár István, Ölvedi János. Rákóczi Könyvkiadó, Budapest, 1939. 649 o.

Ádám Magda: Magyarország és a kisantant a harmincas években. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 390 o.

Árky Ákos: Ruszinszko küzdelme az autonómiáért, 1918-1927. Studium, Budapest, 1928. 55 o.

Benda, Jan: Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939. Karolinum, Praha, 2013. 544 o.

Beneš, Karel: Vasúti közlekedés Kárpátalján. MÁV RT, Budapest, 1996. 186 o.

Bojko, Olexandr – Goněc, Vladimír: Nejnovější Dějiny Ukrajiny.[Ukrajna legújabb kori történelme]. Jota, Brno, 1997. 267 o.

Botlik József – Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991. Mandátum-Universum, Budapest-Szeged, 1991. 298 o.

Botlik József: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti- Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 318 o.

Botlik József: Hármás kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig. (1646-1997). Új Mandátum, Budapest, 1997. 335 o.

Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok. 1918–1945. Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 2005. 552 o.

Brügel, Johann Wolfgang: Czechoslovakia before Munich. The German minority problem and British appeasement policy. [Csehszlovákia München előtt. A német kisebbségi probléma és a Brit békítő politika] Cambridge University Press, Cambridge, 1973. 334 o.

Čierná-Lantayová, Dagmar: Podoby česko-slovensko – maďarského vzťahu 1938-1949: Východiská, problémy a medzinárodné súvislosti. [Hasonlóságok a cseh-szlovák – magyar kapcsolatokban 1938-1949: Háttér, problémák és a nemzetközi összefüggések]. Veda, Bratislava, 1992. 203 o.

Cséfalvay, František – Kázmerová, Lubica: Slovenská republika 1939-1945. Historický ústav SAV, Bratislava, 2007. 182 o.

Dejmek, Jindřich: Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. [Történész a diplomácia élén: Kamil Krofta]. Karolinum, Praha, 1998. 397 o.

Dombrády Lóránd: Hadsereg és politika Magyarországon 1938–1944. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986. 400 o.

Dupka György: Autonómia-törekvések Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004. 231 o.

Encyclopedia of Rusyn History and Culture. [A Ruszin történelem és Kultúra enciklopédiája]. Edit.: Paul Robert Magocsi – Ivan Pop. University of Toronto Press, Toronto–Buffalo–London, 2002. 520 o.

Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944. Lilium Aurum Kiadó, Galánta–Dunaszerdahely, 2002. 533 o.

Fedinec Csilla: A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja. Jaffa Kiadó, Budapest, 2015. 239 o.

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. [Második köztársaság 1938-1939. A demokrácia és a totalitarizmus harca a politikai, társadalmi és kulturális életben]. Paseka, Praha-Litomyšl, 2004. 315 o.

Gyönyör József: Határok születtek. A csehszlovák állam megalakulása és első törvénye. Madách, Pozsony, 1992. 250 o.

Gyönyör József: Terhes örökség. A magyarság lélekszámának és sorsának alakulása Csehszlovákiában. Madách-Posonium Kiadó, Pozsony, 1994. 384 o.

Hořec, Jaromír: Podkarpatská Rus – země neznámá. [Podkarpatszka Rusz – ismeretlen föld]. H&H, Jinočany, 1994. 121 o.

Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. Szerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010. 640 o.

Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerk.: Fedinec Csilla. Szerzők: Mykhailo Boldyzhar – Mykola Vegesh – Vasyl Hudanych – Iryna Haponenko – Brenzovics László – Necze Gábor – Ablonczy Balázs – Vasas Géza – Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2004. 277 o.

Kemény Gábor: Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve. MEFHOSz Könykiadó, Budapest, 1939. 229 o.

Márai Sándor: Ajándék a végzettől. Helikon Kiadó, Budapest, 2004. 348 o.

Marek, Jindřich: Hraničářská kalvárie. Příběhy posledních obránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938-1939. [Határőr kálvária. Történetek a Masaryki köztársaság utolsó védelmezőiről Csehország északi részén és Podkarpatszka Ruszban 1938-1939-ben]. Svět Křidel, Cheb, 2004. 339 o.

Molnár András – Szabó Péter: Zalai honvédek Kárpátalján. Dokumentumok a magyar királyi 9. honvéd önálló gyalogdandár kárpátaljai bevonulásáról és a szlovák–magyar fegyveres összetűzésben való részvételéről, 1939. március–április. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 2016. 152 o.

Móricz Béla: Kárpátalja hősei. Vitézi Rend Zrínyi Csoportja, Budapest, 1939. 63 o.

Móricz Kálmán: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001. 188 o.

Ormos Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1939-1941). II. kötet. PolgART, Budapest, 2000. 843 o.

Ormos Mária: Hitler. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994. 522 o.

Ortutay Tivadar: Cseh világ a Kárpátokban. II. kiadás. Kapisztrán Nyomda, Ungvár, 1941. 254 o.

Pataky Iván – Rozsos László – Sárhidai Gyula: Légi háború Magyarország felett. I. kötet. Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1992. 263 o.

Polášek, Ladislav: Společný stát Rusínů a Čechoslováků (1919-1939). [Ruszinok és Csehszlovákok egyesült állama]. Nový Jičín, 2001. 44 o.

Pritz Pál: Az objektivitás Mítosza? Hazánk és a nagyvilág 20. századi metszetek. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2011. 314 o.

Richter, Karel: Podkarpatští Rusíni v boji za svobodu. [Kárpátaljai ruszinok harcban a szabdságért]. Česká expedice, Praha, 1997. 117 o.

Rychlík, Jan: Česi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945. [Csehek és Szlovákok a 20. században. Cseh-szlovák kapcsolatok 1914-1945]. Academic Electronic Press Bratislava a Ústav T. G. Masaryka Praha, Bratislava, 1997. 291 o.

Rychlík, Jan: Česi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914-1992. [Csehek és Szlovákok a 20. században. Együttműködés és konfliktusok]. Vyšehrad, Praha, 2012. 677 o.

S. Benedek András: Kárpátalja története és kultúrtörténete. Bereményi Könyvkiadó, Budapest, 1994. 128 o.

S. Benedek András: Tettenerhető történelem. Történelmi-kultúrtörténeti vázlat Kárpátaljáról. IKVA Könyvkiadó, Budapest, 1993. 119 o.

Švorc, Peter: Zakletá zem – Podkarpatská Rus 1918-1946. [Bájos vidék – Podkarpatszka Rusz 1918-1946]. Lidové Noviny, Praha, 2007. 320 o.

Szeghalmy Gyula: Felvidék. A magyar városok monográfiája kiadóhivatal, Budapest, 1940. 663 o.

Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. 349 o.

Tomášek, Dušan – Kvaček, Robert: *Causa Emil Hácha*. Themis, Praha, 1995. 221 o.

Visszacsatolás vagy megszállás? Szempontok az első bécsi döntés értelmezéséhez. Szerk. Simon Attila. *Nógrád Megyei Levéltár – Selye János Egyetem*. Balassagyarmat, 2010. 188 o.

Vynútený rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Madarskom a Juhosláviou. [Erőltetett szétválasztás. Kiutasítás és kiűzetés Csehszlovákiából 1938-1947 között összehasonlítva Lengyelországgal, Magyarországgal és Jugoszláviával]. Zostavili: Brandes, Detlef – Ivaničková, Edita – Pešek, Jiří. Veda, Bratislava 1999. 259 o.

Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002. 137 o.

Zselicky Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945*. Napvilág, Budapest, 1998. 159 o.

Болдижар, Михайло: *Закарпаття між світовими війнами (матеріали до історії суспільно-політичної відносини)*. [Kárpátalja a két világháború között (anyagok a társadalmi-politikai kapcsolatokhoz)]. Ужгород. держ. ун-т., Ужгород, 1993. 159 ст.

Вегеш, Микола: *Карпатська Україна. Документи і факти* [Kárpáti Ukrajna. Dokumentumok és tények]. Карпати, Ужгород, 2004. 432 ст.

Дмитро Климпуш – Головний Командант „Карпатської Січі”. *Документи, спогади, статті, вірші*. [Dmitro Klimpus – A „Kárpáti Szics” főparancsnoka. Dokumentumok, emlékek, cikkek, versek]. Ред. В.В. Кухта. Авторів: Василь Кухта – Василь Гренджа-Донський – Микола Бандусяк – Яр Славутич – Омелян Довганич – Іван Ірлявський – Василь Худанич – Вікентій Шандор – Іван Сарвадій – Олег Кандиба-Ольжич – Петро Стерчо – Василь

Ганчин – Іван Жегуц – Орест Климпуш. Поличка „Карпатського краю”, Ужгород, 1997. 104 ст.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. Том 2. [Ukrajna emlékkönyve. Kárpátaljai terület]. Ред.: В. М. Керечанин. Вид. „Карпати”, Ужгород, 1998. 428 ст.

Марьина, Валентина: Закарпатська Україна (Подкарпатська Русь) в політике Бенеша и Сталина. Документальний очерк. [Kárpátaljai Ukrajna (Podkarpatszka Rusz) Benes és Sztálin politikájában]. Новий хронограф, Москва, 2003. 303 ст.

Маркусь, Васил: Політична і державно-правна еволюція українського Закарпаття. [Ukrán Kárpátalja poltikai és állami-jogi fejlődése]. Гражда, Ужгород, 1993. 48 ст.

Нариси історії Закарпаття. Том II. 1918-1945. [Kárpátalja történetének vázлата. II. Kötet. 1918-1945]. Відп.ред.: Гранчак, Іван. „Закарпаття”, Ужгород, 1995. 663 ст.

Пагіря, Олександр: Карпатська Січ: Військове формування Карпатської України. [Kárpáti Szics: Kárpáti Ukrajna fegyveres alakulata]. Темпора, Київ, 2010. 151 ст.

Поп, Іван: Енциклопедія Подкарпатської Русі. [Podkarpatszka Rusz enciklopédiája]. В. Падяка, Ужгород, 2001. 429 ст.

Сергійчук, Володимир: Український здвиг: Прикарпаття. 1939-1955. [Ukrán összpontosulás: Kárpáton túl]. Українська Видавнича Спілка, Київ, 2005. 838 ст.

Стерчо, Петро: Карпато-Українська держава. До історії Визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. [A Kárpát-Ukrán állam. A kárpáti ukránok 1919-1939 közötti felszabadító harcainak történelméhez]. Видавництво „За вільну Україну”, Львів, 1994. 288 ст.

Токар, Маріан: Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919-1939). [Politikai pártok Kárpátalján a többpártrendszerben (1919-1939)]. "Соціум Карпат", Ужгород, 2006. 380 ст.

Химинець, Юліан: Закарпаття – земля української держави: нотатки з історії Закарпаття. [Kárpátalja – az ukrán állam földje: jegyzetek Kárpátalja történelméből]. Вид. Карпати, Ужгород, 1991. 143 ст.

Cikkek, tanulmányok

Bicsák Péter: A Rongyos Gárda harcai Kárpátalján 1938-ban. In.: A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”. Konferenciakötet. Intermix, Beregszász – Ungvár, 2011. 40-51. o.

Botlik József: Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Avgusztin politikai pályájának összevetése. In.: A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945–1949). Bródy András és társainak emlékkönyve. Intermix, Ungvár – Beregszász, 2017. 55-91. o.

Hornyák Csaba: Kísérlet Kárpátalja birtokbavételére. 1938 november. In. Aetas Történettudományi Folyóirat, 1986. 1-2. szám. 167-175. o.

Ilniczky Sándor: Ruszinok és magyarok. In. Magyar Szemle. 1939. október, 10. szám. 105-113. o.

Janek István: Magyar–szlovák kapcsolatok 1939-1941 között a két állam diplomáciai irataiban. In: Aetas Történettudományi Folyóirat, 2007. 4. szám. 116-142. o.

Kiss Gábor Ferenc: A Magyar Királyi Honvédség gyorscsapatainak alkalmazása 1938-1941. In. Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. 2013. 4. szám. 116-124. o.

Loósy Alajos: Nagyszöllős felszabadítása. In. Magyar Katonai Szemle. 1940 I. negyedév. 3. szám. Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 1940. 594-608. o.

Občáné Podkarpatské Rusi v boji za svobodu Československa 1938-1945. [Podkarpatszka Rusz polgárainak harca Csehszlovákia szabadságáért 1938-1945]. Edit.: Plachý, Jiří – Ivo, Pejčoch – Tomek, Prokop. Vojenský historický ústav Praha, Praha. 2014. 11 o.

Osztovics Ferenc: Kárpátalja felszabadítása különös tekintettel a 2. gépkocsizó dandár ténykedésére. Magyar Katonai Szemle. 1939. IV. negyedév, 11. szám. Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 1939. 33-62. o.

Romsics Ignác: Társadalmi és politikai feszültségek Magyarországon a XX. század első felében. In. Nagy István emlékkönyv. Szerk.: Zombori István. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1999. 157-169. o.

Sallai Gergely: Az első bécsi döntés diplomáciai és politikai előtörténete. In. Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. 2000. 1. szám. 597-631. o.

Sallai Gergely: Az első bécsi döntés megítélése a szlovák és a magyar történeti irodalomban. In. „... ahol a határ elválaszt.” Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Kárpátia Könyvek, Balassagyarmat–Várpalota, 2002. 250-274. o.

Sőregi Zoltán: Egy felemás diverzánshatású akció – Szabadcsapatok Kárpátalján, 1938 őszén. In.: Felderítő Szemle. Magyar Köztársaság Felderítő Hivatal. Budapest, 2009. 4. szám. 148-157. o.

Suba János: A „visszatért” területek katonai közigazgatása (1938-1941). In. Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. 2013. 4. szám. 136-151. o.

Szarka László: A magyar politikai közvélemény Csehszlovákia-képe 1938-ban. In. Irodalmi Szemle. 1992. szeptember. Csehszlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony, 1992. 990-1001. o.

Szarka László: Adatok a csehszlovákiai magyar kisebbségről. In. História. 1991. 2-3. szám. 32-35. o.

Thirring Lajos: A népesség a felvidék visszacsatolt részén. In: Magyar Statisztikai Szemle. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1939. 5. szám. 454-499. o.

Thirring Lajos: Az 1939 április eleji területgyarapodás. Magyar Statisztikai Szemle. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1939. 3. szám. 235-241. o.

Thirring Lajos: Az 1939 március közepén birtokba vett kárpátaljai terület. Magyar Statisztikai Szemle. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1939. 3. szám. 196-206. o.

Varga E. László: Jan Emisarski vezérkari alezredes, budapesti lengyel katonai attasé működése, 1938-1940. In.: Aetas Történettudományi Folyóirat, 2010. 1. szám. 113-130. o.

Vasas Géza: A ruszin autonómia válaszútjain (1939. március-szeptember). In. Aetas Történettudományi Folyóirat. 2000, 4. szám. 64-88. o.

Vásárhelyi Andor: A Kárpátaljáért Ungvár és Uzsok között lefolyt harcok. Magyar Katonai Szemle. 1941. II. negyedév. 6. szám. Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 1941. 563-578. o.

Zelenák, Peter: Szlovákia 1918-1939 közötti politikai és területi integritásának problémája. In. „... ahol a határ elválaszt.” Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Kárpátia Könyvek, Balassagyarmat–Várpalota, 2002. 181-190. o.

Zubánics László: XX. századi történelmünk buktatói, avagy hogyan hamisítsuk meg a történelmet? In.: A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”. Konferenciakötet. Intermix, Beregszász – Ungvár, 2011. 8-13. o.

Лемак, Василь: Карпатська Січ. Таємне стає явним. [Kárpáti Szics: a titokra fény derül]. Новини Закарпаття, 1992. листопад 10.

Лемак, Василь: Ще раз про Августина Волошина і демократію. [Még egyszer Avgusztin Volosinról és a demokráciáról]. Новини Закарпаття 1992. Липень 8.

Худанич, Василь: Діяльність автономного уряду Карпатської України в 1938-1939 рр. [Kárpáti Ukrajna autonóm kormányának működése 1938-1939-ben]. In.: Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919-1939). [Kárpátaljai Ukrajna Csehszlovákia keretein belül]. Zborník materiálov zo 6. vedeckej karpatistickej konferencie, Prešov – 4. 9. 1998. Red.: Babotová, Lubica – Danílák, Michal. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov, 2000. 103-115. o.

Korabeli sajtó

Budapesti Hírlap.

1939. március 15.

Budapesti Közlöny.

1939. február 12.

Kárpáti Magyar Hírlap.

1938. április 17.

Népszava.

1939. március 16.

1938. október 14.

Pesti Hírlap.

1938. november 17.

Pesti Napló.

1938. szeptember 22.

1938. szeptember 23.

Prágai Magyar Hírlap.

1938. szeptember 18.

Ruszinszkói Magyar Hírlap.

1922. március 18.

1928. május 11.

Slovenský týždenník [Szlovák hetilap].

1938. október 13.

1938. október 20.

Американскій Русскій Вѣстникъ [Amerikai Orosz Közlöny], mikrofilm – Library of the Historical Society of Pennsylvania, Philadelphia. Homestead, Pennsylvania.

1938. október 20.

1938. október 27.

1938. november 3.

1938. november 10.

1938. november 17.

1938. december 8.

1939. február 23.

1939. március 16.

Нова Свобода [Új Szabadság], Huszt.

1938. november 17.

1939. február 15.

1939. március 16.

Урядовий Вісник Правительства Підкарпатської Русі [Podkarpatszka Rusz Kormányzati Közlönye].

1938. október 20.

Mellékletek

1. Bródy András; Андрій Броді; Andrej Bródy.

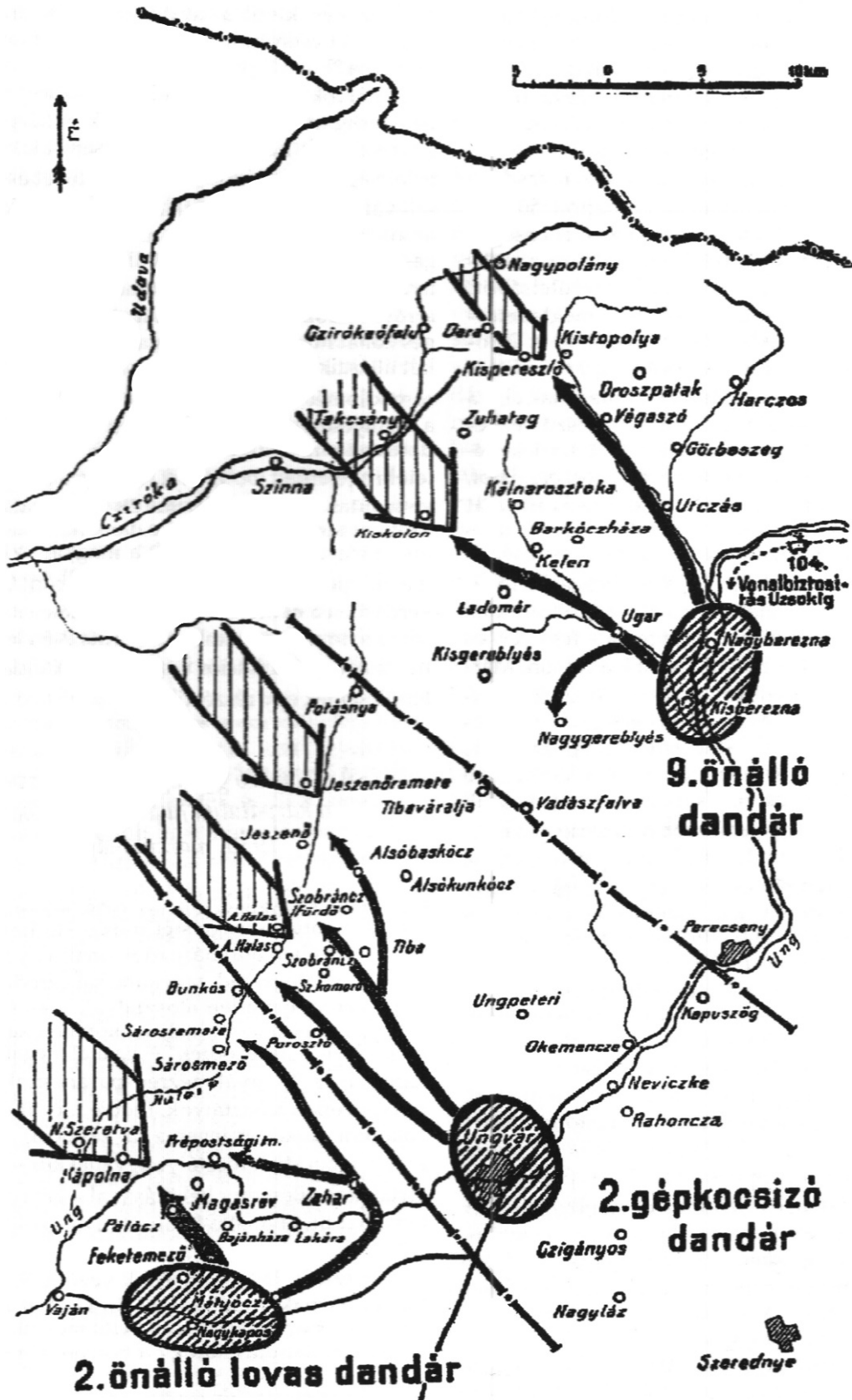
2. Volosin Ágoston; Августин Волошин; Augustin Vološin.

3. Zsatkovics Gergely; Григорий Жаткович; Grigorij Žatkovič;

4. A szlovák–magyar határösszetűzés hadműveletei.

5. Podkarpatská Rus autonómiatörvényének tervezete.

N Á V R H Z Á K O N A

o a u t o n o m i i P o d k a r p a t s k é R u s i .

I.

Všeobecná ustanovení.

§ 1.

Podkarpatská Rus jest nedílnou autonomní součástí republiky Československé a to na základě dobrovolného připojení podle smlouvy mezi hlavními a přidruženými mocnostmi a Československou republikou Saint Germain en Laye ze dne 10.zář 1919.

§ 2.

Do ustanovení definitivní hranice na západě autonomní území bude tvořiti oblast podléhající nyní správě zemského úřadu pro zemi Podkarpatoruskou v Užhorodě.

§ 3.

Konečná hranice mezi Podkarpatskou Rusí a Slovenskem má býti určena v duchu smlouvy uzavřené v Saint Germain-en-Laye mezi pěti mocnostmi a republikou Československou podle níž tato se zavázala, že zorganizuje podkarpatoruské území jižně od Karpat jako autonomní jednotku, dle zásad bratrské vzájemnosti tak, aby území obydlené ruským lidem bylo připojeno k autonomní Podkarpatské Rusi.

Otázka západní hranice má býti především vyřešena vzájemnou dohodou zástupců slovenského a podkarpatoruského lidu. V případě, že by dohoda nemohla býti docílena, hranice má býti určena cestou plebiscitu, jehož modalitu určí zákon.

Zákon Národního Shromáždění, který určí hranice Podkarpatské Rusi, tvoří součást Ústavní listiny.

§ 4.

Státní občanství v Československé republice je jediné a jednotné, v Podkarpatské Rusi však platí zvláštní podkarpatoruská příslušnost.

§ 5.

Znak Podkarpatské Rusi upravuje zákon.

Hymnu, pečeť, vlajku jakož i barvy Podkarpatské Rusi určí autonomní sněm.

§ 6.

Hlavním městem Podkarpatské Rusi je Užhorod.

§ 7.

Zaměstnanci a funkcionáři Podkarpatské Rusi mají býti vybíráni v první řadě z příslušníků Podkarpatské Rusi.

V centrálních orgánech státních má býti Podkarpatská Rus poměrně zastoupena svými příslušníky.

Oficiálním jazykem Podkarpatské Rusi jest jazyk ruský. V tomto jazyce buďtež vydávány všechny zákony a nařízení republiky Československé v úředním překladu.

§ 8.

Veškerý státní movitý a nemovitý majetek na autonomním území přechází do správy a majetku Podkarpatské Rusi, vyjímaje majetek vojenského, poštovního a že-

lezničního eráru, jakož i ministerstva zahranič-
ních věcí.

II.

Moc zákonodárná.

Sněm.

§ 9.

Moc zákonodárnou na území Podkarpatské Rusi ve vě-
cech jazykových, vyučovacích, náboženských, místní
správy, soudnictví, dále ve věcech správy zemského
a bývalého státního majetku včetně zcizení jakož i
v jiných věcech, které by nan přenesly zákony Čes-
koslovenské republiky vykonává sněm.

Do pravomoce sněmu patří také stanovení zemských
daní, přírážek, poplatků a dávek jakož i ukládání
občanům jiných finančních povinností a naturálních
plnění. Pravomoci sněmu nepodléhá správa vojenská,
počtovní, železniční a zahraniční.

§ 10.

Sídlo autonomního sněmu určí sněm. V případě ne-
zbytné nutnosti sněm může být svolán přechodně
do kteréhokoli místa Podkarpatské Rusi neb Česko-
slovenské republiky.

§ 11.

Sněm má 60 členů, kteří se volí podle všeobecného
rovného, přímého, tajného práva hlasovacího podle
zásady poměrného zastoupení. Volby konají se v ne-
děli.

V případě zvětšení území Podkarpatské Rusi o území
východního Slovenska, obývané ruským lidem, počet
členů sněmu zvýší se poměrně zvláštním zákonem.

§ 12.

Národnostní složení sněmu má odpovídati poměru jednotlivých národností dle posledního sčítání lidu. Za tím účelem volby budou se konati podle jednotlivých národnostních skupin proporcionelním počtem mandátů. V jednotlivých skupinách může býti zvolen jen příslušník dotyčné národnosti.

/:Poznámka: Dle nynější početnosti té které národnosti sněm by pozůstával z poslanců: národnosti ruské 38, československé 4 /3+1/, maďarské 9, židovské 7, rumunské 1 a německé 1 /.

#

II.alternativa :

§ 12.

Volby do sněmu konají se dle volebních obvodů /obdobně jako volby do okresních zastupitelstev/.

Podkarpatská Rus dělí se na 4 volební obvody /Užhorod, Mukačevo, Berehovo a Chust/.

Podrobnosti upraví se zákonem.

§ 13.

Volební období sněmu trvá 5 let.

§ 14.

Právo voliti do sněmu mají státní občané republiky Československé, mající na území Podkarpatské Rusi domovské právo, bez rozdílu pohlaví, kteří překročili 24 rok svého věku a vyhovují ostatním podmínkám volebního řádu do sněmu.

Státní a veřejní zaměstnanci mají právo voliti do sněmu a jsou volitelní i v tom případě, když nemají na území Podkarpatské Rusi domovského práva, vyhovují-li jinak předpisům volebního řádu.

Četníci a vojsko nemají právo voliti, ani nejsou volitelní.

§ 15.

Do sněmu jsou volitelní českoslovenští státní občané podkarpatoruské příslušnosti bez rozdílu pohlaví, kteří dosáhli 30 rok věku a vyhovují všem ostatním podmínkám volebního řádu. Další podmínkou volitelnosti jest 10-ti leté státní občanství československé a nejméně 1-roční pobyt na území Podkarpatské Rusi.

§ 16.

Členy podkarpatoruského sněmu nemohou býti okresní náčelníci, přednostové jednotlivých oddělení guberniální správy, poslanci a senátoři Národního Shromáždění Československé republiky, dále členové ústavního soudu, přisedící soudu volebního a podkarpatoruského oblastního volebního soudu.

§ 17.

O platnosti voleb do sněmu rozhoduje podkarpatoruský oblastní volební soud, pokud se týče voleb do I. sněmu rozhoduje volební soud republiky Československé na základě ustanovení zákona č. 125 z r. 1920. Podrobnosti upravuje zákon.

§ 18.

Vykonal-li zaměstnanec ve státních neb veřejných službách, byv zvolen do sněmu, slib jako člen jeho, dává se pokud je členem sněmu, na dovolenou, má po tu dobu nárok na své stálé příjmy služební, mimo přídavek místní neb činovní, jakož i nárok na postup časový.

§ 19.

Členové sněmu mohou se kdykoliv vzdáti svého mandátu. Ztrátu mandátu upravuje zvláštní zákon.

§ 20.

Členové sněmu vykonávají svůj mandát osobně; nesmějí od nikoho přijímati příkazu.

Nesmějí se obracet k veřejným úřadům v podpoře osobních zájmů stran. Toto ustanovení nevztahuje se na členy sněmu, pokud takové zakročování u úřadů patří jen k výkonu jejich pravidelného povolání.

§ 21.

Členové sněmu nemohou býti vůbec stiháni pro své hlasování ve sněmu neb ve sněmovních výborech. Pro výroky učiněné při výkonu mandátu podrobeni jsou jen disciplinární moci sněmu.

§ 22.

K jakémukoliv disciplinárnímu neb trestnímu stihání člena sněmu pro jiné činy nebo opomenutí jest třeba souhlasu sněmu. Odepřeli sněm souhlas jest stihání navždy vyloučeno.

Tato ustanovení nevztahují se na trestní zodpovědnost, kterou člen sněmu má jako odpovědný redaktor.

§ 23.

Byl-li člen sněmu dopaden a zatčen při trestném činu samém soud neb jiný příslušný úřad jest povinen oznámiti ihned zatčení sněmu. Neprojevili sněm nebo - nezasedá-li sněm - stálý výbor do 14 dnů ode dne zatčení souhlasu s další vazbou, vazba přestává. Souhlasí-li stálý výbor s další vazbou, rozhodne o ní sněm do 14 dnů ode dne svého sejití.

§ 24.

Členové sněmu mají právo odepřítí svědectví o věcech, které jim byly svěřeny jako členům sněmu a to i když přestaly býti jeho členy.

Vyňaty jsou případy, kde jde o svádění člena k zneužití mandátu.

§ 25.

Členové sněmu mají nárok na náhradu, jejíž výši stanoví sněm zákonem.

§ 26.

Členové sněmu podléhají zákonu č. 144 sb.z. a n. o neslučitelnosti.

§ 27.

Jednací řečí sněmu jest řeč ruská, představitelé ostatních národností, obývajících na Podkarpatské Rusi mají právo užívatí ve sněmu a jeho výborech vlastní řečí.

§ 28.

Ustavující schůzi sněmu je povinen svolati guvernér nejpozději do 45 dnů po uplynutí voleb.

Při ustavující schůzi sněmu vkládají do rukou guvernéra slib následujícího znění:

"Slibuji, že budu věren republice Československé a Podkarpatské Rusi a že budu zachovávatí zákony Československé republiky a Podkarpatské Rusi a mandát svůj zastávati podle svého nejlepšího vědomí a svědomí."

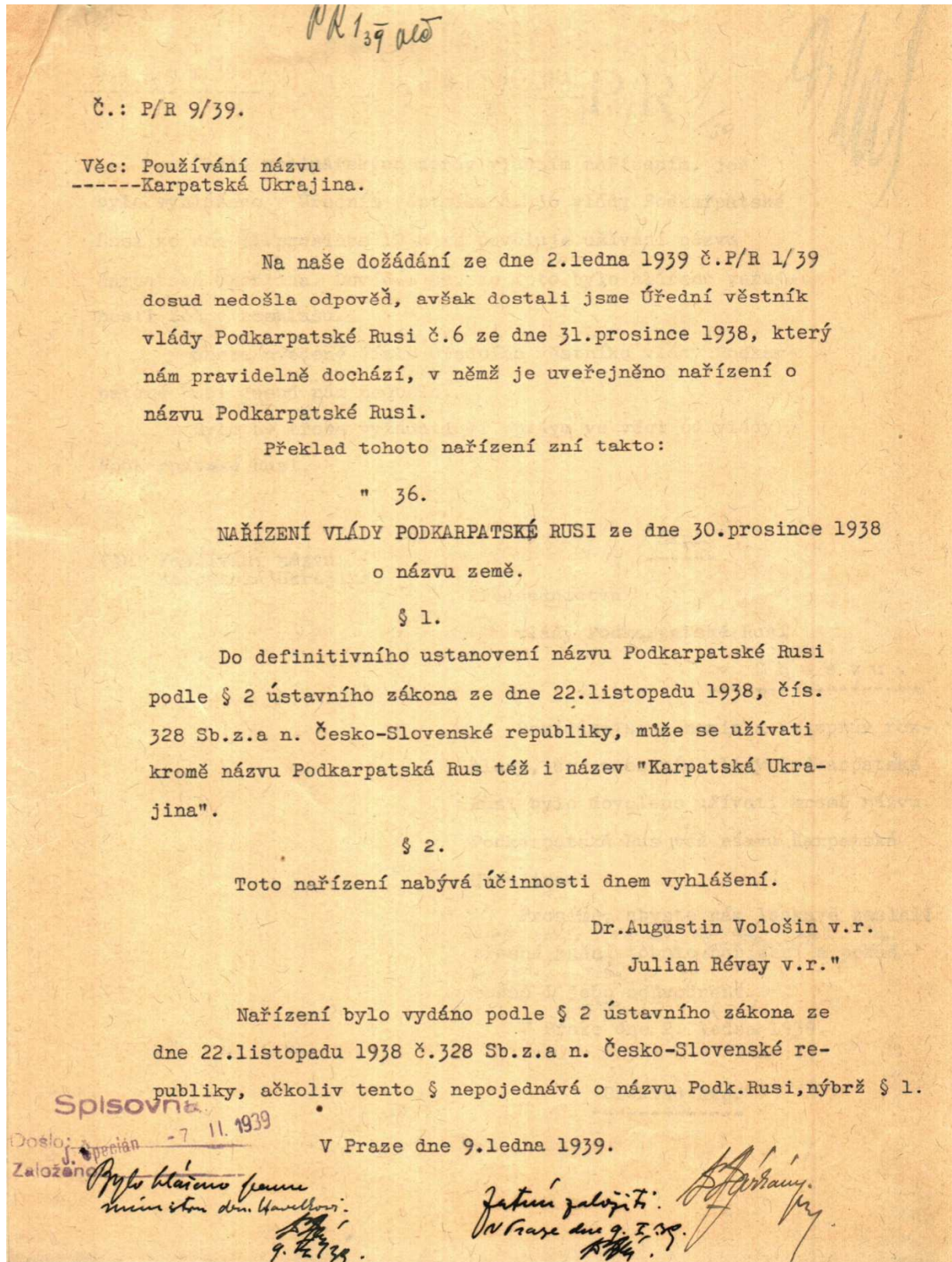
Členové sněmu, kteří nebyli přítomni na ustavující schůzi, skládají slib v první schůzi, jíž se účastní.

Odepření slibu neb slib s výhradou má bez dalšího zákroku ztrátu mandátu.

§ 29.

Nesvolá-li guvernér do stanovené lhůty sněmu, jest povinen svolati tuto nejstarší člen sněmu.

6. Podkarpatská Rus mellett a Kárpáti Ukrajna elnevezés használatának engedélyezése a Volosin-kormány által.

7. Volosin egyik távirata Prágába a magyar támadás megindulása után 1939. március 15-én.

9493/39 etc

440 **1939**

TELEGRAM *Došel pod číslem*

PRESIDENT REPUBLIKY
DR. EMIL HACHA PRAHA =

KANCELÁŘ
DOŠLO 16 BŘEZNA 1939
PRESIDENTA REPUBLIKY

PR 94/39

Služební údaje, směr dopravy

vedení číslo		Príjal na		pracovním čísle číslo	
BC					

Podací úřed	Císlo	Počet slov	Podán dne
K	SIGHET 43 61 14 2056 =	/	

ZADAM ABY JSTE IHNED RADIEM A TELEGRAFICKY SVOLAL SNEM KARPATSK
UKRAJINY DO CHUSTU STOP MIMO TOHO ZADAM RARIZENI CESKE ARMADE
ZASTAVITI PROLEVANI RARE KRVI A SPOLECNE S KARPATSKOU SICI BRAN
BASE HRANICE TAKE V ZAJMU CESKEHO OBYVATELSTVA V KARPATSKE UKRA
NE STOP PROTI PRI POJENI K MADARSKU JE CELY NAS NAROD STOP

Spisovna
AUGUSTIN VOLOSIN PREMIER MINISTER + *vis priora.*

Došlo: *Príd. záj.*

Založeno: *Bluim h. klásem*
Haseuo panu ministrovi *18/3/39*

galoviti.
V hase duu 17. března 1939.
17.

Tiskopis 769 6. (IV-1938)

8. A Kárpátaljai Kormányzóság hivatalos, magyar és ruszin nyelvű lapja.

Ungvár, 1941.
Унгварь, 1941.

№ 23. szám.

Vasárnap, június 1.
Неделя, 1. июня.

KÁRPÁTALJAI KÖZLÖNY

ПОДКАРПАТСКИЙ ВЪСТНИК

HIVATALOS LAP. — ОФИЦИАЛЬНЫЙ ОРГАНЪ.
MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP. — ВЫХОДИТЪ ПО ВОСКРЕСЕНИЯМЪ.

Hivatalos hirdetések díja, a 300 szót meg nem haladó ingó- és ingatlanárverések kivételével, az első 10 szótért 28 f., minden további 10 vagy kevesebb szótért 19 f., mely előre fizetendő. — Magánhirdetéseknél egyszerű belkiutási díja felhasznos m/m sor (azaz annak terfoglata) után 20 f.

Ezenfelül fizetendő a helygilleték, forgalmi adó és az esetleges postaköltség.

A 300 szót meg nem haladó ingó- és ingatlanárverési hirdetmények hirdetési díja 6 pengő 10 fillér, mely általánosságokban egy támpéldány ára, a helygilleték és forgalmi adó, a vidékről feladott hirdetésekéül ezenfelül a támpéldány- és nyugtázképesítés költségei is benifoglatotnak.

A 300 szót meghaladó ingó- és ingatlanárverési hirdetmények hirdetési díjára ezre az egyéb hivatalos hirdetmények díjszabása mértékadó.

Szerkesztőség: Ungvár, Horthy Miklós-ter 7. sz. — Telefon: 126.
Kiadóhivatal: Ungvár, Honvéd-utca 5. sz. — Telefon: 101.

Ва официални обявления, за исключением объявлений о лиценциях движимостей и недвижимостей до 300 слов, платятся впередъ 28 фаз. за первыя 10 словъ, 19 фаз. за дальшия 10 словъ, или и мнѣе. — За однократное повѣщаніе частныхъ объявленій на полустолбцѣ 20 фаз. по мѣрѣ ряда (т. е. по размеру).

Сверзь сего платятся гербовыя сборы, подать съ оборота в случаии пошт. расходы.

Плата за объявленія о лиценціяхъ движимостей и недвижимостей до 300 словъ составляетъ 6 Пенге 10 филлеровъ, котора пачинала сумма заключаетъ съ себя цѣну оправдательнаго номера, гербовый сборъ и подать съ оборота, кромѣ сего при объявленіяхъ съ прованца расходы по врученію оправдательнаго номера и квитанціи.

При объявленіяхъ о лиценціи движимостей и недвижимостей сверзь 300 словъ можно руководитися тарифомъ оставшихъ официальныхъ объявленій.

Редакция: Унгварь, площ. Николая Горти н-ръ 7. — Телефонъ: 126.
Администрація: Унгварь, Говнедска ул. н-ръ 5. — Телефонъ: 101.

ЕЛІО FIZETÉSI ÁRAK:

Hatóságoknak havonként	1 P 00 f.
Magánosoknak havonként	2 * 50 *
Egyes szám ára 4 old. terjedelemtig	— 16 *
Egyes szám ára további 4 oldalankint	— 16 *

ПОДПИСКА ПЛАТА:

Урядовъ ежемѣсячно	1 P 00 ф.
Частнымъ особамъ ежемѣсячно	2 * 50 *
Цѣна отпавнаго н-ра до 4 страницъ	— 16 *
Цѣна отпавнаго н-ра за каждыя дальшия 4 страница	— 16 *

Összefoglaló

Az első világháborút után kialakított békerendszer következményeképp a vizsgálatom középpontjában álló kárpátaljai régió Magyarország kötelékéből az újonnan létrehozott Csehszlovákiához került. Disszertációmban a terület két világháború közötti történetét, azon belül részletesen pedig az 1938. novemberében és 1939. márciusában Magyarországhoz történő visszacsatolását mutatom be.

A dolgozat első fejezetében Kárpátalja csehszlovák időszakát a kezdetektől megvizsgálva igyekeztem bemutatni a terület sorsának alakulását, ami Csehszlovákia 1930-as évek közepén bekövetkező meggyengülésével új irányt vett és megteremtődött a lehetősége a Magyarországhoz történő visszatérésnek. Eközben bemutattam a csaknem két évtizedig ígéretett kormányzati autonómia létrejöttét és az első, Bródy András vezette ruszin kormány működését. Mindezt a nemzetközi események és a magyar kormány külpolitikájának elemzésével párhuzamosan tettem az összefüggések könnyebb megértése érdekében.

Az első autonóm kormány működése rövid életűnek bizonyult, amit a prágai kormány elvárásait jobban teljesítő, Avgustin Volosin által vezetett ukrán irányultságú kormány követett. A második fejezetben e kormány kezdeti tevékenységét és az időközben meghozott első bécsi döntés következményeit mutattam be, melynek eredményeképp Magyarország visszakapta a nagyrészt magyarok által lakott, síkvidéki területeket. Vizsgálat alá került a visszacsatolt területen bevezetett katonai és polgári közigazgatás, valamint a Budapest által a hegyvidéki részek megszerzésére tett kísérletek kudarca is.

A disszertáció harmadik fejezetében részletes bemutatásra került az ukrán kormány által Kárpáti Ukrajnának elnevezett, Csehszlovákián belül már törvényerejű autonómiával rendelkező terület sorsa 1938-1939 fordulóján, majd 1939 tavaszán. Ekkor már Volosin és kormánya – Csehszlovákia szétesése közben – a minél nagyobb önkormányzat és az esetleges teljes függetlenség érdekében végezte tevékenységét, aminek a Németország által előidézett helyzet vetett véget: Szlovákia kikiáltotta függetlenségét, a csehszlovák állam megszűnt létezni, Magyarország pedig megkapta a német hozzájárulást Kárpátalja hegyvidéki részeinek megszerzésére, ami március közepén egy katonai akcióval meg is történt. Itt a magyar csapatok támadása közben kikiáltott, alig egy napig létező független Kárpáti Ukrajnával kapcsolatos eseményeket is részleteztem, párhuzamosan a magyar alakulatok támadásának irányjaival és a hadművelet kisebb-nagyobb összecsapásaival.

A fejezet további részében a nyugati irányba meginduló, szlovák területen lezajló határösszetűzéseket mutatom be, aminek következtében Magyarország a számára stratégiaileg megfelelő módon, sikeresen módosította Kárpátalja nyugati határát, melynek vonala a csehszlovák időszakban nem került megállapításra. Ezzel a határmódosítással tekinthető befejezettnek Kárpátalja Magyarországhoz csatolása. A dolgozatot végül a terület Magyarországon belüli helyzetének ismertetésével zárom, amely először a katonai, majd a polgári közigazgatás ügyeinek intézése, később pedig a háború kitörése miatt nem kapott végleges rendezést. Azonban magában hordozta egy valódi autonómia lehetőségét és végig megtartotta kétnyelvű, ruszin–magyar jellegét.

A régió történelmének általam is vizsgált időszakával foglalkozó szakirodalom általában a szerzők nemzetiségének megfelelő szempontokból közelíti meg a kérdéskört. Ezzel szemben kutatásom folyamán igyekeztem Kárpátalját a középpontba helyezni és a régió nézőpontjából elemezni az eseményeket. Úgy vélem, kutatásom eredményeképp sikerült pontosabb képet adnom Kárpátalja történelmének ezen kifejezetten bonyolult és sokféleképp értelmezett fejezetéről.

Summary

As a result of the peace system established after World War I, the Subcarpathian Region, which is in the centre of my study, got from Hungary's ties to the newly formed Czechoslovakia. In my dissertation I present the history of this area between the two world wars, paying special attention to its reannexation to Hungary in November 1938 and March 1939.

In Section 1 of my paper, I examine the Czechoslovakian period of Subcarpathia from the beginnings and present how the history of this area developed. This history took a new direction owing to the weakening of Czechoslovakia in the mid-1930s and it could become part of Hungary again. Also, I described how the governmental autonomy that had been promised for nearly two decades was established and how the first Rusyn government led by András Bródy worked. I did all this by simultaneously analysing the international events and the foreign policy of the Hungarian Government in order to understand the context better.

The first autonomous Government existed for only a short period and was succeeded by the Ukrainian-oriented Government led by Avgustin Volosin and fulfilling the expectations of the Prague Government to a larger extent. In Section 2 I investigate the initial activity of this Government and the consequences of the First Viennese Decision that was passed in the meantime and gave Hungary back the lowland territories mainly inhabited by the Hungarians. I study the military and civil public administration introduced in the territory reannexed as well as the failure of attempts made by Budapest to gain the mountain areas.

Section 3 of my dissertation details the history of the territory named Carpathian Ukraine by the Ukrainian Government and having statutory autonomy within Czechoslovakia on the turn of 1938-1939 and during the spring of 1939. That time, during the collapse of Czechoslovakia, Volosin and his Government performed their activity for the purpose of a larger municipality and potential total independence, which was stopped by the situation brought about by Germany: Slovakia declared its independence, the Czechoslovakian State stopped to exist, and Hungary received Germany's consent to conquer the mountain areas of Subcarpathia, which was realised with a military action in the middle of March. At this point I also discussed the events related to the independent Carpathian Ukraine declared during the attack of the Hungarian troops and existing for only one day, in parallel with the directions of the attack of the Hungarian formations and the smaller and bigger collisions of the military operations.

In the further part of the section I present the border collisions starting in the western direction and taking place in the Slovakian area, as a result of which Hungary successfully modified the western border of Subcarpathia in a strategically appropriate way, as the borderline had not been determined in the Czechoslovakian period. This border modification finished the annexation of Subcarpathia to Hungary. Finally, this paper ends with the description of the area within Hungary, which was not finally settled for several reasons: first for military reasons, then owing to the settlement of civil public administration affairs, and finally because of the break-out of World War II. However, it implied the possibility of real autonomy and maintained its bilingual, Rusyn-Hungarian character.

The specialised literature dealing with the history of the region during the period examined by me usually approaches this topic with respect to the authors' nationality. On the contrary, during my research I have tried to focus on Subcarpathia and analyse the events in terms of the region. I suppose that my research helps me provide a more accurate picture of this rather complex and variously interpreted chapter in the history of Subcarpathia.